

საქართველოს გეცნიერებათა აკადემია
ივანე ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ავთანდილ სონულაშვილი

საქართველოს პოლიტიკური პორტრეტი

თბილისი
2004

ნაშრომში, ახლად გამოვლენილი საარქივო დოკუმენტური წყაროებისა და უახლესი სამეცნიერო ლიტერატურის გათვალისწინებით, შესწავლილი და შეფასებულია საქართველოს „საბჭოთა რეჟიმის“ პერიოდის მრავალი კარდინალური საკითხი. ყურადღება გამახვილებულია ტაბუდადებული მოვლენების გამომზეურებაზე. წარმოჩენილია ეროვნული მოძრაობის, ეთნოკონფლიქტების, იდეოლოგიური ზეწოლისა და სისხლიან აქციათა ფაქტები, რაც ქართველი ერის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

რედაქტორი პროფ. ვ. გურული

რეცენზენტები: პროფ. მ. სამსონაძე,

 პროფ. ო . ჯანელიძე

ავტორი უღრმეს მადლობას უხდის
ბატონ როლანდ ნაჭყებიას
წიგნის გამოცემაში დახმარებისათვის.

შესავალი

XX საუკუნის 80-იანი წლები კაცობრიობის ისტორიაში შევიდა როგორც ტოტალიტარიზმის მსხვერვისა და ანტისაბჭოური გარდაქმნების ეპოქა. ტოტალიტარიზმმა შეწყვიტა არსებობა, თუმცა დაგვიტოვა ყალბი დოქტრინებისა და იდეოლოგიის ნანგრევები, რომლებმაც ათასობით ადამიანის სიცოცხლე შეიწირეს.

საერთოდ, შეიძლება ითქვას, რომ XX საუკუნე დაჩაგრულ, დამონებულ ერთა განთავისუფლების, დამოუკიდებლობის მოპოვების ასწლეული ყოფილა. ყველგან მთელ მსოფლიოში კოლონიურმა ხალხებმა გამოიღვიძეს, განთავისუფლდნენ. საყუთარი, თავისუფალი, ეროვნული სახელმწიფოები შექმნეს. ხალხთა განთავისუფლების ეს პროცესი მსოფლიოს საერთო პრინციპად იქცა და გაეროს პროგრამა გახდა.

ერთადერთი სახელმწიფო, რომელიც ცდილობდა ბოლომდე შეენარჩუნებინა კოლონიები იყო რუსეთი. რუსმა კომუნისტებმა ოსტატურად გამოიყენეს ნიღაბი – სსრკ, რომლის საშუალებათა რუსეთი კიდევ ასერსებდა საკუთარი ადამიანის მოტყუებას, თითქოს საბჭოთა კავშირი მართლაც თავისუფალი ერების თანასწორუფლებიანი კავშირი იყო. მაგრამ ყველამ კარგად იცოდა, რომ ე.წ. საბჭოთა კავშირი იყო რუსეთის კომუნისტური იმპერია, სადაც არც ერთ ხალხს, გარდა რუსებისა, თავისუფლება არ ჰქონია.¹

საბჭოთა იდეოლოგიის ცნობილი ფორმულა იყო „საბჭოთა მოქალაქეების ინტერნაციონალური და პატრიოტული ვალი“; რას გულისხმობდა მისი ნამდვილი შინაარსი? ინტერნაციონალური ვალი ნიშნავდა დიდმპყრობელი რუსის უფლებას ჩარეულიყო ყველა ქვეყნის საშინაო საქმეში და გადაეწყვიტა იგი რუსეთის სასარგებლოდ. ინტერნაციონალისტი კი იყო ის არარუსი, რომელიც

¹ ა. ბაქრაძე, დაწუნებული გზა, თბ., 1995, გვ. 3.

(განურჩევლად საცხოვრებელი ადგილისა) კომუნისტური იმპერიის საკეთილდღეოდ იბრძოდა. პატრიოტი კი – ის არარუსი, რომელიც სსრკ-ს ერთგული, თავის სამშობლოს ინტერესებს სსრკ-ს ანაცვალებდა.²

ცნება „საბჭოთა ხალხი“ პროპაგანდისტულ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ 20-იანი წლებიდან გვხვდება, მაშინ მიიჩნეოდნენ, რომ ეს ცნება ე.წ. „საბჭოთა ხალხების“ სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური გაერთიანების აღმნიშვნელი ტერმინი იყო. რაც შეეხება „საბჭოთა ხალხს“, როგორც ადამიანთა ახალ ისტორიულ ერთობას, იგი „მკვახედან“ „მომწიფებული სოციალიზმის“ პირობებში საზოგადოებრივი ურთიერთობების განვითარებისა და, კერძოდ, ეროვნული ურთიერთობების ახალი ეტაპის დამახასიათებელი სოციალური ფენომენი ყოფილა, რაც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარის ინტერნაციონალიზაციის შედეგად მომხდარა. ასე აფასებდნენ და განმარტავდნენ ცნებებს სახელოვანი „საბჭოთა ხალხის“ მეცნიერები.

სინამდვილეში კი ე.წ. „საბჭოთა კავშირში“ მიმდინარეობდა ერებისა და ეროვნებების რუსიფიკაციისა და დენაციონალიზაციის პოლიტიკის საფუძველზე მათი ძალდატანებითი „შერწყმა“ და რაღაც ერთიანი „საბჭოთა რუსული ტიპის“ სუპერნაციის შექმნა.

საბჭოთა კავშირი „ზესახელმწიფოს“ წარმოადგენდა ძირითადად სამხედრო ძლიერების წყალობით. მაგრამ იმავე სამხედრო ძლიერების ჰიპერტროფიამ, მისმა უსასრულო ზრდამ ზესახელმწიფო დააქვეითა მესამეხარისხოვანი ქვეყნის მდგომარეობამდე. წარმოშვა პროცესები, რომლებმაც ქვეყანა კატასტროფის ზღვრამდე მიიყვანა. საერთო ეროვნულ პროდუქციაში სამხედრო ხარჯების წილით აშშ-ს ვუსწრებდით ერთნახევარ-ორჯერ, ჯანმრთელობის დაცვისათვის გაწეული ხარჯებით ჩამოვრჩებოდით ორნახევარჯერ.

იარაღის მსოფლიო ბაზარზე პირველი ადგილი დავიკავეთ და ჩვენი მოწინავე ტექნოლოგიის დროშად კალაშნიკოვის ავტომატი ვაქციეთ, მოსახლეობის ცხოვრების დონით, სახელმწიფოთა მეექვსე ათეულში აღმოვჩნდით, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობით

² ა. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4-5.

– ოცდამეთორმეტე ადგილზე, ბავშვთა სიკვდილიანობით – ორმოცდამეათეზე.¹

ქვეყნის საზღვრებს კეცტავდით, რომ მოქალაქეებს გარეთ ვერ გაელწიათ; უცხოეთში გასამგზავრებლად ადამიანებს ისე ვარჩევდით, როგორც კოსმონავტებს მთვარეზე გასაფრენად; ადამიანებს არჩევანი აღარ დაუტოვეთ. თუ გეწამდა, რომ ჩვენი იდეოლოგია ჭეშმარიტი და მოწინავე იყო, მაშინ რატომღა გვეშინოდა სხვა მრწამსის წარმომადგენლებთან კონტაქტისა? რატომ ვკრძალავდით წიგნებს, რატომ ვაზნობდით რადიოგადაცემებს, რატომ ესჯიდით ადამიანებს იმისათვის, რომ ისინი უყურებდნენ სხვა ფილმებს, ისმენდნენ სხვა მუსიკას, ცეკვავდნენ სხვა ცეკვებს? ⁴ ამიტომაც ახალგაზრდობის თვალსაწიერი მეტად შეზღუდული იყო. იმის ცდა, რომ უფრო მეტი გაეგოთ რა ხდებოდა „რკინის ფარდის“ მიღმა, დიდ წინააღმდეგობას აწყდებოდა. ამასთანავე, მოსახლეობის ღარიბი ნაწილი აბსოლუტურად დარწმუნებული იყო, რომ ფარდის იქით მხოლოდ ქაოსი ბატონობდა, ხოლო ჩვენთან ყველაფერი ისე იყო, როგორც უნდა ყოფილიყო: ე.ი. მთელი მსოფლიოს მშრომელები ოცნებობდნენ ჩვენსავით ეცხოვრათ.

რუსეთის მოდერნიზებულ იმპერიას საბჭოთა კავშირის სახით დასავლეთელმა ოპონენტებმა „ბოროტების იმპერია“ უწოდეს. ჯერ კიდევ 1918 წელს მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქმა ტიხონმა ანათემა გამოუცხადა საბჭოთა წყობილებას და ანტიქრისტეს განსახიერება უწოდა.⁵

არ შეიძლება ამ განაწამები ეპოქისათვის დაყარული საუკუნე არ გვეწოდებინა. დაყარული იმიტომ, რომ მართლა დაიყარა თითქმის მთელი საუკუნე, დაიყარა უზარმაზარი დრო სულ ამაოდ. რისთვის ცდებოდა ადამიანის ფიქრი, რას აკეთებდა, რას აშენებდა, რას ქმნიდა? ცხოვრების ყველა სფერო დაზარალდა. რამდენი წუთი, რამდენი საათი, რამდენი დღე, რამდენი კვირა, რამდენი წელიწადი მიითვალა ცრუ საქმემ?⁶

¹ ე. შევარდნაძე, ჩემი არჩევანი, თბ., 1992, გვ. 105.

⁴ იქვე, გვ. 119-120.

⁵ ა. გელოვანი, რწმენა, ღმერთები, ადამიანები, თბ., 1990, გვ. 19,25.

⁶ ჯ. ღვინჯილია, ქართველი კაცის სინამდვილე, თბ. 1992, გვ. 184.

დიდი ხანია მიმდინარეობს XX საუკუნის აზროვნების უშეღავათო გადაფასება. ამ პროცესმა მთლიანად მოიცვა ჩვენი ცხოვრება. არაფერს ვტოვებთ შეუმოწმებელს. დიამეტრულად იცვლება დამოკიდებულება საგნებისა და მოვლენებისადმი. პოლიტიკურმა აზროვნებამ არივ-დარია თავის დროზე ქვეყნები, მოწამლა ხალხის სულისკვეთება, მოსპო შეფასების კრიტერიუმები, დაუპირისპირა დედამიწის ერთი მეექვსედი დედამიწის ხუთ მეექვსედს.

თანდათან გამოგვაქვს დღის სინათლეზე საშინელი ინფორმაციები. ჩვენი ცოდნა, ისედაც დამძიმებული გულისმომკვლელი ამბებით, იტვირთება ახალი ცნობებით. ჩვენ ახლა ვიცით რას წარმოადგენდა XX საუკუნის „ეპოქალური იდეები“, „ეპოქალური ძვრები“, „სოციალისტური თეორია“, „კომუნისტური აზრდილი“, „სოციალური რევოლუცია“, „ხვალ კი უფრო ღრმად და უფრო უკეთ გვეცოდინება“.

და ახლა მიმდინარეობს ძირფესვიანი შესწავლა და გადაფასება იმ პოლიტიკური აზროვნებისა, რომელმაც მთელი საუკუნე მოიცვა ე.წ. საბჭოთა ქვეყანაში, ე.წ. ახალ საქართველოში.⁷

დიახ, დედამიწის პატარა ნაწილაკი, რომელსაც სახელად ჰქვია საქართველო. ის საქართველო. ისტორიამ გეოპოლიტიკურ ჯგარს რომ აცვა, სასწაულებრივად გახდა ყველა იმ უბედურებისა და წინააღმდეგობის შესაყარი, რომლებიც იმპერიამ ჩაიმკვიდრა თავის გენეტიკურ კოდში, რომლებსაც ნიადაგ იწვევდა პროვოკაციულად. და რომლებიც ახლაც კი, მისი დაღუპვის შემდეგ გვაზანზარებს.⁸ როგორც აღმოჩნდა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ გაგრძელდა მისი გადმონაშთების არსებობა, რადგანაც „ახლის წარმოშობის მიუხედავად ძველი განაგრძობს არსებობას, როგორც განვითარების თვალსაზრისით დრომოჭმული... საერთოდ ძველის მოხსნის შემდეგ გარკვეულ ისტორიულ პერიოდში კვლავ რჩებიან ადამიანები, რომლებიც დრომოჭმულ წესებს იცავენ. შეჩვეულნი არიან რა ძველებურად აზროვნებას, ისინი ვერ ახერხებენ ერთბაშად ხელის აღებას ძველ შეხედულებებსა და წარმოდგენებზე“.⁹

⁷ ჯ. ლენჩილია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 185-186.

⁸ ქართული დიპლომატია, ტ. 1, თბ.; 1994, გვ. 253.

⁹ ფილოსოფიის საწყისები, სოხუმი, 1993, გვ. 117-118.

ადამიანი კრიზისს განიცდის, როდესაც ერთი რწმენიდან მეორეზე გადადის და დგას ორი რწმენის დარწმუნებულობას შორის ისე, რომ შინაგანად არც ერთის არ სჯერა.¹⁰

1918-1921 წლების დამოუკიდებლობის შემდეგ საქართველოზე, როგორც განსაზღვრულ პოლიტიკურ სუბიექტზე შეიძლება ვილაპარაკოთ 1988 წლიდან, მანამდე საქართველო არსებობდა როგორც ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეული სსრკ შემადგენლობაში, რომელსაც ჩამოცილებული ჰქონდა სსრკ სხვა ყველა დანარჩენ ნაწილთან ერთად რაიმე დამოუკიდებელი პოლიტიკური ცხოვრების შესაძლებლობა. რა თქმა უნდა, იყო განსხვავებაც; კულტურული, სოციალური და ეკონომიკური ცხოვრების ზოგიერთი თავისებურება, ქართული პარტინომენკლატურის გარკვეული სპეციფიკა, პოლიტიკური გამოსვლების ეპიზოდური აქტივობა (20-იანი, 1956 და 1978 წლების გამოსვლები), მაგრამ ყველაფერ ამას მაინც არ შეიძლება პოლიტიკური ცხოვრება ვუწოდოთ. სწორედ 1988 წლიდან, ანუ მასობრივი ეროვნული მოძრაობის აღმოცენებიდან, შეიძლება დაეიწყოთ საქართველოს პოსტსაბჭოური პოლიტიკური ისტორია.¹¹

¹⁰ *მ. კოდუა*, ფილოსოფიის შესავალი, თბ., 1992.

¹¹ *Г. Нодия*, Грузия: две попытки построения национальной государственности, *ჟურნალი „პოლიტიკა“*, №7-8, 1995, გვ. 14.

306 გვერთავდა ჩვენი?

*„მრავალ ერს დაეცემოდა თავზარი,
რომ გაეგოთ, როგორი უმნიშვნელო
ხალხი მბრძანებლობს მათზე“.*

ტ ა ლ ე ი რ ა ნ ი

საყმარისდა წარსულს თვალი გავადევნოთ და დავრწმუნდებით, თუ როგორი ერთმანეთის მსგავსი პრიმიტიული ადამიანები მართავდნენ იმ კეება სახელმწიფოს, რომელსაც რუსეთი ჰქვია — რა ვნების მოტანა შეეძლოთ მათ პირველ ყოვლისა საყუთარი ხალხისათვის და, მით უფრო, რა ბედი ეწეოდა მათ ხელში იმპერიისათვის მარადის უცხოთა და მიუღებელს, თუმცა კი დაპყრობილს, მაგრამ შინაურად ვერქცეულსა და ვერმოთვინიერებულ პატარა საქართველოს.

დამფუძნებელი, ხოლო შემდეგ სოციალისტური მოძრაობის ბელადები წარმოდგენილი ჰყავდათ „სახალხო ღმერთებად“. მაგალითად, როდესაც ფერდინანდ ლასალი 1864 წელს რეილანდში ჩავიდა, მოსახლეობა „როგორც ღმერთს“ ისე შეხვდა. მარქსი, ასევე ლასალი სიკვდილის შემდეგ „სოციალისტურ წმინდანებად“ შერაცხეს. ცენტრალურ იტალიაში სოციალისტი მშობლები ხალხისით არქმევდნენ ბიჭებს ლასალოს, ხოლო გოგონებს მარქსინას.

სიცილიელ სოფლის მეურნეობის მუშებს საზეიმო პროცესიების დროს წმინდა ჯვრის გვერდით მიჰქონდათ წითელი დროშა და ტრანსპარანტები მარქსის თხზულებებიდან მოყვანილი ციტატებით. ცვლიდნენ რა პროტესტანტულ რწმენას სოციალიზმზე, საქსონიის ინდუსტრიულმა მუშებმა საცხოვრებელი სახლის კედლებიდან მარტინ ლუთერის პორტრეტის ნაცვლად ავგუსტ ბებელის სურათები გამოფინეს.¹²

¹² Роберт Такер, Сталин, путь к власти 1879-1929, пер. с англ., М., 1990, с. 45

ექიმ როზანოვის ცნობით. 1923 წლის 11 მარტს ლენინმა ყმუილი დაიწყო. უჩვეულოდ თბილი, მთვარიანი ღამე იყო იმ ახალ გაზაფხულზე გორკაში და ლენინი ყმუოდა გაბმულად, თითქმის გათენებამდე. მაგრამ მას და სხვა ბელადებსაც ჰყავდათ ფანატყური თაყვანისმცემლები.

გარდაცვლილი ლენინის გლოვას თვითმხილველი, ცნობილი ბოლშევიკის და ელენა ისტმენი შემდეგნაირად მოგვითხრობს: „დედები ბავშვებს მალლა სწევდნენ რომ მისთვის შეეხებათ, ქალები კივილით „ამხანაგო ლენინ“ ისტერიკაში ჩავარდნილი იატაკზე ეცემოდნენ, აქვე იყო ფიზიკურად ძლიერი სამი მამაკაცი თეთრ ხალათებში გამოწყობილი, რომელთაც გაჰყავდათ გულშემოყრილები. საერთოდ, ქალები ისე გულამოსკვნილი ტიროდნენ, რომ ძარღვებიდან სისხლი სდიოდათ“.¹³

ბოლშევიკებმა კერპთაყვანისმცემლობა განაახლეს და დანერგეს (ლენინი მაგზოლუუმში თაყვანისმცემელთა უგრძესი რიგებით. ბელადიადა მწერლობასა და ხელოვნებაში). 20-იანი წლების მეორე ნახევარში მრავალი გლეხის ოჯახში ხშირად შეხვდებოდით ხატების გვერდით ლენინის პორტრეტს.¹⁴

იქ, სადაც ბატონობს ერთადერთი აზრი ისტორიის საკითხებზე, სადაც არ არის ჭეშმარიტების ძიება, იდეების ურთიერთშეჯახება – იქ არც არის მეცნიერებაზე ლაპარაკი.¹⁵ ერთი პიროვნების გაღმერთება და იდეალიზაცია წარმოშობს აზრისა და საქმის უძრაობას: კულტის დროს ხდება დაწვრილმანება, გადაგვარება, შემდგომ კი სულიერი და პოლიტიკური დაღუპვა, როგორც თვით გაბატონებული პიროვნებისა, ასევე მისი გარემოცვისა.¹⁶

როგორც არ უნდა პარადოქსულად მოგვეჩვენოს, მრავალ ცნობილ ადამიანს არ ჰქონდა მიღებული დაწყებითი განათლებაც კი. მაქსიმ გორკიზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, რაც ცნობილი ფაქტია, დაწყებითი განათლება არ მიუღიათ სკოლაში მწერლებს მარკ ტვენსა და ჩარლზ დიკენსს, დრამატურგს შონ ო'კეისის, ცნობილ

¹³ იქვე, გვ. 67.

¹⁴ იქვე, გვ. 255.

¹⁵ Историк и спорят, М., 1989, с. 232.

¹⁶ ბერიას სასამართლო პროცესი, თბ., 1994, გვ. 28.

მოცეკვავს აისედორა ღუნჯანს. უდიდეს კომიკოსს ჩარლი ჩაპლინს, მხატვარს კლოდ მონეს, სახელგანთქმულ მოგზაურსა და მკვლევარს ჰენრი სტენლის, მსოფლიოში ცნობილ გამომგონებელს თომას ედისონს.

ჩვენ ვფიქრობდით, რომ მაქსიმ გორკი ერთადერთი გამონაკლისი იყო. ასევე ითქმის საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლებიდან გამორიცხულთა შესახებ, მათ შორის არა მხოლოდ ლენინი და სტალინი ან სხვა რევოლუციონერები მოიხზრება... სტუდენტის მერხიდან გარიცხეს ავტომობილების მეფე ჰენრი ფორდი, ავიაციის პიონერები, ძმები რაიტები, მწერალი ჯეკ ლონდონი, მხატვარი ამადეო მოდილიანი, კომპოზიტორი ჯორჯ გერშვინი, მარშალი იოზეფ ბროზ ტიტო, ადოლფ შიკლგრიუბერი ჰიტლერის სახელით ცნობილი.

გავიხსენოთ, რაზეც ნაკლებად გვიფიქრია. საბჭოთა რეჟიმის 75 წლიან მანძილზე „კომუნიზმისკენ მიგვაქანებდნენ“ ადამიანები, რომელთა ბიოგრაფიაში აღნიშნული იყო, რომ ისინი სწავლობდნენ ტექნიკუმში, ინსტიტუტში, პროლეტკადემიაში, უმაღლეს პარტიულ სკოლაში. მაგრამ არ იყო მითითებული როდის დაამთავრეს.¹⁷

საერთოდ, არა თუ 20-იანი წლების სახელმწიფო აპარატის მუშაკთა დიდი არმია არ იყო ინტელექტუალური, არამედ 30-იანი წლებისა და შემდგომი პერიოდის „აპარატჩიკებსაც“ „გაყინული“ აზროვნება ჰქონდათ.

ამავე დროს ყრილობებისა და კონფერენციების დელეგატებიც კი არ იყვნენ ე.წ. „ახალი კულტურის“ მატარებელი ხალხი. მხედველობაში გვყავს სუსლოვისა და ბრეჟნევის ტიპის ადამიანები, რომლებმაც 30-იან წლებში მიიღეს განათლება, ესენი იყვნენ წითელი პროფესურის ინსტიტუტდამთავრებულნი: მიტინი, კონსტანტინოვი და მათი მსგავსნი.¹⁸ კიდევ უფრო უარესად იყო საქმე საქართველოში.

წინასწარი განწყობით და უზომოდ სვამდნენ ალკოჰოლურ სასმელებს მოლოტოვი, კუიბიშევი, ყდანოვი, შჩერბაკოვი... ბრეჟნევი, შჩოლოხოვი და რამდენი კიდევ ჩვენ არ ვიცით.

¹⁷ Н. Зенкович, Тайны уходящего века, т.2, М., 1998, с. 212.

¹⁸ რ. ჭეიშვილი, რეინის სახეობი, თბ., 1992. გვ. 21-22.

ჩამონათვალში თამამად შეგვიძლია დავასახელოთ რიკოვი, კალინინი, ეროროშოვი, ხრუშჩოვი, მალენკოვი, ბულგანინი, პოდგორნი. ეს მაღალი ელიტა, მაგრამ რამდენი ალკოჰოლიკი იქნებოდა დაბალ ეშელონებში წარმოსადგენია.¹⁹

როგორი პიროვნება იდგა საბჭოთა ხელისუფლების სათავეებთან? ლენინის გეგმის გაკვეთისა და მისი ავადმყოფობის ისტორია ამტკიცებს, რომ ვლადიმერ ილიჩის ერთ-ერთი ავადმყოფობა იყო თავის ტვინის სისხლის მიღების გამობნეტილი და მკვეთრად გავრცელებული ძველისძველი სკლეროზი, რაც შედეგად მოჰყვა ტვინის ძალიან დიდ დატვირთვას. გარდა ამისა, ავადმყოფს ჰქონდა შთამომავლობითი მიდრეკილება სკლეროზისადმი.²⁰

თუ ამ მონაცემებს დავუმატებთ ნ. კრუჰსკაიას მოგონებას, სადაც აღნიშნულია, რომ ავადმყოფობის დღიდან ე.ი. 1922 წლის დამდეგიდან „ლენინს არც ლაპარაკი შეეძლო და არც რაიმეს დაწერა, რის გამო თვით ნ. კრუჰსკაია მალულად ტიროდა თურმე, რადგან ვერანაირი მიმივით და ცალი ხელის ჟესტიკულაციით ვერაფერს იგებდა მისი უტყვი ბაგეების უაზრო რხევისაგან“, მაშინ სრული სიცხადით თვალწინ წარმოგვიდგება ულმოებელი რეალობა, რომელიც გვაიძულებს გაეარღვიოთ სიცრუის ბადეში გახვეული სამოცდაათწლიანი ბურუსი. აღვადგინოთ სიმართლე და ერთხელ და სამუდამოდ განვმორღეთ ცდუნებათა სატანურ არეალს.

ზემოაღნიშნული მონაცემების საფუძველზე შეგვიძლია ზუსტად განვსაზღვროთ ახალი ტიპის სახელმწიფო მეთაურის პოსტზე ნორმალურ, ჯანსაღ მდგომარეობაში ლენინის ყოფნის ხანგრძლივობა.

ეს არის არა უმეტესი ოთხი წლისა და ოთხი თვის ხანა 1917 წლის ბოლო ორი და 1922 წლის პირველი ორი თვის მიმატებით. ხანა, რომელიც ნგრევის, ქაოსის, შიმშილობის, მილიონობით ადამიანების გაუგონარი ჟლეტის ეპოქად შევიდა რუსეთის ისტორიაში.

დროის ამ მოკლე მონაკვეთში მოხდა დამფუძნებელი კრების ლიკვიდაცია და ერთპარტიული, ტოტალიტარული სისტემის შექმნა, მეფე ნიკოლოზ მეორის ოჯახის ამოწყვეტა, კრონშტადტის

¹⁹ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 366.

²⁰ ა. თოფურია, ლენინიდან გორბაჩოვამდე, თბ., 1992, გვ. 16.

ციხეში მეზღუაურების ამბოხების ჩახშობა ტყვიამფრქვევების ცეცხლის ზუზუნში, შეიარაღებული აჯანყების ჩაქრობა ასტრახანის, იაროსლავსკის, პერმის, ტამბოვის, იჟორსკის და სხვა გუბერნიებსა და ქალაქებში, ღონის კახეების სტანიცების მოოხრება და განადგურება, მემამულეთა, შეძლებული გლეხების, მეწარმეთა და მსხვილკაპიტალისტთა ქონების ექსპროპრიაცია, წითელი ტერორის საგანგებო წესების შემოღება და საკონცენტრაციო ბანაკების ორგანიზაცია, მათი „კეთილმოწყობა“, სამხედრო ე.წ. ყაზარმული კომუნიზმის სწრაფი აშენება, სამოქალაქო ომში ასობით ქალაქებისა და სოფლების გაჩანაგება.

ყველა ამ ბარბაროსული აქციის სულისჩამდგმელი და ორგანიზატორი, როგორც საყოველთაოდ გახდა ცნობილი, იყო ვ. ი. ლენინი.²¹

მხოლოდ 1922 წლის 15 მარტს ლენინის სადირექტივო წერილის საფუძველზე 1414 ადამიანი დახოცეს ქ. შუიაში, მათ შორის უმრავლესობა ღვთისმსახური იყო. „რაც უფრო მეტი რაოდენობით მოგვიხდება რეაქციული ბურჟუაზიისა და რეაქციული ღვთისმსახურების... დახვრეტა, მით უკეთესი“ – მიუთითებდა „ბელადი“. ეს ფაქტი კარგად ახასიათებს მის ავტორს, როგორც ადამიანთა სიცოცხლის მოსპობის „გენიალურ სტრატეგს“ და აქარწყლებს ჩვენს თაობაზე თავმოხვეულ გამოგონილ ლეგენდას, თითქოსდა, რაღაც „ლენინური კანონიერების“ არსებობაზე.²² „ბელადის“ მიბაძვითა და ბოლშევიკთა ლიდერების შეხედულებით კლასობრივი მოწინააღმდეგის ფიზიკური მოსპობა აუცილებელი იყო დასახული მიზნის მისაღწევად. მაგალითად, ნ. ბუხარინი, რომელიც, ლენინის თქმით, მარქსიზმის ერთ-ერთი გამოჩენილი „თეორეტიკოსი“ იყო, ჯერ კიდევ 1920 წელს ნაშრომში „გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკა“ აღნიშნავდა: „დახვრეტები წარმოადგენს კომუნისტური საზოგადოების ჩამოყალიბების ერთ-ერთ ფორმას“, სხვა ადგილას კი მიუთითებდა: „მასობრივი რეპრესიებისა და დახვრეტების გარეშე ჩვენ კომუნიზმს ვერ ავაშენებთ“.

1924 წელს ლევ კამენევი მოითხოვდა ტროცკისტული ოპოზიციის ლიდერთა განადგურებას და ეს მთლიანად შეესაბამებოდა

²¹ ა. თოფური, დასახ. ნაშრომი. გვ. 17-18.

²² იქვე, გვ. 18.

ეპოქის მსოფლმხედველობას. რამდენიმე წლით ადრე კი მეზღვაური უელეზნიაკოვი ამბობდა, რომ „რუსი ხალხის კეთილდღეობისათვის შეიძლება მოკლა მილიონობით ადამიანი“.

ხოლო ეკონომისტი კრიცმანი წიგნში „რუსეთის დიდი რევოლუციის გმირული პერიოდი“ წინადადებას იძლეოდა გადასინჯულიყო რევოლუციის ზნეობრივი დონე მსხვერპლთა რაოდენობით, განადგურებულიყო არაპროლეტართა კლასი.²³

პარტიული „მოხელეები“ შედარებით იოლად ეთვისებიან ბელადის პიროვნების მძლავრ დემაგოგიურ ზეგავლენას, რაკი მათი მატერიალური და იდეალური ინტერესები ორიგინალურად არის დაკავშირებული იმ შედეგებთან, რასაც პარტიული ძალაუფლება მოუტანს; ხოლო ბელადისათვის გაწეულ შრომას უდიდეს ნეტარებად მიიჩნევენ.²⁴

სტალინისადმი შიში და მოკრძალება, გაღმერთება და მოწიწება იქამდე მიდიოდა, რომ 1941 წელს ერთი მოქალაქე, რომელიც აუდიენციაზე იყო სტალინთან, საუბრის შემდეგ უმაღლესი მთავარსარდალი ხელის ჩამორთმევით გამოემშვიდობა. მოქალაქემ ხელი, რომელიც სტალინმა ჩამოართვა, სახლში მისვლისთანავე მძინარე შვილს თავზე დაადო, რათა სტალინური სითბო გადასვლოდა სხეულში.²⁵ მართლაც საზოგადოების დიდ ნაწილში სტალინისადმი თავყანისცემა საოცარ ფსიქოზამდე იყო მისული. მცირეწლოვანი ბავშვებიც კი ამ იდეით იყვნენ შეპყრობილი. აი, ერთი მეტად დამახასიათებელი ლექსი აღნიშნული პერიოდისათვის:

Опять я склонился к зеленой сосне,

Вдруг серые волки подкрались ко мне:

Раскрыли клыкастые пасть –

Вот-вот растерзают на часты!

Не мог шелохнуться от ужаса я...

Мамочка, мама, голубка моя!

Но Сталин узнал, что в лесу я стою,

²³ *А. Цитко*. О зонах, закрытых для мысли, сб., „Суровая драма народа“, М., 1989, с. 204-205

²⁴ *მაქს ვებერი*. პოლიტიკა როგორც მოწოდება და ხელობა, თარგმანი გერმანულიდან, თბ., 1994, გვ. 54.

²⁵ *Историки спорят*, М., 1989, с. 232.

Разведаль, услышал про гибель мою
И танк высылает за мною, и мчусь я дорогой лесною.
Мамочка, мама, голубка моя!
Настежь открылись ворота Кремля.
Кто-то выходит из этих ворот,
Кто-то меня осторожно берет,
И подымает как папа меня.
И обнимает как папа, меня.
И сразу мне весело стало.
...А кто это был?
Угадала?²⁶

სტალინის შემდგომ ხელმძღვანელთა ტრადიციული მარში გრძელდებოდა. კუნცევოს აგარაკზე, სადაც უკანასკნელი ოცდაათი წლის განმავლობაში ცხოვრობდა სტალინი, ღამეული დროსტარებისას ბელადი ხრუშჩოვს გოპაკის ცეკვით აბუქნავებდა. ისიც, დარდიმანდულად, „უკრაინაში“ გამოწყობილი თავს ისე აჩვენებდა, რომ მას, რაღა თქმა უნდა, არ უნდა ჰქონოდა ოდესმე ხელისუფლებაზე რაიმე პრეტენზიები და სხვისი ნების საიმედო შემსრულებლობა ხელეწიფებოდა მხოლოდ.

როდესაც ნიკიტა იწყებდა ლაპარაკს, თვითონაც არ იცოდა რით და როგორ დამთავრდებოდა. თავის „ორატორულ ხელოვნებას“ პირველად მეუღლესთან სცდიდა. როგორც ჩანს, ცოლი ერთ-ერთი მისი კონსულტანტი იყო.²⁷

განსაცვიფრებელი იყო ხრუშჩოვის სურვილი, ელაპარაკა ხელოვნებაზე ისე, რომ მისი სრულებით არ ესმოდა. ცდილობდა აეხსნა, რაა ლამაზი და რაა უშნო. რა არის მხატვარი, რომელიც მიისწრაფვის კომუნისტებისაკენ. „აი როგორი ცუდია ერნსტ ნეიზკესტნი“. და ბოლოს იპოვა, იპოვა და ძალიან გაუხარდა. იგი ამბობს: „აი, რას ჰგავს თქვენი ხელოვნება: კაცი რომ შევიდეს საპირფარეშოში, ჩაძვრეს სვრელში და იქიდან შეხედოს, რაა მის ზემოთ, როცა სვრელზე ვიდაც ზის. აი ესაა თქვენი ხელოვნება, აი, თქვენი პოზიცია, ამხანაგო ნეიზკესტნი, თქვენ სვრელში ზიხართ!“²⁸

²⁶ Возвращенные имена. в 2-х книгах. книга I. М., 1989. с. 9.

²⁷ Ф. Бурлацкий. Новое мышление. М., 1989. с. 287.

²⁸ გ. როში, ოთხი შეხვედრა ნიკიტა ხრუშჩოვთან. ბათუმი, 1991, გვ. 11.

ხრუშჩოვი, როგორც თვითდაჯერებული ადამიანი, თვლიდა, რომ მან ყველაფერი იცოდა.²⁹ ერთ-ერთ მიტინგზე მან თქვა: „მარქსის იდეა – ეს, რა თქმა უნდა, კარგია, მაგრამ თუკი ღორის ქონს წაუესვამთ, კიდეც უფრო კარგი იქნება“. ბუნებრივია, ნორმა-ლურ ადამიანს თავში არაფრით მოუვა აზრად, რომ მარქსის იდეებზე შეიძლებოდა ღორის ქონის წასმა.

ნიკიტა ხშირად ასახელებდა მწერალ ვინიჩენკოს, რომელიც მემარჯვენე ესერი იყო და ანტისაბჭოთა მოღვაწედ ითვლებოდა. როგორც ჩანს მან ახალგაზრდობაში წაიკითხა მისი ნაწარმოები და არც იცოდა ზუსტად ავტორის ბიოგრაფია. ინტელიგენციასთან გამოსვლის დროს ხრუშჩოვი ყვებოდა აღნიშნული მწერლის მოთხრობის „პატარა პინას“ შინაარსს. მოთხრობაში აღწერილია, თუ როგორ სხედან ციხის კამერაში შეიღნი... როგორ აყეთებენ მიწის-ქვეშა ხერხელს. გააყეთეს ხერხელი, პირველი ვინ გაძვრება? ხომ საშიშია! ყველაზე დიდი საშინელება მოელის მას, ვინც პირველი გაძვრება. არავის არ უნდა პირველი გაძვრეს. კამერაში არის ყველაზე პატარა, შეუმჩნეველი, წყნარი პატიმარი. რომელსაც ეძახდნენ „პატარა პინას“ და, აი, შესთავაზეს მას: „პინა გაძვერი პირველი“, და პინა გაძვრა პირველი, მე ვიქნები მეთაური: შენ ესა და ეს გააყეთე, შენ ესა და ეს...“ და გახდა მათი უფროსი. და, აი, მეც პატარა პინა ვარ, – განაცხადა ხრუშჩოვმა, – მე ვარ თქვენი მბრძანებელი.³⁰

ამ გამოსვლის შემდეგ დასავლეთში ნიკიტას დაარქვეს პატარა პინა. ხრუშჩოვი ამის გამო განაწყენდა, შეიძლება იმიტომ, რომ მან გვიან გაიგო, პინა პინკუსია, ებრაული სახელი. როცა ხრუშჩოვი მოხსნეს, დასავლეთ გერმანულმა ჟურნალმა „შტერნმა“ ამ მოვლენას ნახევარი ნომერი მიუძღვნა. იგი იხსნებოდა ხრუშჩოვის უზარმაზარი პორტრეტით, რომლის ზემოთ ეწერა: „პატარა პინა“ აღარ არსებობს“.³¹

ნიკიტას ინტელექტს მკაფიოდ გამოხატავს ერთი მაგალითი, როდესაც კრემლის დარბაზში გამოსვლისას 650 ადამიანის წინაშე ტრიბუნაზე მდგომმა დარბაზის ბოლო რიგს მიმართა: „თქვენ, რაო,

²⁹ *А. Аджудей, Де десять лет. М., 1989. с. 96.*

³⁰ *მ. რომი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13-14.*

³¹ იქვე, გვ. 14.

რა კბილები დაგვირეჭიათ! თქვენ, სათვალთან „აჩქარი“, აი, იქ, ბოლო რიგში, წითელპერანგიანო! რას იკრიჭებით! გეცადეთ, თქვენც მოგისმენთ, თქვენი ჯერიც მოვა!“³²

საინტერესოა, შეესაბამება თუ არა სინამდვილეს მტკიცება, რომ თითქოს, ხრუშჩოვს ქართველების აყრა და შუა აზიაში გადასახლება უნდოდა? ამ საკითხზე შემდეგ მოგონებას გვთავაზობს დევი სტურუა:

1962 წლის ზაფხულის ერთ დღეს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მაშინდელი პირველი მდივნის ვასილ მჟავანაძის კაბინეტში დავეყვნე. საღამოს რვა საათი იქნებოდა, რომ აწკარუნდა ტელეფონის აპარატი „ვრ“. მჟავანაძემ ყურმილი აიღო. რამდენიმე წამის შემდეგ ის გაფითრდა, მანიშნა, მომიახლოვდიო და ყურმილი ისე შეატრიალა, რომ მეც გამეგო, რას ელაპარაკებოდნენ. იმწამსვე ვიცანი ხრუშჩოვის ხმა (ის იმ დროს ბიჭვინთაში ისვენებდა).

– თურქეთთან შეერთება მოინდომეთ? – ღრიალებდა ხრუშჩოვი. მე ჩაფურჩულე მჟავანაძეს, ეთქვა ხრუშჩოვისათვის, რომ ქართველებს ისტორიულად არ შეეძლოთ ჰქონოდათ რაიმე განსაკუთრებული სიმპათიები თურქების მიმართ, ვინაიდან თურქებმა ძალით დაისაკუთრეს საქართველოს თითქმის ერთი მესამედი, რომ ისინი უღეტდნენ ქართველებს და ა.შ. მჟავანაძემ ეს ყველაფერი უთხრა ხრუშჩოვს, მაგრამ ამაოდ...

– „ვაგონი პოდადამ, ვისელიმ ვას ვსეხ კჩერტოვოი მატერი!“ – დაიდრიალა ხრუშჩოვმა და ყურმილი დააგდო.

საქმე შემდეგში იყო. თურმე, ხრუშჩოვს, რომელიც ბიჭვინთაში ისვენებდა, აჩვენეს მის სახელზე დაწერილი წერილი ვილაც კორეელი იუნის. ეს იუნი, თითქოსდა, მკურნალობდა წყალტუბოში. პოდა ეს „მითიური“ იუნი ატყობინებდა ხრუშჩოვს, რომ ქართველებთან საუბრისას მას შეექმნა შთაბეჭდილება, რომ მათ აქვთ სურვილი შეუერთდნენ თურქებს და სხვა ამგვარი აბლაუბდა. იუნს „მითიური“ ეუწოდე იმის გამო, რომ ასეთი ავადმყოფი თუ დამსვენებელი წყალტუბოში არ აღმოჩნდა, იმისდა მიუხედავად, რომ გენერალ-

³² მ. რომი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 27.

³³ თბილისი, 1991, 9 აგვისტო.

პოლკოვნიკ ინაურის უწყებამ საგულდაგულოდ „გაცხრილა“ საქართველოს ეს სამკურნალო კურორტი. ეს წერილი საკმაოდ უხეში და მარტივი პროვოკაცია იყო.

ამ გამოსვლის აქტიური პროტესტის გარეშე დატოვება არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა. ისევ აწკრიალდა „ჟი“ – კვლავ ხრუშჩოვია. მას კვლავ იცნობდით. ბოდიში მოუხადა მჟავანაძეს, თქვა, რომ ოდნავ (!) გაცხარდა, რომ იუნის წერილი „ვიედენ-ნოვო იაიცა ნე სტოიტ“ და სხვა ამგვარი რამ. შემდეგ ხრუშჩოვმა მიიწვია მჟავანაძე ბიჭვინთაში...

ხრუშჩოვი მშვენიერ გუნებაზე გახლდათ. სადილის წინ ნიკიტა და მჟავანაძე ცურაობდნენ ბიჭვინთის განთქმულ აუზში. ეს აუზი, გარდა სხვა ღირსშესანიშნაობისა, გამოირჩეოდა იმით, რომ კარგ ამინდში ღილაკზე ხელის დაჭერით ზღვის მხარეს იხსნებოდა კედელი და იქმნებოდა ილუზია, რომ ცურავდი ღია ზღვაში.

ღღის სამი საათი სრულდებოდა, როცა მოირბინა სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მეცხრე სამმართველოს (პოლიტბიუროს მაშინდელი დაცვის სამმართველო) უფროსმა გენერალ-ლეიტენანტმა ზახაროვმა და ხრუშჩოვს უთხრა:

– ნიკიტა სერგეევჩი! მორის ტორეზი მეუღლითურთ თავისი რეზიდენციიდან გამოვიდნენ და აქეთ მოემართებიან.

ეს რეზიდენცია კი აუზიდან 500-600 მეტრითაა დაშორებული. მჟავანაძე სასწრაფოდ ამოვიდა აუზიდან და გასახდელში მიიმალა. ხრუშჩოვი კი, ვითომც არაფერი მომხდარიყო, დაცურავდა თავისი კორპის რგოლით, თითქოსდა ზახაროვის სიტყვები არც გაეგონოს.

რამდენიმე წუთის შემდეგ მოვიდნენ მორის ტორეზი და მისი მეუღლე. ფრანგი კომუნისტების ხელმძღვანელი გამოწყობილი იყო ღია ფერის კოსტიუმში, მის მეუღლესაც ელეგანტური კაბა ეცვა. შეწუხებული ზახაროვი ეუბნება ხრუშჩოვს:

– ნიკიტა სერგეევჩი, ტორეზი და მისი მეუღლე უკვე აქ არიან. როგორც იქნა, ხრუშჩოვმა ინება წყლიდან ამოსვლა. მას ეცვა სატინის შავი ტრუსები, მუხლამდე რომ წვდებოდა. ასეთებს ჩვენში „ფონებს“ ეძახიან. სრულიად სველი, ისე რომ კორპის რგოლი არ მოუხსნია, ხრუშჩოვი დაიდრა მორის ტორეზის და მისი მეუღლის მიმართულებით. სველმა ტრუსებმა გამოკვეთა ხრუშჩოვის ქვედა

ტანი. ერთი სიტყვით, სურათი ძალიან არაორდინარული იყო. რომ იტყვიან, სასაცილო იქნებოდა, სატირალი რომ არ ყოფილიყო. რა გაეწყობოდა! უხერხული გრძნობისა და სირცხვილის დამღალავი შეგრძნებით გავყევით სველ ხრუშჩოვს.

როცა კობტად მორთულებმა მორის ტორეზმა და მისმა მეუღლემ სველი, შავი სატინის ტრუსების ამარა ხრუშჩოვი დაინახეს, თანაც კორპის რგოლით შემოსალტული, შეცბნენ, აღბათ, თვალებს არ დაუჯერეს. მაგრამ, როცა ამ კოლორიტულმა „ზმანებამ“ მათ თავისი ხელი გაუწოდა, მიხვდნენ, რომ ეს ზმანება კი არა, სავსებით რეალური ხრუშჩოვი იყო.³³

ნიკიტას საერთოდ ყოველთვის სურდა რაიმე შეეცვალა. აგარაჟზეც კი, სადაც ყოველ კვირას იმყოფებოდა საწერ მაგიდას ადგილს უცვლიდა.³⁴

ეკატერინე მესამედ წოდებული კულტურის მინისტრი ფურცევა, რომელსაც ხალხური გადმოცემა უმაღლეს ხელისუფალთა საყვარლად მიიჩნევს, 1957 წელს ხრუშჩოვის მოხსნის მცდელობის დროს ფავორიტის გვერდში იდგა. მაგრამ შემდეგ „გადაიყვარეს“. გამოიყვანეს პრეზიდენტისა და ცკ-ის შემაღვენლობიდან. სახლში მისულმა ვენები გადაიჭრა. გადაარჩინეს და დაუბრუნეს ძველი პრივილეგიები.³⁵

1961 წელს – XXII ყრილობაზე, როგორც მისი მონაწილენი, ასევე პარტია, ხალხი უჩვეულო სანახაობის მოწმენი გახდნენ. ხრუშჩოვმა თავდაპირველად საანგარიშო მოხსენებების წაყითხვას მოანდომა ოთხი საათი. შესვენების შემდეგ კიდევ სამი საათი „მჭევრმეტყველებდა“. ასეთი რამ ლენინისა და სტალინის დროს არ არსებობდა. როგორც ჩანს ხრუშჩოვის დროიდან დამკვიდრდა საშინელი ტრადიცია: ლიდერის ავტორიტეტი განისაზღვრებოდა მის მიერ წარმოთქმული სიტყვების რაოდენობით.

ხრუშჩოვი საერთოდ იყო ლაპარაკის დიდი მოყვარული და ყბედი. ის ფაქტობრივად არავის აძლევდა ლაპარაკის საშუალებას.³⁶

³³ „თბილისი“ 1991. 9 აგვისტო.

³⁴ *Н. Месяцев*, „Надо его сдерживать“. Комсомольская правда. №18. 1988.

³⁵ *И. Зенкович*, Покушения и инсценировки от Ленина до Ельцина, М., 1998.

³⁶ *ფ. ბურლაკი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 291. 292.

ინტელიგენცია მას უწოდებდა „ივანუშკა სულელს“, „მქსიძინდეს“, „ყბელს“.¹⁷

ყურნალ „შტერნის“ შეფასებით ხრუმშოვი იყო „თანამედროვეობის ყველაზე ენაწყლიანი პოლიტიკური მოღვაწე, ისე წავიდა სცენიდან, რომ ერთი სიტყვაც არ უთქვამს“.

„პენსიაზე“ გასვლის შემდეგ ერთ დროს უძლიერესი დიქტატორი საათობით იჯდა სავარძელში, ხშირად ცრემლიანი თვალებით. როდესაც მოსკოვის ერთ-ერთ სკოლაში ღირეპტორმა ცნობისმოყვარეობის გამო ჰკითხა ნიკიტას შვილიშვილს: „რას აკეთებს ნიკიტა სერგეის ძე?“ – მოწაფემ უპასუხა: „პაპა ტირის“.¹⁸

ხრუმშოვის დაცემა საოცარი სიმშვიდით მიიღო ქვეყნის მოსახლეობამ, ხშირ შემთხვევაში ძალიან უბრალოდ. დასავლეთის ზოგიერთ სახელმწიფოში პოპულარულ ფიგურად დარჩა. ცალკეული ქვეყნების ლიდერები და მოღვაწეები ჩამოდიოდნენ მოსკოვში და აცხადებდნენ სურვილს ნიკიტასთან შეხვედრაზე. მათ უხსნიდნენ, რომ ნიკიტა ავადა. მაგრამ ეს არ შეიძლებოდა უსასრულოდ გაგრძელებულიყო. დაცემის პირველ დღეებში ნიკიტა ტელეფონით მხოლოდ მიქოიანს ესაუბრებოდა.¹⁹

ხრუმშოვი გარდაიცვალა 1971 წლის 11 სექტემბერს, მაგრამ მისი პოლიტიკური სიკვდილი უფრო ადრე განხორციელდა – 1964 წლის ოქტომბერში, როდესაც გაანთავისუფლეს პარტიისა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელობიდან „ასაკისა და ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების გამო“.²⁰

მოხდა ისე, რომ ქვეყნისათვის ყველაზე რთულ პერიოდში ხელისუფლების სათავეში მოვიდა ყველაზე სუსტი ხელმძღვანელი ბრეჟნევის სახით, რომელსაც 18 წელი შერჩა მონომახის ქუდი. საბჭოთა კავშირის ოთხგზის გმირი, სსრკ-ს მარშალი, საერთაშორისო ლენინური პრემიის ლაურეატი, ლენინური პრემია ლიტერატურის დარგში, კარლ მარქსის სახელობის ოქროს მედლის მფლობელი, ბრინჯაოს ბიუსტი მის სამშობლოში – არ ჰქონდა მხოლოდ

¹⁷ იქვე, გვ. 293.

¹⁸ *Рой Медведев*, Н.С. Хрущев, М., 1990, с.252.

¹⁹ იქვე, გვ. 253.

²⁰ იქვე, გვ. 8.

გენერალსიმუსის წოდება.⁴¹ ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი ალექსანდრე ზინოვიევი ბრეჟნევის შესახებ წერდა: „მხედართმთავარი, რომელსაც ერთი ბრძოლაც არ მოუგია... თეორეტიკოსი, რომელსაც არაფერი აღმოუჩენია...“.⁴²

ბრეჟნევის დრო ძალიან ბევრს აწყობდა. „მე შენ – შენ მე“ ყოფაცხოვრების „პაროლი“ გახდა. „მალბოროსა“ და „ფილიპ მორისის“ ბლოკები, ფინური ძეხვი და იაპონური ტანსაცმელი მრავალთათვის ხელმისაწვდომი გახდა. წინა საახალწლო დღეებში რაშიდოვი მდიდრულ საჩუქრებს უგზავნიდა მზიური უზბეკეთიდან. სპეციალურ მოსაწვევებს უგზავნიდნენ ბრეჟნევს დასასვენებლად ალიევი, მეღუნოვი, კუნაევი...⁴³

ცხოვრების ბრეჟნევისეული სტილი წლების მანძილზე აყალიბებდა ლოთობას, მექრთამეობას და საქმეში სხვებისათვის თავისუფლების მიცემას.

ე.წ. „საბჭოთა სახელმწიფო“ პარავდა და ატყაუებდა მოქალაქეებს, ხოლო მოქალაქე, თავის მხრივ, რაც შესაძლებლობა ჰქონდა პარავდა სახელმწიფოს. ე.ი. ორივე მომპარავი იყო – მოქალაქეც და სახელმწიფოც, თანაც უნამუსო, დაუზოგავი მიმთვისებელნი, მომპარავეები, ერთმანეთი არ ენადვლებოდათ, ერთმანეთი სძულდათ.⁴⁴

სოციალისტურ საზოგადოებად წოდებული გარკვეული წარმონაქმნი საბოლოოდ ელიტარულ საზოგადოებად ჩამოყალიბდა. ნომენკლატურა ფაქტობრივად ახალ წოდებად გადაიქცა, რომელმაც ხელთ იგდო მთელი ეკონომიკური ცხოვრება. ცენტრშიც და საქართველოშიც გაჩნდნენ „ჩაგრულთა ფენები“, რომლებიც მოითხოვდნენ ადგილს „მზის ქვეშ“.⁴⁵

ქვეყანამ დაიწყო ცხოვრება პრინციპით „ჩვენს შემდეგ ქვა ქვაზე ნუ ყოფილა“. აუადმყოფმა ბრეჟნევმა სუსლოვის წამოყენებუ-

⁴¹ თ. ნატროშვილი, ახსოვდა თუ არა საქართველო... თბ., 1994, გვ. 300.

⁴² იქვე.

⁴³ А. Абдулгени, Де десять лет. М., 1989, с. 302.

⁴⁴ გ. ლიპარტელიანი. ვ. კინჭარაძე. დურუ ხურცილავა (მითი და სინამდვილე). თბ., 1991, გვ. 14.

⁴⁵ გ. ბარამიძე, ი. ბრაჭული. თ. ფიფია, ედუარდ შევარდნაძე – გონების მოქცევა საქართველოში, თბ., 1995, გვ. 29.

ლი ლოზუნგი „კადრების სტაბილურობა წარმატების საწინდარია“ მოქმედებაში გადაიტანა.⁴⁶

ბრეჟნევის დროის „მთავარი იდეოლოგი“ სუსლოვი, უცნაურობასთან ერთად, ყოველთვის სასაცილოდ გამოიყურებოდა. მზიან ამინდშიც კი კალოშებით დადიოდა. მრავალი წლის განმავლობაში ეცვა ერთი და იგივე გრძელი, ძველმოდური პალტო...“.⁴⁷

ბრეჟნევი არ გამოირჩეოდა შრომისმოყვარეობით... იგი დგებოდა დილის 10 საათზე, საუზმობდა 11-ზე, 12-დან 14-მდე მას ხმამაღლა უკითხავდნენ ინფორმაციას. 14-დან 15-მდე – სადილი, 17-მდე – ძილი, რის შემდეგაც იგი სვამდა ჩაის და მიდიოდა სანადიროდ. ბრუნდებოდა 21 საათზე, ვახშმობდა და პირველ ან ორ საათამდე უყურებდა კინოს.

უყვარდა ფილმები განსაკუთრებით „მხეცუნიებზე“, სპორტი, უპირატესად ჰოკეი და ფეხბურთი. წიგნებს საერთოდ არ კითხულობდა. გამორჩევით უყვარდა დომინოს თამაში. ვორონოვი (ცკ-ს წევრი) ერთი იმ მცირედთაგანი იყო, ვინც მასთან მოგებას ბედავდა. ბრეჟნევი ხშირად თამაშობდა თავისი დაცვის წევრებთან, ისე, უბრალოდ, ინტერესზე. ხშირად თამაში დაუწყიათ პროგრამა „ერემიას“ დამთავრებისთანავე და გაუგრძელებიათ ღამის 3 საათამდე. ამ დროს მისი ვიქტორია პეტროვნა გვერდით ეჯდა და ყვინთავდა.

ლეონიდ ილიჩი გამოცდილი მემტრედე იყო. როგორც თვითონ ჰყვებოდა, მამამისიც მემტრედე ყოფილა... ლეონიდ ილიჩი თვითონ ამოწმებდა, ყველაფერი წესრიგში იყო თუ არა სამტრედეში, თვითონ უყრიდა საკვებს; ზამთარში ზრუნავდა, რომ არ შეციებულიყვნენ. ერთხანს დაჰყოფდა მტრედებთან და ახლა ძაღლებთან გადაინაცვლებდა.

როგორც თავგადაკულ მონადირეს, ბრეჟნეს ძალიან უყვარდა ძაღლები, ჰყავდა კარგი მწვერები და ხშირად დახედავდა ხოლმე მათ საცხოვრებელს. როგორც მთარგმნელი ვ. სუხოღრევი იგონებს, ერთხელ, როდესაც ზავიდოვოში მიმდინარეობდა ინტენსიური მოლაპარაკებები კისინჯერთან, ბრეჟნევემა უეცრად შესთავაზა: „ჰენრი, მოდი წავინადიროთ“. კისინჯერს ხელები გაუსასვავებია:

⁴⁶ *Е. Чазов*, Здоровье и власть, М., 1992. с. 117.

⁴⁷ *Б. Желюжичи*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 484.

„მე არ ვიცი ნადირობა. სროლაც კი არ მემარჯვება“, „არა უშავს – უპასუხა თურმე ბრეჟნევმა – სროლით მე ვისვრი“.

ბრეჟნევი მხოლოდ უბრალო მკითხველი იყო მისთვის მომზადებული სიტყვებისა თუ მოხსენებებისა. ქალაქის გარეშე მოკლე მისასალმებელი ტექსტის წაკითხვაც კი არ შეეძლო ორდენის გადაცემის ცერემონიაზე პოლიტბიუროში.

ბრეჟნევის ყველა ნაცნობი პოლიტიკოსი დარწმუნებულია, რომ მას არასოდეს გადაუშლია მარქსის, ენგელსის თუ ლენინის შრომები.⁴⁸

ედვარდ გერეკი მემუარებში აღნიშნავს, რომ მას ბრეჟნევი, რაღაც საშინელ ადამიანად ეჩვენებოდა. „საოცრად მრცხვენოდა, როდესაც ბრეჟნევი „ინტერნაციონალის“ სიმღერის დროს იწყებდა ღირიერობას“.⁴⁹

70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ბრეჟნევი სახელმწიფო საქმეებს ფაქტიურად ვეღარ უძღვებოდა. მის მაგალითს მისდევდნენ ცენტრალური კომიტეტის სხვა მდივნებიც. ისე გამოდიოდა, რომ ადგილებზე პრაქტიკულად მუშაობდნენ დამოუკიდებლად. ქვეყნდებოდა ცკ-ის რომელიმე დადგენილება, მაგრამ ეს იყო, მხოლოდ უკვე ანგარიშისათვის.⁵⁰

1976 წლის შემდეგ ქვეყანაში ფართო ხასიათი მიიღო მექრთამეობამ, ქურდობამ. გაძლიერდა ალკოჰოლიზმისადმი ლტოლვა. ადამიანებს გულგრილობის გრძნობა დაეუფლა.⁵¹

ბრეჟნევი, როგორც წესი, კვირაში ოთხი დღე მუშაობდა. პარასკევს, შაბათსა და კვირას ზავილოვოში ატარებდა. რეზოლუციებს თვითონ, დამოუკიდებლად, კარნახის გარეშე ვეღარ ადგენდა. ასევე კარნახი სჭირდებოდა, რომ თანაშემწე გამოეძახებინა და გადაწყვეტილებისათვის მსვლელობა მიეცა.

გალია დოროშინა დოკუმენტებზე თითოთ აჩვენებდა თუ სად უნდა მოეწერა ხელი ბრეჟნევს. როგორც აყად. გ. არბატოვი აღნიშნავს ბრეჟნევს წარმოდგენა არ ჰქონდა რა ხდებოდა ავღანეთში,

⁴⁸ ხრუშჩოვი, ბრეჟნევი. ელცინი... თბ., 1997, გვ. 31-32.

⁴⁹ ე. ჩაზოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 127.

⁵⁰ Б. Елизов, Исповедь на заданную тему, Л., 1990. с.51.

⁵¹ ე. ჩაზოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21.

იმდენად იყო დაავადებული.⁵²

საინტერესოა, რომ 1989 წელს სსრკ სახალხო დეპუტატთა პირველ ყრილობაზე სპეციალურად შექმნილმა კომისიამ (ერთი ნაწილის გაკვირვებისა და მეორეთა მწარე სიცილის ფონზე) ვერ მოიძია სკკპ ცკ-ის გადაწყვეტილება ავღანეთში შეიარაღებული ძალების შეყვანასთან დაკავშირებით.⁵³

შეიძლება ითქვას, რომ ცხოვრების ბოლო პერიოდში ბრეჟნევს საერთოდ არ ესმოდა თუ რას აკეთებდა, რაზე აწერდა ხელს, რას კითხულობდა. მთელი ხელისუფლება მისი გარემოცვის ხელში აღმოჩნდა.⁵⁴

1982 წელს... სამსახურიდან ძალით მირეკილი ხალხის წინაშე ძლივს გააფორთხეს მოფამფალეებული ლიდერი, რომელმაც თავის მისალმებაში წარმოთქვა სიტყვა, მოგვიანებით პოპულარულ ხუმრობად ქცეული აზერბაიჯანში. „გამარჯობათ, ძვირფასო ავღანელო მენავთობეებო!“

– ჩვენ ბაქოში ვართ, ბაქოში! – პირდაპირ ყურში ჩასძახოდა ერთი თანაშემწეთაგანი...

სკკპ ცკ-ში მაღალ თანამდებობებზე ხშირად ინიშნებოდნენ ლონიას თანამემამულენი, დაახლოებული პირნი და ახლო ნათესავები. უფრო მეტიც, იქმნებოდა ცალკეული სამინისტროები „ნათესავეებისათვის“... მხოლოდ ერთი მაგალითი: სკკპ ცკ-ის საქმეთა მმართველად ბრეჟნევმა წამოსწია თავისი თანამემამულე და მეგობარი გ. პავლოვი, რომელმაც საკუთარ შვილს ცოლი წაართვა და თვითონ დაქორწინდა მასზე. აი, ამ კაცს, ბრეჟნევის წინადადებით, მიენიჭა სოციალისტური შრომის გმირის წოდება და სსრკ-ის სახელმწიფო პრემია...

როდესაც ბრეჟნევი გახდა სკკპ ცკ-ის პირველი მდივანი, მოხდა საისტორიო მეცნიერებისათვის დამლუპველი, ცენზურის გამყაყრება... ქვეყნის ისტორია აეწყო ბრეჟნევეზე ისევე, როგორც ადრე ეწყობოდა სტალინზე და ხრუშჩოვზე...

ფართოდ ცნობილი აფორიზმია: „ისტორია ცხოვრების მასწავ-

⁵² იქვე. გვ. 88.

⁵³ В. Печенев, Горбачев: К вершинам власти, М., 1991, с. 9, сноска 1.

⁵⁴ ბ. ელცინი, დასახ. ნაშრომი. გვ. 14.

ლებელია“, მაგრამ როდესაც დაინტერესებული პოლიტიკური წრეებისა და მათი ლაქიების, მით უმეტეს მსახურ ისტორიკოსთა მიერ ისტორია გადმოცემა „მენტორად“, ის კარგავს ხარისხსა და სოციალურ ფუნქციას და ხდება საზოგადოებრივი ცნობიერების გაბრიყვების საშუალება. ეს ხდებოდა... მაგრამ განსაკუთრებით საბჭოთა ხელისუფლების – კომუნისტური რეჟიმის დროს. მანიპულირება მკითხველზე ზრუნვის ნილბით მიმდინარეობდა, რომ მას ღმერთი არ გასწყრომოდა და სხვა ზარი არ გასჩენოდა ხელისუფლებასა და მნიშვნელოვან მოვლენებზე.

ჟუკოვის მემუარების ხელნაწერების დაბეჭდვა გაჭიანურდა. ბოლოს ავტორს აგრძნობინეს, რომ ბრეჟნევემ მოისურვა მხედართმთავარს იგი მოეხსენებინა თავის წიგნში. და, აი უბედურება, ომის წლების განმავლობაში ისინი არასდროს შეხვედრიან. როგორ მოქცეულიყვნენ? მემუარების რედაქტორის ა. მიჩკინას მოგონებით, წიგნში შეიტანეს ეპიზოდი: მე-18 არმიის სარდალ გენერალ ლესელიძესთან ყოფნის დროს მარშალი ჟუკოვი „რჩევისათვის“ წავიდა არმიის პოლიტგანყოფილების უფროსთან ბრეჟნევეთან, მაგრამ, სამწუხაროდ, ის ადგილზე არ აღმოჩნდა. სწორედ იმ დროს იგი იმყოფებოდა მცირე მიწაზე, სადაც მძიმე ბრძოლები მიმდინარეობდა.⁵⁵

როდესაც ბრეჟნევი მოკვდა, სსრკ თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო ისტორიის ინსტიტუტში თავში შემოირტყეს ხელი: მეორე მსოფლიო ომის თორმეტტომიან ისტორიაში, რომლის ბოლო ტომი ბრეჟნევის სიკვდილის წინ გამოვიდა, ერთხელაც არ იყო მოხსენიებული ი. ანდროპოვი, სკკპ ცკ-ის ახალი გენერალური მდივანი. მდგომარეობიდან გამოსავალი მაინც იოლად მოინახა. ავტორთა კოლექტივმა სასწრაფოდ მოამზადა და გამოსცა მონოგრაფია „კარელიის ფრონტი 1941-45 წლების დიდ სამამულო ომში“, ახალი გენერალური მდივანი (ომის დროს – ალკკ ცკ-ის პირველი მდივანი კარელია-ფინეთის სსრ-ში) აქ მოხსენიებულია 17-ჯერ. უფრო ხშირად, ვიდრე ნებისმიერი სამხედრო მეთაური, ფრონტის სარდლისა და არმიის სარდლების სახით.

⁵⁵ *Н.Г. Павленко. Сталинские концепции военной истории. сб. "История и сталинизм", М., 1991, с. 371.*

ბრეჟნევის, ანდროპოვისა და შჩოლოხოვის საცხოვრებელი კუთუბოვის პროსპექტზე (№26) ერთ სადარბაზოში მღებარეობდა. სხვადასხვა სართულზე. ანდროპოვმა ხელისუფლებაში მოსვლის-თანავე მოხსნა შინაგან საქმეთა მინისტრი შჩოლოხოვი და მისი საქმე სუკ-ს გადასცა ძიებაში. 1983 წლის 19 თებერვალს შჩოლო-ხოვის ცოლი კიბეზე შეხვდა ანდროპოვს და ესროლა პისტოლეტი-დან. ანდროპოვი თირკმელში დაიჭრა, რამაც მოგვიანებით მის სიცოცხლეს ბოლო მოუღო. ერთი ვერსიით შჩოლოხოვის ცოლი შემდეგ მეექვსე სართულიდან გადმოხტა და თავი მოიკლა, მეორე ვერსიით იმავე დღეს აგარაჟზე ქმრის პისტოლეტით დაცხრილეს.⁵⁶

როგორც ვიცით ი. ანდროპოვის „სამხედრო დიდებამ“ დიდხანს არ გასტანა. 1984 წლის თებერვალში სკკპ ცკ-ის გენერალური მდივნის თანამდებობაზე დაინიშნა კ. ჩერნენკო... სამხედრო ისტო-რიატ იმწამს გადაიწერა ჩერნენკოს საამებლად. თუ 1983 წელს გამოცემულ „სამხედრო ენციკლოპედიურ ლექსიკონში“ იგი მოხსე-ნიებულია „გამოჩენილ საბჭოთა პარტიულ და საზოგადო მოღვა-წედ, რომელიც 1930-1933 წლებში მსახურობდა სასაზღვრო ჯარებში“, 1985 წელს გამოცემულ ენციკლოპედიაში სახელ-წოდებით „1941-1945 წლების დიდი სამამულო ომი“ მის შესახებ წერია: „... ომის წლებში ჩერნენკო კრასნოიარსკის ოლქის მშრო-მელებში (სადაც იგი საოლქო კომიტეტის მდივნად იყო) ეწეოდა დიდ მუშაობას მშრომელთა მობილიზაციისათვის, ფრონტისათვის მხარდასაჭერად, საბჭოთა ადამიანების პატრიოტული აღზრდისათ-ვის. თავისი პირადი მაგალითით, მუზნებარე პატრიოტული სიტყვით იგი მათ ეხმარებოდა გამოეჭედათ ჩვენი დიადი გამარჯვება ფაშიზმზე“.

როგორც ცნობილია საბჭოთა ლიდერები სიკვდილამდე რჩე-ბოდნენ თავიანთ პოსტებზე. აზრი, რომ ლიდერი აუცილებელია ავადმყოფობის მიუხედავად პერიოდულად გამოჩნდეს მასების წინაშე, შეეხო არა მხოლოდ ბრეჟნევს, არამედ პარტიისა და სახელმწიფოს სხვა მრავალ ხელმძღვანელს. ეს მოვლენა გახდა თითქმის ოფიციალური და საჩვენებელთან ერთად სადისტური ხასიათი მიიღო. სადისტური ამ უბედურებთან დაკავშირებით, რათა

⁵⁶ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 501, 502.

პოლიტიკური ამბიციებიდან გამომდინარე შეენარჩუნებინათ ხელისუფლება და გადაელახათ თავისი უბედურება და ავადმყოფობა. ხალხის თვალში ისინი უნდა ყოფილიყვნენ ჯანმრთელები, შრომისუნარიანები.

თათბირებისა და შეხვედრების სატელევიზიო ჩვენების დროს რეჟისორმა და ოპერატორმა ზუსტად იცოდნენ რა ურსი და წერტილი, საიდანაც უნდა წარემართად გადაღება. კრემლში სკკპ ცკ-ს პლენუმებისათვის გათვალისწინებულ ახალ შენობაში დაიდგა სპეციალური გამოსასვლელები ტრიბუნაზე ხელმძღვანელთა გამოსავლელად. იქმნებოდა ასევე სპეციალური ტრაპები თვითმფრინავში ასასვლელად და სხვ.

1985 წელს სსრკ უმაღლესი საბჭოს არჩევნების წინ, რათა ხალხისათვის ეჩვენებინათ ჩერჩენკო, ექიმების წინააღმდეგობის მიუხედავად, პოლიტიბუროს წევრის გრიშინის თანდასწრებით მომავლადი „გენსეკა“ საწოლიდან აიყვანეს და ტელეკამერის წინ დასვეს.⁵⁷

ე.წ. „საბჭოთა ადამიანებს“ არ მოსწონდათ რაისა გორბაჩოვას (ტიტარენკო) მკვეთრი და მაღალი ხმა, რომლის მეშვეობითაც ქმარს ხშირად აწყვეტიანდა სიტყვას (შეიძლებოდა ასეთი რამ დაგვეშვა?), არც მისი გამგზავრება დასავლეთში „საყიდლებზე“. საერთო აზრი: ქალები არ უნდა ერეოდნენ წმინდად მამაკაცურ საქმეებში! – პროფესიონალი მეამბოხის, ბორის ელცინის გამონათქვამი:

– რაისა ცხვირს ყოფს პოლიტიკაში, რომელსაც მისი ქმარი ატარებს, ურეკავს კაბინეტში, აძლევს რჩევებს და მოუწოდებს სიმტკიცისაყენ. აი, როგორ არის მოწყობილი მათი ცხოვრება!

აღფრთოვანებული ქვეყანა აპლოდისმენტებით აჯილდოებდა თავის რჩეულს და აზრადაც არ მოსდიოდა, რომ გაივლიდა ათიორდე წელი – და კრემლში გორბაჩოვის ადგილს დაიკავებდა ელცინი, რომლის დროსაც არა მარტო ცოლი, არამედ ქალიშვილიც დაიწყებდნენ სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობის მიღებას, მინისტრებისა და ელჩების დანიშვნას.⁵⁸

⁵⁷ ე. ჩაბოჯო. დასახ. ნაშრომი, გვ. 134.

⁵⁸ Н. Зенкович. Тайны уходящего века, т. 2, М., 1998, с. 319.

საყურადღებოა, რომ გორბაჩოვის პოლიტიკუროზე გინების გარეშე არ შეეძლო სიტყვის წარმოთქმა.

ხელისუფლების სხვა ლიდერები? ერთი მაგალითიც იყმარებდა: ბურბულისმა ზედმეტი დალია და ქალების – ნაინა იოსიფოვნასა და ტანია დიაჩენკოს თანდასწრებით სადღეგრძელოს დროს დედის გინება დაიწყო. შემდეგ სასმელისაგან ბურბულისი ცუდად შეიქნა და ისე, რომ საერთოდ არ შერცხვენია, მივიდა ოთახის შუაგულში, ამოისუფთავა კუჭი და, თითქოს აქ არაფერიარო, ისეე გააგრძელა სადღეგრძელო.

1991 წლის 18 აგვისტოს, პუტჩის წინა დღეს, ელცინი ყაზახეთში ნაზარბაევთან იყო სტუმრად. უმაღლესი დონის შეხვედრა მოუწყვეს. მთის მდინარეში ბანაობის და ადგილობრივი სამხარეო მუზეუმის იურტაში მამაპაპური სმის შემდეგ რუსეთის პრეზიდენტის პატივსაცემად გაიმართა კონცერტი. მშენიერი ყაზახი გოგონები მღეროდნენ და დომრაზე უკრავდნენ, ნურსულთან ნაზარბაევმა სიმღერა და ცეკვა დაიწყო. ყოველივე ამას იგი პროფესიული ოსტატობით ასრულებდა. ანსამბლს ბორის ელცინიც შეუერთდა. მან გადაწყვიტა აკომპანემენტი გაეკეთებინა კოვზებით. პრეზიდენტის გვერდით აღმოჩნდა სამეურნეო სამმართველოს უფროსი ზაგაინოვი, რომელიც ყოველთვის ცდილობდა დაახლოებოდა ელცინს და ტელეკამერის წინ ამ შესაძლებლობას ხელიდან როგორ გაუშვებდა, – აქოდა, გენახეთ, რა ახლობლებიცა ვართო.

მუზეუმში დასაჯდომი ადგილები ამფითეატრივით იყო განლაგებული – ნელნელა მაღლდებოდა. შეფი, ნაზარბაევთან ერთად, ხალიჩებდაფენილ შემაღლებზე მოეწყო, სამეურნეო. სამმართველოს უფროსი კი ქვედა საფეხურზე მოკალათდა. როდესაც ბორის ნიკოლაევიჩმა კოვზებით დაკვრა დაიწყო, ჯერ საყუთარ ფეხებზე ახმინებდა მათ და მოულოდნელად საყუთარი ფეხიდან ხელქვეითის ჭაღარა თავზე გადაინაცვლა. ეს გასართობი ისე მოეწონა, რომ მისდგა და რაც ძალა და ღონე ჰქონდა, უბრაზუნებდა... ის საწყალი წყენის გამჟღავნებასაც ვერ ბედავდა და სიმწრით იღიმებოდა – ვითომდა, სულაც არ მწყინს პრეზიდენტის ხუმრობაო. მათი შემხედვარე აუდიტორია სიცილით იგუდებოდა და მხარდაჭერით გულმოცემული ბორის ნიკოლაევიჩიც უფრო

გულმოდგინედ და რიტმულად ურტყამდა თავში კოვზს საცოდავ მდგომარეობაში ჩავარდნილ იური გეორგიევიჩს.

ეს შემოქმედებითი მიგნება კარგად დაამახსოვრდა პრეზიდენტს და შემდეგშიც მიმართავდა: დაკვრისას ხშირად იყენებდა მეზობლების თავებს. როცა ელცინს კოვზებით დაკვრის სურვილი მოუვლიდა, წინ ვერაფერი დაუდგებოდა. ზაგაინოვს ძაინც ბედმა გაუღიმა – ყაზახეთში ხის კოვზი საძებარი არ გახლდათ, თორემ თუ ახლომახლო ხისა არ იყო, ლითონისას სტაცებდა ხელს.

ერთხელ ყირგიზეთის პრეზიდენტს აკაეესაც არ გაუმართლა. მითუმეტეს, რომ კოვზი ამ შემთხვევაში რეინისა იყო... ამიტომაც, როგორც კი რომელიმე ღონისძიებაზე ელცინი კოვზებით დაკვრას დააპირებდა, მისი თანხმლები პირები მოშორებით გადასხდებოდნენ ხოლმე, ან მოწევის სურვილს მოიმიზებდნენ და გარეთ გადიოდნენ.⁵⁴

თუმცა ეს მხოლოდ ზღვაში წვეთია „ძლიერთა ამა ქვეყნისა“ პოლიტიკური ბიოგრაფიიდან...

⁵⁴ ბრუმლი, ბრეუნევი, ელცინი... გვ. 57.

„საბჭოთა სახელმწიფოს“ საპარტაზოროსო ურთიერთობები და მისი დაშლის წანამკლპრები

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ ბოლშევიზმის შექმნამდე რუსეთის ინტელიგენციას რუსი ერი გამორჩეულად და სხვების ჭკუის მასწავლებლად მიაჩნდა. „ჩვენი ხალხი – წერდა პ. ჩაადაევი – გამონაკლისია. ჩვენ მივეკუთვნებით იმ ერთა რიცხვს, რომლებიც ვერ თავსდებიან კაცობრიობის შემაღგენლობაში, და არსებობს „მხოლოდ იმიტომ, რომ მსოფლიოს მისცეს რაიმე მნიშვნელოვანი გაკვეთილი“.⁶⁰ მართლაც „განა რით განსხვავდებოდა მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოების ბატონობა ძველ რეჟიმთა ნებისმიერი მბრძანებლებისაგან, თუ არა მხოლოდ ხელისუფალთა თვითნებობითა და დილექტანტიზმით?“⁶¹

ამერიკელი ისტორიკოსი მ. ფეინხოლდი ამტკიცებს, რომ რუსეთში „დიქტატურის გზამ ქვეყანა წაიყვანა სამოქალაქო ომისა და ტერორიზმისაყენ“. კილის უნივერსიტეტის პროფესორი, პიტლერის დროის ყოფილი ზონდერფიურერის გეორგ ფონ რაუხის აზრით „კომუნისტურმა პარტიამ მხოლოდ ძალადობის გზით შეძლო თავისი იდეების გამარჯვება“.

ე. ხანიშის შეხედულებით კომუნისტური პარტიის პოლიტიკის აზრი მდგომარეობდა „ძალადობის პროპაგანდაში“. ამერიკელი ისტორიკოსი გ. შუკმანი კი მიუთითებდა, რომ სოციალ-დემოკრატების ტერორი, სხვა პარტიებისადმი ფიზიკური ძალადობა და მეთვალყურეობა დაიწყო მაშინვე ოქტომბრის შემდეგ.⁶²

⁶⁰ П. Я. Чаадаев, Статьи и письма, М., 1987, с. 38-39.

⁶¹ მაქს ვებერი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 79.

⁶² Д. Л. Голиков, Крушение антисоветского подполья в СССР, М., 1980, книга I, с. 7.

მართლაც წინასწარმეტყველური გამოდგა აშშ-ის პრეზიდენტის ჰ. კუუერის სიტყვა, რომელიც მან 1919 წელს თქვა: „არსებობს საშიშროება, რომ ბოლშევიკური ცენტრები... დაიწყებენ ფართომასშტაბიან სამხედრო ჯვაროსნულ ლაშქრობებს, რათა თავიანთი დოქტრინები თავს მოახვიონ სუსტ და დაუცველ ხალხებს“.⁶³ ამავე წელს უინსტონ ჩერჩილი საბჭოთა რუსეთს ადარებდა კრიმინალისტებისა და მხეცების ბუდეს. 1920 წელს კი ე.წ. „საბჭოთა ალამიანებს“ უწოდა „ცივილიზაციის ამკარა მტრები“.

წლების განმავლობაში მრავალი ახალი ეპითეტით „ამკობდნენ“ საბჭოურ იმპერიას. 1924 წელს ჩერჩილმა „კომუნისტების მშენებლებს“ ტირანები და ბინძური ყასბები უწოდა, 1926 წელს თქვა, რომ ეს სისტემა „ემმაკის მანქანაა“, ხოლო 1927 წელს საბჭოთა კავშირი „რუსული ბარბაროსობის“ სახელით მონათლა.⁶⁴

1919 წელს ომის, რევოლუციისა და მშვიდობის პრობლემებზე აშშ-ში შეიქმნა კუუერის ინსტიტუტი, რომლის ამოცანას შეადგენდა უშეღავათო ბრძოლა ამერიკული ცხოვრების წესის დასაცავად მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეოლოგიისაგან.⁶⁵

დიახ, ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ ბოლშევიკურმა რუსეთმა იარაღის ძალით აღადგინა მოდერნიზებული რუსეთის იმპერია სსრკ-ს სახით. „დემოკრატიზმს“ თამაში კვლავ გრძელდებოდა ბოლშევიკების ძველი პროპაგანდა ერთა თვითგამორკვევის შესახებ. მაგრამ მალე აღმოჩნდა, რომ არავითარი ერთა თვითგამორკვევა ბოლშევიკების მიზანი არ ყოფილა. 20-იან წლებში სახუმა-რო ლექსიც გამოჩნდა:

„ერების თვითგამორკვევა ლოზუნგად ჰქონდათ ქცეული,
ყოველი ერი მოთხარეს, ვინც ნახეს გამორკვეული!“⁶⁶

ხალხის ნების წინააღმდეგ შექმნილი სისტემა დროებითია და გარდამავალი. ხალხის ნებას დროებით თუ დათრგუნავს მუშტი.

⁶³ გ. კუუა, „ცივი ომის“ ისტორიიდან, ჟურნ. „პოლიტიკა“, №5-6, 1996.

33. 9.

⁶⁴ *Фрагменты Колар, Экспорт контрреволюции, пер. с чешского, М., 1983, с. 52.*

⁶⁵ *В. С. Комаровский, Ложь на экспорт, М., 1983, с. 27.*

⁶⁶ ა. ბაქრაძე, დაწუნებული ჭა, თბ., 1995, გვ. 266.

დრო ამ მუშტს ძალას გამოაცლის და იგი უსუსური ხდება. ასე გამოაცალა დრომ მუშტს ძალა და ხალხმა შვებით ამოისუნთქა.⁶⁷

ჯერ კიდევ XIX საუკუნის გერმანელი სამხედრო თეორეტიკოსი კლაუზევიცი აცხადებდა, რომ რუსეთი არ იყო ის ქვეყანა, რომელსაც გარედან დაიმორჩილებდი. მისი აზრით საჭირო იყო ამ კოლოსის შიგნიდან დაცემა.

საბჭოთა რუსეთში, უცხოეთის ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომში განცდილი მარცხის შემდეგ, 20-იანი წლების დასაწყისში რუსი კადეტების ლიდერმა პ. მილიუკოვმა ანტისაბჭოურ ოპოზიციას მოქმედების ახალი ტაქტიკა შესთავაზა, რომელიც გათვლილი იყო საბჭოთა საზოგადოების „შიგნიდან“ დასანგრევად. ეს იდეა კიდევ უფრო განავითარა XX საუკუნის 50-იანი წლების ცნობილმა ამერიკელმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ ჟოზეფ მაკარტიმ. მისი აზრით, სოციალისტურ ქვეყნებში საჭირო იყო კომპარტიის ისეთი ლიდერები, რომლებიც თვითონ დაანგრევდნენ არსებულ სისტემებს. სწორედ ამ რეცეპტით განვითარდა მოვლენები უნგრეთში 1956 წელს, ჩეხოსლოვაკიაში – 1968 წელს და პოლონეთში – 1980-1981 წლებში, თუმცა უშედეგოდ.⁶⁸

1946 წელს კოლუმბიის უნივერსიტეტთან როჯერელერის ფონდის სახსრებით შეიქმნა რუსეთის ინსტიტუტი, რომლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი იყო ამერიკელი სოვეტოლოგი გ. რობინსონი.⁶⁹

1948 წელს პარვარდის უნივერსიტეტთან ყალიბდება რუსეთის საკვლევი ცენტრი, რომელიც დაფინანსდა კარნეგის ფონდიდან. ამავე წლის 8 დეკემბერს შტატებში შეიქმნა ორგანიზაცია „თავისუფალი რუსეთისათვის ბრძოლის ამერიკული კომიტეტი“, რომლის ფორმალურ დამფუძნებლად გამოვიდა „ემიგრანტული საზოგადოებრიობა“.⁷⁰ 1951 წლის აგვისტოში ნიუ-იორკიდან დასავლეთ გერმანიაში ჩავიდა რუსეთის ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ალექსანდრე კერენსკი. მას მონაწილეობა უნდა მიეღო რუსი ემიგრანტების

⁶⁷ რ. ჩხარტიშვილი, ლიტერატურულ-კრიტიკული ბრძოლების ახლო წარსულიდან, თბ., 1992, გვ. 176.

⁶⁸ *А. Ф. Панфилов, Радиовоинна: История и современность*. М., 1984, с. 108.

⁶⁹ *გ. კომაროვსკი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 27.

⁷⁰ *ა. პანფილოვი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 108.

კონფერენციაში.⁷¹

ამავე პერიოდს მიეკუთვნება პენტაგონის მიერ დაფინანსებული „რენდ კორპორეიშნ“-ის ჩამოყალიბება. 60-იან და 70-იან წლებში შტატებში შეიქმნა რუსეთისა და აღმოსავლეთ ევროპის საკვლევი ცენტრები მიჩიგანის უნივერსიტეტთან და სხვ.

ეგრეთ წოდებული საქველმოქმედო ფონდები მრავლად იყო დასავლეთის ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც 30 ათასამდე ასეთ ფონდს ითვლიდნენ, რომელთა აქტივების საერთო თანხა 28,5 მილიარდ დოლარს შეადგენდა. გარდა ამისა, ფონდები მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სახელმწიფო აპარატთან. აშშ-ის ყოფილი სახელმწიფო მდივანი ღინ რასკი, სანამ ამ პოსტს დაიკავედა, 1952-1961 წლებში „როყფელერის ფონდის“ პრეზიდენტი იყო. ჯონ ფოსტერ დალესი, რომელიც „ცივი ომის“ ყველაზე უფრო გამწვავების პერიოდში წლების მანძილზე ედგა სათავეში აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტს, ამავე დროს „როყფელერის ფონდის“ მზრუნველთა საბჭოს თავმჯდომარე იყო.

მოგვიანებით აშშ-ში მოქმედებდა 150 ორგანიზაცია და 200-ზე მეტი საუნივერსიტეტო კათედრა, რომელთა მუშაობის მთავარ მიზანს შეადგენდა ინფორმაციის შეგროვება და ვითარების ანალიზი საბჭოთა საზოგადოების ცხოვრების, სხვადასხვა სფეროში, სკკპ და საბჭოთა მთავრობის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის შესწავლა, სხვა სოციალისტური ქვეყნების მოვლენებზე თვალყურის დევნება. ფფრ-ში 100-ზე მეტი ასეთი სახის ცენტრი იყო.⁷²

ჩერჩილი თვლიდა, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ თავს წამოსწევდა „საბჭოთა ჰეგემონია“ და, რაც უფრო მეტ წვლილს შეიტანდა რუსეთი საერთო გამარჯვების საქმეში, მით უფრო გაიზრდებოდა ჰეგემონიის საფრთხე.⁷³

ამ პროგნოზს თავისი საფუძველი ჰქონდა. უკვე ომის წინ საბჭოთა ლიდერი არ მაღავდა ძალისმიერი მეთოდების გამოყენების შესაძლებლობას სხვა ქვეყნებში სოციალიზმის დასამყვირებლად. რაც ომის დამთავრების შემდეგ კიდევაც განხორციელდა. ამ

⁷¹ იქვე, გვ. 109.

⁷² კ. კოშაროვსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 27.

⁷³ თ. ნატროშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 104.

ფაქტის დასტურს წარმოადგენს სტალინის მიერ წარმოთქმული სიტყვა 1941 წლის 5 მაისს კრემლში სამხედრო აკადემიების მსმენელთა გამოსაშვებ შეკრებაზე. სახელმწიფოს მეთაურმა მსმენელებს მიმართა: „წითელი არმია უნდა შეეჩვიოს იმ აზრს, რომ დადგა უამი სოციალისტური ფრონტის ძალისმიერი გავრცელებისა. ვინც არ აღიარებს შეტევითი მოქმედების აუცილებლობას, წერილი ბურჟუა და იდიოტი ბრძანდება“.⁷⁴

ევროპის ქვეყნების ძალდატანებითი „გაწითლების“ შიშით 1942 წლის ოქტომბერში ჩერჩილმა ინგლისის სამხედრო კაბინეტის წევრებს დაუგზავნა მემორანდუმი, სადაც ამოცანად დაუსახა ევროპის სახელმწიფოთა კოალიციის შექმნა საბჭოური საშიშროების წინააღმდეგ. „ჩემი ყველა მოსაზრება, – წერდა ჩერჩილი, – მიმართულია უპირველეს ყოვლისა ევროპისაკენ, როგორც თანამედროვე ერებისა და ცივილიზაციის სამშობლოსაკენ. საშინელი კატასტროფა იქნება, თუ რუსული ბარბაროსობა გაანადგურებს ძველი ევროპის სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობასა და კულტურას“.⁷⁵

მართლაც, მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ აღმოსავლეთ ევროპა უკვე გადაიქცა სსრკ-ს სატელიტად. ამის გამო იყო, რომ კვლავ ჩერჩილმა ატეხა განგაში. 1946 წლის 5 მარტს მისურის შტატის ქალაქ ფულტონში გამოსვლისას მან ხაზი გაუსვა, რომ საბჭოთა ექსპანსიური პოლიტიკის გამო „რკინის ფარდა“ ჩამოეფარა უზარმაზარ ტერიტორიას „შტეტინიდან ბალტიის ზღვამდე და ტრიესტიდან ადრიატიკამდე“.⁷⁶

1951 წელს ამერიკის კონგრესმა მიიღო კანონი „ურთიერთ-უშიშროების უზრუნველყოფის შესახებ“, რომლის მიხედვით აშშ ყოველწლიურად 100 მილიონ დოლარს ხარჯავდა სოციალისტური ქვეყნების წინააღმდეგ ძირგამომთხრელი საქმიანობის ორგანიზაციისათვის და ყველა იმათ მხარდასაჭერად, რომელნიც განდევნილი იყვნენ სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებიდან.

⁷⁴ თ. ნატროშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 89

⁷⁵ ფ. კოლარი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 163.

⁷⁶ ნ. ნანიტაშვილი, ამერიკის შეერთებული შტატების 100 წლის ისტორია XX საუკუნე, თბ., 2002, გვ. 285.

აშშ-ში გაჩაღდა ანტისაბჭოთა კამპანია, ხოლო სსრკ-ში ანტე ამერიკული, რამაც მნიშვნელოვნად გააუარესა ურთიერთობა საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთს შორის. 1951 წელს ამერიკის მთავრობამ გააუქმა საბჭოთა კავშირთან 1937 წლის საგაჭრო ხელშეკრულება და მკვეთრად შეამცირა სსრ კავშირთან ვაჭრობა. იმავე წელს მიიღეს კანონი, რომლითაც თუ რომელიმე ქვეყანა საბჭოთა კავშირთან ვაჭრობას არ შეწყვეტდა, აშშ-საგან დახმარებას ვეღარ მიიღებდა.⁷⁷

საერთოდ, ომის შემდეგ დასავლეთმა შეიმუშავა კომუნიზმთა ბრძოლის გეგმა – ტაქტიკა და მას უწოდა „კომუნიზმის შეკავება“ ეს ტერმინი პირველად იხმარა აშშ პრეზიდენტმა ჰარი ტრუმენმა. აღნიშნულმა კონცეფციამ, რაც ცივი ომით იყო გამაგრებული კრაზი განიცადა, კერძოდ, კორეაში. მაშინ მიღებული იქნა „განთავისუფლების“ დოქტრინა, რომელიც ფორმულირებული იქნა როგორც აშშ ოფიციალური საგარეო პოლიტიკური მიმართულება 1952 წლის შემოდგომაზე.⁷⁸

„შეკავების“ პოლიტიკისაგან განსხვავებით „განთავისუფლების“ მომხრეები ცდილობდნენ ხელი შეეწყოთ „სოცსტრანში“ მასობრივი გამოსვლებისათვის, მრავალრიცხოვანი აქციებისათვის კომპარტიების ავტორიტეტის შესასუსტებლად.⁷⁹

თავად საბჭოთა კავშირში 50-იანი წლების დასაწყისში, კერძოდ 1953 წელს გადაიდგა ზოგიერთი ნაბიჯი, რაც „მოკავშირე რესპუბლიკათა“ სუვერენიტეტისა და ცენტრალური ხელისუფლები უფლებათა შეზღუდვისაკენ იყო მიმართული. ეს ღონისძიებებ განუხრელად დაუკავშირდა ლავრენტი ბერიას სახელს.

როდესაც ინტელიგენცია ლაპარაკობს ბერიაზე, მაშინვე იხსენებენ პატიმართა ბანაკებს. მაგრამ ისინი იყო მანამდეც და მი შემდეგაც. ახლაც არის და ვერც იტევს პატიმართა რაოდენობა ამდენად...

⁷⁷ ფსკე გვ. 317.

⁷⁸ D. Tikhonov, B. Tsitsina, "Холодная война" против Восточного пер. с венгерского. М., 1985, с. 66.

⁷⁹ ფსკე გვ. 69.

⁸⁰ ფსკე გვ. 70.

ვინ გააყრიტყა პირველმა სტალინი და წინადადება მისცა ცკ-ის წევრებს გასცნობოდნენ სტალინის პერიოდის საშინელებათა მრავალრიცხოვან ფაქტებს?

მრავალი იტყვის, რომ ხრუშჩოვმა XX ყრილობაზე 1956 წელს, მაგრამ ეს ასე არ არის. დაიწყო ბერიაძე ხრუშჩოვზე სამი წლით ადრე.

მივყვეთ მოვლენებს. ვინ გამოთქვა აზრი ორი გერმანიის გაერთიანების შესახებ? გორბაჩოვ-შევარდნაძემ? ოცდაათ წელზე მეტი ხნით ადრე გორბაჩოვის „პერესტროიკამდე“, 1953 წლის ცკ-ის პლენუმზე, ბერიაძე განაცხადა, არ გვინდა გერმანიაში სოციალიზმის აშენება, დაე გაერთიანდნენ, როგორც მშვიდობიანი ბურჟუაზიული სახელმწიფო. ამ იდეამ გააოგნა ევროპელი, მალენკოვი. უფრო მეტად მარშლები და სხვა სამხედრო ხელმძღვანელები: რისთვის იბრძოდნენ?

ბერიაძე შესთავაზა „დაელაგებინათ“ ურთიერთობა იუგოსლავიასთან – რისხვით უარყვეს. წინადადება გამოთქვა შეეზღუდათ პარტიის ხელისუფლება და ყველა სახელმწიფოებრივი საკითხები – სამრეწველო, სოფლის მეურნეობის, საშინაო და საგარეო პოლიტიკის – გადაწყვეტილიყო მხოლოდ მინისტრთა საბჭოში. უარყვეს...

ბერიაძე შეწყვიტა „კრემლის ექიმთა საქმის“ ძიება, რაც დანაშაულად ჩაუთვალეს. ბერიაძე ბანაკებიდან გაანთავისუფლა მრავალი პატიმარი, ყველა ქალი, ვისაც შვილები ჰყავდა, რაც შემდეგ ბერიას ბრალად წაუყენეს.

ბერიაძე პირველმა აიმაღლა ხმა განცულაყების დროს მსხვერპლის შესახებ, მოითხოვა სახელმწიფო უშიშროების აპარატის რეფორმა და მისი აპარატის შემცირება, ასევე სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის დაფინანსების განახევრება. მას სურდა, რომ ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას ჰქონოდა თავისი ორდენი და დამოუკიდებლად შესძლებოდა თავისი მოქალაქეების დაჯილდოება.

და რა გამოდის აქედან? გარდაქმნის ძირითადი საფუძვლები, რაც თამამად ითქვა 1985 წელს, ბერიას ინიციატივა იყო, რის გამოც დახვრიტეს.⁸¹

⁸¹ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 197-198.

როგორც დღეს გამოქვეყნებული მასალებიდან ირკვევა, ბერია განდევნისა და დასჯის ფარული ლაიტმოტივი იყო საბჭოთა მმართველი ელიტის არცთუ უსაფუძვლო ეჭვი, რომ „ბერია კომუნისტი არ არის“, ხოლო არაკომუნისტი, საბჭოთა იდეოლოგიის მიხედვით ყოველთვის მტერი იყო. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში „არაკომუნისტი“ ბერიასაგან მოდიოდა ორი უზარმაზარი საფრთხე: უარის თქმა „ოქტომბრის მონაპოვრებზე“, კაპიტალიზმის რესტავრაცია და ბერიას მიერ იმპერიის დაშლის საფუძვლების მომზადება, რაც მინაციონალურ იდეებში გამოიხატა. კერძოდ, ბერიამ 1953 წელს სკატენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმს მიაღებინა შემდეგი გადაწყვეტილება:

1. დაევალოს პარტიულ და სახელმწიფო ორგანოებს ნაციონალურ რესპუბლიკებში მდგომარეობის ძირეული შეცვლა, ბოლო მოეღოს საბჭოთა ნაციონალური პოლიტიკის დამახინჯებას.

2. დაჩქარდეს ადგილობრივი ეროვნების კადრების მომზადება სა და ხელმძღვანელ სამუშაოზე დაწინაურების ორგანიზაცია შეიცვალოს სხვა ეროვნების კადრების თანამდებობაზე დანიშვნის პრაქტიკა, ხოლო ნომენკლატურული მუშაკები, რომელთაც არ იციან ადგილობრივი ხალხის ენა, გამოხმობილ იქნან ცკ-ის განკარგულებაში.

3. საქმის წარმოება ნაციონალურ რესპუბლიკებში გადავიდეს მშობლიურ ენაზე.

ბერია ამ მიმართულებით კიდევ უფრო შორს წავიდა. მოკავშირე რესპუბლიკებში გაუქმდა მეორე მდივნად რუსი ეროვნების ადამიანთა დანიშვნის პრაქტიკა, როცა ადგილობრივი „პირველის“ ზედა მხედველად მოსკოვიდან იგზავნებოდა „მეორე“ რითაც ბუტაფორიად იყო ქცეული პირველი მდივნის თანამდებობა. იგივე მდგომარეობა იყო მინისტრთა საბჭოში და სამინისტროებშიც კი: იქ, როგორც წესი, მოადგილეებად რუსები ინიშნებოდნენ. ბერიამ მოასწრო რუსი ემისრების შეცვლა რამდენიმე რესპუბლიკაში, იგი ძალზე ოპერატიული იყო. ჩქარობდა, მაგრამ არც მტრებს ეძინათ. ბერიას ოპერატიული მუშაობა მოქმედებამ დააფრთხო ისინი და გადამწყვეტი მოქმედებისაგან უბიძგა. 1953 წლის 27 ივნისს ბერია დააპატიმრეს.⁸²

⁸² დ. მჭედლოური, ლავრენტი ბერიას მთავარი დანაშაული, თბ., 1992, გვ. 7-8.

შეიძლება ითქვას, რომ ბერია განსაკუთრებით ანადგურებდა ფიზიკურად პარტიულ ელიტას. მან თითქმის ყველა ქართველი კომუნისტი, რომელთაც მეტნაკლები როლი ითამაშეს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაში, ფიზიკურად მოსპო. ასევე რეპრესიების მსხვერპლნი გახდნენ სკკპ და სსრკ სისტემის ერთგული კადრები. ბერია თითქოსდა შურს იძიებდა საქართველოს გასაბჭოების გამო. ამიტომ საკვებით სწორია ხრუშჩოვის შეფასება ბერიას პიროვნებისადმი, რომელიც თავის მოგონებებში მოჰყავს: „მე უკვე დიდი ხანია ვიცოდი, რომ ბერია არავეთარო კომუნისტი არ არის. იგი ვერაგ ოპორტუნიტად მიმაჩნდა, რომელიც არაფრის წინაშე არ დაიხევს უკან, რათა თავისას მიაღწიოს. იდეოლოგიური თვალსაზრისით ყველაფერი, რასაც იგი აკეთებდა, ჩემი აზრით, არ შეესაბამებოდა კომუნისტურ იდეალებს“.⁸¹

შემთხვევითი არ იყო, რომ 1953 წლის 18-23 დეკემბერს სასამართლო პროცესზე ქობულოვმა ბერიას მისამართით აღნიშნა: „იგი შორსაა კომუნისტური პარტიისაგან და ფაქტიურად არ ყოფილა კომუნისტი“.⁸²

ხრუშჩოვის მიერ ბერიასადმი წაყენებული ერთ-ერთი ბრალდება იყო, „რომ მან ხელი შეუწყო ეროვნული შუღლის გაღვივებას, დააწინაურა ქართველები საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე“.⁸³

ამდენად, ბერიამ და მისმა მომხრეებმა ვერ შეძლეს ბოლომდე განეხორციელებინათ ჩანაფიქრი. ბერიას, იმრე ნადის, ედვარდ გერეკის და სოციალისტური ქვეყნების სხვა ლიდერთა მოქმედება ძალიან წააგავს ერთმანეთს. ისინი ისწრაფოდნენ რომ როგორმე დაემსხვრიათ ბოროტების იმპერია. დასახელებული ხელმძღვანელები თითქოს მოქმედებდნენ ერთიანი რეცეპტით, რაც შემუშავებული იყო ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწეების მიერ.

ბერიას დამოკიდებულებაზე საქართველოს ერთიანობისა და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებისადმი მეტყველებს შემდეგი ფაქტები:

1936 წლის ივნისში თბილისს ეწვია სომხეთის კომპარტიის

⁸¹ ბერიას სასამართლო პროცესი. თბ., 1994, გვ. 91.

⁸² იქვე. გვ. 10.

⁸³ რ. მელეკელი, დასახ. ნაშრომი. გვ. 66.

ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი აგასი ხანჯიანი. იგი ტერორის ერთ-ერთი ორგანიზატორი იყო და უღმობლად ანადგურებდა თავის თანამემამულეებს. ამჯერად კი ხანჯიანმა ბერიას ტერიტორიული პრეტენზიები წაუყენა. როგორც ამბობენ. საქმე ეხებოდა სამცხე-ჯავახეთს. უეცრად გაისმა სროლის ხმა. კაბინეტში შემოვარდნილმა ბერიას მდივანმა დაინახა, როგორ დადო ბერიამ რევოლვერი მაგიდაზე, ხანჯიანი უსულოდ ეგდო ხალიჩაზე. იგი იმავე ხალიჩაში შეახვიეს. სასტუმროში გადაიტანეს და თვითმკვლელობის სცენა გაითამაშეს. მეორე დღეს პრესამ ქვეყანას აუწყა ხანჯიანის „მოულოდნელი გარდაცვალების“ ამბავი. თუმცა ვილაც სახურავის ოსტატმა მთელი სცენა თავის თვალით იხილა.⁸⁶

აფხაზეთის საბჭოთა კავშირიდან მოწყვეტისა და თურქეთთან შეერთების ცდა, რასაკვირველია, ფანტასტიკის სფეროს განეკუთვნებოდა, ანდა ალეგორიულ ხასიათს ატარებს. თუ შეიძლება ბრალდება ასეთი იყოს. თუმცა არსებობს ცნობა, რომ ნესტორ ლაკობას რამდენიმე წერილი მიუღია თურქეთიდან,⁸⁷ რაც არ გამოპარვია ბერიას და ლაკობასთვის ორაზროვნად უთქვამს -- თურქეთიდან რაღაც წერილები მოდის აფხაზეთში და მათი ადრესატების პოვნა, ალბათ, არ გაგიჭირდებათო. ეს შექმნილა ლაკობას თვითმკვლელობის მიზეზი.

უფრო მართალი კი შეიძლება იყოს, რომ ბერიამ იცოდა -- აფხაზური პარტოკრატიის ოცნება მუდამ რუსეთთან შეერთება იყო, მაგრამ ამ საბაბით საჩვენებელ პროცესებს ვერ გამართავდა.⁸⁷

1939 წელს საბჭოთა კავშირის თასის გათამაშების ნახევარფინალში ერთმანეთს შეხვდნენ თბილისის „დინამო“ და მოსკოვის „სპარტაკი“. ამ უკანასკნელის მწვრთნელი იყო ფეხბურთის ცნობილი მოღვაწე ნიკოლოზ სტაროსტინი. მოსკოველებმა დაამარცხეს თბილისელები. ერთი თვის შემდეგ სტაროსტინი ცეკაში გამოიძახეს და უთხრეს, ნახევარფინალური მატჩი უნდა გადათამაშდესო. სტაროსტინმა პროტესტი განაცხადა: ეს როგორ იქნებაო, მაგრამ აგრძნობინეს, რომ გადაწყვეტილება ძალზე მაღალ დონეზე იყო

⁸⁶ დ. მჭედლოური. დასახ. ნაშრომი. გვ. 21.

ლაკობას მეუღლე -- სარია იყო ეროვნებით თურქი.

⁸⁷ იქვე.

მიღებული. გაიმართა გადათამაშება და როცა მეორე ტაიმში მესამე მშრალი ბურთი გავიდა თბილისელთა კარში. სტაროსტინმა დაინახა, როგორ წამოდგა ბერია, შემლილი სახით მოისროლა სკამი და სტადიონიდან გავარდა. იმ წუთიდან. როგორც სტაროსტინი წერს, ბერიამ მისი და მისი ძმების ბედისწერის საათი ჩართო. 1942 წელს სტაროსტინები, მათი ოჯახის თითქმის ყველა წევრი დააპატიმრეს და 1954 წლამდე ციმბირის სხვადასხვა ბანაკებში ავარჯიშებდნენ ფეხბურთით გატაცებულ პატიმრებს...³³.

დამოუკიდებლობის მოპოვების ცდები, ე.წ. სოციალიზმის ბანაკიდან გასვლა 1948 წლის თებერვალში ჩეხოსლოვაკიაში დაიწყო, იგივე მოხდა გდრ-ში 1953 წლის ივნისში, უნგრეთში – 1956 წელს.

კომუნისტებმა ძალაუფლება უნგრეთში 1948 წელს ჩაიგდეს. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეროვნულ-პატრიოტული ძალები უკვე 40-იანი წლების დასასრულიდან ემზადებოდნენ ე.წ. „საბჭოთა ხელისუფლების“ დასამხობად. უკვე ამ დროს დაიწყო ფართომასშტაბიანი არალეგალური და ასევე აშკარა მუშაობა. პარალელურად აშშ ხელისუფლებამ წამოაყენა „ჩაგრულ ხალხთა განთავისუფლების“ დოქტრინა. დასავლეთის ოფიციალური წრეები გარკვეულ მუშაობას ეწეოდნენ ემიგრანტული ორგანიზაციების კონსოლიდაციისათვის უნგრეთის შიდა ოპოზიციასთან.

უნგრეთის აჯანყების კატალიზატორი გახდა ხრუმჩოვის „საიდუმლო სიტყვა“ 1956 წელს XX ყრილობაზე. ამ გარემოებამ დაბადა რეფორმების მოთხოვნა. აიძულეს გადამდგარიყო უნგრეთის ლიბერალი პრემიერ-მინისტრი იმრე ნადი.

1956 წლის 23 ოქტომბერს 250 ათასმა ადამიანმა მიიღო მონაწილეობა სტუდენტურ დემონსტრაციაში ბუდაპეშტში, სადაც ისმოდა მოთხოვნები თავისუფალი არჩევნების, საბჭოთა ჯარების გაყვანისა და ნადის დაბრუნების შესახებ. მოხდა უშიშროების ორგანოებთან შეტაკება, ხალხში აღმოჩნდა დიდი რაოდენობის იარაღი. ნაწილი შემოტანილი იქნა ავსტრიის ამერიკული საწყობებიდან, ნაწილი იყო ინგლისური წარმოშობისა.

ჯერ კიდევ აშკარა შეიარაღებულ ბრძოლამდე იმრე ნადმა გამოაქვეყნა ნაშრომები „მორალი და ეთიკა“ და „საერთაშორისო

³³ დ. მჭედლური, ღახას. ნაშრომი. გვ. 53.

ურთიერთობის ხუთი ძირითადი პრინციპი“. რაც გახდა იდეური ბაზა ეროვნული ძალების მუშაობისა. ამ ნაშრომებში ავტორი აცხადებდა, რომ უნგრეთს უარი ეთქვა პროლეტარიატის დიქტატურაზე. აუცილებლად შექმნილიყო მრავალპარტიული სისტემა და ამასთან ერთად კოალიციური მთავრობა.⁸⁹ იმრე ნადმა დააყენა საკითხი ბუდაპეშტიდან საბჭოთა ჯარების გაყვანის შესახებ.

ამერიკის დაზვერვამ გააფართოვა საიდუმლო ოპერაციების მასშტაბები აღმოსავლეთ ევროპაში: ამზადებდა რაზმებს პოლონელი, უნგრელი, ჩეხი და რუმინელი ემიგრანტებისაგან საიდუმლო აქციათა მოსაწყობად თავის ქვეყნებში.⁹⁰

25 ოქტომბრიდან 4 ნოემბრამდე შეტაკების შედეგად დაიღუპა დაახლოებით 10 ათასი ადამიანი. ნადი კვლავ დანიშნეს პრემიერ-მინისტრად. მან მთელი რიგი რეფორმები გაატარა, მათ შორის დაშალა საიდუმლო პოლიცია და დაიწყო თავისუფალი არჩევნებისათვის მზადება. უნგრეთი გამოცხადდა ნეიტრალურ სახელმწიფოდ. აშშ-მა ანტისაბჭოთა გამოსვლების მონაწილეებს 20 მილიონი დოლარი აღუთქვა. პრეზიდენტმა დუაიტ ეიზენჰაუერმა ერთ-ერთმა პირველმა შესთავაზა თანადგომა უნგრელ ხალხს. ხოლო მოგვიანებით მრავალჯერ გამოვიდა მის მხარდასაჭერად.

1956 წლის 5 ნოემბერს ამერიკული ყოველკვირეული „ნიუს-უიკი“ ოქტომბრის მოვლენების შესახებ წერდა: „... ეს იყო სამოქალაქო ომი... აჯანყებულები მოითხოვდნენ ბოლო მოეღოთ კომუნისტურ მთავრობას... მათ შტურმით აიღეს სამთავრობო და პარტიული ორგანოების შენობები, „რევოლუციური საბჭოების“ სახელით დაიკავეს მთელი დასავლეთი უნგრეთი...“

1956 წლის ოქტომბრის „ცხელ“ დღეებში პრაქტიკულად დასავლეთის ყველა გავლენიანმა ბეჭდვითი სიტყვის ორგანომ გამოხატა უნგრეთის რევოლუციისადმი მხარდაჭერა, და აშკარად გამოთქვამდნენ დახმარების სურვილს გამარჯვების მოპოვებაში. წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების პოლიტიკური მოღვაწეები და ლიდერები არ მალავდნენ სიმპათიას უნგრეთის ამბებთანადმი.

მეტად მნიშვნელოვანია, რომ უნგრეთის აჯანყების დღეებში

⁸⁹ ე. ხოლოში. დასახ. ნაშრომი. გვ. 42.

⁹⁰ ნ. ზერკოვიჩი. დასახ. ნაშრომი. გვ. 503.

მოსკოვში შეიქმნა მცირე სტუდენტური ჯგუფები, რომლებმაც თანაგრძნობა გამოხატეს უნგრელი აჯანყებულების მიმართ და გააყრიტყეს საბჭოების მხრიდან სამხედრო ჩარევა. ეს ჯგუფები აწყობდნენ გამოსვლებს, კომკავშირულ კრებებს და ავრცელებდნენ პროკლამაციებს. ამ პერიოდში საბჭოთა რესპუბლიკებში ხდებოდა ცალკეული დაპატიმრებები „ნაციონალიზმის“ ბრალდებით.

50-იანი წლების ბოლოსა და 60-იანი წლების დასაწყისის „დისიდენტური“ ჯგუფები, როგორც წესი, კონსპირაციულად მოქმედებდნენ. ისინი არ ცდილობდნენ კავშირის დამყარებას დასავლელ კორესპონდენტებთან, რომლებმაც თავის მხრივ არაფერი იცოდნენ ამ ჯგუფების არსებობაზე.⁹¹

ბუნებრივია, უნგრეთში მიმდინარე პროცესებს კომუნისტების მხრიდან დიდი წინააღმდეგობა მოჰყვა. მათ იგრძნეს, რომ სამუდამოდ ეთხოვებოდნენ ხელისუფლებას და ხელჩართულ ბრძოლაში ჩაებნენ. შეჯახება მძიმე შედეგებით დამთავრდა. იმდენად უარყოფითი დამოკიდებულება იყო კომუნისტებისადმი, რომ აჯანყებულები მათ საშინელი სისასტიკით უსწორდებოდნენ.

უნგრეთის კომუნისტურ ხელისუფლებას დაუპირისპირდა და განმათავისუფლებელ ბრძოლას მხარი დაუჭირა პოლიციამ და სამხედროებმა. ნაწილმა სრული ნეიტრალიტეტი გამოაცხადა. რითაც ხელი შეუწყო კომუნისტური რეჟიმის დამხობისათვის ბრძოლას.

1956 წლის შემოდგომის მოვლენებში მონაწილეობდა ხალხთა მასების მნიშვნელოვანი ნაწილი. ბრძოლის დროს ოპოზიციამ მოახერხა რადიოსა და პრესის დაქვემდებარება. ოპოზიციას გვერდში დაუდგა შემოქმედებითი ინტელიგენცია.⁹²

უნგრეთში სისხლისღვრა იმდენად შემაძრწუნებელი იყო, რომ ინგლისისა და საფრანგეთის პრესა გარკვეული გულისტკივილით აღწერდა მოვლენებს. 1956 წლის 31 ოქტომბერს ინგლისის რეიტერის სააგენტოს ცნობით ბუდაპეშტის ქუჩებში ადამიანებზე ნადირობდნენ. სახელმწიფო უშიშროების სამსახურის თანამშრომლებს კლავდნენ, როგორც ძაღლებს, კიდედნენ განათების ბოძებსა და აივნებზე.⁹³ რეალური მდგომარეობა იქმნებოდა უნგრეთის

⁹¹ რ. მელეკდეკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 169.

⁹² ე. ხოლოში, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43.

⁹³ ფ. კოლარი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 86.

დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის.

მოსკოვისათვის ეს უკვე საგანგებო ვითარებას ნიშნავდა. საბჭოთა არმიამ დამატებითი კონტინგენტი შეიყვანა გამოსვლების ჩასახშობად. მისი „მითითებით“ უნგრეთის მუშათა კლასმა თურმე ნახა გამოსავალი. 1956 წლის 3 ნოემბერს შეიქმნა ახალი, „მუშათა დამოუკიდებლობის“ კომიტეტი, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა „მოსკოვის აღზრდილი“ იანოშ კადარი. ახლად შექმნილმა მთავრობამ, რა თქმა უნდა, დახმარება სთხოვა საბჭოთა კავშირს „კონტრრევოლუციისთან“ საბრძოლველად. „სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის ერთგულმა“ ბოლშევიკებმაც დააკმაყოფილეს თხოვნა. საბჭოთა ჯარები დაეხმარნენ უნგრეთის შეიარაღებულ ძალებს ქვეყანაში წესრიგის აღდგენაში.

4 ნოემბერს ნადიმ იუგოსლავიის საელჩოს შეაფარა თავი, სადაც ერთი კვირის შემდეგ დააპატიმრეს.

სამხედრო შეტაკებები გაძლიერდა, ათასობით ადამიანი დაიღუპა, ხოლო 155 ათასი გაიქცა ავსტრიაში, სადაც მიიღეს თავშესაფარი. ბრიტანეთის მთავრობამ თავიდან 2500 ლტოლვილის მიღება აღუთქვა, შემდეგ მთლიანად მოხსნა კვოტები.

აჯანყება ჩააქრეს ათ დღეში, თუმცა ზოგიერთი დისიდენტი მთებში გაიხიზნა და დროდადრო აგრძელებდა ბრძოლას საბჭოთა არმიის შენაერთებთან.⁹⁴

გადამწყვეტ მომენტში დასავლეთმა ვერ გაბედა იარაღით გამოსულიყო უნგრეთის დასაცავად. ამასთან დაკავშირებით სამართლიანად წერდა ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე ლესლი მუნრო: „უნგრეთის კრიზისის, დროს არც შეერთებული შტატები, არც ინგლისი და არც დასავლეთის დანარჩენი სახელმწიფოები არ იყვნენ მზად აეღოთ პასუხისმგებლობა ომის შემთხვევაში“.⁹⁵

თუ რატომ არ გამოიყენა ამერიკის მთავრობამ სამხედრო ძალა ან სულ მცირე, რატომ არ გაგზავნა აჯანყებულთა დასახმარებლად საჰაერო გზით სამხედრო ტექნიკა, სახელმწიფო მდივნის ყოფილი მოადგილე ასეთ ახსნას გვთავაზობს: „უნგრეთის გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე ეს გამორიცხული იყო. ჩვენს თვით-

⁹⁴ მ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 502.

⁹⁵ ე. ხოლმუში, დასახ. ნაშრომი, გვ. 29.

მფრინავებს არ შეეძლოთ გავლა კომუნისტების მიერ გაკონტროლებულ აღმოსავლეთ გერმანიაზე, ჩეხოსლოვაკიასა თუ იუგოსლავიაზე. ჩვენ შეგვეძლო უნგრეთამდე მიღწევა მხოლოდ ავსტრიაზე გავლით. ავსტრიამ კატეგორიულად განაცხადა, რომ წინააღმდეგი იყო თავის ტერიტორიაზე გაველოთ ამერიკულ თვითმფრინავებს⁹⁶. როგორც ცნობილია, 1955 წლამდე ავსტრია იმყოფებოდა ოთხი სახელმწიფოს ოკუპაციის ზონაში, შემდეგ კი გახდა ნეიტრალური სტატუსის მქონე ქვეყანა.

ამდენად, გადამწყვეტ მომენტში აშკარა დახმარებისაგან დასავლეთმა თავი შეიკავა. უნგრეთის გამოსვლა კომუნისტების კონტროლისაგან, ცხადია, გამოიწვევდა ომს სოციალისტურ ბანაკთან და პირველ რიგში საბჭოთა კავშირთან. დუაიტ ეიზენჰაუერის თქმით, „ამერიკელთა ნებისმიერი ჩარევა გამოიწვევდა მესამე მსოფლიო ომს“. უნგრეთის მოვლენების შემდეგ გაეროს სპეციალური კომიტეტი 5 დღის განმავლობაში იკვლევდა, თუ რა მოხდა ქვეყანაში. ბოლოს გამოიტანა დასკვნა, სადაც ნათქვამია: „წარმოდგენილმა მასალებმა გვიჩვენეს, რომ 1956 წლის ოქტომბერში უნგრეთში მომხდარი მოვლენები იყო სტიქიური ეროვნული აჯანყება, რომელსაც არ მიუღია უცხოეთის დახმარება“.⁹⁷

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ნიკოლოზ მეორის ოჯახის ფიზიკურ განადგურებაში მონაწილეობას იღებდა შვიდი უცხოელი დაქირავებული. მათ შორის იხსენიება მაღიარი იმრე ნადი. არის მოსაზრება, რომ სწორედ ეს იმრე ნადია 1956 წლის მოვლენათა ლიდერი უნგრეთში.⁹⁷

უნგრეთი გარკვეული მაგალითი გახდა თავისუფლების მოყვარე ხალხებისათვის. იმავე 1956 წელს პოლონეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო პოლონეთის მუშათა პარტიის ცკ-ს VIII პლენუმზე ნიკიტა ხრუშჩოვი ოფიციალური მიწვევის გარეშე ჩავიდა ვარშავაში. აეროდრომზე დახვდნენ ოხაბი, ჯერ განთავისუფლებული და პარტიის ცკ-ის შემადგენლობაში კოოპტაციის წესით შეყვანილი გომულკა, ცირანკევიჩი, ზავადსკი და სხვ. თვითმფრინავიდან გადმოსვლისთანავე ნიკიტა მუშტით დაემუქრა პოლონელ

⁹⁶ ე. ხოლოში, დასახ. ნაშრომი, გვ. 48.

⁹⁷ Н. Зенкович, Покушения.... с. 12.

ხელმძღვანელებს და პირველად საბჭოთა გენერლებს მიესალმა. ოხაბმა გაბედა და სახალხოდ მისცა შენიშვნა ხრუმშოვს: „პოლონეთის დედაქალაქში ჩვენა ვართ უფროსები და მასპინძლები, ამიტომ არ გვჭირდება წარმოდგენის მოწყობა“.⁹⁸

საერთოდ, სოციალისტური სისტემისა და კომუნისტებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება მრავალ ქვეყანაში აზვირთდა. მაგალითად, ინდონეზიაში, როდესაც 1965 წელს ეროვნული ძალები მოვიდნენ ხელისუფლებაში, მთავარი დარტყმა კომუნისტებმა მიიღეს. იმისათვის, რომ მომავალში აღარ ყოფილიყო მათგან საშიშროება, ფიზიკურად გაანადგურეს ასობით ათასი ინდონეზიელი კომუნისტი. საერთოდ აიკრძალა კომუნისტური პარტიის არსებობა.⁹⁹

ცნობილია, რომ აშშ-ის მთელ ტერიტორიაზე არ მოქმედებს ერთიანი სისხლის სამართლის კოდექსი. მრავალ შტატს განსხვავებული სასჯელი გააჩნია ცალკეული დანაშაულისათვის. ტენასის შტატში, მაგალითად, კომპარტიის წევრს ელის სასიცვდილო განაჩენი ელექტროსკამზე. ბუნებრივია, ასეთი დამოკიდებულება არ შეეფერება დემოკრატიული სახელმწიფოს სტატუსს. მაგრამ ეს ერთხელ კიდევ მოწმობს კომუნისტური იდეოლოგიისადმი საოცრად ნეგატიურ დამოკიდებულებას.

ორი სისტემის ბრძოლის დროს ორივე იდეოლოგია სავესებით კანონზომიერად ცდილობდა გავლენის ქვეშ მოექცია განვითარებადი ქვეყნები. ორივე სისტემის ლიდერები ერთმანეთს ბრალს დებდნენ საერთაშორისო ტერორიზმში. ამ ცნებაში ვაშინგტონი გულისხმობდა „ომის პროპაგანდასა და მატერიალურ მხარდაჭერას, რასაც რუსები ეროვნული განთავისუფლებისათვის ომებს უწოდებდნენ“. აგრეთვე „მხარდაჭერას... შეიარაღებულ ბრძოლაში, როგორც საშინაო პრობლემების გადაწყვეტის საშუალებას“ (სახელმწიფო დეპარტამენტის წარმომადგენელი უ. დაიესი). ასეთი მოქმედებანი სავესებით სამართლიანად კვალიფიცირდებოდა, როგორც „უფლებათა აღმამფოთებელი დარღვევა და სახელმწიფოთა საშინაო საქმეებში უკანონო ჩარევა“ (გენერალი ა. პეიგი).

საბჭოური მასობრივი ინფორმაციის საშუალებანი აკრიტიკებდ-

⁹⁸ რ. მედევეცი , დასახ. ნაშრომი. გვ. 107.

⁹⁹ ფ. კოლარი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 95.

ნენ აშშ-ის ადმინისტრაციას. რომელიც აცხადებდა, რომ „საბჭოთა კავშირის ბრალი მიუძღოდა ტერორიზმში, რამდენადაც მის მიზანს წარმოადგენდა მსოფლიო რევოლუციისათვის ხელის შეწყობა და მსოფლიო სოციალისტური ან კომუნისტური სახელმწიფოს შექმნა“.

ამერიკელ პოლიტოლოგთა აზრით, საბჭოთა კავშირი „მხარს უჭერდა შეიარაღებულ ბრძოლას... როგორც, მაგალითად, ეს მოხდა სალვადორსა და ნამიბიაში“, აგრეთვე თავისი მიზნების მისაღწევად იყენებდა ისეთ ქვეყნებს, როგორიცაა კუბა, ლიბანი ან ირანი.

მარქსისტები კი ასეთ ბრალდებებს სრულიად ყალბ წანამძღვრებზე აგებულად აცხადებდნენ და ვერ გრძნობდნენ ან არ უნდოდათ გაეგოთ, რომ თავად „მარქსიზმ-ლენინიზმისა“ და სკკპ პროგრამაში იყო ჩადებული ტერორიზმის საფუძვლები. თურმე საბჭოთა კავშირი ხელს კი არ უწყობდა მსოფლიო რევოლუციას, არამედ თავის საგარეო პოლიტიკაში ემყარებოდა თეზისს რევოლუციური ცვლილებების ისტორიული გარდუვალობის შესახებ. „სოციალიზმი ყველგან გარდუვალად შეცვლის კაპიტალიზმს, – ნათქვამია სკკპ პროგრამაში, – მთელი მსოფლიო კაპიტალისტური სისტემა მომწიფდა პროლეტარიატის სოციალური რევოლუციისათვის“.¹⁰⁰

რა არის ტერორი? ეს სიტყვა რუსეთში დასავლეთიდან შემოვიდა. მისი ლათინური ძირი გაშიშვლებულია – terror, სიტყვასიტყვით ითარგმნება „საშინელება“ და იგი დიდი ხანია არსებობს. ამ სიტყვას იყენებდნენ ჯერ კიდევ ძველ რომში, ჩვენს ერამდეც კი.

ლარუსის ფრანგული ენციკლოპედია აღნიშნულ ტერმინს შემდეგნაირად განმარტავს: „ტერორი – ძალადობა და დანაშაულობანი, რომელთაც სისტემატურად ახორციელებენ იმ მიზნით, რომ ინდივიდუმა ჯგუფები შიშში იყოლიონ“. იგივე სიტყვის შესახებ ოქსფორდის ლექსიკონში ნათქვამია: „ტერორი – საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდი (და ანალოგიური პერიოდები, რომლებიც რევოლუციონერთა სისხლიანი ექსცესებით ხასიათდება)“. ეს განმარტება სრულიად მიუღებელი იყო მარქსისტებისათვის.

უებსტერის ამერიკული ლექსიკონი კი ტერორიზმს ასე

¹⁰⁰ სკკპ პროგრამა. თბ., 1967, გვ. 5, 10.

ახასიათებს: „ტერორი – მწვავე შიშის მდგომარეობა, რომელიც გამოწვეულია ძალადობის გამოყენებით, რასაც პარტია ან ფრაქცია ახორციელებს (სისხლისღვრა, დაპატიმრება, კონფისკაცია ძალაუფლების შენარჩუნების მიზნით)“.

ცნობილი ფრანგი იურისტის ქრისტიან რულეტის აზრით, ტერორიზმი არის უდანამაულო ადამიანთა მკვლელობა თვითრეკლამისა და პოლიტიკური მიზნის მისაღწევად, და ყველგან ერთი და იგივე საშუალებით – მკვლელობა, მძევლებად აყვანა, ნაღმის დადება და ა.შ.¹⁰¹

70-იანი წლების დასავლეთის დიპლომატიურ წარმატებად ითვლება ევროპაში უშიშროების და თანამშრომლობის თათბირის მოწვევა 1975 წელს ფინეთის დედაქალაქში – ჰელსინკში. თათბირში მონაწილეობა მიიღო ოცდათხუთმეტმა სახელმწიფომ, საბოლოო შედეგი იყო ჰელსინკის დაცხენითი აქტი. ამ აქტის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო ე.წ. „სამი კალათი“. პირველი და მეორე „კალათები“ ეხებოდა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ საკითხებს, „მესამე“ კალათი ავალდებულებდა ყველა მასზე ხელისმომწერ ქვეყანას განეხორციელებინა ცხოვრებაში და უზრუნველყო განსაზღვრული. კონკრეტულად ჩამოთვლილი ადამიანის ძირითადი უფლებები. დასავლეთის სპეციალისტები თვლიდნენ, რომ ამ დოკუმენტით მათ შექმნეს ხალხთა უფლებების საერთაშორისო სტანდარტები, რომელიც შეაყავებს საბჭოთა რეპრესიებს დისიდენტებისა და გარდაქმნების მომხრეების მიმართ. როგორც აღმოჩნდა, გმირმა რეფორმატორებმა აღმოსავლეთ ევროპაში გამოიყენეს „მესამე კალათი“, როგორც შემაყავიერებელი საძირკველი თავისი ქვეყნის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში საბჭოთა უღლისაგან. ვაცლავ ჰაველმა ჩეხოსლოვაკიაში, ლეპ ვალენსამ პოლონეთში, ზვიად გამსახურდიამ საქართველოში უზრუნველყვეს თავისი ადგილი თავისუფლების მებრძოლთა პანთეონში. მათ „მესამე კალათის“ დებულებები გამოიყენეს არა მარტო საბჭოთა წყობილების, არამედ საერთოდ კომუნისტური რეჟიმებისათვის ძირის გამოთხრის საქმეში.¹⁰²

¹⁰¹ *Кристиан Рулетт, Покушение в Ватикане: Механизм интриги*, пер. с французского, М., 1986, с. 29.

¹⁰² *ნ. ნანიტაშვილი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 416.

ჯერ კიდევ 1972 წელს აშშ პრეზიდენტმა რ. ნიქსონმა სსრკ-ში ყოფნის შემდეგ განაცხადა: „მე ვნახე ქვეყანა, რომელსაც ადამიანები მართავენ და არა კანონები. ასეთ ქვეყანას დიდი ხნის არსებობა არ უწერია“. ძალიან მალე ახლა წინასწარმეტყველება.

რეიგანის ადმინისტრაციის დროს თავდაცვის მინისტრი კასპარ უაინბერგერი გამოქვეყნებულ ბროშურაში რუსი ხალხის ხასიათ-საც ეხება. მინისტრის აზრით, „რუსი ხელმწიფეები ყოველთვის იწყებდნენ ომებს, რათა თავის ირგვლივ დაერაზმათ ხალხი“. ამიტომ აგრესიულობა მოსკოვის პოლიტიკის თვით ბუნებაშია ჩადებული.

დასავლეთის პოლიტიკური მოღვაწეების აზრით, საბჭოთა კავშირი დაძრავდა ჯარებს ისტორიული მარშრუტებით სპარსეთის ყურის ნავთობსარეწებისაკენ.

მხოლოდ 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც ინგეროდა ტოტალიტარული კომუნისტური რეჟიმი რუსეთში და მის მიერ შეკოწიწებულ იმპერიაში, ცნობილი გახდა, რომ 1973 წელს ე.წ. „ექვსსაათიან ომში“ მონაწილეობდნენ ეგვიპტის შეიარაღებული ძალების სამხედრო ფორმაში გადაცმული საბჭოთა იმპერიის ოფიცრები და ჯარისკაცები. ამ ომით ისრაელისათვის მიყენებული საერთო ზარალი შეადგენდა 8 მილიარდ ამერიკულ დოლარს.¹⁰³

1978 წლის ე.წ. აპრილის რევოლუციის დროს ავღანეთის ხელისუფლებაში მოვიდა მოსკოვისათვის მისაღები (მისი აქტიური ჩარევით) სახალხო დემოკრატიული პარტია ნურ მუჰამედ ტარაკის ხელმძღვანელობით. 1979 წლის სექტემბერში მოწინააღმდეგე ძალებმა ფიზიკურად მოსპეს ტარაკი და ხელში აიღეს ძალაუფლება ჰაფიზულა ამინის მეთაურობით. რა თქმა უნდა, მომხდარი ფაქტი კრემლისთვის ყოვლად მიუღებელი აღმოჩნდა. მაშინ ავღანეთის „ჯანსაღმა“ ძალებმა იმავე წლის 27 დეკემბერს დაამხეს ამინის „რეჟიმი“, ახალ მთავრობას კი სათავეში ჩაუდგა მოსკოვის სკოლის აღზრდილი ბაბრაქ ქარმალი. ამის შემდეგ „ავღანეთის დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ რამდენჯერმე სთხოვა საბჭოთა ქვეყანას დახმარება მომავალში საშიშროების აღსაკვეთად. მართლაც, „მშვიდობის ბურჯმა“ საბჭოთა კავშირმა შეასრულა თავისი

¹⁰³ ვ. კუჭავა. დასახ. ნაშრომი. გვ. 8.

„ინტერნაციონალური მოკალეობა“ და განსაზღვრული სამხედრო კონტინგენტი შეიყვანა ავღანეთის მიწაზე. თუ რა შედეგები მოჰყვა საბჭოთა არმიის ავღანეთში „მისიას“, ღლეხ მთელი მსოფლიოსათვის კარგად არის ცნობილი.

იმდენად დიდი იყო ზიზღი ავღანეთში მყოფი საბჭოთა ჯარებისადმი, რომ ტყვედ ჩაეარდნის, თუ ის კომუნისტი აღმოჩნდებოდა. განურჩევლად ეროვნებისა, სიკვდილით სჯიდნენ. ჯერ აჭრიდნენ ხელებს, შემდეგ ფეხებს და ბოლოს – თავს.

1968 წელს ჩეხოსლოვაკიაში განცდილი მარცხის შემდეგ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების თავისუფლებისათვის მებრძოლი ძალები და მათთან ერთად დასავლეთი სუსტი რგოლის ძეხნას შეუდგა „სოცქვეყნების“ ჯაჭვში. მთავარი აქცენტი გადატანილი იქნა საბჭოთა კავშირზე.

მართლაც, აშშ-ის მმართველი წრეები კარტერის ადმინისტრაციას თავისებურ ფუნქციებს აკისრებდნენ. საჭირო იყო საბჭოთა სისტემის წინააღმდეგ ბრძოლის უფრო რეალური გზა.

ადამიანის უფლებების დაცვის კამპანია, რომელიც კარტერმა დაუყოვნებლივ წამოიწყო, მისი ადმინისტრაციისათვის საერთაშორისო ურთიერთობათა საბჭოს მიერ იქნა მომზადებული. საერთოდ, დასავლეთმა წამოიწყო იდეურ-პოლიტიკური შეტევა აღმოსავლეთ ევროპის და მთლიანად „გაწითლებული“ ხალხების გასათავისუფლებლად. ბუნებრივია ეს პოზიცია მისთვისაც სასიცოცხლო მნიშვნელობისა იყო.

1977 წლის მარტში, ე.ი. ხელისუფლების სათავეში ჩადგომიდან ორი თვის შემდეგ, კარტერის ადმინისტრაციამ სცადა ხაზი გადაესვა საბჭოთა კავშირთან დადებული ხელშეკრულებისათვის სტრატეგიული შეიარაღების შეზღუდვის შესახებ. იმავე წლის აგვისტოში კარტერმა ხელი მოაწერა „პრეზიდენტის დოქტრინას №18“ რომელიც ითვალისწინებდა სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა გამოყენებას სსრ კავშირის საწინააღმდეგო ბერკეტად, ხოლო 1978 წლის იელისში პრაქტიკულად აიკრძალა საბჭოთა კავშირისათვის ტექნიკური მოწყობილობის მიყიდვა. იმედგეროულად ამერიკის ადმინისტრაციამ დაიწყო თანმიყოლებით დახურვა იმ არხებისა, რომლებითაც ხდებოდა შეიარაღების შეზღუდვასთან დაკავშირებული

საკითხების განხილვა საბჭოთა კავშირთან.¹⁰⁴

1978 წლის თებერვალი უკანასკნელი თვე იყო, როცა აშშ-ის მთავრობა ჯერ კიდევ აწარმოებდა სსრკ-სთან მოლაპარაკებას ინდოეთის ოკეანეში სამხედრო ნაწილების ყოფნის შესახებ. 1978 წლის დეკემბრის შემდეგ ვაშინგტონში შეწყვიტა საბჭოებთან მოლაპარაკება იარაღით ვაჭრობის შეზღუდვასთან დაკავშირებით, ხოლო 1979 წლის ივნისის შემდეგ – თანამგზავრსაწინააღმდეგო სისტემების შესახებ.

1978 წლის მაისში ნატოს სესიაზე ვაშინგტონში მიღებული იქნა ამ სამხედრო ბლოკის შეიარაღების გაძლიერების პროგრამა. 1979 წლის ბოლოს აშშ-ის მთავრობამ მოიწონა საკუთარი შეიარაღების დაჩქარების კურსი. იმავე დროს საბჭოთა კავშირის შეიარაღებით შემოვრთებული დასავლეთ ევროპის ქვეყნები დათანხმდნენ მათ ტერიტორიაზე განლაგებულიყო საშუალო სიშორის ახალი ამერიკული რაკეტულ-ბირთვული იარაღი.¹⁰⁵

80-იანი წლების მიჯნაზე კარტერის ადმინისტრაციამ პრეზიდენტის თანაშემწის ეროვნული უშიშროების დარგში ზბიგნეე ბუჟინსკის თაოსნობით დაიწყო ფართო კამპანია ადამიანის უფლებების დასაცავად, რაც ძირითადად მიმართული იყო სოციალისტური ქვეყნებისაკენ. ამ წამოწყებას დიდი გამოძახილი მოჰყვა თავდაპირველად ჩეხოსლოვაკიაში. მოძრაობაში აქტიურად ჩაება ანტისოციალისტურად განწყობილ დისიდენტთა დიდი ჯგუფი, რომლებიც 1977 წლიდან გამოდიოდნენ „ქარტია 77-ის“ სახელით.¹⁰⁶ მაგრამ 1968 წლის ცნობილი გამოსვლების დროს საბჭოთა სპეცსამსახურებმა „ქარტიელების“ მოღვაწეობას მუშაობის საშუალება არ მისცეს.

ადამიანის უფლების დაცვის ლოზუნგს ფართოდ დაუჭირა მხარი ასევე პოლონეთის საზოგადოების დისიდენტურმა ნაწილმა.

პოლონეთის საკითხში აქტიურად ჩაება ზ. ბუჟინსკი. იგი წარმოშობით პოლონელია, ინგლისურად ლაპარაკობს აქცენტით. ბუჟინსკი ხშირად აყალიბებდა და წარმართავდა აშშ-ის პოლიტი-

¹⁰⁴ ამერიკის იმპერიალიზმის სისხლიანი ნაკვალევი. თბ., 1983. გვ. 149.

¹⁰⁵ ამერიკის იმპერიალიზმის... გვ. 37-38.

¹⁰⁶ ფ. კოლარი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 105.

კურ კურსს სოციალისტური ქვეყნების და კერძოდ პოლონეთის მიმართ. მას. ისევე როგორც დასავლეთის სხვა პოლიტიკოსებს, მიაჩნდა, რომ პოლონეთი ყველაზე სუსტი რგოლი იყო მსოფლიო სოციალიზმის სისტემაში. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ 1949 წელს აშშ-ის სახელმწიფო მდივანი ჯონ ფოსტერ დალესი ფიქრობდა პოლონეთი კელავ დასავლურ ორბიტაზე დაებრუნებინა.¹⁰⁷

დედამიწაზე ყოველი მეოთხე მორწმუნე კათოლიკეა. 1978 წელს პირველად 455 წლის შემდეგ (1523 წლიდან) რომის პაპის ტახტი დაიკავა არაიტალიელმა, ეროვნებით პოლონელმა, კრაკოვის არქი-ეპისკოპოსმა კაროლ ვოიტილამ, რომელმაც იოანე პავლე II-ის სახელი მიიღო. ამას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა პოლონეთის ისტორიაში. მან სათავე დაუდო სრულიად ახალ მოვლენას – პოლონურ სიამაყეს. კათოლიკური სამყაროს სულიერი ლიდერი, მსოფლიო დიპლომატიის სცენაზე მთავარი ფიგურა ამავე დროს პოლონელი პატრიოტია.

როგორც პოლონეთისათვის, ისე საბჭოთა კავშირისათვის მოულოდნელი იყო კარდინალ ვოიტილას პაპად არჩევა. იმთავითვე დაიძაბა ვითარება ერთი მხრივ პოლონეთში, და მეორე მხრივ გართულდა ურთიერთობა მოსკოვსა და ვარშავას შორის. სსრ კავშირის ხელმძღვანელობა პაპ იოანე პავლე II-ის სახით კომუნისტური სისტემისათვის საფრთხეს ხედავდა.¹⁰⁸

ვარშავასა და მოსკოვს შორის ურთიერთობას ძაბავდა 1979 წლის ივნისში პაპის ვიზიტი სამშობლოში. დახვეწილმა დიპლომატმა იოანე პავლე II-მ ეს მომენტი გაითვალისწინა და პოლონეთს ეწვია არა მთავრობის, არამედ ეპისკოპატის მიწვევით, თუმცა მოსკოვი ამ ვიზიტს მღელვარებით შეხვდა. მიუხედავად სკკპ ცკ-ის გენერალური მდივნის – ლ. ბრეჟნევის პირდაპირი მუქარისა ე. გერეკის მიმართ, ამ უკანასკნელმა მოსკოვს დაუფარავად აგრძნობინა, რომ ძვირფას სტუმარს ღირსეულად მიიღებდნენ. სსრკ

¹⁰⁷ ფ. კოლაჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 106.

¹⁰⁸ მ. პაპაშვილი, პაპი იოანე პავლე II და 80-იანი წლების პოლონეთის კრიზისი, კრ. „მარი ბროსეს დაბადებიდან 200 წლისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია“, თბ., გვ. 57-8.

მთავრობამ ამ ეტაპზე არ გაამწევა სიტუაცია და სანაცვლოდ გააჩაღა ფარული კამპანია პაპის წინააღმდეგ.¹⁰⁹

პოლონეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ეროვნული ძალების მხრიდან ერთ-ერთ მთავარ როლს თამაშობდა ჯგუფი „საზოგადოებრივი თავდაცვის კომიტეტი“ (თავდაპირველი სახელი – „მუშათა დაცვის კომიტეტი“), ე.წ. „კოს-კორი“. „კოს-კორი“ შეიქმნა 1975 წელს ჟენევაში სოციალისტური ქვეყნებიდან ლტოლვილთა შეკრებაზე. „კოს-კორის“ თვალსაჩინო ფიგურას წარმოადგენდა ადამ მიხნიცი. 1978 წელს ამ ორგანიზაციის ლიდერთა ინიციატივით შეიქმნა პროფკავშირების თავისუფალი ორგანიზაცია „სოლიდარობა“.

1980 წელს გდანსკში დაიწყო გაფიცვათა ღიდი ტალღა, რამაც აიძულა ხელისუფლება ოფიციალურად ეცნოთ დამოუკიდებელი პროფესიული კავშირი „სოლიდარობა“. ლეხ ვალენსას ხელმძღვანელობით „სოლიდარობა“ პოლიტიკურ მოძრაობად გადაიქცა. ვარშავის უზენაესმა სასამართლომ 1980 წლის 11 ნოემბერს რეგისტრაციაში გაატარა „სოლიდარობა“, პაპმა პირადად იყისრა მისი დაცვა.

გდანსკში ჩატარებულმა „სოლიდარობის“ ყრილობამ მაშინვე დააყენა საკითხი პოლონეთის გამოსვლის შესახებ ვარშავის ხელშეკრულებიდან და ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოდან, ასევე მოითხოვა გადასინჯვა პოლონეთის მიერ დადებული ხელშეკრულებებისა და საგარეო პოლიტიკური ვალდებულებების შესახებ. ყრილობამ მიმართვა გაუგზავნა აღმოსავლეთ ევროპის ხალხებს და მოუწოდა სხვა სოციალისტურ ქვეყნებს მიებაძათ სოლიდარობის საქმიანობისათვის.¹¹⁰

პოლონეთში მიმდინარე ამბებით შემფოთებული კრემლი. 1980 წლის 1 დეკემბერს შეეცადა სამხედრო ნაბიჯები გადაედგა. აშშ-სა და დასავლეთ ევროპის პოზიციის გამო მოსკოვი მოქმედების დაწყებას აყოვნებდა. 1981 წლის 22 თებერვალს პაპი ლ. ბრეჟნევს მოაგონებდა, რომ მან პატივი უნდა სცეს პოლონეთის დამოუკიდებლობასა და „სოლიდარობის“ უფლებებს. ამით პაპმა კონფლიქტის

¹⁰⁹ იქვე, გვ. 59.

¹¹⁰ ფ. კოლარი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

ორივე მხარეს დაანახვა, რომ იგი პირადად მიიღებდა მონაწილეობას პოლონეთის პრობლემების გადაწყვეტაში.¹¹¹

ცოტა ხანში ამას მოჰყვა პავლე მეორის მკვლელობის მცდელობა: საერთოდ, 1981 წლის 13 მაისს რომის პაპზე მექმედ ალი აღჯას თავდასხმა ე.წ. საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში ისეა წარმოდგენილი, რომ მკვლელი ფანატიკოს ტერორისტთა ორგანიზაციიდან იყო და მათ დაკვეთას ასრულებდა. რატომ უნდა გამოვრიცხოთ ასეთი მკვლელობის კავშირი სოციალისტური ქვეყნების სპეცსამსახურებთან? განა ევროპისა თუ აზიის, ლათინური ამერიკისა და აფრიკის ქვეყნებში ნაკლები ტერორისტული აქტები ხდებოდა ანტი-იმპერიალისტური ლოზუნგებით? რატომ არ შეიძლება ალი აღჯას მიერ ჩადენილი დანაშაულის უკან სწორედ კომუნისტური მაფია ყოფილიყო?! ამას გვაფიქრებინებს პანსიონში აღჯას მიერ დატოვებული ჩემოდანი, რომელიც პოლიციამ წმინდა პეტრეს მოედანზე თავდასხმის ღამეს აღმოაჩინა. ჩემოდანში დატოვებული იყო იტალიურ ენაზე შედგენილი წერილი: „მე, მექმედ ალი აღჯამ. მოვკალი რომის პაპი. მე გავაყეთე ეს, რათა მიმეპყრო იმპერიალიზმის ათასობით მსხვერპლთა მიმართ ყურადღება...“.¹¹²

როგორც წერილის წაყითხული ნაწილის შინაარსიდან ვხედავთ, აქ არ ჩანს თავდასხმის არავითარი რელიგიური მოტივი, ასეთი დამოკიდებულება უფრო მეტად მარქსისტული, კომუნისტურია. თავდასხმა მოხდა სწორედ მაშინ, როდესაც პოლონეთში ეროვნულ ძალებსა და საერთაშორისო კომუნისტურ მაფიას შორის დამოკიდებულება უაღრესად გამწვავებული იყო, ხოლო ეროვნებით პოლონელი პაპი მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდა კომუნისტური რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. შემთხვევითი არ არის, რომ თავდასხმის შემდეგ პირველივე საათებში დასავლეთის მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები ერთხმად წარმოადგენდნენ თურქ ტერორისტს საბჭოთა, პალესტინის, ირანის, ბულგარეთის, ლიბიის აგენტად.¹¹³

მკვლელობასთან დაკავშირებით თავისი ქვეყნის პარლამენტში

¹¹¹ *მ. პაპაშვილი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 60-61.

¹¹² *Г. Вациадзе*. За кулисами одной диверсии. М., 1985. с. 22.

¹¹³ *გ. კანაძე*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 24.

იტალიის მაშინდელმა თავდაცვის მინისტრმა ლელიო ლაგორიომ განაცხადა, რომ „იოანე პავლე II-ის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებაში ბულგარეთის მონაწილეობა ომის აქტს წარმოადგენს“. ბულგარელების უეჭველ მონაწილეობას თავდასხმაში არც პენტაგონის შეფი კასპარ უაინბერგერი უარყოფდა.¹¹⁴

როგორც აღვნიშნეთ, საბჭოთა კავშირი ემზადებოდა დაეწყო სამხედრო ინტერვენცია პოლონეთში ჯერ 1980 წლის დეკემბერში, შემდეგ კი 1981 წლის მარტში. ორივე შემთხვევაში აშშ-ის ერთიმეორის შემცვლელმა ხელისუფლებამ განმარტა როგორც პირდაპირი, ისე გადაყრული სიგნალების გზით, რომ ასეთი ჩარევა გამოიწვევდა ძალიან მძიმე შედეგებს, თანაც ეს სიგნალები განმტკიცებული იყო ავღანეთის წინააღმდეგობის ამერიკული მხარდაჭერით. ასეთ ეითარებაში კრემლის ხელმძღვანელებმა გადაწყვიტეს დაყრდნობოდნენ თვით პოლონელი კომუნისტების მიერ სამხედრო წესების შემოღებას, რომელიც მხოლოდ ნაწილობრივ აღმოჩნდა ეფექტური. საბოლოოდ პოლონეთის კრიზისი გაგრძელდა მთელი ათი წელი, რაც სულ უფრო და უფრო ძირს უთხრიდა არა მარტო პოლონეთის კომუნისტურ რეჟიმს, არამედ სენად გადაედო ასევე თანდათან აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებს.

ასე რომ, ადამიანის უფლებათა დაცვის კამპანია და სამხედრო ძლიერების ზრდა გადაიქცა აშშ-ის ძირითად მიმართულებებად, რომელთაც არა მარტო ჩაშალეს საბჭოთა შეტევა, არამედ ასევე გაამწვავეს თვით საბჭოთა პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის კრიზისი. ძალისა და პრინციპების შეთავსებამ გამოიწვია საბჭოთა მოძრაობის უკუსვლა. მაგრამ მარტო ამ ორი ფაქტორის არსებობა საკმარისი არ იქნებოდა.¹¹⁵

1985 წელს საბჭოთა სახელმწიფოს ხელმძღვანელობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა. ხელისუფლებაში მოვიდა ახალი ძალა მ. გორბაჩოვის მეთაურობით. ახალმა ლიდერმა და მისმა გუნდმა ადრევე გაიაზრა საბჭოთა კავშირში არსებული სოციალიზმის სუროგატის უპერსპექტივობა, მაგრამ მაშინ კომუნისტურ

¹¹⁴ იქვე, გვ. 148.

¹¹⁵ ზბიგნევ ბუჟინსკი, „ცივი ომი“ და მისი შედეგები, ჟურნ. „პოლიტიკა“, 1994, №1-2, გვ. 17.

ხელმძღვანელობაში ძალზე ძლიერი იყო სოციალიზმისა და დემოკრატიის შეთავსების ილუზია. სწორედ სოციალიზმის დეფორმირებული მოდელის გაჯანსაღების (და არა მისი შინაგანი აფეთქების მიზნით დაიწყო ქვეყანაში ფართო და ყოვლისმომცველი „პერესტროიკა“.¹¹⁶

1985 წლის 23 აპრილს გაიმართა სკკპ ცკ აპრილის ცნობილი პლენუმი, სადაც გორბაჩოვმა წამოაყენა თავისი მომავალი კურსის – გარდაქმნის კურსის ძირითადი მომენტები. ხალხმა იმ დროს მისი ირწმუნა და მიიღო ახალი აზროვნების პოლიტიკა. ყველასათვის ცხადი იყო, რომ ისე ცხოვრება, მუშაობა, როგორც ეს წლების მანძილზე ხდებოდა, აღარ შეიძლებოდა. ქვეყნისათვის ეს თვითმკვლელობას წარმოადგენდა. გადაიდგა სწორი ნაბიჯი. რა თქმა უნდა, ეს იყო რევოლუცია ზემოდან.¹¹⁷ ამ დროიდან კომუნისტურმა დოგმებმა დაკარგეს ძალა ადამიანთა გონებაზე. საბჭოთა იმპერია, რომელიც ამ დოგმებზე იყო დაფუძნებული, იშლებოდა. მართლაც, აღნიშნული პროცესი ფაქტიურად რევოლუციას წარმოადგენდა.¹¹⁸

განიმსჭვალნენ რა იმ შეგნებით, რომ როგორც საგარეო, ისე საშინაო პოლიტიკა ჩაიშალა, მოსკოვში მზად იყვნენ განეახლებინათ კომუნისტური სისტემა ენერგიული რეფორმების მეშვეობით და მისი სატელიტების რეჟიმები საშინაო თვალსაზრისით უფრო მისაღებ საყრდენზე დაეყენებინათ. ამისათვის მას სულის მოთქმა ესაჭიროებოდა. საბჭოთა ხელისუფლება ენერგიულად ჩაეჭიდა „ზეთისხილის რტოს“, რომელიც გაუწოდა რეიგანის ადმინისტრაციამ 1985 წელს – განსაკუთრებით 1985 წლის დეკემბერში ჟენევაში უმაღლეს დონეზე შეხვედრასთან დაკავშირებით – იმ იმედით, რომ მიეღოთ შეღავათი გამალებული შეიარაღებისათვის.

ახლო წარსული ჯერ კიდევ ცოცხლობს მეხსიერებაში. უსისტემოდ გატარებულმა წინა რეფორმებმა ვერ გამოაცოცხლა საბჭოთა სისტემა. მხოლოდ გააშიშვლა მისი სიცრუე და სისუსტე. გამალებულმა შეიარაღებამ გამოჟიჭა საბჭოთა ეკონომიკა და არ

¹¹⁶ უ. ბლუაშვილი, პოლიტიკური პარტიები და ეროვნული მოძრაობა საქართველოში 1988-1991 წწ. თბ., 1994, გვ. 9.

¹¹⁷ Б. Ельцин. Исповедь на заданную тему. М., 1990, с. 102.

¹¹⁸ Джордж Сорос, Советская система к открытому обществу. М., 1991, с. 7.

გამართლა მისი იდეოლოგიური იმედები. იმის უუნარობამ, რომ გაენადგურებინა „სოლიდარობის“ იატაკქვეშეთი პოლონეთში, თანდათან აიძულა პოლონეთის კომუნისტური რეჟიმი წასულიყო დათმობაზე, რომელიც მალე გადაიქცა ხელისუფლების თანდათანობით გადაბარებად, შემდეგ ეს პროცესი მეზობელ სატელიტებზეც გავრცელდა. გორბაჩოვი მზად იყო აეტანა ის, რაც, მისი აზრით, ნიშნავდა შეზღუდულ ცვლილებებს აღმოსავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში, რათა მოეგო დრო საკუთარი საშინაო რეფორმებისათვის, მაგრამ ამან გამოიწვია არა რეფორმისტული კომუნისტური რეჟიმის შექმნა, რომელსაც ექნებოდა დიდი სახალხო მხარდაჭერა, არამედ მთლიანად კომუნისტური სისტემის თანდათანობით ნგრევა.

1989 წლისათვის მოსკოვის წინაშე რჩებოდა არჩევანი – ან უნდა ეხმარა უკანასკნელი გაბედული ძალისხმევა თავისი ბატონობის აღსადგენად მასობრივი სისხლისღვრის მეშვეობით, რასაც შესაძლოა მოჰყოლოდა არა მარტო მძლავრი შიდა და გარე აფეთქება, არამედ გამალებული შეიარაღებისა და ამერიკასთან მტრობის გაძლიერება, ან უნდა დანებებულიყო. გორბაჩოვის რეფორმისტულმა ხელმძღვანელობამ, რომელსაც ეპირფერებოდა, თავს ეველებოდა და ქრთამავდა კიდეც დასავლეთი, ხოლო ბოლო ეტაპებზე, რომლითაც მარჯველ მანიპულირებდნენ პირადად პრეზიდენტი ბუში და გერმანიის კანცლერი ჰელმუტ კოლი, აირჩია მეორე კურსი. ამის შემდეგ იყო ქაოსი აღმოსავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში, შემდეგ კი კაპიტულაცია.

ბეჟინსკის აზრით, გორბაჩოვი შეიძლება მივიჩნიოთ დიდ უთაბოლო კაცად, ისტორიული თვალსაზრისით კი ტრაგიკულ ფიგურად. ის ფიქრობდა, რომ შეძლებდა დასავლეთთან დიდი განმუხტვის მიღწევას, მაგრამ სათანადოდ ვერ შეაფასა ავღანეთის ომისა და პოლონური „სოლიდარობის“ შემარყეველი გავლენა.

ცდები, მიედწია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის შეთანხმებისათვის, საბჭოთა მმართველობის სტაბილიზაციისათვის აღმოსავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში, მის საწინააღმდეგოდ შემობრუნდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც საბჭოთა ინტერვენციის შიში გაქარწყლდა გორბაჩოვის დასავლეთთან თამაშით და ავღანეთში საბჭოთა სამხედროების დამარცხებით.¹¹⁹

¹¹⁹ ზ. ბეჟინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ 17-18.

1990 წლის 11 მარტს ლიტვის უზენაესმა საბჭომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, რის შედეგადაც დაიწყო საბჭოთა კავშირის დაშლის შეუქცევადი პროცესი (ხაზგასმა ჩემია, ა.ს.)¹²⁰ მანამდე ლიტვაში ყოფნის დროს მ. გორბაჩოვს მასპინძელთა მხრიდან მიღების გულთბილი ფონი საუბრებში მკვეთრი ტონის დაკავების საშუალებას არ აძლევდა და საბოლოო ჯამში, მ. გორბაჩოვმა ერთ-ერთ შეხვედრაზე ისიც კი განაცხადა – თუ თქვენ ფიქრობთ, რომ უჩვენოდ უკეთ იცხოვრებთ, ნება თქვენიარ. რასაკვირველია, მოსკოვისათვის ეს ბევრს არაფერს ნიშნავდა, მაგრამ თავისუფლებისათვის მებრძოლი ხალხისათვის სერიოზული ფსიქოლოგიური სტიმული იყო.

• ამ პერიოდისათვის, რაც ბალტიისპირელთა ტაქტიკისა და სტრატეგიის დამახასიათებელ მომენტად იქცა (განსხვავებით საქართველოსა და ზოგიერთი სხვა რესპუბლიკისაგან), იყო ცენტრთან ბრძოლის მოქნილი, უმთავრესად ნაკლებად კონფრონტაციული, სამართლებრივი ხასიათი. უპირველეს მიზნად იქნა აღიარებული მოლოტოვ-რიბენტროპის პაქტის არსებობის დამტკიცება და მისი ოფიციალური დაგმობა მოსკოვის მიერ. ეს ამოცანა ბრწყინვალედ სრულდებოდა. ყველაფერი იმით დამთავრდა, რომ ა. იაკოვლევის კომისიამ დაადასტურა სტალინის მოსკოვსა და პიტლერის ბერლინს შორის არსებული სამარცხვინო გარიგება და დაგმო იგი. სახალხო დეპუტატთა პირველ ყრილობას სხვა არაფერი დარჩენოდა, გარდა იმისა, რომ ოფიციალურად დაედასტურებინა კომისიის გადაწყვეტილება. ეს უკვე „ბალტიური გზის“ პირველი სერიოზული, შეიძლება ითქვას ეტაპობრივი მნიშვნელობის გამარჯვება იყო. მოსკოვმა მთელი მსოფლიოს გასაგონად აღიარა, რომ მან სუვერენულ სახელმწიფოთა ანექსია მოახდინა. ამის შემდეგ სრული დამოუკიდებლობის მიღწევა უკვე დროის საკითხად იქცა.¹²¹

სამწუხაროდ, საქართველოში საზოგადოებრივი შეგნება დიდი ხნით აღმოჩნდა ფსევდოიდებებისა და ცრუ წარმოდგენების

¹²⁰ С. М. Червошная. Абхазия – 1992: Посткоммунистическая Вандея, М., 1993, с. 184.

¹²¹ ნ. ტატიშვილი, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის „ბალტიური გზა“. ჟურნ. „პოლიტიკა“, 1993, №9, გვ. 13.

ტყვეობაში. სწორედ ამ ტყვეობის პრაქტიკული გამოვლინება იყო აგრესიული სეპარატიზმი, რომელიც ასე ტრაგიკულ მასშტაბებში განვითარდა აფხაზეთში. ყოველივე ეს ასუსტებდა სახელმწიფო ხელისუფლებას, თიშავდა ხალხს.

ამდენად, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ორ სისტემას – კაპიტალისტურსა და სოციალისტურს შორის – დაწყებული „ცივი ომი“ 90-იან წლებში დამთავრდა აშშ-სა და საერთოდ კაპიტალისტური სისტემის სასარგებლოდ. სოციალისტურმა ექსპერიმენტმა, ე.ი. „ყაზარმულმა სოციალიზმმა“, რომელიც საბჭოთა ხიშტებს ეყრდნობოდა, არ გაამართლა და კრაზით დასრულდა. 1989-1990 წლების ბობოქარი მოვლენების შედეგად აღმოსავლეთ ევროპაში ძირითადად დასრულდა ტოტალიტარული რეჟიმების ლიკვიდაცია და საბჭოთა სატელიტი სახელმწიფოების ნამდვილი დამოუკიდებლობის აღდგენა. მანამდე კი კომუნისტურ ქვეყნებში მიმდინარე ცხოვრება მდორე, ერთგვაროვანი, უინტერესო, დამახინჯებული და სიყალბით აღსავსე იყო. ასევე მოხდა ზოგიერთ განვითარებად სოციალისტური ორიენტაციის ქვეყანაში, რომელთაც ყველაზე მეტად იწვნიეს სოციალისტური განვითარების სიძნელენი: დარწმუნდნენ რა იმ არჩევანის დამლუპველ არსში, რომელიც მათი სახელით მოსკოვის აგენტურამ გააკეთა, გადააყენეს მოსკოვის დამქაშები და ქვეყნის სათავეში ჩადგნენ ეროვნული ძალები, რომელთაც ძალუძთ ხალხის სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების გზით წაყვანა. ამრიგად, საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ დანერგილი „ყაზარმული სოციალიზმი“ კრიზისმა მოიცვა, ჩიხში აღმოჩნდა, რაც აგრეთვე მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრების კრიზისიც იყო.

საქართველო

„სოციალიზმის ეკონომიკურ სისტემაში“

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში ცხოვრების უკუღმართობას რას აღარ ვაბრალებდით – ხან ფრაქციონერებს, ხან „ხალხის მტრებს“, ხან საერთაშორისო იმპერიალიზმის აგენტებს, ხან დესპოტიზმს, ხან ვოლუნტარიზმს, ხან კორუმპირებულ ელემენტებს, ხან უძრაობას. მთავარს მაინც არ ვეღუოდით – სოციალიზმს! თუ ადრე გვეგონა, რომ ვიცოდით, რას ნიშნავდა ეს სიტყვა, დღეს ესეც არ ვიცით. მსოფლიოში ვერავინ გაიგო სოციალიზმის უპირატესობანი, ვერც ერთმა სოციალისტურმა სახელმწიფომ ვერ მიაღწია კაპიტალისტურთან მიახლოებულ ცხოვრების დონეს. ჩვენ კი ვამბობდით, რომ უნდა გაგვეწმინდა სოციალიზმი მინარევებისაგან, გაგვეწორებინა დეფორმაცია და სრულად გამოგვეყენებინა მისი უპირატესობანი. მაგრამ რა იყო ეს „უპირატესობა“, კაციშვილს წარმოდგენა არ ჰქონდა. ყოველ შემთხვევაში, ეს ისეთი უპირატესობა იყო, რომელსაც ვერ გამოიყენებდი... ეს დაადასტურა საბჭოთა სახელმწიფოს სამოცდაათწლიანმა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების ორმოცწლიანმა ისტორიამ.¹²²

ე.წ. სოციალიზმმა ადამიანებს უბედურებისა და გაჭირვების მეტი არაფერი მოუტანა. ავიღოთ მაგალითისათვის ერთი რუსული გუბერნია (თანაც არცთუ მდიდარი) – ფინეთი, საბჭოთა კავშირის გარეთ რომ აღმოჩნდა საბედნიეროდ. აბა, ერთი შევადაროთ იგი თავისავე მეზობლებს: კარელიას, ლენინგრადსა და არხანგელსკის ოლქებს და დავინახავთ, ვის როგორი ცხოვრების დონე ჰქონდა.

ერთი სიტყვით, პირიქით მოხდა – სადაც კი სოციალისტური სისტემა ჩაინერგა, ცხოვრების დონე მკვეთრად დაეარდა და დაიწყო

¹²² რ. მიმინოშვილი, რამდენი მტერი ჰყავს საქართველოს?!, თბ., 1990, გვ. 282-283.

„სიძნელეთა გადალახვისა“ თუ „გადმონაშთების“ დაძლევის გაჭიანურებული კამპანიები. დასუსტდა ეკონომიკა, დაძაბუნდა სოფლის მეურნეობა, გამოიფიტა ხალხის ინტელექტი. ასე გახლდათ ბულგარეთში, რუმინეთში, უნგრეთში, ჩეხეთ-სლოვაკიაში, პოლონეთში... განსაკუთრებით იქ იყო შესამჩნევი, სადაც ქვეყანა ორად გაყოფილი აღმოჩნდა. გავიხსენოთ „ტაივანის საოცრება“, ჯერ-ში ცხოვრების დონე რამდენჯერმე უფრო მაღალი იყო, ვიდრე გდრ-ში. იგივე ვითარება გახლდათ სამხრეთ კორეაში. იგი ბევრად უსწრებდა ჩრდილოეთ კორეას. კუბა ერთადერთი ქვეყანა იყო რეგიონში, რომელსაც საბარათო სისტემა ჰქონდა შემოღებული, მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირი კუბას მილიონებს ახარჯავდა.¹²³

ჩვენ ყოველთვის გვეგონა, რომ, რადგან ქარხანა სოციალისტურ საკუთრებას წარმოადგენს, მისი კვამლი ადამიანის ჯანმრთელობას ვერაფერს დააყლებდა, თვითმფრინავის გამონაბოლქვი საბჭოთა ქვეყნის ზეცას ვნებას ვერ მოუტანდა და ეკოლოგიური პრობლემების წინაშე არ დაგვაყენებდა; სოციალისტური მიწის წიაღისეული სიმდიდრეები კი ულევად მიგვაჩნდა და ამიტომ შეგვეძლო მომჭირნეობის გარეშე მისი ფლანგვა.

პირველი და მეორე ხუთწლეულები არ შესრულებულა. ეს ყველაფერი დაფარული იყო ხალხისაგან შეგნებულად სტატისტიკური ცნობების გაყალბებით, სტალინისა და მოლოტოვის პირდაპირი მითითებით.

ბოლო პერიოდში ობიექტურად გამოთვლილმა მონაცემებმა გვიჩვენეს, რომ მთელი მრეწველობის ხვედრითი წილის შემოსავალმა სოფლის მეურნეობის შემოსავალს ქვეყნის ეროვნულ შემოსავალში გადააჭარბა არა 1932 წელს და არც 1940 წელს, არამედ მხოლოდ 60-იან წლებში.¹²⁴ ასევე, მხოლოდ 50-იან წლებში გადააჭარბა მარცვლეულის წარმოებამ ნების პერიოდის მოსავალს, და მხოლოდ ამ დროს გაუთანაბრდა მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის რიცხვი 1926 წლის რაოდენობას.¹²⁵ როგორც ვხედავთ,

¹²³ ძალუ იყოს თქვენის მკვდრისადა, თბ., 1992. გვ. 67.

¹²⁴ Страницы истории Советского общества, М., 1989, с. 142.

¹²⁵ Социализм: Между прошлым и будущим, М., 1989. с. 72.

მრავალი გეგმა განუხორციელებელი რჩებოდა და მხოლოდ ქაღალდზე სრულდებოდა. ასეთი ფალსიფიცირებული დოკუმენტების შექმნას სწორედ 20-იან წლებში ჩაეყარა საფუძველი. 1926 წელს სახალხო მეურნეობის საკავშირო საბჭოს თავმჯდომარე ფ.ე. ძერჟინსკი შენიშნავდა: „მე ვამტკიცებ, რომ ტრესტების მიერ მოწოდებული ციფრები გაბერილია, ფანტასტიკაა, კვალიფიციური სიცრუეა... ასეთი სისტემის დროს გამოდის, რომ ყველას შეუძლია იცრუოს, რამდენიც გაუხარდება“.

თითქოს ყველაფერი ნათელი იყო, მაგრამ კვლავ ძველი კურსი გაგრძელდა, რაც მოგვიტანა ამ ყალბმა ცნობებმა, ყველასათვის ნათელია.

სოციალისტური სისტემის დროს დაგეგმილი იყო არა მხოლოდ ეკონომიკა, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო. ჩვენ ვგეგმავდით თეატრების რაოდენობას, ხანძრისა და გახსნილ დანაშაულთა რიცხვს, ოქროს მედალოსანთა, გამოსაქვეყნებელი წიგნებისა და კონფერენციების მოწყობის წინასწარ შემუშავებულ მონაცემებს.¹²⁶

1950 წელს მოსკოვის სიახლოვეს არსებული კოლმეურნეობიდან ერთ მათგანში 12 მოხუცი ქალი „მუშაობდა“, კოლმეურნეობას კი სახელად ერქვა „ახალი ცხოვრება“.¹²⁷

ყოველი ახალი „ბელადი“ ეკონომიკის მდგომარეობასაც ახალი თვალით უყურებდა. მაგალითად, 1953 წლის ცკ სექტემბრის პლენუმმა აღიარა სტალინური აგრარული პოლიტიკის სრული კრაზი, ითქვა, რომ პოლიტიკურმა ძალადობამ გლეხობაზე გამოიწვია სოფლის ძალების პარალიზება. კომუნისტებმა უარი განაცხადეს გლეხობის მიწაზე მიმაგრების პრაქტიკაზე. გარკვეული შედეგები ამ ნაბიჯებს ცოტა ხნით მართლაც ჰქონდა. მაგრამ ისევ მოიწადინეს განეცვიფრებინათ მსოფლიო „ისტორიული სასწაულის“ რეალიზების სურვილით. 50-იანი წლების ბოლოს იწყება სოფლის მეურნეობის „კომუნისტური წმენდა“, დაჩქარებული მოძრაობა „იდეალისაკენ“, რაც გამორიცხავდა პირადი დამხმარე

¹²⁶ Л. Пятишева, „Тяжелая колесница истории проехала по нашему поколению...“, сб., „Суровая драма народа“, М., 1989, с. 394.

¹²⁷ ა. აგუბი, ღასახ. ნაშრომი, გვ. 94.

მეურნეობის „ტრივიალურობას“.¹²⁸

ამერიკის შერცხევის საშუალებათა ბეჯითად ძიებაში ნიკიტა ხრუშჩოვმა ბრძანება გასცა ყოველგვარი უარის აღკვეთით შეესყიდათ კოლმეურნეებისაგან მთელი მათი რქოსანი პირუტყვი. ასეთი ადმინისტრაციული გზით მან შესძლო საზოგადო მფლობელობაში გადაეყვანა რამდენიმე მილიონი სული საქონელი. მაგრამ სიცივეების დადგომასთან ერთად გამოირკვა, რომ კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები მზად არ არიან მათ დასაბინაველად და გამოსაყვებად და გარკვეული ნაწილი დასაკლავი გახდა. მას შემდეგ აღარ დარჩა სოფლად აღარც ძროხა, აღარც ხბო...

ან გავიხსენოთ საბედისწერო დადგენილება ცხენების შესახებ: ისინი გამოაცხადეს მუქთამჭამელებად, სხვისი საკვების მიმტაცებლებად, რომლებიც არცხვენდნენ სოციალისტურ რუსეთს უზრო ჭიხვინითა და ურმის ჭრივლით. მაგრამ აქ საქმე მარტო „ურმის ჭრივალში“ როდი იყო. რომელიღაც კარის ლაქიამ ჩაუჩურჩულა ხრუშჩოვს ყურში, რომ თუ დაკლავდნენ რამდენიმე მილიონ ცხენს, ამით უამრავი საკვების ეკონომიას გასწევდნენ და ამას დაემატებოდა მუქთად გაჩენილი უდიდესი რაოდენობის ცხენის ხორცი. ახალი ტყავი ქამრებისა და ფეხსაცმლის ლანჩისათვის! და მართლაც, აიკრძალა ცხენებისათვის საკვების მიცემა, ისინი ამოიღეს ყველა სახის საადრიცხო ბარათებიდან, ანუ გამოაცხადეს კანონგარეშედ და კოლმეურნეობები, სურდათ მათ თუ არ სურდათ, იძულებულნი გახდნენ გაესტუმრებინათ ცხენები სასაქლაოზე...

ახლა დეკორატიული აგროქალაქები? ხდებოდა ხოლმე, რომ ასეთი თეატრალური ცხოვრებისათვის ადამიანებს ძალით, მილიციის დახმარებით მიერეკებოდნენ ღობის ძირში მიდგმული საერთო ტუალეტიანი მრავალბინიანი სახლებისაკენ, ამასობაში კი მიტოვებული სოფლები არაპერსპექტიულად ცხადდებოდა, ეზოებს ძეძვი ედებოდა, რადიოს ბოძები ირყეოდა, ჭები იქცეოდა...¹²⁹

¹²⁸ *А. Цинко, О зонах, закрытых для мысли. сб. "Суровая драма народа", с. 244-245*

¹²⁹ ხრუშჩოვი... გვ. 9.

სტალინისაგან განსხვავებით, ხრუშჩოვი ბევრს მოგზაურობდა ქვეყანაში. ადგილობრივი ხელისუფლება საგანგებოდ ემზადებოდა ნიკიტას შესახვედრად. მაღაზიებში შემოჰქონდათ ფართო ასორტიმენტის საქონელი სიუხვის მოსაჩვენებლად, ოღონდ პროდუქტები არ იყიდებოდა, რათა გიგანტური რიგები არ გაჩენილიყო.¹³⁰

სოფლის მეურნეობის უბადლო „მცოდნე“ ხრუშჩოვი მოითხოვდა საკვები ბალახისა და საკვები კულტურების ნაცვლად დაეთესათ საფურაჟე და შაქრის ჭარხალი. საფურაჟე ჭარხალს კი ღორებს აჭმევდნენ. ღიახ, იმას, როგორც ღორებს, ისე აჭმევდნენ ჩვენს სამხედროებს გერმანიაში ომის დროს.¹³¹

1961 წელს საგარეჯოში ყოფნისას ნიკიტა სიმინდის „მოყვანის საიდუმლოებას“ უხსნიდა ქართველ გლეხებს. გიორგიშმინდელმა ვანო ჭიაბერაშვილმა ველარ მოითმინა და აყვირა:

„– რეებს არახუნებს, რო არახუნებს, ეგ ჯოჯო, მაშ მაგან უნდა მასწავლოს, „საჩერქეზოში“ როგორი სიმინდი მომყავს, რად მინდა მაგის ლაი-ლაის რომ ვისმენ აქ, მაგან უნდა მასწავლოს ტკუა?...“.¹³²

რიაზანის „გამოცდილება“, რომლის მიხედვითაც თვლიდნენ, რომ მოკლე დროში შეიძლებოდა სამჯერ გაზრდილიყო ხორცის წარმოება, აღმოჩნდა ავანტიურა და რიაზანის პარტიის საოლქო კომიტეტის მდივანმა ლარიონოვმა თავი მოიკლა.¹³³

60-იან წლებში, როდესაც ომისაგან მიყენებული ჭრილობები მოშუშებული იქნა, 80-იანი წლების დასაწყისში მივიღეთ სასურსათო პროგრამა, ფაქტიურად საბჭოთა ეკონომიკა სულს ღაფავდა. მაღაზიის თაროებიდან უნგრული ბატი და კუბის კარტოფილი შემოგვცქეროდა. თვის ბოლოს დასავლეთ გერმანული ქათამი და კარაქი იყიდებოდა. ზამთარში პოლონეთის სტაფილოს შეექცეოდა რუსეთი...¹³⁴

აი, ასეთ სისტემაში მოხვდა საქართველო და ათეული წლების

¹³⁰ *Н. Зенкович, Покушения... с.330.*

¹³¹ *მ. რომი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4,5.*

¹³² *ხრუშჩოვი... გვ. 20.*

¹³³ *ა. აჯუბი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 180.*

¹³⁴ *ლ. პიიაშევა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 394.*

განმავლობაში მისი შემადგენელი ნაწილი იყო...

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორია დიდი არ არის (დაახლოებით 70 ათასი კვ.კმ.), იგი ბუნებრივი პირობების მხრივ მკვეთრად გამოხატული მრავალფეროვნებითა და მნიშვნელოვანი კონტრასტებით ხასიათდება, რაც გამოწვეულია ტერიტორიის ძლიერ დანაწევრებული ზედაპირით და სხვადასხვა ნაწილებში გეოლოგიური აგებულების ნაირფეროვნებით, კლიმატის, ჰიდროლოგიური რეჟიმის, მცენარეულობისა და სხვა დიდი განსხვავებით. ეს კი თავის მხრივ, განსაზღვრავს ჰავის, მცენარეულობის, ნიადაგების და, ამის შესაბამისად სოფლის მეურნეობისა და სხვა პირობების მრავალფეროვნებასაც.

საქართველოს ტერიტორიის 54 პროცენტი მთებს, 33 პროცენტი მთისწინებს, ხოლო 12 პროცენტი დაბლობებს უჭირავს. მუდმივ დასახლებულია ტერიტორიის 60 პროცენტი, დანარჩენი ტერიტორია კი გამოუსადეგარია სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის.¹³⁵

კავკასიონის მთავარი ქედი, როგორც ზღუდე, იცავს საქართველოს ჩრდილოეთიდან ცივი ჰაერის უშუალო შემოჭრისაგან და, პირიქით, შავი ზღვის ღია ნაპირები ხელს უწყობს თბილი ჰაერის გავრცელებას. ეს განაპირობებს საქართველოს ტერიტორიის გაყოფას ორ ერთიმეორისაგან მკვეთრად განსხვავებულ ნაწილად: დასავლეთ საქართველო – ზღვის ნოტიო სუბტროპიკული და აღმოსავლეთ საქართველო – მშრალი კონტინენტური კლიმატით.

დასავლეთ საქართველოსათვის დამახასიათებელია ჭარბი ატმოსფერული ნალექები, აღმოსავლეთისათვის კი – ნალექების სიმცირე, განსაკუთრებით მის ცენტრალურ ნაწილში – ქართლში.

აღმოსავლეთ საქართველოში ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა მერყეობს 500-800 მმ-ის ფარგლებში, მაგრამ მათი განაწილება წელიწადის დროის მიხედვით არათანაბარია. მცირე რაოდენობის ნალექები მოდის ივლისსა და აგვისტოს თვეებში, ანუ სწორედ იმ დროს, როდესაც სასოფლო-სამეურნეო კულტურებს ესაჭიროება ტენი. საშუალო თვიური ტემპერატურა ივლისსა და

¹³⁵ ნ. იაშვილი, ნიადაგი (მიწა) და ადამიანი, „მნათობი“, 1988, №1, გვ. 124.

აგვისტოს თვეებში 22-25 გრადუსია, ცალკეულ დღეებში კი 36-40 გრადუსსაც აღწევს. სამაგიეროდ, საქართველოს ტერიტორიის დასავლეთ ნაწილში ნალექები ჭარბადაა. მათი რაოდენობა მერყეობს 1300-დან (სოხუმში) 2700 მმ-მდე (ბათუმში).

კლიმატური პირობების ასეთი სხვადასხვაობა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში განსაზღვრავს სოფლის მეურნეობის განვითარების საქმეში წყლის ფაქტორის მნიშვნელობის არაერთგვარობას. აღმოსავლეთ საქართველოს მშრალი კონტინენტური კლიმატი მოითხოვს ხელოვნური მორწყვის ფართოდ გამოყენებას და, პირიქით, რესპუბლიკის დასავლეთ რაიონებში ჭარბი ატმოსფერული ნალექები, განსაკუთრებით შავი ზღვის სანაპიროებზე, იწვევს დაჭაობებას, თუმცა ატმოსფერული ნალექების არათანაბარი განაწილების გამო, ზაფხულის ზოგიერთ თვეში დასავლეთ საქართველოს ცალკეული მასივები მაინც საჭიროებენ ხელოვნურ მორწყვას.¹³⁶

საქართველოს საზღვრებში შავიზღვისპირა რეგიონი აერთიანებს აფხაზეთის და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების ტერიტორიებს. აგრეთვე მათ შორის მდებარე საქართველოს დასავლეთ ეკონომიკურ რაიონს (გურია, სამეგრელო, ზემო სვანეთი). მის წილად მოდის საქართველოს მთელი ფართობის 30,5 პროცენტი და მოსახლეობის 29 პროცენტი. რეგიონი მდებარეობს ამიერკავკასიის დასავლეთ ნაწილში, ტენიანი სუბტროპიკული კლიმატის ზონაში, სადაც ვეგეტაციის პერიოდი 8 თვემდე გრძელდება, ხოლო ატმოსფერული ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა 1500-2000 მმ შეადგენს. რეგიონში აბსოლუტურ სიმაღლეთა სხვაობა 4 ათას მეტრს აჭარბებს, რის გამოც ბუნებრივი პირობები დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა.¹³⁷

სოფლის მეურნეობას აქვს მრავალი თავისებურება, რომლებიც თვით მისი ბუნებიდან გამომდინარეობს: ესაა ბუნებრივ-კლიმატურ

¹³⁶ ი. აგლაძე, ირიგაციის განვითარება საქართველოში და მისი როლი სახალხო მეურნეობის აღმავლობის საქმეში, თბ., 1987, გვ. 5-6.

¹³⁷ რ. კვერენჩილაძე, საქართველოს შავიზღვისპირეთის რეგიონის სამეურნო განვითარების საკითხები, კრ. „საქართველოს მოსახლეობა და მეურნეობა“, თბ., 1988, გვ. 18.

პირობებზე დამოკიდებულება, წარმოების სეზონური ხასიათი, წარმოების შედარებით ფართო გაადგილება დიდ ტერიტორიაზე, ბევრი მეურნეობის სიშორე გასაღების ბაზრებისგან, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების სპეციფიკა, რაც ხშირად გამორიცხავს მათი ხანგრძლივი შენახვის შესაძლებლობას და მოითხოვს არსებით სამრეწველო გადამუშავებას და ა.შ.

როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენი რესპუბლიკა მცირემიწიანია. ერთ სულ მოსახლეზე აქ მოდის 3,5-ჯერ ნაკლები სასოფლო-სამეურნეო საეარგული და 5,5-ჯერ ნაკლები სახნავი მიწა, ვიდრე საშუალოდ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე.

მიწის სიმცირეს ის განაპირობებს, რომ მნიშვნელოვანი ტერიტორია უჭირავს მაღალ მთებსა და დიდქანობიან ფერდობებს, რესპუბლიკის ფართობის 36,7 პროცენტი დაფარულია ტყეებით, რომლებსაც საკურორტო, ნიადაგდამცავი და წყალდამცავი მნიშვნელობა აქვს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სამიწათმოქმედო ზონის მნიშვნელოვანი ფართობი ატმოსფერული ნალექების სიმცირის გამო ხელოვნურ მორწყვას მოითხოვს. ამასთან ერთად, ნაწილი ფართობებისა ჭარბტენიანი ან დამლაშებულია, რის გამოც სათანადო ღონისძიებების გატარების გარეშე იგი სოფლის მეურნეობისათვის გამოუსადეგარია.¹³⁸

მეცნიერები საქართველოში სამეურნეო მიმართულების შვიდ სასოფლო რეგიონს გამოყოფენ: მევენახეობა-მელვინეობის, რომელიც გვხვდება კახეთში, იმერეთის აღმოსავლეთ ნაწილში, ლეჩხუმსა და რაჭის დადაბლებულ ნაწილში (ამბროლაურის რაიონი), აგრეთვე შიდა და ქვემო ქართლში. მემინდვრეობის ტიპის სოფლები ძირითადად გავრცელებულია შიდა ქართლსა და მესხეთში, ნაწილობრივ კი აფხაზეთში, იმერეთსა და ლეჩხუმში. სუბტროპიკულ-მემინდვრეობის სოფლები გვხვდება შავიზღვისპირეთის ზოლსა და კოლხეთის დაბლობის დასავლეთ ნაწილში (აფხაზეთი, აჭარა, იმერეთი, გურია, სამეგრელო). მემინდვრეობა-მეცხოველეობის სოფლის ტიპის გავრცელების ძირითადი არეალებია მარცვლეუ-

¹³⁸ გ. გაღელაია, სასურსათო პროგრამა და მიწების მელიორაციის საკითხები საქართველოში, თბ., 1983, გვ. 7.

ლისა და ტექნიკური კულტურების განვითარების რაიონები. შემდეგი მეცხოველეობა-მემინდვრეობის ტიპი წინასაგან განსხვავდება უფრო განვითარებული სარძევე-სახორცე მესაქონლეობით და ძირითადად ვრცელდება საქართველოს სამხრეთის მთიან რაიონებში. მეცხოველეობის ტიპის სოფლები წარმოდგენილია ჩრდილოეთის მთიან ზონასა და ზემო რაჭაში.¹³⁹

ქალაქების ხალხმრავლობა განსაზღვრავს შრომითი რესურსების სიდიდეს და უშუალო გავლენას ახდენს მრეწველობის განვითარებაზე. ქალაქის მოსახლეობა თავისებური სარკეა, რომელშიც საქალაქო ცხოვრების მრავალი სახე შეიძლება დავინახოთ. მოსახლეობის რაოდენობით განისაზღვრება თვით ქალაქის სიდიდე, ხოლო მცხოვრებთა საქმიანობის ანალიზი წარმოდგენას გვაძლევს ქალაქის ძირითად ფუნქციებზე – სამეურნეო დანიშნულებაზე, კულტურის განვითარების დონეზე და ა.შ. ყოველი მნიშვნელოვანი ცვლილება ქალაქის ცხოვრებაში პირველ რიგში აისახება მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკაში, მის პერიფერიულ შემადგენლობაში, სოციალურ ყოფაში.¹⁴⁰

1985 წლის მონაცემებით, საქართველოში არსებული 61 ქალაქიდან 40 პატარაა, რომელთაგან თითოეულის მოსახლეობა 20 ათას კაცს არ აღემატება. ამ რანგის ქალაქების სიჭარბე და მათთვის დამახასიათებელი სუსტად განვითარებული მრეწველობა რესპუბლიკის ინდუსტრიული წარმოების დეკონცენტრაციის აშკარა დაბალი მაჩვენებელია.

მიუხედავად საქართველოს სამრეწველო მიღწევებისა, ერთიანი საკავშირო სამეურნეო გეგმის არსებობა მოკავშირე ეროვნული რესპუბლიკების, მათ შორის საქართველოს ინტერესების შებღალავას ემსახურებოდა. ურთიერთობანი საერთო საკავშიროსა და რესპუბლიკურ ეკონომიკას შორის ისე იყო განსაზღვრული, როგორც მთელსა და ნაწილს შორის. ამიტომ ე.წ. „მოკავშირე“ რესპუბლიკებს არ შეეძლოთ გამოეყენებინათ საკუთარი ბუნებრივი რესურსები – ქვანახშირი, ნავთობი და სხვ.

¹³⁹ В.Ш. Джапонишвили, Население Грузии. Тб., 1968, с. 307, 311.

¹⁴⁰ ე. ჯაოშვილი, ქუთაისი, თბ., 1989, გვ. 106.

საქართველოს სოფლის მეურნეობაში არსებული სერიოზული დანაკლისის ანაზღაურებისა და მისი სწრაფი აღმავლობის ერთობ რთული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა მოითხოვდა სოფლად მთელი რიგი ურთიერთდაკავშირებული კომპლექსური პრობლემების პრაქტიკულად განხორციელება.¹⁴¹

70-იანი წლების დასაწყისში ცხადი გახდა, რომ საჭირო იყო გადასვლა სახალხო მეურნეობის მართვის ახალ პრინციპებზე ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით. აუცილებლობა მოითხოვდა კიბერნეტიკის ისეთ ტექნიკურ საშუალებათა ფართოდ დანერგვას, როგორიცაა ელექტრონული გამომთვლელი მანქანები.

ცხადი ხდებოდა, რომ ასეთი ცვლილებებისათვის მართვის ახლებური სწავლება იყო საჭირო. ამიტომ დღის წესრიგში დადგა სამეურნეო მუშაყთა სწავლებისა და გადამზადების ამოცანა. ამ მიზნით საქართველოს მინისტრთა საბჭოს მეცნიერებისა და ტექნიკის სახელმწიფო კომიტეტთან შეიქმნა სამეურნეო მუშაყთა კვალიფიკაციის ასამაღლებელი კურსები სამრეწველო საწარმოთა დირექტორების, მთავარი ინჟინრების, მთავარი მექანიკოსების, მთავარი ეკონომისტების, მთავარი ენერგეტიკოსების, დიდი საამქროების უფროსებისა და სხვათა გადასამზადებლად. კურსებზე მსმენელები მეცადინეობდნენ ერთი თვის მანძილზე წარმოებიდან მოწყვეტით და სწავლობდნენ ისეთ თანამედროვე დისციპლინებს, როგორიცაა წარმოების მართვის მეცნიერული საფუძვლები, ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების თეორიის ელემენტები, მართვის ავტომატიზირებული სისტემები და ა.შ.

1972 წლისათვის გათვალისწინებული იყო კურსები გაეცლოთ სოფლის მეურნეობის საწარმოთა ხელმძღვანელებს, რათა ეს კადრები მომზადებულიყვნენ მართვის თანამედროვე ტექნიკურ საშუალებათა გამოსაყენებლად, ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდებისა და გამოთვლითი ტექნიკის ჩათვლით.

მართვის ამ ახალი მეთოდების დანერგვას მოწინააღმდეგენიც გამოუჩნდნენ. მათ მიაჩნდათ, რომ გამომთვლელი მანქანები ცვლიდნენ თვით ხელმძღვანელებს და მათი გამოყენება შეეძლოთ

¹⁴¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VIII, თბ., 1980, გვ. 854.

მხოლოდ სპეციალური განათლების ადამიანებს.

მართვის ავტომატიზებული სისტემის ძირითად თავისებურებას წარმოადგენდა ის გარემოება, რომ მასში გამოყენებული ყველა ტექნიკური საშუალება ერთ მიზანს უნდა მომსახურებოდა. კერძოდ, მოემზადებინა ხელმძღვანელისათვის ინფორმაცია გადაწყვეტილების მისაღებად. ინფორმაცია უნდა ყოფილიყო ზუსტი და მხოლოდ ისეთი მოცულობის, რომელიც საჭირო იქნებოდა კერძო, კონკრეტული შემთხვევისათვის.

საჭიროება მოითხოვდა სამეურნეო კადრებს ესწავლათ მართვა ახლებურად, თანამედროვე ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენებით, რადგან წარმოების დონე და მასთან დაკავშირებული ეკონომიკური ინფორმაციის მოცულობა იმ დონემდე იყო მისული, რომ ადამიანს არ შეეძლო მიეღო ე.წ. ოპტიმალური ანუ ყველაზე უკეთესი გადაწყვეტილების მიღება შეზღუდულ მცირე დროის მონაკვეთში.¹⁴²

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კიბერნეტიკის ინსტიტუტმა შეისწავლა და დაამუშავა „სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს საგეგმო-ეკონომიკურ მაჩვენებელთა გათვლის ავტომატიზებული სისტემა“, რომელიც უნივერსალური იყო და გამოდგებოდა მეურნეობებსა და კოლმეურნეობებში.

ცენტრალურ სტატისტიკურ სამმართველოს გამოთვლით ცენტრში, გამომთვლელი მანქანის „მინსკ-22“-ის გამოყენებით 1970 წელს ჩატარებული იქნა გამოთვლები ბათუმის რაიონის სოფელ ახალსოფლის კოლმეურნეობისათვის. მიღებული გამოცდილების საფუძველზე 1971 წელს დაიგეგმა ამ სისტემის გამოყენება მემცენარეობის დარგში ხელვაჩაურის რაიონის რამდენიმე სასოფლო-სამეურნეო საწარმოსათვის.

ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს აზრით, აღნიშნული სისტემის დანერგვა რესპუბლიკის მასშტაბით წელიწადში მოგვეცემა რამდენიმე ათასი მანეთის ეკონომიას.¹⁴³

საქართველოს ეკონომიკაში დიდ როლს თამაშობდა სოფლის მეურნეობა, რომელიც იძლეოდა საზოგადოებრივი პროდუქტის 19-

¹⁴² საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (შემდეგში სუიცსა), ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 4320. ფურც. 28-29.

¹⁴³ იქვე, ფურც. 30.

20%-ზე მეტ რესპუბლიკის ეროვნულ შემოსავალს. 70-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს მატერიალური წარმოების დარგებში შრომითი რესურსების 35% სოფლის მეურნეობაზე მოდიოდა.¹⁴⁴

საქართველოს მინისტრთა საბჭოს 1970 წლის 2 მარტის დადგენილებით მარნეულის რაიონის ორი კოლმეურნეობის ბაზაზე შეიქმნა კვების მრეწველობის სამინისტროს ეთერზეთოვანი კულტურების სპეციალიზებული საბჭოთა მეურნეობა.¹⁴⁵

ყულარის ცხენსაშენი მეურნეობის დასახლებული პუნქტის „იმერჭლის ხუტორის“ 202 ოჯახმა სურვილი განაცხადა დარჩენილიყო და ემუშავა ეთერზეთოვანი კულტურების მეურნეობაში. აღნიშნულ კომლექსს დაუტოვეს საყარმიდამო ნაკვეთები იმ რაოდენობით, რაც მათ ჰქონდათ ყულარის ცხენსაშენ მეურნეობაში.¹⁴⁶

1972 წელს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის წინაშე მთელი სიმწვავეით დადგა სისტემურად მოქმედი სადგურების შექმნის ორგანიზაცია სეტყვასთან საბრძოლველად წალკის, ბოგდანოვკისა და ახალქალაქის რაიონებში. სახელმწიფო დაზღვევის ორგანოების მრავალწლიანი ანალიზის მონაცემებმა გვიჩვენა, რომ ამ რაიონებში სეტყვისაგან და სხვა სტიქიური მოვლენებისაგან (წვიმები, გვალვა...) ყოველწლიურად საშუალოდ 7 ათას ჰექტარზე ნადგურდებოდა მთელი სოფლის მეურნეობის პროდუქტების დაახლოებით 9%, რომლის ღირებულება შეადგენდა დაახლოებით 1,5 მილიონ მანეთს.

ამ რაიონებში სეტყვისგან დასაცავად საჭირო იყო 70,0 ათასი ჰექტარის ერთწლიანი და მრავალწლიანი კულტურების, მათ შორის 6 ათასამდე ჰექტარი კარტოფილის დაცვის ორგანიზაცია. დასახლებული სასოფლო-სამეურნეო კულტურები გავრცელებული იყო დიდ ტერიტორიაზე – 360,0 ათას ჰექტარზე.

სოფლის მეურნეობის კულტურების 70,0 ათასი ჰექტარის დასაცავად სეტყვასაწინააღმდეგო მუშაობისათვის საჭირო იყო 300,0 ათას ჰექტარზე კონტროლის დაწესება და არანაკლები ორი

¹⁴⁴ ზუიკსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1138, ფურც. 125.

¹⁴⁵ იქვე, საქ. 1157, ფურც. 284.

¹⁴⁶ იქვე, ფურც. 289.

სეტყვასაწინააღმდეგო რაზმის შექმნა. რაზმების ორგანიზაცია ითვალისწინებდა 1,1 მილიონი მანეთის კაპიტალდაბანდებას, ხოლო ყოველწლიური საოპერაციო გასავალი 600-900 ათას მანეთს. მათ შორის 180 ათასი მანეთი ხელფასის ფონდისათვის.

არსებული მონაცემებით, სეტყვის საწინააღმდეგო დაცვის ეფექტურობა დაბალი იქნებოდა, ვიდრე საქართველოს სხვა რაიონებში, სადაც ტარდებოდა აღნიშნული სამუშაოები. ამას განაპირობებდა ტერიტორიის სიმაღლე – ზღვის დონიდან 1700 მეტრი.¹⁴⁷

სეტყვასთან ბრძოლის სამსახურისათვის გამოყოფილი თანხები ვერ უზრუნველყოფდა სეტყვის საწინააღმდეგო ნაკეთობათა შეძენას და საერთოდ იმ სამუშაოთა მოცულობის დაფინანსებას, რასაც რეალური ვითარება მოითხოვდა.¹⁴⁸

სეტყვასთან ბრძოლის სამსახურის ხელმძღვანელობის გაუმჯობესების, სეტყვის საწინააღმდეგო ღონისძიებების ოპერატიულობის ამაღლებისა და ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენების საიმედოობის გაზრდის მიზნით სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ გაითვალისწინა გურჯაანის, წითელწყაროს და საგარეჯოს რაიონებში ზემოხსენებული სამსახურის ფილიალების შექმნა. ამასთან დაკავშირებით შეირჩა ფილიალების ბაზების ადგილმდებარეობა და აღიძრა შუამდგომლობანი შესაბამისი რაიონული აღმასრულებელი კომიტეტების წინაშე მიწის ნაკვეთების გამოყოფის შესახებ. ბაზების მშენებლობისათვის დამუშავდა საპროექტო მოცემულობანი, რომლებიც გადაეცა საპროექტო ინსტიტუტს „საქსოფლმშენსახპროექტს“. გამზადდა სეტყვასთან ბრძოლის სამსახურის ფილიალების ახალი სამტატო განრიგის პროექტი.¹⁴⁹

მაგრამ ფილიალების გახსნისა და სეტყვასთან ბრძოლის სამუშაოების ჩატარების საქმეს მნიშვნელოვნად აფერხებდა უმაღლესი განათლების მქონე სპეციალისტების კადრების ნაკლებობა.¹⁵⁰

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გეოფიზიკის ინსტი-

¹⁴⁷ სუიცსა, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 4982, ფურც. 1.

¹⁴⁸ იქვე, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1157, ფურც. 293.

¹⁴⁹ იქვე, ფურც. 298.

¹⁵⁰ სუიცსა, 600, ანაწ. 24, საქ. 1157, ფურც. 298.

ტუტმა ჯერ კიდევ 1969 წელს სეტყვასთან ბრძოლის სამსახურის მეცნიერულ-მეთოდური ხელმძღვანელობის გაუმჯობესების მიზნით ამ სამსახურის ყველა განყოფილებას მიამაგრა მაღალი კვალიფიკაციის მეცნიერ-მუშაკები, რომლებიც დახმარებას უწევდნენ და თვალყურს ადევნებდნენ ტექნიკურ სამუშაოებათა სწორ გამოყენებას და ღრუბლებზე ზემოქმედების ოპერაციების ხარისხიანად ჩატარებას.

სეტყვასამიში ღრუბლების გამოვლინების რადიოლოკაციური ხერხების სრულყოფის მიზნით დამუშავდა ფართო ექსპერიმენტული მასალა და მიღებული იქნა სეტყვასამიშროების დისტანციური შეფასების უფრო საიმედო მაჩვენებლები. 1970 წლიდან მუშაობა წარმოებდა მნიშვნელოვნად დაზუსტებული რადიოლოკაციური პარამეტრების გამოყენებით.

ლაბორატორიული გამოცვლევების შედეგად აღმოჩნდა ახალი ქიმიური რეაგენტი „რ8“, რომელიც უფრო აქტიური იყო, ვიდრე საყოველთაოდ აღიარებული იოდოვანი ვერცხლი და იოდოვანი ტყვია. ახალი რეაგენტი არ შეიცავდა დეფიციტურ და ტოქსიურ ნივთიერებებს და იმჟამად გამოყენებულ რეაგენტებზე გაცილებით იაფი ჯდებოდა.

ახალი რეაგენტის აღმოჩენაზე მიღებული იქნა საავტორო მოწმობა და გამოგონება გადაეცა უცხოეთის რიგ ქვეყნებს დასაპატენტებლად. ამავე დროს გეოფიზიკის ინსტიტუტის თანამშრომლები აწარმოებდნენ ახალი რეაგენტის დისპერგირების ტექნოლოგიის დამუშავებას სეტყვის საწინააღმდეგო რაყეტებში მისი გამოყენებისათვის.

1969 წელს გეოფიზიკის ინსტიტუტმა ჩაატარა სეტყვის საწინააღმდეგო ახალი სარაყეტო სისტემის „ალაზნის“ გამოცდა, რომელმაც წარმატებით ჩაიარა, მაგრამ ამ სისტემის პრაქტიკულ სამუშაოებში გამოყენების მეთოდის შემუშავება ვერ მოხერხდა რაყეტების გასაშვები დანადგარების (ტკბ-040) საჭირო რაოდენობის უქონლობის გამო.

ინსტიტუტმა იმავე წელს აგრეთვე ვერ შეძლო ლაბორატორიული ექსპერიმენტული გამოცვლევების ფართოდ გაშლა, რადგანაც ამ სამუშაოებისათვის აუცილებელი ბაზის – თერმობაროკამერის

მშენებლობა ვერ დამთავრდა. ამ ობიექტის მშენებლობის გაჭიანურების შედეგად ლაბორატორიული სამუშაოების საჭირო მასშტაბით განხორციელება 1971 წელზე ადრე არ ხერხდებოდა.¹⁵¹

საქართველოს კავშირგაბმულობის სამინისტრომ დადგენილ ვადებში განახორციელა სატელეფონო ხაზის მშენებლობა ზემო ყანდურა-ბადიურის უბანზე, სეტყვასთან ბრძოლის ოპერატიული სამუშაოების ჩასატარებლად იჯარით გამოუყო პირდაპირი სატელეფონო ხაზი რუისპირი-თბილისი და დართო ნება საქალაქთაშორისო სატელეფონო ლაპარაკისა პაროლით „ჰაერი“.

სატელეფონო ხაზის მშენებლობა სიღნაღის რაიონში, რომლის დამთავრება გათვალისწინებული იყო 1969 წლის ივლისში, დამთავრდა მხოლოდ დეკემბერში. სამინისტროს ცნობით, ეს დაგვიანება გამოწვეული იყო იმით, რომ სიღნაღის რაიონმასკომა, წყალსადენის მილების ჩაწყობასთან დაკავშირებით, არ მისცა 1969 წლის ოქტომბრამდე სატელეფონო კაბელის ჩასაწყობი თხრილების გაყვანის ნება. თუმცა ამ საკითხის მოსაგვარებლად კავშირგაბმულობის სამინისტროს ზემდგომი ორგანოებისათვის არ მიუმართავს.¹⁵²

საქართველოს მთავრობის დადგენილებით სახელმწიფო დაცვაში აყვანილი იყო ხელოვნური პარკებისა და ხეივნების 28 ობიექტი, ტყის ძვირფასი ბუნებრივი კორომებისა და ხევნარების 64 ობიექტი და დიდხნოვანი ხეების 88 ობიექტი, აგრეთვე რელიქტური, ენდემური სამკურნალო, მცენარეულობისა და იშვიათი ფაუნის წარმომადგენლები.

ამასთანავე, შემოწმებით დადგინდა, რომ რიგ ადგილებში ბუნების დაცვის ძეგლები და ობიექტები (ტყის ძვირფასი ხევნარები, პარკები, დიდხნოვანი ხეები, ფლორისა და ფაუნის ცალკეული სახეობანი, გეოლოგიური და პალეონტოლოგიური წარმოშობის ღირსშესანიშნაობანი) სრულად არ იყო გამოვლინებული და აყვანილი სახელმწიფო დაცვაში. აღრიცხვის გარეშე დატოვეს წინანდლის მეურნეობაში 900 წლის მუხა, სოფელ ძველ სენაკში 800 წლის ჭადარი და 300 წლის თუთის ხე, ჭიათურაში – სოფელ

¹⁵¹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1157, ფურც. 299-300.

¹⁵² იქვე, ფურც. 303.

ნიგოზეთში 300 წლის სოჭი, სოფელ ზოდში „ცხრაძმად“ წოდებული ცაცხვი, მესტიის რაიონის ხუმფერერის ხეობაში ხუთწიწვიანი ფიჭვი და სხვ.

დიდხნოვანი ხეების დაცვასა და მოვლაზე უარყოფითად მოქმედებდა ისიც, რომ მათ უმრავლესობას არ ჰქონდა გაყეთებული ფირ-ნიშნები, რომლებზეც აგებული უნდა ყოფილიყო ხის ხნოვანება, მნიშვნელობა და მისი აღწერილობა.¹⁵³

თბილისში მტკერის სანაპიროზე რესტორნის მშენებლობასთან დაკავშირებით განადგურდა ჭალის ტყის ნაშთი, მოიჭრა უნიკალური ვერხვები, დიდმის მასივში მშენებლობისას გაჩეხეს 5 ძირი თელა, სურამის უღელტეხილზე სასადილოს გაფართოების მიზნით გაჩეხილი იქნა 60 ძირი იშვიათი წაბლის ხე. ხაშურის რაიონის ქვიშხეთის სატყეოს ბუღბუღის ციხის №3 სამმართველოს ტყის-მცველმა გაჩეხა 170 ხე; დუშეთის რაიონის ჟინვალის სატყეოში ფუტკრის ბრაკონიერების მიერ განადგურებული იქნა უზარმაზარი ცაცხვი, ჭიათურის ტყეში ბრაკონიერის მიერ მოჭრილი იქნა რვა მეტრი სიმაღლის თელა, მარნეულის რაიონის მუდანლოს მეურნეობის ტერიტორიაზე მდინარე ხრამის ნაპირზე მეურნეობის მუშაკთა დაუდევრობით განადგურდა თუთის ბუნებრივი კორომი.¹⁵⁴

ცნობილია, რომ ისტორიულ, მეცნიერულ, ესთეტიკურ და ბუნებრივ სიმდიდრეთა სიუხვის თვალსაზრისით ლაგოდეხის სახელმწიფო ნაკრძალი უნიკალურ მნიშვნელობას და მსოფლიოს გამოჩენილ მეცნიერთა ყურადღებას იმსახურებდა. გარდა მრავალფეროვანი რელიეფისა, ტყისა და კლიმატური ზონებისა, ნაკრძალი შესანიშნავი იყო ფაუნითაც. 70-იან წლებამდე ნაკრძალის ფაუნის დაცვა – მომრავლება შედარებით უფრო საიმედო მდგომარეობაში იყო, რადგან მისი აღმოსავლეთი საზღვრის უშუალო გაგრძელებას წარმოადგენდა ზაქათალის სახელმწიფო ნაკრძალი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე. 1970 წლისათვის აზერბაიჯანის ტერიტორიის ლაგოდეხის ნაკრძალთან მოსაზღვრე ფართობმა გეოლოგიური საძიებო სამუშაოების წარმოების შედეგად დაკარგა სანაკრძალო მნიშვნელობა, რამაც მეტად დამაფიქრებელი მდგო-

¹⁵³ ზუიკსა, ფ. 600, ანაწ. 24. საქ. 1180, ფურც. 193-194.

¹⁵⁴ იქვე, ფურც. 200-201.

მარეობა შექმნა ლაგოდეხის ნაყრძალის ფაუნის რიცხობრიობის შენარჩუნების, საყვები ბაზისა და მისი დაცვა-შემონახვის მხრივ.

ფაუნის ისეთი ძვირფასი წარმომადგენლებისათვის, როგორიცაა კავკასიის ენდემი ჯიხვი, კავკასიის ირემი, არჩვი, შველი და სხვ. აქამდე არსებული რიცხობრიობის შენარჩუნებისათვის ლაგოდეხის ნაყრძალის ფართობი 14000 ჰექტარით მცირე იყო (სიგანე 10 კმ, სიგრძე 12 კმ.). ამის გამო შეინიშნებოდა ცხოველების რიცხობრიობის მატების დაბალი ტემპი.

მეცნიერებაში დამტკიცებულია, რომ განადგურებული ბუნების აღდგენა შეუძლებელია და არც მისი შეცვლა არის მიღწეული ეკოვალენტური მნიშვნელობით, ამიტომ ლაგოდეხის ნაყრძალის უნიკალური ფლორისა და ფაუნის დაცვა-შემონახვა იმსახურებდა ყველა პირობების შექმნას და საამისოდ საჭირო წვლილის გაღებას.¹⁵⁵

საქართველოს სატყეო მეურნეობის სახელმწიფო კომიტეტის დამხმარე მეურნეობებში დაბალი იყო წარმოების კულტურა, დაბალი იყო აგრეთვე მეცხოველეობის პროდუქტ უღობა. პროდუქციის ფაქტიური თვითღირებულება საგრძნობლად აღემატებოდა გასაცემ ფასებს, რის გამოც მეურნეობები ზარალით ამთავრებდნენ ყოველი წლის ბოლოს.

აღნიშნული მდგომარეობა გამოიწვია ხელით შრომის პრიორიტეტმა. მეურნეობებს არ გააჩნდათ დარაიონებული და მაღალხარისხოვანი თესლი, მინერალური სასუქების შესანახი საწყობები, პირუტყვის სადგომი ბინები, ხოლო არსებულ ბინებში დანერგილი არ იყო შრომატევად სამუშაოთა მექანიზაცია; აყლდათ დიდძალი ჯიშიანი პირუტყვი, ავტოტრანსპორტი, მძლავრი ტრაქტორები და სხვა სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღები.

დამხმარე მეურნეობებში ბევრი სახნავ-სათესი ფართობი ჩამორეცხილი და საერთოდ გამოუყენებელი იყო, რაც ხელს უშლიდა ერთწლიანი კულტურების თესვისა და მოსავლიანობის გეგმების შესრულებას.

გარდა ამისა, ამ მეურნეობებში არ იყო დამაკმაყოფილებელი საყოფაცხოვრებო და კომუნალური მომსახურება. სოფლად

¹⁵⁵ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1167, ფურც. 266-267.

ბევრგან არ არსებობდა და არც შენდებოდა საბავშვო დაწესებულებები, კლუბ-კანტორები, სასაღილოები, პურის საცხობები, წყალსადენი, გზები და სხვ.

სატყეო მეურნეობათა დამხმარე მეურნეობების საქმიანობის შედეგები სატყეო მეურნეობის სახელმწიფო კომიტეტის მიერ აღირიცხებოდა სატყეო მეურნეობის ერთობლივ ბალანსში და მთელი რიგი სპეციალური მაჩვენებლები, რომლებიც საჭირო იყო სოფლის მეურნეობის საქმიანობის შედეგების ანალიზისა და სწორი დაგეგმვისათვის, არ აისახებოდა სატყეო მეურნეობის სახელმწიფო კომიტეტის ანგარიშში.¹⁵⁶

ციტრუსების მეურნეობათა გამოცდილების საფუძველზე ორგანიზებულ იქნა ხილის, დაფნის ფოთლის, სუფრის ყურძნის და საადრეო კომბოსტოს მწარმოებელი მეურნეობებიდან სავაჭრო ორგანიზაციებისა და მრეწველობისათვის უშუალოდ მიწოდება.

ამ ღონისძიებების უპირატესობას ნათლად ადასტურებდა ის გარემოება, რომ როდესაც ცეკავშირის მეშვეობით წარმოებდა ციტრუსების ნაყოფის შესყიდვა-რეალიზაცია, არასტანდარტული პროდუქცია საშუალოდ შეადგენდა 20-25 პროცენტს, ხოლო შემდეგ, როცა საბჭოთა მეურნეობები გადავიდნენ ამ პროდუქციის უშუალოდ მიწოდებაზე, ის არ აღემატებოდა 10-12 პროცენტს.

საგულისხმოა, რომ ციტრუსების ნაყოფის რეალიზაცია მოხდებოდა დამამზადებელი ორგანიზაციის მეშვეობით, საბჭოთა მეურნეობები ყოველწლიურად მიიღებდნენ ერთი მილიონი მანეთით ნაკლებ საერთო შემოსავალს, რის შედეგადაც ისინი მოკლებული იქნებოდნენ საშუალებას განეხორციელებინათ ტექნიკური ბაზის განმტკიცების ღონისძიებები და საყოფაცხოვრებო ობიექტების მშენებლობა, რაც უსათუოდ უარყოფით გავლენას მოახდენდა მუშა-მოსამსახურეთა მდგომარეობაზე.

ანალოგიურ ვითარებას ჰქონდა ადგილი ხილის, სუფრის ყურძნის და ბოსტნეულის უშუალოდ რეალიზაციის დროს. მაგალითად, ეაზიანის მეხილეობის საბჭოთა მეურნეობამ იმ ხარისხიან ხილში, რომელიც დამამზადებელ ორგანიზაციას ჩააბარა. საშუალოდ ერთ ცენტნერში მიიღო 36 მანეთი. რომელიც უშუალოდ დაამზადა

¹⁵⁶ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1167, ფურც. 250.

შესაბამისად 46 მანეთი და 52 კაპიკი.¹⁵⁷

სამი წლის განმავლობაში საქართველოს სუბტროპიკული მეურნეობის ინსტიტუტის ეშერის სასწავლო მეურნეობა მოითხოვდა ციტრუსების ნაყოფის უშუალოდ მიწოდების ნებართვას. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული მეურნეობიდან ციტრუსები იგზავნებოდა „საქკონსერვებილბოსტანის“ განრიგით. გარდა იმისა, რომ მეურნეობას ზედმეტი ხარჯები ემატებოდა, ადგილი ჰქონდა დიდ შეფერხებებს. სუბტროპიკული მეურნეობის ინსტიტუტმა და ეშერის სასწავლო მეურნეობის ღირექციამ 1970 წლის 22 იანვრის წერილით განმეორებით დააყენა საკითხი ციტრუსების რეალიზაციის უშუალოდ მიწოდებაზე ნებართვის მიცემის შესახებ, რადგან დამაზადებელი ორგანიზაცია თავის დროზე არ აძლევდა მას განრიგებს, ტარას და სხვა, რის გამოც ეშერის სასწავლო მეურნეობაში 1969 წლის ნოემბერში მოკრეფილი 200 ათასი ცალი ახალი ქართული ჯიშის ლიმონი 15 იანვრისათვის რეალიზებული არ იყო, ხოლო 22 იანვრისათვის მეურნეობის საწყობში დარჩენილი იყო 80 ათასი ცალი.

პროდუქციის უშუალოდ მიწოდების დიდ მნიშვნელობაზე ისიც ლაპარაკობდა, რომ პროდუქტების უშუალოდ რეალიზაციაზე გადაყვანილი იქნენ მეფრინველეობის საბჭოთა მეურნეობები და ფაბრიკები, რის შედეგად მართო „საქფრინველმრეწვის“ მეფრინველეობის მეურნეობები და ფაბრიკები წლიურად დამატებით ღებულობდნენ 2,5-3 მილიონ მანეთამდე.¹⁵⁸

როგორც საქართველოში, ისე „მოკავშირე“ რესპუბლიკებში დიდი მოთხოვნა იყო მინერალურ წყლებზე. მიწოდება კი მოსახლეობისადმი დიდი შეფერხებებით ხდებოდა. მაშინ, როცა საქართველოს ტერიტორიაზე ასეთი წყლების რესურსები მნიშვნელოვანი იყო.

კურორტოლოგიისა და ფიზიოთერაპიის სახელმწიფო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მონაცემებით საქართველოს ტერიტორიაზე მიკვლეული იყო დაახლოებით 1500 დიდი და პატარა მინერალური წყლების ადგილები, რომელიც მრავალმხრივ ქიმიურ

¹⁵⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1160, ფურც. 471-472.

¹⁵⁸ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1160, ფურც. 473-474.

შემადგენლობას შეიცავდა სამყურნალო თვისებებით. 300-ზე მეტ წყაროს დებიტით გააჩნდა სამრეწველო ანუ ბალნეოლოგიური მნიშვნელობა.¹⁵⁹

გარკვეული მუშაობა ჩატარდა რესპუბლიკაში სატბორე მეურნეობის განვითარებისა და ამავე დანიშნულებით შიდა წყალსაცავების გამოყენებისათვის. თბილისის, რესპუბლიკის სხვა ქალაქებისა და სამრეწველო ცენტრების მოსახლეობა სულ უფრო მზარდი რაოდენობით ღებულობდა კვების ისეთ ძვირფას პროდუქტს, როგორიც არის ცოცხალი, რომელზედაც საქართველოში ტრადიციულად უდიდესი მოთხოვნილება იყო.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ფაქტიურად მინიმალურადაც ვერ იყენებდნენ არსებულ უმდიდრეს საშუალებებს, ბევრად ჩამოვრჩებოდით თევზის ხელოვნურად მოშენებაში რუსეთის ფედერაციას, უკრაინას, ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებს მაშინ, როდესაც საქართველოს ამ მხრივ გაცილებით უკეთესი პირობები გააჩნდა ტბების, მდინარეების, ხელოვნური წყალსაცავების სახით, რომელთა საერთო ფართობი ათობით ათას ჰექტარს აღემატებოდა. სატბორე მეურნეობათა მოწყობის გარდა, შეიძლებოდა გამოყენებული ყოფილიყო დაჭაობებული ადგილები, ხეები, ხრამები, საყარიერო ნაკვეთები, ბუნებრივი და ხელოვნური ქვაბულები, რომლებიც გამოუსადეგარი იყო არა თუ ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურებისათვის, არამედ საძოვრებადაც კი.¹⁶⁰

თევზის პროდუქციის მნიშვნელოვნად გაზრდის მიზნით, ტბების გარდა საჭირო იყო აქტიურად გამოყენებინათ ხელოვნური წყალსაცავები, რომელთა ძირითად დანიშნულებას ელექტროენერგიის მიღება და სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მორწყვა წარმოადგენს. მაგრამ მათი ძვირფასი სახის თევზებით „დათევზიანება“ შეიძლება მომხდარიყო მხოლოდ წყალსაცავების ჰიდროლოგიური პირობების შესწავლისა და სათანადო მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ. წყალსაცავების მშენებლობის დროს თითქმის არცერთ ობიექტზე არ ყოფილა გათვალისწინებული მეთევზეობის განვითარების ინტერესები, რის გამოც წყალსაცავში დატოვებს

¹⁵⁹ იქვე, საქ. 1169, ფურც. 161-162.

¹⁶⁰ იქვე.

მცენარეები, ხის გადანაჭრები და სხვ. ეს ყოველივე აძნელებდა თევზჭერის ნორმალურად ჩატარებას, ამცირებდა მათ პროდუქტიულობას. წყალსაცავებთან ინტენსიური სათევზე მეურნეობების მოსაწყობად აუცილებლობას წარმოადგენდა გარკვეული ადგილების გაწმენდა, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა თევზმოშენების ნორმალური წარმოება.

ბუნებრივია, ესოდენ დიდი ფართობის წყალსაცავების თევზსამეურნეო ათვისება, ისევე როგორც ხელოვნური ტბორების, ტბებისა და მდინარეების დათევზიანება დამოკიდებული იყო ჩასასმელ მასალაზე. საჭიროება მოითხოვდა აუშენებინათ თევზის ქარხნები და თევზსამშენები. მოეწყოთ სპეციალური საწარმო, სადაც მოხდებოდა თევზის საკვების დამზადება უმთავრესად სოფლის მეურნეობის მეორეხარისხოვანი ნედლეულით (მარცვლეულის გადამუშავების ნარჩენები, ყურძნის წიპწა, აბრეშუმის ჭიის ჭუპრი, სასაყლაობის ანარჩენი და ა.შ.).

თევზის მარაგის შენარჩუნების და გადიდების საქმეში, განსაკუთრებით ტბებსა და მდინარეებზე, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბრაკონიერობასთან ბრძოლის გაძლიერებას. მაგრამ მარტო ადმინისტრაციული ზომების მიღება არ იყო საკმარისი. მიზანშეწონილი იქნებოდა შემოეღოთ ფასიანი ბილეთები სამოხალისო თევზჭერაზე, რაზედაც განსაკუთრებით დიდი იყო მოთხოვნილება. მუშა-მოსამსახურეთა ორ დასვენებისდღიანი სამუშაო კვირის პირობებში.

მეთევზეობის დარგის მიზანდასახული და სწორი განვითარება ასევე მოითხოვდა სათანადო კადრების მომზადებასა და მეთევზეთა არსებული კონტინგენტისათვის კვალიფიკაციის ამაღლებას.¹⁶¹ რესპუბლიკაში დიდი რაოდენობით იყო არარენტაბელურად მომუშავე კოლმეურნეობები, რომელთაც მთის და სხვა არახელსაყრელ ბუნებრივ პირობებში უხდებოდათ მუშაობა, სადაც დიდი დაქანების რელიეფი და მიწების მცირე ნაკვეთიანობა არ იძლეოდა წარმოებაში მექანიზაციის სრულად გამოყენების საშუალებას, რაც ნიადაგის დაბალნაყოფიერებასთან, აგროტექნიკის არასრულად გატარებასთან და შრომის სუსტ ორგანიზაციასთან ერთად განაპირობებდა

¹⁶¹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1175, ფურც. 426-427.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების დაბალ დონესა და მეურნეობის ზარალიანობას.

ბევრ არარენტაბელურ კოლმეურნეობაში დაბალ დონეზე იდგა ეკონომიკური მუშაობა, წარმოების განვითარების არსებული რეზერვები სუსტად იყო გამოყენებული, ნელა ინერგებოდა სამეურნეო ანგარიშით მუშაობა საწარმოო ქვედანაყოფებში, არ ტარდებოდა მომჭირნეობის რეჟიმი საზოგადოებრივი სახსრების ხარჯვაში. იზრდებოდა წარმოებული პროდუქციის თვითღირებულება. უხეშად ირღვეოდა საფინანსო დისციპლინა, ადგილი ჰქონდა კოლმეურნეობის სახსრების გამოყენებას ისეთი ღონისძიებების დასაფინანსებლად, რაც მის საქმიანობასთან დაკავშირებული არ იყო.

მთის ზონის ზოგიერთმა კოლმეურნეობამ საგრძნობლად შეამცირა ცოცხალი გამწევი ძალის რაოდენობა, რასაც შედეგად მოყვა ის, რომ სახნავი მიწების ნაწილი, რომელთა დამუშავება მექანიზებული წესით შეუძლებელია, გამოუყენებელი დარჩა. კოლმეურნეობათა ზარალიანობას ხელს უწყობდა წერილ მეურნეობებად დაქუცმაცება. ამიტომ წარმოებული პროდუქცია ვერ ფარავდა მასზე გაწეულ ხარჯებს, რის გამოც ისინი დიდ ეკონომიკურ და ფინანსურ სიძნელეებს განიცდიდნენ.¹⁶²

1970 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში ითვლებოდა 13916 სხვადასხვა მარკის ტრაქტორი, 1968 წელთან შედარებით მანქანა-ტრაქტორთა პარკი გაიზარდა 799 ტრაქტორით. შესაბამისად, რესპუბლიკურ გაერთიანება „საქსოფლტექნიკის“ რაიონულ განყოფილებებში ითვლებოდა 1247 ტრაქტორი.¹⁶³ მაგრამ რესპუბლიკის რიგ კოლმეურნეობასა და მეურნეობაში და საქსოფლტექნიკის განყოფილებებში ჯერ კიდევ დაბალი იყო ტრაქტორების და კომბაინების დატვირთვა, განსაკუთრებით დღიური და ცვლის გამომუშავება. დიდი იყო სათბობის ხარჯვა. ადგილი ჰქონდა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის გამოუყენებლობის, განკომპლექტების, ნაადრევად ჩამოწერის, უხარისხო რემონტისა და მექანიზატორული კადრების ნაკლებობის

¹⁶² სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1186, ფურც. 227-228.

¹⁶³ იქვე, საქ. 189, ფურც. 276.

ფაქტებს.

ბეშთაშენის მეკარტოფილეობა-მეხორცეობის საბჭოთა მეურნეობაში 3780 მანეთის ღირებულების სასოფლო-სამეურნეო მანქანები გამოუყენებელი იყო, სამთვლიანი ტრაქტორი 55 ღლის განმავლობაში სამუშაოებში მონაწილეობას არ იღებდა. ასევე ავრანლოს მეურნეობაში არ იყენებდნენ საწველ დანადგარებს, როგორც იყო „იმპულსი“, „ეოლგა“ და კარტოფილის ასაღები ერთი კომბაინი.

ანალოგიურ მდგომარეობას ჰქონდა ადგილი ოჩამჩირის. თერჯოლის, ზესტაფონის, ცხინვალის, ლაგოდეხის და სხვა რაიონებში.¹⁶⁴

არადამაკმაყოფილებლად იყენებდნენ ისეთ მანქანებს. რომლებიც შესამჩნევად აადვილებდნენ ხელის შრომას. ასეთი იყო სიმინდის ასაღები კომბაინები, ჩაის ფოთლის საკრეფი მანქანები, მებოსტნეობისა და მეცხოველეობის ფერმების შრომატევადი პროცესების მექანიზაციისათვის განკუთვნილი მანქანები და დანადგარები.

რესპუბლიკის ბევრ კოლმეურნეობასა და საბჭოთა მეურნეობაში, „საქსოფლტექნიკის“ რაიონულ განყოფილებებში და მელიორაციისა და წყალთა მეურნეობის სისტემების ორგანიზაციებში არადამაკმაყოფილებლად იდგა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის მოვლისა და შენახვის საქმე, არ იყო მოწყობილი სამანქანო ეზოები და შესანახი ფარდულები. სამუშაოდან გამოთავისუფლებული მანქანები არ იწმინდებოდა და არ ინახებოდა სახელმწიფო სტანდარტების შესაბამისად.

ასპინძის რაიონის 19 კოლმეურნეობიდან სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შესანახი ფარდული ჰქონდა მხოლოდ 4 კოლმეურნეობას. ცხინვალის რაიონის სოფელ დმანისის, ქსუისის, კეხვის, აჩაბეთის კოლმეურნეობებში და ერედვის მეურნეობაში ტექნიკას არ ზეთავდნენ, არ დებდნენ სადებებზე და მიმოფანტული იყო კარმიდამოზე. ანალოგიური მდგომარეობა იყო სხვა რაიონებშიც.¹⁶⁵

რესპუბლიკის კოლმეურნეობათა უმრავლესობას პატარა ფერმები ჰქონდა უმნიშვნელო რაოდენობის მსხვილფეხა საქონლისათვის. ყველა მსხვილ მეურნეობებსაც კი მხოლოდ 200 სული

¹⁶⁴ იქვე, ფურც. 278.

¹⁶⁵ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1189, ფურც. 279.

საქონელი ჰყავდა.¹⁶⁶

სოფლის მეურნეობისა თუ მესაქონლეობის, და საერთოდ ეკონომიკის რა განვითარებაზე შეიძლებოდა ლაპარაკი, როდესაც სახელმწიფო გლეხის ოჯახს თავად უსაზღვრავდა, რა რაოდენობის საქონელი უნდა ჰყოლოდა. მაგალითად, კოლმეურნეობის სანიმუშო წესდების 43-მე მუხლის მიხედვით კოლმეურნის ოჯახს საკოლმეურნეო კომლის პირად საკუთრებაში შეიძლებოდა ჰყოლოდა 1 ძროხა ერთ წლამდე ასაკის ნამატით და ერთი ოთხ წლამდე ასაკის მსხვილი რქიანი პირუტყვის ერთი მოზარდეული, 1 ნეზვი სამ თვემდე ასაკის ნამატით ან ორი გასასუქებელი ღორი, 10-მდე ცხვარი და თხა ერთად, ფუტკრის ოჯახები, ფრინველი და ბოცვრები.

ამასთან, მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოს ნებართვით თურმე შეიძლებოდა ამ ნორმების გადიდება ან ერთი სახის პირუტყვის შეცვლა მეორე სახის პირუტყვით ცალკეული რაიონების ეროვნული თავისებურებების და პირობების გათვალისწინებით.¹⁶⁷

ზოგიერთი რაიონის კოლმეურნეობებში, სადაც მოსახლეობა ეროვნული თავისებურების გამო არ ეწეოდა ღორების მოშენებას, კოლმეურნე კომლს ნება ეძლეოდა ჰყოლოდა ერთი ნეზვის ნაცვლად 3 ცხვარი.¹⁶⁸

ხელისუფლების „ბრძნული“ გადაწყვეტილება კიდევ ერთ საინტერესო შეღავათს აწესებდა. კერძოდ, კოლმეურნეებს ნებას აძლევდა კოლმეურნეთა საერთო კრებაზე განეხილათ და გადაეწყვიტათ „საკითხი საკოლმეურნეო კომლის პირად საკუთრებაში ერთი საჯდომი ცხენის (ჯორის) ან ორი ვირის ყოლის შესახებ“.¹⁶⁹

კოლმეურნეობების საბჭოთა მეურნეობებად გარდაქმნის ხრუშჩოვისეული პროგრამა 70-იან წლებშიც გრძელდებოდა, რაც ხშირად მოსახლეობის უკმაყოფილებას იწვევდა.

ახალქალაქის ხელმძღვანელობის გადაწყვეტილებით 8 კოლმეურნეობის ბაზაზე შეიქმნა კოჩითის მეცხოველეობის საბჭოთა

¹⁶⁶ იქვე, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 5012, ფურც. 31.

¹⁶⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1152, ფურც. 439.

¹⁶⁸ იქვე, ფურც. 440.

¹⁶⁹ იქვე, ფურც. 444, საქ. 1151, ფურც. 61-62.

მეურნეობა. აღნიშნულ კოლმეურნეობათა შორის გაერთიანებულ იყო ყოფილი ბეჟანოს კოლმეურნეობა. როგორც გამოიჩევა ბეჟანოს კოლმეურნეობამ უარი განაცხადა საბჭოთა მეურნეობად გარდაქმნაზე. იმავე გადაწყვეტილებით ვაჩიანის მესორცეობა-მერძეეობის საბჭოთა მეურნეობაში გადასვლაზე.

იმავე გადაწყვეტილებით ვაჩიანის მესორცეობა-მერძეეობის საბჭოთა მეურნეობას მიუერთდა 5 კოლმეურნეობა. რაიონის ხელმძღვანელობის დაუინებითი მოთხოვნის შესაბამისად ვაჩიანის მესორცეობა-მერძეეობის საბჭოთა მეურნეობა გაიყო ორ მეურნეობად.

ამრიგად, კასტიკამის მეცხოველეობის საბჭოთა მეურნეობის შემადგენლობაში შევიდა 5 კოლმეურნეობის ტერიტორია და ვაჩიანის მესორცეობა-მერძეეობის საბჭოთა მეურნეობის ერთი საბრიგადო სოფელი ხორენია, რომელმაც კატეგორიული უარი განაცხადა ახლად გამოყოფილ კასტიკამის მეცხოველეობის საბჭოთა მეურნეობასთან მიერთებაზე.¹⁷⁰

1970 წლის პირველ ნახევარში გაიზარდა სამეურნეო დანაშაულის რიცხვი. საზოგადოებრივი ქონებას ქურდობისა და ღატაკება-მითვისების ფაქტები გამოვლინდა სოფელ არაშენდის, კაჭრეთის, შაშიანის, დარჩეთის, მელაანის, ქუდალოს და ზოგიერთ სხვა კოლმეურნეობაში. არაშენდის კოლმეურნეობის სატვირთო მანქანის მძღოლმა 5 ტონა ხორბალი გაიტაცა კოლმეურნეობის საველე კალოდან. სოფელ მელაანის კოლმეურნეობის საწყობის გამგემ 36 ტონა ხორბალი მითვისა. ამავე წელს კოლმეურნეობას ერთი ბუნყერი მზესუმზირა მოჰპარეს. ველისციხის კოლმეურნეობის სალაროდან 3,7 ათასი მანეთი გაიტაცეს, ხოლო სოფელ კაჭრეთის კოლმეურნეობიდან მოიპარეს 8 სული სასუქი ღორი.¹⁷¹

მიუხედავად პროკურატურის ორგანოების გააქტიურებისა ბრაკონიერობის წინააღმდეგ, 70-იანი წლების დისაწევისში კვლავ გრძელდებოდა წყლის რესურსების დაბინძურება და ბრაკონიერობა. მრავალი შემთხვევა იყო, როდესაც ცალკეული მეთევძეები თუ მათი მაკონტროლებელი ორგანოები თავად არღვევდნენ თევზჭერის

¹⁷⁰ სუიცსა, ფ. 600. ანაწ. 24, საქ. 1169, ფურც. 113.

¹⁷¹ იქვე, საქ. 1184, ფურც. 71-72.

კანონებს.¹⁷²

მთელი რიგი სპეციალური უწყებების გამოკვლევებით დადგინდა, რომ საქართველოში წიფლის, წაბლისა და თელის ტყეების მნიშვნელოვანი ნაწილი დაზიანებული იყო სხვადასხვა სოკოვანი დაავადებით. ასევე ახმეტის, თელავის, თიანეთის, გაგრის, გულრიფშის, სოხუმის, ორჯონიკიძის, ქუთაისის, გეგეჭკორის, წალენჯიხის, მესტიის, მახარაძისა და ბათუმის სატყეო მეურნეობების წიფლნარებში სოკოვანი დაავადებით დაზიანება აღწევდა ხეთა რიცხვის მიხედვით 5-7 პროცენტს, ხოლო მერქნის მასის მიხედვით 25-43 პროცენტს.

ასევე გულრიფშის, სოხუმისა და ქუთაისის სატყეო მეურნეობების წაბლნარების 19 პროცენტი დაზიანებული იყო სოკოვანი დაავადებით „ენდოტიით“, რის შედეგადაც ხეების 6,1 პროცენტი მთლიანად გახმა, ხოლო 6,3 პროცენტი ხმებოდა. კიდევ უფრო ცუდი მდგომარეობა იყო რესპუბლიკის თელნარებში, რომლის დაახლოებით 80 პროცენტი დაზიანდა ჰოლანდიური დაავადებით და უმეტესი ნაწილი მთლიანად გახმა.

წიფლნარ-წაბლნარებსა და თელნარებში გამოვლინებული არადამაკმაყოფილებელი სამეურნეო და სანიტარული მდგომარეობა იმის შედეგი იყო, რომ წლების მანძილზე ამ ტყეებში არ ხორციელდებოდა ეფექტიანი სანიტარული და გამაჯანსაღებელი სატყეო-სამეურნეო ღონისძიებანი. მთლიანად არ იწმინდებოდა ბუნებრივი ნაყარისაგან ჩახერგილი კორომები, არ ხდებოდა მაენებლებით დაზიანებული და სოკოებით დაავადებული ხეების ჯეროვანი დამუშავება-სანიტარიზაცია ისე, როგორც „საკავშირო“ ტყეებისათვის დადგენილი სანიტარული მინიმუმის წესებით იყო გათვალისწინებული. ამასთან ერთად, რესპუბლიკის სატყეო მეურნეობები და სატყეო-სამრეწველო მეურნეობები საკმაო ყურადღებას არ აქცევდნენ საქართველოში მოქმედი ტყის ჭრის წესების იმ მუხლების განხორციელებას, რომლებიც ითვალისწინებდნენ ტყით სარგებლობის დროს გამხმარი, მომაკვდავი, დაავადებული, გადაბერებული და დაბალი შემატების მქონე ხეების პირველ რიგში მოჭრასა და გამოზიდვას.

¹⁷² იქვე, საქ. 1153, ფურც. 13.

ამას დიდად უშლიდა ხელს აგრეთვე საქართველოს ტყეებში სატყეო-სამეურნეო მნიშვნელობის საავტომობილო გზების უქონლობა და შედეგად ძნელად მისადგომ ტყის მასივებში აუცილებელი სატყეო-სამეურნეო სამუშაოების შეუსრულებლობა.¹⁷³

რესპუბლიკის ზოგიერთ სამინისტროსა და უწყებაში ვერ აღმოფხვრეს საქმის გაჭიანურების, ბიუროკრატიზმისა და სახელმწიფო დისციპლინის დარღვევის ფაქტები. ამის შედეგად, როგორც შემოწმებით გამოვლინდა, მინისტრთა საბჭოს ცალკეული დადგენილებანი, განკარგულებანი, აგრეთვე დავალებები არ სრულდებოდა დადგენილ ვადებში, ხოლო მთელ რიგ შემთხვევებში საერთოდ არ სრულდებოდა.

სადირექტივო ორგანოების შესაბამის დადგენილებათა შესასრულებლად მისაღები დადგენილებების პროექტების მომზადება და წარდგენა ხშირად შეუწყნარებლად ჭიანურდებოდა. შემოსული ქაღალდების განხილვის დაგვიანებას ადგილი ჰქონდა საქართველოს მინისტრთა საბჭოს საქმეთა მმართველობის აპარატში.¹⁷⁴

60-იანი წლების ბოლოსა და 70-იანი წლების დასაწყისში „საქკონსერვხილბოსტნის“ სახელმწიფო კომიტეტისადმი დაქვემდებარებულმა ორგანიზაციებმა და საწარმოებმა ახალი ტექნიკის დანერგვის საქმეში გარკვეული მუშაობა გასწიეს, რის შედეგად მიღებულ იქნა 262 ათასი მანეთის ეკონომია.

გორის საკონსერვო კომბინატში დამონტაჟდა გაჩვევრვალე ვაშლის წვენის მისაღები იმპორტული ხაზი, რომელმაც სრული სიმძლავრის მუშაობისას მოგვცა 204,2 ათასი მანეთის ეკონომია. ამავე კომბინატში, აგრეთვე ქუთაისის საკონსერვო ქარხანაში წარმოებაში ჩაირთო 0,2-1,0 ლიტრიანი ქილების შემვსები ავტომატები, რითაც გამოთავისუფლდა 6 მუშა და მიიღეს 2,42 ათასი მანეთის ეკონომია. სამ საწარმოში დამონტაჟდა და ექსპლუატაციაში შევიდა თითო ცალი ლიტრიანი ქილების შემვსები ავტომატები. ამ ღონისძიებამაც გამოათავისუფლა 9 მუშა და მოგვცა 3,84 ათასი მანეთის ეკონომია.

გორის საკონსერვო კომბინატში და მახარაძის საკონსერვო

¹⁷³ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, 1153, ფურც. 35-36.

¹⁷⁴ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1141ს, ფურც. 119, საქ. 1137, ფურც. 2-3.

ქარხანაში დაინერგა ეტიკეტების მიმკერული ავტომატები „ერ-2“ მარკის, რამაც გამოათავისუფლა 12 მუშა და მოგვცა 2,5 ათასი მანეთის ეკონომია.

ლაგოდების, გურჯაანის, ახმეტის და ქუთაისის საკონსერვო ქარხნებში ათვისებული იქნა დიდი მოცულობის ჭურჭელში წვენების ჩამოსხმის მეთოდი, რამაც საერთო ჯამში შექმნა 36,5 ათასი მანეთის ეკონომია.

გორის საკონსერვო კომბინატში, აგრეთვე ქუთაისისა და ლაგოდების საკონსერვო ქარხნებში ათვისეს ტომატის წვენის გამოშვების პროგრესული ტექნოლოგია – სორბინის სიმჟავის გამოყენებით. გარდა ამისა, მთელ რიგ საკონსერვო და ხილის ლეინოების ქარხნებში, ორგანიზაციულ-ტექნიკური-ლონისძიებების სახით დაინერგა ხილის წვენების გამოსამუშავებელი „როკ-200“ მარკის მაღალმწარმოებლური იმპორტული წნეხები. ლილოს საბითუმო ვაჭრობის კანტორაში დამონტაჟებული იქნა სულფიდირებული კარტოფილის ახალი დანადგარი, რამაც ხელი შეუწყო ამ პროდუქციის გამოშვების წლიური გეგმის გადაჭარბებით შესრულებას.¹⁷⁵

სახელმწიფო კომიტეტში ახალი ტექნიკის დანერგვის საქმე გაცილებით უკეთ იქნებოდა დაყენებული, კომიტეტს რომ ჰქონოდა თუნდაც ერთი საშტატო ერთეული ამ დარგის სპეციალისტისათვის. აღნიშნულ პირობებში კი, როდესაც ისეთი მნიშვნელოვანი უბანი წარმოებისა, როგორიც იყო ახალი ტექნიკის დანერგვა, შედარებით სხვა დარგის სპეციალისტს ჰქონდა მინდობილი. ცხადია, ამ ხაზით მუშაობა სახელმწიფო კომიტეტში სავსებით დამაკმაყოფილებელი ვერ იქნებოდა.¹⁷⁶

რუსთავის მეტალურგიული ქარხანა წარმოადგენდა შავი მეტალურგიის მსხვილ სამრეწველო საწარმოს ამიერკავკასიაში. ქარხანაში ხელით შრომა ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი იყო. მუშათა თითქმის 35-40% ხელის შრომით იყვნენ დაკავებულნი.¹⁷⁷

ასევე, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა საბჭოთა

¹⁷⁵ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1139, ფურც. 179- 180.

¹⁷⁶ იქვე, ფურც. 181.

¹⁷⁷ იქვე, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 5001, ფურც. 6.

კავშირის მასშტაბით პირველი იყო ფეროს წარმოებაში. სამუშაოს მნიშვნელოვანი ნაწილი აქაც ხელით სრულდებოდა. ეს ეხება, როგორც ძირითად, ასევე დამხმარე პროცესებს.¹⁷⁸

ჭიათურმარგანეცის ტრესტი გამამდიდრებელი ფაბრიკითა და დამხმარე მეურნეობით უმსხვილესი იყო მარგანეცის მოპოვების მრეწველობით, როგორც სსრკ-ში ასევე მსოფლიოში.¹⁷⁹

70-იანი წლების პირველ ნახევარში საქენერგო აერთიანებდა 19 მსხვილ, 38 მცირე ჰესს და 3 თბოელექტროსადგურს. საქენერგოს შემადგენლობაში შედიოდა 237 მაღალი ძაბვის ქვესადგური.¹⁸⁰

აღნიშნულ პერიოდში 76 მარჯის სხვადასხვა ღვინო გამოდიოდა საქართველოში.¹⁸¹ თბილისში გაერთიანდა 2 საკონდიტრო ფაბრიკა, ყოფილი „მზიური“ და „საამო“ თბილკონდიტერის სახელწოდებით.¹⁸²

თამბაქოს მრეწველობა აერთიანებდა 6 ქარხანას. 1972 წელს გამოშვებული იქნა 17,2 მილიარდი ცალი პაპიროსი და სიგარეტი.¹⁸³

აქვე აღვნიშნავთ, რომ განსაკუთრებით რთული მდგომარეობა შეიქმნა რუსთავის საწარმოებში: მეტალურგიულ და ცემენტის ქარხნებში, ქიმიურ კომბინატში, ასევე კასპის ცემენტის ქარხანაში, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანაში და სხვ.

აღნიშნულ საწარმოებში არ იყო მიღებული ღონისძიებები მტერის გამწმენდი ტექნოლოგიის სრულყოფისათვის. ამიტომაც საკაერო აუზის დაბინძურება მათი მოქმედების ზონაში ყოველ წელს მატულობდა, ხოლო ჯანმრთელობისათვის საშიში ნარჩენების კონცენტრაცია დაშვებულ სანიტარულ ნორმებზე მნიშვნელოვნად მაღალი იყო.¹⁸⁴ რუსთავის ქიმიურმა კომბინატმა არ ჩაატარა გამწვანების სამუშაოები სანიტარულ-დამცავ ზონაში.¹⁸⁵

¹⁷⁸ იქვე, ფურც. 9.

¹⁷⁹ იქვე, ფურც. 12.

¹⁸⁰ სუიცსა, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 5004, ფურც. 1.

¹⁸¹ იქვე, ფურც. 27.

¹⁸² იქვე, ფურც. 32.

¹⁸³ იქვე, ფურც. 35.

¹⁸⁴ იქვე ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1181, ფურც. 14-15.

¹⁸⁵ იქვე, ფურც. 15.

მთელ რიგ საწარმოებში მოსული ახალგაზრდების მიმართ არ იჩენდნენ სათანადო ვულისხმიერებას, არ უქმნიდნენ მათ მუშაობის ნორმალურ პირობებს; წარმოებაში მისვლისთანავე იყენებდნენ მძიმე ფიზიკურ სამუშაოზე. დამხმარე მუშებად ამუშავებდნენ ორ-სამ ცკლაში. ნაკლებად ზრუნავდნენ მათი საწარმოო კვალიფიკაციის ზრდაზე. რაც იწვევდა ახალგაზრდა მუშების ღენადობას წარმოებიდან. ასეთ გამოვლინებებს ადგილი ჰქონდა ზაშურის, ზესტაფონის, თბილისის, სამტრედიის, საჩხერის, ჭიათურის, ვანის, ბორჯომის და სხვა ქალაქებისა და რაიონების საწარმოებში.

ასევე მრავალ სატრანსპორტო და სამშენებლო საწარმოში ნაკლებად ზრუნავდნენ პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებლების კურსდამთავრებულთა შრომითი მოწყობისა და შრომითი აღზრდისათვის. ზოგიერთ საწარმოში, სადაც პროფტექგანათლების მქონე ახალგაზრდა მუშები იგზავნებოდნენ, არ უქმნიდნენ შრომისა და ყოფაცხოვრების საჭირო პირობებს. არ ზრუნავდნენ მათი საწარმოო კვალიფიკაციის ამაღლების, შრომის პირობებისა და მისი ანაზღაურების გაუმჯობესებისათვის, რის გამოც ადგილი ჰქონდა ახალგაზრდა კვალიფიციურ მუშათა კადრების ღენადობას.¹⁸⁶

ახალგაზრდობისადმი დამოკიდებულების სერიოზული ნაკლოვანებანი განაპირობებდა მათი მხრივ დანაშაულებრივ ქმედებათა დიდ რაოდენობას. მონაცემების მიხედვით დამნაშავე პირთა 30,6% არ სწავლობდა და არ მუშაობდა, ხოლო 27,7%-ს მხოლოდ დაწყებითი განათლება ჰქონდა მიღებული.¹⁸⁷

საქართველოს საშენ მასალათა მრეწველობის საწარმოები განიცდიდნენ მუშახელის მწვავე ნაკლებობას. დიდი იყო წარმოებებში მუშახელის ღენადობაც. ამის ერთ-ერთ მიზეზს წარმოადგენდა საშენი მასალების წარმოების დარგში, სხვა დარგებთან შედარებით არსებული შრომითი პროცესების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დაბალი დონე და ხელით შესასრულებელ შრომატევადი სამუშაოების მაღალი ხვედრითი წონა.

არსებული ღენადობის შემცირებისა და მუშახელის წარმოებაში დამაგრების მიზნით სამინისტროს წარმოებები შესაძლებლობის

¹⁸⁶ სუიცსა. ფ. 600. ანაწ. 24. საქ. 1158. ფურც. 348.

¹⁸⁷ იქვე. ფურც. 349.

ფარგლებში უზრუნველყოფდნენ წარმოებაში მომუშავე უბინაო მუშებს საცხოვრებელი ფართობებით. მაგრამ საცხოვრებელი ფართით დაკმაყოფილებულ მუშათა დიდი ნაწილი ბინების მიღების შემდეგ თვითნებურად ტოვებდა სამუშაოს და გადადიოდა სხვა დარგის წარმოებაში. მათ მიმართ ზომების მისაღებად წარმოებას არ გააჩნდა არავითარი უფლებები.¹⁸⁸

რაც შეეხება კერძო ბინათმშენებლობას, სახელმწიფო თავად განსაზღვრავდა, როგორი ფართობის საცხოვრებელი სახლი უნდა აეშენებინა მოქალაქეს. მაგალითად, გარდაბნის რაიონის აღმასკომმა ნება დართო დაბა კოჯრის და სოფლების დიღმისა და კიკეთის მკვიდრ მცხოვრებლებს, რომლებიც ეწეოდნენ საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომას, საჭიროების შემთხვევაში ეწარმოებინათ ინდივიდუალური ბინათმშენებლობა: ეს იქნებოდა საკუთარი ძალებით აგარიული და მოძველებული სახლების აღება და მათ მაგივრად იმავე ნაკვეთებზე ახალი სახლების მშენებლობა ან არსებული სახლების გაფართოება – მიშენების ან დამენების გზით, იმ პირობით, რომ საცხოვრებელი ფართობი არ უნდა ყოფილიყო 60 კვ. მეტრზე მეტი.¹⁸⁹

საქართველოს მთელ რიგ ქალაქებსა და რაიონებში არსებობდა სხვადასხვა უწყებათა საწარმოებში კვების მრეწველობის ზოგიერთი პროდუქციის წარმოების პარალელში.

ქ. სამტრედიის პურ-ფუნთუშეუღსა და საკონდიტრო ნაწარმს უშვებდა საქართველოს კვების მრეწველობის სამინისტროს „საქპურტრესტის“ პურის ქარხანა და ამიერკავკასიის რკინიგზის მუშათა მომარაგების სამმართველოს ქარხანა, რომელთა სადღეღამისო წარმადობა შესაბამისად 25 და 18 ტონა იყო. ამ ქარხნების საწარმოო სიმძლავრენი მხოლოდ 46-47 პროცენტით გამოიყენებოდა, რაც პროდუქციის რეალიზაციის შეფერხებას იწვევდა.

ამიერკავკასიის რკინიგზის მუშათა მომარაგების სამმართველოს სამტრედიის პურის ქარხანა გამომუშაებულ პროდუქციას ასაღებდა ქალაქებში განლაგებულ 18 სავაჭრო ობიექტში.

¹⁸⁸ იქვე, საქ. 1196, ფურც. 108.

¹⁸⁹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1153, ფურც. 25.

უაღკოპოლო სასმელების ჩამოსხმას პარალელურად აწარმოებდნენ საქართველოს კვების მრეწველობის სამინისტრო, ადგილობრივი მრეწველობის სამინისტრო და ცეკავშირი (ცხაკაიას, დუშეთის, თელავის, გურჯაანის და სხვა რაიონებში, ადგილობრივი მრეწველობის კომბინატისა და რაიკოოპკავშირების ხილუული წყლების უმრავლესი საწარმოები ტექნიკურაო¹⁹⁰ წყობელი და შეუფერებელ შენობებში იყო განლაგებული. სადაც შეუძლებელი ხდებოდა სანიტარული პირობების დაცვა და ხარისხიანი პროდუქციის გამოშვება.¹⁹⁰

ხილისა და ბოსტნეულის შეუფერხებლად დამზადებისა და უღანაკარგოდ გადამუშავების მიზნით საქართველოს მინისტრთა საბჭოსა და საქართველოს პროფკავშირთა რესპუბლიკური საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებით ნება დაერთო საქართველოს მინისტრთა საბჭოს სახელმწიფო კომიტეტის „საქონსერვხილბოსტანის“ საკონსერვო ქარხნებს, აგრეთვე გორისა და გარდაბნის ტარის ქარხნებს გადასულიყვნენ ექვსდღიან სამუშაო კვირაზე 1971 წლის 1 იანვრამდე.¹⁹¹

რესპუბლიკის მრავალი კაფე და რესტორანი არადამაკმაყოფილებლად მუშაობდა. ამ ობიექტების შენობების ერთი ნაწილი მოუწყობელი და ანტისანიტარულ მდგომარეობაში იყო, მოითხოვდა კაპიტალურ შეკეთებას, არ ყოფნიდა ინვენტარი და მოწყობილობა. მომსახურების კულტურა დაბალი იყო, მრავლად გვხვდებოდა საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევის ფაქტები.

მთელ რიგ კვების საწარმოებში არ სრულდებოდა მითითება ლოთობასთან ბრძოლის გაძლიერებისა და მაგარი სასმელების ეაჭრობაში წესრიგის დამყარების შესახებ. სრულიად უკონტროლოდ და შეუზღუდავად ყიდიდნენ მაგარ სასმელებს. ამავე დროს არ გამოჰქონდათ გასაყიდად ჩაი, ყავა, მინერალური ან ხილუული წყლები, ხილისა და ყურძნის წვენი, ნაყინი, საკონდიტრო ნაწარმი და სხვ.

ხშირი იყო შემთხვევები უხარისხო კერძების გამოშვებარეალიზაციის, მომხმარებელთა წონაში, ფასებსა და ანგარიშში

¹⁹⁰ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1158, ფურც. 38-39.

¹⁹¹ იქვე, საქ. 1189, ფურც. 9.

მოტყუების ფაქტები და სხვა ანგარებითი ხასიათის დარღვევები. შემოწმებული 61 ობიექტიდან ასეთი ფაქტები გამოვლინდა 29-ში (შემოწმებული ობიექტების 47,5 პროცენტი).

შსს მიერ ჩატარებული რეიდების შედეგად გამოვლინდა უფაქტურო საქონლით ვაჭრობის ფაქტები და სხვა დარღვევები (ბევრ ბუფეტში პროდუქტებზე ფასებს არ უჩვენებდნენ. საშვების ზოგიერთ ობიექტში არ იცავდნენ კერძების რეცეპტურებსა და ფას-წარმოქმნის წესებს, მომხმარებლებს არ აძლევდნენ ანგარიშებს). სახელმწიფო ქონების დატაცებისა და მომხმარებელთა მოტყუებისათვის საშვების ობიექტებში აღიძრა სისხლის სამართლის საქმეები და პასუხისგებაში მისცეს დამნაშავე პირები.

ზოგიერთი კაფესა და რესტორნის ხელმძღვანელი არ ადევნებდა თვალყურს მომსახურე პერსონალს, არ უნერგავდა მას იმ გრძნობას, რომ თავაზიანად და ყურადღებიანად მოქცეოდა ყოველ მომხმარებელს, ყვარებოდა მინდობილი საქმე, ეზრუნა თავის საწარმოებზე. ამიტომ ბევრი ოფიციალტი უსუფთაოდ გამოიყურებოდა, საპირფარეშოებში წყლის გუბები იდგა, არ ჰქონდათ პირსახოცი, საპონი, სუფრა ღვინისა და საწებლის ლაქებით იყო „მოხატული“, ჭურჭელი გაურეცხავი და ცხიმოვანი.

სანიტარული ზედამხედველობის ადგილობრივმა ორგანოებმა დროებით შეაჩერეს მთელი რიგი კვების ობიექტების ექსპლოატაცია საჭირო გამაჯანსაღებელ ღონისძიებათა გასატარებლად. სანიტარული წესების დარღვევისათვის დაჯარიმდნენ თანამდებობის პირები, უხეში დარღვევის საქმეები გადაეცა საგამომძიებლო ორგანოებს. მიუხედავად ამისა, სანიტარულ-ჰიგიენური წესების დაცვის საქმეში გატარებული ღონისძიებები საკმარისი არ იყო.¹⁹²

არ იწერებოდა მომხმარებელთა პროგრესული ფორმები და სახეები. ხშირად გასაყიდად არ ჰქონდათ პირველი მოთხოვნილების სასურსათო და სამრეწველო საქონელი. მაღაზიებსა და საზოგადოებრივი კვების საწარმოებში იშვიათად იყიდებოდა ფუნთუშეული, ტბილღვეზელა, ნაყინი, წვენები, აგრეთვე 85 და 96 პროცენტიანი ფქვილისაგან გამომცხვარი პური.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იყო კაზრეთში, სადაც არ

¹⁹² სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1170, ფურც. 66-67.

იყიდებოდა ლიმონათი და მინერალურ წყლები, ბავშვის ფეხსაცმელი, კაბები, კოსტიუმები, წინდები, ჭიქები, დანა-ჩანგალი და ბევრი სხვა. სასადილოები პრიმიტიულად იყო მოწყობილი. არ ჰქონდათ დანერგილი მომსახურების არც ერთი პროგრესული მეთოდი. ცხელი გამდინარე წყლის უქონლობის გამო, უხარისხოდ ირეცებოდა ჭურჭელი. დარბაზები გადატვირთული იყო ტარით. არ ჰქონდათ სტაფილო, კომბოსტო და სხვა ბოსტნეული, აგრეთვე თევზი.

ჭიათურაში მაღაზიებისა და სასადილოების დიდი ნაწილი მოითხოვდა გადაუდებელ შეკეთებას და რეკონსტრუქციას. სასადილოებში არსებული შემდგომი გადახდის ხაზები მოძველდა და საჭიროებდნენ შეცვლას. მეტ წილ სასადილოებში შრომის არასწორი ორგანიზაციის შედეგად საჭმლის მისაღებად მუშებს ხშირად უხდებოდათ რიგში დგომა, რაც ახანგრძლივებდა მათ მომსახურებას.¹⁹³

მუშათა მომარაგების სამმართველოები და მუშათა კოოპერატივები ვერ იჩენდნენ მკაცრ მოთხოვნილებას მიმწოდებლებისადმი, რის შედეგადაც სასურსათო და სამრეწველო საქონლის ფონდების ნაწილი აუთვისებელი რჩებოდა.

არ იყო აღმოფხვრილი ვაჭრობის, სანიტარიის, ჰიგიენის წესების დარღვევები. ირღვეოდა ფასების იარლიყების გაფორმების წესები. დაბალ ღონეზე იყო საქონლის ჩვენება და სავაჭრო რეკლამის ორგანიზაცია.¹⁹⁴

ტარა-ჭურჭლის არახარისხოვან რეცხვა-დასუფთაებაზე და მომუშავეთა პირადი ჰიგიენის დაუცველობაზე მიუთითებს აგრეთვე ნაწლავის ჩხირების ამოთესვა.¹⁹⁵

„საქკონსერვხილბოსტანის“ ბათუმის ციტრუსკომბინატის სასაწყობო სათავსოს სანტექნიკური მდგომარეობა კრიტიკას ვერ უძლებდა. ჭერი და კედლები დანესტიანებული იყო, ობი და აბლაბუდა მოდებული. კომბინატის საწარმოო საამქროებსა და საწყობში წვიმის დროს ჩამოდებოდა წყალი.¹⁹⁶ ასეთი მდგომარეობა საქართველოს მრავალ საწარმოში იყო, რომელთა გამოშვებული

¹⁹³ სუიცსა, ფ. 600. ანაწ. 24, საქ. 1182, ფურც. 61.

¹⁹⁴ იქვე, ფურც. 62.

¹⁹⁵ იქვე, საქ. 1167. ფურც. 203.

¹⁹⁶ იქვე, ფურც. 205.

პროდუქცია მოსახლეობის ჯანმრთელობის „განადგურებაზე“ მეტყველებდა.

რესპუბლიკის სამინისტროებში, უწყებებსა და დაწესებულებებში, საწარმოებსა და ორგანიზაციებში უზემად ირღვეოდა მოთხოვნები მსუბუქი საავტომობილო ტრანსპორტის გამოყენებისას. შემოწმებით გამოვლინდა ზედმეტობა ავტოტრანსპორტის შენახვის სარეჯებში, იმ პირთა თანამდებობის ნუსხის დარღვევა, რომლებსაც ჰქონდათ ავტომობილებით სარგებლობის უფლება, სპეციალური დანიშნულების ავტომანქანების გამოყენება არადანიშნულებისამებრ, გარბენის ნორმების დარღვევა, მძღოლთა შტატის უკანონოდ შენახვა და სხვ.¹⁹⁷

საქართველოს მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურებისა და კომუნალური მეურნეობის სამინისტროების 3464 საწარმოში ჩატარებული შემოწმებით პრეისკურანტები და ტარიფები არ ჰქონდათ, ან დარღვეული იყო საპრეისკურანტო მეურნეობის წესები 531 ობიექტში, მათ შორის მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების – 488 ობიექტში და კომუნალური მეურნეობის 43 ობიექტში.

საყოფაცხოვრებო მომსახურების რიგ სახეობებზე არ გააჩნდათ პრეისკურანტები და ტარიფები, რის გამოც ასეთ სახის სამუშაოებს ასრულებდნენ ადგილებზე შედგენილი კალეულაციებით დამტკიცებულ გადიდებულ ფასებში. მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების ზოგიერთი სამმართველო კი ასეთივე წესით გადიდებულ ფასებს ამტკიცებდა და იყენებდა მაშინაც კი, როცა იყო პრეისკურანტით დამტკიცებული ფასები.¹⁹⁸

რესპუბლიკის შემოწმებული 607 საწარმოდან დადგინდა, რომ მათ შეიძინეს 105 ტელევიზორი, 190 მაცივარი, 29 რადიოლა, რადიომიმლები და მაგნიტოფონი, 44 ძვირადღირებული ავეჯის გარნიტური, რაზეც დაიხარჯა 163,0 ათას მანეთზე მეტი.

აჭარის 36 ორგანიზაციაში სამსახურებრივი კაბინეტებისათვის შეიძინეს 24 მაცივარი, 22 ტელევიზორი, ავეჯი და სხვა სამსახურებრივი მიზნებისათვის არასაჭირო საგნები 18,0 ათასი მანეთის

¹⁹⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1180, ფურც. 208.

¹⁹⁸ იქვე, ფურც. 346.

ოღენობით.

აფხაზეთის ასსრ 37 შემოწმებული საწარმოსა და ორგანიზაციაში სამსახურებრივი კაბინეტების 18 ძვირადღირებული ავეჯის გარნიტურის, 21 ტელევიზორის, 46 მაციერის, 12 რადიოლას, რადიომიმღებისა და მაგნიტოფონის შესაძენად და კაბინეტების მოპირკეთებასა და მორთულობაზე სულ დაიხარჯა 66 ათასი მანეთი.¹⁹⁹

ბოლშევიკ-კომუნისტებმა, მართალია, სსრკ ადმინისტრაციულად ეროვნული ნიშნით დაკვეეს, მაგრამ ეკონომიკურად სიამის ტყუპებივით მიაწებეს ერთმანეთს. არ არსებობდა არცერთი მოკავშირე რესპუბლიკის ეკონომიკა დამოუკიდებლად. არსებობდა მხოლოდ სსრკ-ის ერთიანი ეკონომიკა. ვერც ერთი საწარმო ვერც ერთ რესპუბლიკაში დამოუკიდებლად ვერ იარსებებდა. ეს საგანგებოდ გააყეთეს კომუნისტებმა. თუ ვინიცობაა რომელიმე რესპუბლიკა დამოუკიდებლობას მოიწადინებდა, მას მაშინვე დაახრჩობდნენ ეკონომიკურად. შემდგომმა მოვლენებმა მკაფიოდ დაგვანახა, რომ ასეც მოხდა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკაში, სსრკ-ის დაშლის შემდეგ ეკონომიკა პირწმინდად დაინგრა, რუსეთშიაც კი.²⁰⁰

შეიძლება ითქვას, რომ არსად, მთელს მსოფლიოში არც ერთ ქვეყანას არ ჰქონდა საბჭოთა კავშირის მსგავსი ბიუჯეტი. აქ ყოველი რესპუბლიკა, მხარე, ოლქი მთხოვნელის როლში გამოდიოდა, ხოლო კმაყოფაზე ყოფნა – ინიციატივის დაღუპვას იწვევდა. უკეთ მუშაობას აზრი ეკარგებოდა, სამაგიეროდ აქტიურდებოდა წერილების შედგენა დახმარებისათვის. მთავარია გცოდნოდა როგორ გამოგეთხოვა, სულ ერთია ფული იქნებოდა ეს, პროდუქტი, პირუტყვის საკვები, საქონელი თუ სხვა. უფრო მნიშვნელოვანი იყო გცოდნოდა როგორ მიგელო, ვიდრე შენ თვითონ გაგეკეთებინა.

ამ საოცარი ბიუჯეტის პირობებში ქალაქს არ შეეძლო თვითონ მიელო გადაწყვეტილება, ეშენებინა თავისთვის სააგადმყოფო თუ არა; სოფელს – აეშენებინა თუ არა სკოლა; ადგილობრივ საბჭოებს ისიც კი არ შეეძლოთ, რომ თვითონ განესაზღვრათ საყუთარი

¹⁹⁹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1158. ფურც. 591.

²⁰⁰ ა. ბაქრაძე, დაწუნებული გზა, თბ., 1995, გვ. 393.

მუშაკების ხელფასი. ყველაფერი წყდებოდა ცენტრში.²⁰¹

ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსისათვის დამახასიათებელი იყო არა მარტო წარმოებული მზა პროდუქცია, არამედ დაკომპლექტებული ნაწილები, დეტალები, ნახევარფაბრიკატები და სხვ. მაგალითად, მინსკის საავტომობილო ქარხანაში თვითმცლელის შექმნაში მონაწილეობას იღებდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის 1240-ზე მეტი ქარხანა, რუსეთის ფედერაციის ათობით ქალაქი. უკრაინა ქარხანაში გზავნიდა მანქანის მზა დეტალებს, ლატვია – რადიო და ელექტროხელსაწყოებს, ლიტვა – კომპრესორებს, საქართველო – პლასტმასისა და რეზინტექნიკურ ნაწარმს, აზერბაიჯანი – ლითონებს, ყაზახეთი – სათბობს და ა.შ. თავის დროზე მინსკის საავტომობილო ქარხანას სხვადასხვა დაკომპლექტებულ დეტალებს აწვდიდა რსფსრ, უკრაინისა და ბალტიისპირეთის 55 საწარმო.²⁰²

მთავარი იყო, რომ თვითონ ბელორუსიას არ ჰქონოდა შესაძლებლობა საკუთარი ძალებით ავტომობილი გამოემუშა.

საბჭოთა ეკონომიკის ძირითად თავისებურებას წარმოადგენდა კიდევ ერთი გარემოება: იშვიათი როდი იყო შემთხვევა, როცა რესპუბლიკიდან შორეულ რესპუბლიკაში იგზავნებოდა ნედლეული, იქ მზადდებოდა ნახევარფაბრიკატები და უბრუნდებოდა იმავე რესპუბლიკას პროდუქციისათვის საბოლოო სახის მისაცემად, მაშინ როცა რესპუბლიკაში ნედლეულსა და ქარხანას შეიძლება რამდენიმე კილომეტრი ამორებდა ერთმანეთისაგან. საბოლოოდ ეს პროდუქცია მესამე რესპუბლიკაში იგზავნებოდა. ასეთ, ერთი შეხედვით უაზრო განლაგებას მილიონობით ზარალი მოჰქონდა, მაგრამ ერთ საქმეს აყეთებდა – რესპუბლიკებს ისეთი ძაფებით აკავშირებდა ერთმანეთთან, რომ თვითგამოყოფის კონსტიტუციური უფლება ფიქცია ხდებოდა.²⁰³

მრავალიდან მოვიტანოთ ჩვენი რესპუბლიკის მაგალითი: გორში მუშაობდა ბამბის მძლავრი კომბინატი მაშინ, როცა საქართველოში

²⁰¹ Литературная газета. 1988, 16 ნოემბერი.

²⁰² Национальные отношения в развитом социалистическом обществе, М., 1977, с. 81.

²⁰³ რ. მიმინოშვილი, რამდენი მტერი ჰყავს საქართველოს?! თბ., 1990, გვ.

გრამი ბამბა არსად მოჰყავდათ, ნედლეული კი შემოდირდა თურქმენეთიდან, რათა ღმერთი არ გამწყრალიყო და თურქმენეთს თვითონ არ დაემუშავებინა საბოლოოდ თავისი პროდუქცია. საქართველოდან გაჰქონდათ ჩაის ნედლეული და რუსეთის ქალაქებში ფუთავდნენ, ქართული ღვინო ცისტერნებით მიჰქონდათ მოსკოვში და იქ ღვინის ქარხნებში ასხამდნენ... უფრო დიდი კურიოზი იყო ჭიათურის მანგანუმის საბადოს და ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის ურთიერთობა. ეს ორი ქართული ქალაქი ერთმანეთისაგან რაღაც ოცდაათიოდე კილომეტრითაა დაცილებული. ამ დროს ჭიათურიდან მანგანუმის მაღანი დასამუშავებლად გაჰქონდათ სპეციალურად და დონეცკში, ხოლო ზესტაფონში იგივე მაღანი შემოჰქონდათ ბრაზილიიდან და დონეცკიდან. ცდება თუ ვინმე ფიქრობს, რომ არავის ესმოდა ასეთი ეკონომიკის უვარგისობა, ზარალიანობა. მაგრამ თუკი ჩვენი სახელმწიფო მართლაც „შეგნებულად“ მიდიოდა რაიმე მსხვერპლზე, ეს სწორედ ის მსხვერპლი იყო, გაღებული იმისათვის, რომ რესპუბლიკები ისე ყოფილიყვნენ ერთმანეთისაგან დამოკიდებულნი, არავის სცოდნოდა, ვინ რას ქმნის, ვინ რის მაქნისია და, რაც მთავარია, არავის შეძლებოდა დამოუკიდებლად არსებობა. დღეს ჩვენ ვიმყით ამ მწარე ეკონომიკის ნაყოფს.²⁰⁴

აღსანიშნავია, რომ რიგის საკონდიტრო ფაბრიკა 30 წელი იბრძოდა იმისათვის, რათა მოსკოვს დაემტკიცებინა ტორტის ახალი რეცეპტი. აი, რას ნიშნავდა ზედმეტი ცენტრალიზაცია!²⁰⁵

მუშები ჩამოაცილეს საწარმოთა მმართველობისაგან და გადააქციეს მხოლოდ შრომითი ფუნქციის აღმასრულებლად. ისინი აღმოჩნდნენ წარმოებული პროდუქციისა და შემოსავლის გამანაწილებელი მექანიზმის გარეშე. გაუცხოებული იქნენ რეალური ხელისუფლებისაგან, თუმცა ხელისუფლება მათი სახელით მოქმედებდა.²⁰⁶

რას წარმოადგენდა ე.წ. სოციალისტური ეკონომიკა სინამდვილეში? არსებობდა სახელმწიფო სოციალიზმის ელემენტები, ასევე

²⁰⁴ რ. მიმინოშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 188-189.

²⁰⁵ Известия, 1988, 19 ივნისი.

²⁰⁶ А. Бутенко, При свете гласности, “Московская правда”, 1987, 7 мая.

სოციალიზმის გარეგნული ფორმების ფონზე ფართოდ ფუნქციონირებდა ბურჟუაზიული და ფეოდალური ურთიერთობანიც კი (მაგალითად, შუა აზიაში რაშიდოვშჩინა, ადილოვშჩინა და სხვ.). იყო აგრეთვე წმინდა კაპიტალისტური ურთიერთობა, მხოლოდ „ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის ფორმით. ეს, რა თქმა უნდა, იატაკქვეშა ეკონომიკის სახით. მხოლოდ ამიერკავკასიაში ამ ბრუნვაში იყო ათეულობით მილიარდი მანეთი. ფუნქციონირებდა კარგად აღჭურვილი საწარმოები. თანაარსებობდნენ ინდივიდუალური ეკონომიკა სოფლის მეურნეობაში და ნატურალური მეურნეობა, რითაც მილიონობით ადამიანი ცხოვრობდა.²⁰⁷

საბჭოთა კავშირი ეკონომიკური კატასტროფის წინაშე რომ იდგა, ამას კომუნისტური პარტიაც ხედავდა. იგი ციებ-ცხელებით შეპყრობილის ენერგიით ეძებდა გადარჩენის გზებს. ამ გზის ძიებას ორი ყრილობა მიეძღვნა XXV (1976 წ.) და XXVI (1981 წ.). სასურსათო პროგრამაც შემუშავდა 1982 წლის მაისის პლენუმზე, რომელსაც თითქოს 1990 წლისათვის ვითარება უნდა შეეცვალა და გაძვალტყავებული სსრკ გადაერჩინა. მაგრამ ეკონომიკურად გამოფიტულ-გამოხრული „ძღვევამოსილ ერთა მძლე კავშირი მძური“ დაიქცა, იგი ნაწილ-ნაწილ დაიშალა და სკკპ-მაც ჭირი მოგუჭამა.²⁰⁸

კომუნისტებმა კარგად იცოდნენ, რომ მათი ხელფასით ადამიანი ვერ იცხოვრებდა. ამიტომ არსებობა რომ გაეადვილებინათ, „დახურული მაღაზიები“ შემოიღეს, სადაც „რჩეულ“ პარტმუშაკებს შეღავათიან ფასებში შეეძლოთ შეეძინათ ის სურსათი, რასაც ვერც ბაზარში და ვერც სოციალისტურ მაღაზიაში ვერ იშოვიდით.²⁰⁹

საქართველოს ეკონომიკა საერთო საკავშირო ეკონომიკის ნაწილს წარმოადგენდა. ჩვენი რესპუბლიკის ეკონომიკა იგეგმებოდა იმისდა მიხედვით, თუ რა მდგომარეობა იყო სსრკ-ში, რა სჭირდებოდა სსრკ-ს.²¹⁰

ე.ი. საქართველოს ეკონომიკა არ იმართებოდა ჩვენი ქვეყნის

²⁰⁷ СБ. “Суровая драма народа”, М., 1989, с. 287.

²⁰⁸ ა. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 382.

²⁰⁹ იქვე, გვ. 23.

²¹⁰ იქვე, გვ. 24.

გეოგრაფიის, მისი ბუნებრივი მონაცემების, ჩვენი ხალხის მოთხოვნილებების, ხასიათის, ზნე-ჩვეულებებისა და ისტორიული ტრადიციის გათვალისწინებით. იგი იმართებოდა რუსეთის ინტერესების შესაბამისად.²¹¹

პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისის შედეგად დაიწყო იმ მრავალრიცხოვანი ეკონომიკური ძაფების დაშლა, რომელიც ე.წ. საბჭოთა რესპუბლიკებს აკავშირებდა. ანალოგიური პროცესები ვითარდებოდა სოციალიზმის ბანაკში და საერთოდ „ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს“ წევრ ქვეყნებს შორის. მაგალითად, კავშირის გაწყვეტის საშიშროება დაემუქრა თვით კუბასთან ურთიერთობას. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ კუბიდან შემოტანილი შაქარი უზრუნველყოფდა სსრკ შიდა მოთხოვნილების 30%. კუბიდან მიღებული კონცენტრატებით მზადდებოდა საბჭოთა კავშირში გამოშვებული კობალტის 20%. კუბიდან შემოტანილი ნიკელის გარეშე კი ურალის საწარმოებს არ შეეძლოთ გამოეშვათ მაღალხარისხოვანი ფოლადი. კუბიდან შემოტანილი ციტრუსების რაოდენობა შეადგენდა საბჭოთა ქვეყნის საბაზრო ფონდის 40%.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ კუბის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე დიდ როლს თამაშობდა სსრკ-დან შეტანილი ნავთობი, ხორბალი, კარაქი და სხვ.²¹²

სსრკ-ში სოციალისტურ-კომუნისტური ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემა არავის დაუმარცხებია, მან თავად მოუღო თავის თავს ბოლო. იგი შიგნიდან გამოიხრა და ფუტურო ხის დარად თავად წაიქცა. სოციალისტურ-კომუნისტური ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემა დაიღუპა იმიტომ, რომ არ აღმოჩნდა სიცოცხლისუნარიანი, ვერ აჯობა თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას. მასთან ბრძოლა პირწმინდად წააგო და შერცხვენილი გაეცალა ისტორიის ასპარეზს.

და მაინც, მივყვეთ მოვლენებს, როგორ შეიძლებოდა გაგვემართლებინა მეძარცვენე დოქტრინები, რომლებმაც 70-იან წლებსა და 80-იანი წლების მეორე ნახევარში, როცა ხორცის, რძის და საერთოდ სოფლის მეურნეობის პროდუქტების უკმარისობა

²¹¹ ა. ბაქრაძე. დასახ. ნაშრომი, გვ. 55.

²¹² Л. Аблякин. Не использованный шанс, М., 1991, с. 32

შექმნა, განაგრძეს აქტიური ბრძოლა „პროდუქტების წარმოების სათვის“ შემდეგი „მეთოდით“: ჩეხავდნენ კოლმეურნეთა პირადი ღამხმარე მეურნეობის ბალებს, ხოცავდნენ მათ შინაურ საქონელს²¹³ და ამით ცდილობდნენ პროდუქტების სიუხვის შექმნას.

საერთოდ, საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო ათწლეულებში დადგა მომენტი, როდესაც ეკონომიკური მეცნიერების, მისი პრინციპისა და კანონების ნაცვლად დამკვიდრდა „იდეოლოგიის“ გავლენა, რომელიც განსაზღვრავდა ჩვენს ეკონომიკურ ცხოვრებას. ბუნებრივი ცნებები – მოგება, რენტაბელობა, ნედლეულისა და სამუშაო ძალის თავისუფალი ბაზარი, გახდა „მტრული იდეოლოგიის“ კატეგორიები. მოგების მიღება – ეკონომიკური სისტემის ბუნებრივი და ერთადერთი მიზანი – სპეკულაციად ინათლებოდა.

იყო დრო, როდესაც ეკონომისტის ადგილი „დამგეგმავმა“ დაიკავა. ეკონომიკური მეცნიერების ნაცვლად სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტი მოგვევლინა. მეცნიერული დაგეგმვა, პროგნოზირება, საინვესტიციო პოლიტიკა, ხელმძღვანელის ფუნქცია, მომარაგება და სხვა თავის ხელში აიღო „გოსპლან სოიუზოვიჩმა“.²¹⁴

„ნომენკლატურის“ (ანუ საბჭოური მაფიის წევრების) ხელფასი დიდად არ განსხვავდებოდა მუშა-მოსამსახურეთა ძირითადი მასის ხელფასისაგან, მაგრამ არსებულ ვითარებაში ამას დიდი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მთავარი იყო, რომ მათი ოჯახის წევრები, ნათესავები ყოველგვარი რიგის გარეშე „იღებდნენ“ კეთილმოწყობილ ბინებს, სახელმწიფოს ხარჯზე აშენებდნენ უფრო მეტად კომფორტაბელურ კოტეჯებს, „ყიდულობდნენ“ მაღაზიების „ჩორნი ხოდიდან“ ყველანაირ ღეფიციტურ საქონელს, უზრუნველყოფილი იყვნენ პრივილეგირებული სამედიცინო მომსახურებით. იღებდნენ საუკეთესო დასასვენებელი სახელების საგზურებს. ამდენად, პარტიულ-პოლიტიკურ მაფიას გააჩნდა ცხოვრების სრულიად განსხვავებული პირობები, ვიდრე დანარჩენ მოსახლეობას.²¹⁵

ვაწყდებოდით ფაქტებს, როცა სიტყვებით ცვლიდნენ საქმეებს,

²¹³ ა. ციჟო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 251.

²¹⁴ ლ. პიიაშევა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 397.

²¹⁵ *И. Бестужев-Лада*, Трудное возвращение к правде, сб. „Суровая драма народа“, М., 1989, с. 307.

როცა კრიტიკას არ სდევდა პრაქტიკული დასკვნები, თვითკრიტიკა კი თვითგვემის ფორმას იძენდა. ზოგიერთი ხელმძღვანელი არ იშურებდა დეკლარაციებს საჯაროობის შესახებ. მეურნეობრიობის ახალი მეთოდების ათვისების ტემპს მნიშვნელოვნად აფერხებდა მართვის აპარატის სიდიდე და მუშაობის არაეფექტიანობა. მეტად მტკივნეული იყო ერთი მხრივ, ცენტრალური ეკონომიკური უწყებების და, მეორე მხრივ, საწარმოების, საწარმოო გაერთიანებების, შრომით კოლექტივებს შორის უფლებების და მოვალეობების გადანაწილების პროცესი.

მართვის ორგანოების ფუნქციების შეცვლის პირობებშიც კი ზოგიერთი ხელმძღვანელი ცდილობდა, რაღაც უნდა დაჯდომოდა, შეენარჩუნებინა უფლებები, თუმცა უკვე ყველასათვის გასაგები და ცხადი უნდა ყოფილიყო მარტივი აზრი: სამინისტროს თუ უწყების არც ერთ, ყველაზე კვალიფიციურ აპარატსაც კი 1986-1987 წლების ეკონომიკური მდგომარეობის პირობებში არ შეეძლო ეკისრა ყველა საკითხის წარმატებით გადაწყვეტა, არ შეეძლო შეეცვალა შრომითი კოლექტივების შემოქმედებითი აზრი.

აპარატის ყოვლისშემძლეობის ბრმა რწმენას ის ფაქტიც მოწმობდა, რომ ცენტრში აღნიშნულ წლებში მიდიოდა მრავალი თხოვნა მართვის ახალ-ახალი ორგანოების შექმნის, დამატებითი შტატების გამოყოფის შესახებ. მთელმა რიგმა რესპუბლიკებმა, რომლებიც გაუმართლებლად ცდილობდნენ ზუსტად გადაეღოთ ცენტრში მოქმედი მართვის სტრუქტურა, საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს მიმართეს წინადადებით შეექმნათ ახალი სამინისტროები და უწყებები და ეს იმ დროს, როცა მათ უკვე 50-ზე მეტი სამინისტრო და უწყება, მართვის სხვა ორგანოები ჰქონდათ.

ხალხს სჭირდებოდა მთელი სიმართლე – ღიღსა და მცირეში. მხოლოდ სიმართლეს შეეძლო ჩაენერგა ადამიანებისათვის მოქალაქეობრივი მოვალეობის განვითარებული გრძნობა. ტყუილი და ნახევარი სიმართლე კი ხრწნიდა შეგნებას, ამახინჯებდა პიროვნებას, ხელს უშლიდა რეალისტური დასკვნების შეფასებების შემუშავებას.

80-იანი წლების მეორე ნახევარშიც საბჭოთა კავშირს არ გააჩნდა უახლეს მსოფლიო მიღწევათა სისტემური ანალიზი. ახალი

ტექნიკის შემუშავებისას პრაქტიკულად არ ითვალისწინებდნენ ხარისხისა და საიმედოობის უმაღლესი დონის მიღწევებს. თუმცა 1986-1987 წლებში დაიწყო ანალოგების მიხედვით ტექნიკის შეფასების მოწყობა, მაგრამ ამასთან ეტალონად იღებდნენ არც თუ მთლად ახალ საზღვარგარეთულ მოდელებს. ეს იყო სავალალო ნიშნუში იმ პირთა ადამისდროინდელი აზროვნებისა და თვალის ახვევისა, ვინც პასუხს აგებდა საჭირო ტექნიკის შექმნისათვის. ვის ატყუებდა ყველა ეს ადამიანი? გამოდიოდა, რომ თავის ხალხს, თავის სახელმწიფოს ატყუებდა.

გარკვეულწილად, პროდუქციის საშუალო, ხშირად კი დაბალ ტექნიკურ დონეზე დამკვიდრებული ორიენტაცია მოქმედი სტანდარტებით იყო დაკანონებული. სტანდარტთა სისტემა არ რაზმავდა კონსტრუქტორებს ახალი გადაწყვეტილების ძიებისათვის, არ ქმნიდა დაბრკოლებებს ჩამორჩენილი ტექნიკის წარმოების გზაზე. ეტყობა, თავისი ქნა იმანაც, რომ ბევრ სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებსა და საკონსტრუქტორო ბიუროში ერთგვარი არასრულფასოვნების სინდრომი ჩამოუყალიბდათ. დაბალ შემოქმედებით შედეგებს იმით ამართლებდნენ, რომ უკეთ მუშაობა არ შეიძლებაო. არც მეცნიერთა, კონსტრუქტორთა, ინჟინერთა შრომის სტიმულირებაში იყო ყველაფერი რიგზე.

მრავალი წლის მანძილზე ჯეროვანი ყურადღება არ ეთმობოდა სამეცნიერო-საკვლევო და საცდელ-საექსპერიმენტო ბაზის განვითარებას, მას არ ხმარდებოდა საჭირო კაპიტალური დაბანდებანი და რესურსები. გასაგებია, რომ ყოველივე ეს დაღს ასვამდა მანქანათმშენებლობის ტექნიკურ დონეს, მეცნიერულ-ტექნიკური განვითარების პროცესს.

გარდაქმნისა და დაჩქარების სტრატეგია რომ უფრო ეფექტური ყოფილიყო, ბუნებრივია, საფუძვლიანად, მეცნიერულად უნდა გაანალიზებულიყო ყველა ის მიზეზი, რომელმაც ხელი შეუწყო კორუფციას, დატაცებას, გულგრილობას, მხოლოდ პირადი კეთილდღეობისათვის ზრუნვას.

ძნელია პასუხი გაგეცა, თუ რანაირად მოხდა, რომ საბჭოთა კავშირს, სადაც თითქმის ნახევარი მსოფლიო ტყეებისა იყო, არ ჰქონდა ხე-ტყის მასალა და ქაღალდი? რანაირად მოხდა, რომ ამდე-

ნი ნოყიერი ველ-მინდვრის ქვეყანას საყიდელი გაუხდა ხორბალი?

შესაძლოა ვერ ვკერავდით ისეთ ტანსაცმელს, საზღვარგარეთის ცნობილი ფირმები რომ კერავდნენ, ვერ ვამზადებდით ისეთ დაზგებს, ელექტრო გამომთვლელ მანქანებს, ავტომობილებს ან ტელევიზორებს, უცხოეთში რომ ამზადებდნენ, მაგრამ რატომ უნდა გვეყიდა ქათამი ან კვერცხი უნგრეთიდან, ბულგარეთიდან, საფრანგეთიდან, და დანიიდან?²¹⁶

ეკონომიკური რეფორმა გაცილებით უკეთ განხორციელდებოდა, ესოდენ გამძლე რომ არ ყოფილიყო კონსერვატიზმი მართვის აპარატში. მბრძანებლობა და ადმინისტრირება ჯიუტად არ თმობდა პოზიციებს. რეფორმის პრაქტიკული განხორციელების დროს რეალურად იგრძნობოდა ინერციული ძალების წინააღმდეგობა. ამას კი მოჰყვებოდა ხოლმე სანახევრო, კომპრომისული, ზოგჯერ კი მცდარი გადაწყვეტილებების მიღება. მაგალითად, სკკპ ცკ მდივნის ლიგაჩოვის ინიციატივით და, ბუნებრივია, გორბაჩოვის მხარდაჭერით გამოიცა კანონი ლოთობისა და ალკოჰოლიზმის წინააღმდეგ. ამავე დროს ლიგაჩოვი მოითხოვდა თვით მოსკოვში დაეხურათ ლუდის ქარხანა, საერთოდ აეკრძალათ სპირტიანი სასმელებით ვაჭრობა, ლუდისა და მშრალი ღვინისაც კი.

საინტერესოა, რომ ყოფილ საბჭოთა კავშირში აწარმოებდნენ 294 დასახელების არაყს, ლიქიორს, ალკოჰოლურ ნაყენს და ა.შ. მათი დამზადების რეცეპტები სახელმწიფო საიდუმლოებას წარმოადგენდა. წიგნი, სადაც ამის შესახებ იყო საუბარი, საბჭოთა პერიოდში მიუწვდომელი იყო. უცხო პირებს წიგნის გაცნობა არ შეეძლოთ.

ბოლომდე ცნობილი არ არის, ეკავათ ხელში ეს საიდუმლო წიგნი სტალინს, ხრუშჩოვს, ბრეჟნევსა და სხვა ხელმძღვანელებს?²¹⁷

„არაკ“ არაბულად თავდაპირველი მნიშვნელობით ნიშნავს „ოფლს“, „გამოხდილ პროდუქტს“.²¹⁸

ალკოჰოლიზმის წინააღმდეგ მიმართული მთელი ეს კამპანია

²¹⁶ გ. ჟანჯიიძე, საქართველოს უკედეება, თბ., 1988, გვ. 164.

²¹⁷ Н. Зенкович, Тайны... с. 473.

²¹⁸ Д.Е. Еремеев, Ислам, М., 1990, с. 125.

უბრალოდ საშინელი სიბრმავისა და უწიგნურობის გამოვლინება იყო. არაფერი არ იქნა გათვალისწინებული, საქმის არც ეკონომიკური მხარე, არც სოციალური. აღნიშნული გადაწყვეტილების ცხოვრებაში გატარების დროს კავშირის მასშტაბით ყოველდღე და ყოველ თვე მდგომარეობა უარესდებოდა. მაგალითად, უკრაინაში 46 პროცენტით შემცირდა ღვინისა და სპირტიანი სასმელების გაყიდვა. შედეგი კი ის იყო, რომ ყველგან იწყეს „ყველაფრის“ სმა, რაც კი სითხე იყო. სინჯავდნენ ყოველგვარ სისაძაგლეს. ქვეყანაში მკვეთრად გაიზარდა სპირტიანი სასმელების საოჯახო ღამზადების რაოდენობა, გამრავლდა ნარკომანთა რიცხვი.²¹⁹

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბრძოლა გაჩაღდა არა იმდენად ალკოჰოლიზმისა და ლოთობის წინააღმდეგ, რამდენადაც ალკოჰოლის წინააღმდეგ. ამან სახელმწიფოს მიაყენა მილიარდობით მანეთის მატერიალური ზარალი, გაიზარდა სპეკულაცია, იატაკქვეშა ბიზნესი, გაქრა შაქარი და გავრცელდა ახალი ავადმყოფობა – ტოქსიკომანია! შესაძლებელია, ამ დროს შემცირდა სიკვდილიანობა არყის გამო, მაგრამ რა განსხვავება იყო, კაცს არაყი მოკლავდა თუ ღიხლოფოსი? ცნობილია, რომ ალკოჰოლის არა თუ გაყიდვის შეზღუდვა, არამედ ფასების აწევაც უკურეაქციას იწვევს – იზრდება ალკოჰოლიზმი.²²⁰

1987-1988 წლებში „საბჭოთა რესპუბლიკების“ წინაშე დღის წესრიგში დადგა სამეურნეო ანგარიშზე გადასვლის საკითხი. ამ მოვლენას მრავალი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა. ერთ-ერთი საბუთი, რომელსაც ხშირად მიმართავდნენ ჩვენი რესპუბლიკის ეკონომისტები, მსოფლიო სტანდარტებთან შედარებით ჩვენი ჩაის წარმოების დაბალი დონე იყო. ეს და მსგავსი მოსაზრებანი თითქოს ამაგრებდნენ „ნიკილისტების“ პოზიციას, მაგრამ ეს ხომ საერთო მოვლენას წარმოადგენდა მთელი კავშირისათვის და არა მხოლოდ ჩვენი ან რომელიმე მისი ცალკეული რესპუბლიკისათვის. რაც მთავარია, რესპუბლიკების სამეურნეო ანგარიშზე გადასვლა ხომ სწორედ შრომის ნაყოფიერების ამაღლების, წარმოების დონის გაუმჯობესებისა და მსოფლიო სტანდარტებთან გათანაბრების

²¹⁹ ბ. ელცინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 95,96.

²²⁰ რ. მიმინოშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 71.

ძირითად ღონისძიებას წარმოადგენდა და დაფინანსების არსებული წესის დაძლევისაკენ იყო მიმართული.²²¹

სოფლად საოჯახო იჯარა და კოოპერაციული გაერთიანებანი საჩვენებლის დონეზე დარჩა. ისინი უმნიშვნელო გავლენას ახდენდნენ ნედლეულის შექმნის პროცესზე. კვლავ ძალაში რჩებოდა „იერიშით“ მიწების უხარისხო დამუშავების პრაქტიკა, მოსავლის დიდი დანაკარგით ალების ტრადიციული მოდელი. ნადგურდებოდა მიწა, წყალში იყრებოდა მილიონები.

ძველებურად ხმაურობდნენ მოძველებული დაზგა-დანადგარები და ხვავდებოდა უხარისხო ნაწარმი. სახელმწიფო მიღების სისტემამ გაიბრძოლა, მაგრამ გარდაქმნის აქტივისტებს ძველებური პირობა წაუყენეს. ერთმა მხარემ აყეთოს (გეგმა!), მეორემ კეთილი ინებოს და მიიღოს.

ბაზარში ფასებმა ჩვენი მოლოდინის საწინააღმდეგოდ მომატება იწყო. ნედლეულს, რომლის ხვედრითი წონის გაზრდის ქმედით ღონისძიებებს ვერ ვახორციელებდით, ახალი პატრონი გაუჩნდა – მეკოოპერატივე. იგი ბაზარში ყიდულობდა სურსათს და გადამუშავებულს ორმაგად ყიდდა.

დამსჯელი ორგანოები თავის საქმეს აყეთებდნენ. მაშინ, როცა კერძო ინიციატივას, პირად საქმიან თვისებას გასაქანი უნდა მისცემოდა, კაცს ძველებურად სჯიდნენ ელემენტარული საწარმოო თავისუფლებისათვის, სხვა რესპუბლიკიდან სურსათის კერძო გარიგებით შემოტანისათვის, კერძო გარიგებათა გაჩაღებისათვის.

ამის შესახებ მრავალი კრიტიკული წერილი იბეჭდებოდა ცენტრალურ გაზეთებში, რათა მუშაყაც ამდენი ზედამხედველი არ ჰყოლოდა, მცირდებოდა პიროვნების თავისუფლება, მაგრამ სიტყვიდან საქმე შორს იყო. რა საჭიროებას წარმოადგენდა დუბლირებული განყოფილებები რაიკომსა და აღმასკომებში, ვის სჭირდებოდა ორხელისუფლებიანობა ისედაც ეკონომიკურად დაქვეითებულ ქვეყანაში? ყველაფერი ძველებურად მიდიოდა. იზარჯებოდა აუნაზღაურებელი ენერგია და ქალაქი შეუსრულებელ დადგენილებებზე, რებუსულ მითითებებზე, რეალობას

²²¹ შ. ხიდაშელი, ფიქრები საქართველოზე, თბ., 1993, გვ. 119.

მოკლებულ გადაწყვეტილებებზე.²²²

1986-1987 წლებში საქართველოში ბევრი საზოგადოება და საქველმოქმედო დაწესებულება გაჩნდა. თითქმის ყველა მათგანი არსებობას იმით იწყებდა, რომ გამგეობა პრეზიდენტს აირჩევდა, ბანკში ანგარიშს გახსნიდა და პრესის საშუალებით საზოგადოებას თხოვნით მიმართავდა – ამა და ამ ანგარიშზე ფული შემოიტანეთო.

მოსაბეზრებელი ხდებოდა საფოსტო დაწესებულებებსა და შემნახველ საღაროებში შესახსენებლად გაკრული ამა თუ იმ ფონდის ანგარიშები. ფონდს ფონდი ემატებოდა. სამი წლის წინანდელი ავარიის სალიკვიდაციო ფონდის ანგარიში არ იყო გაუქმებული და ახალი ავარიის საფონდო ანგარიშს ხსნიდნენ.

თითქმის კრახს განიცდიდა მატერიალური სტიმულირებისა და მომსახურების სფეროს გაუმჯობესების ისეთი ნაცადი ფორმა, როგორიც კოოპერატივია. მრავალი კოოპერატივი იხურებოდა, არსებულს კი მხოლოდ და მხოლოდ შემორჩენილი ენთუზიაზმისა და ამაო იმედის წყალობით აქარწყლებდნენ.

კოოპერატივის განვითარების ხელის შემშლელი იყო სახელმწიფოსთან მისი დამოკიდებულების გაურკვეველობა; მზარდი სამემოსავლო გადასახადი და კერძო ინიციატივის ყველა ღონისძიებით დათრგუნვა. კოოპერატივი ძის მესვეურთა ინდივიდუალურ უნარზე და მოხერხებებზე უნდა ყოფილიყო დაფუძნებული. სწორედ, იმ უნარს დამსჯელი ღონისძიებებით აქარწყლებდნენ.

საქალაქო და რაიონული ხელისუფლების ბევრი წარმომადგენელი შექმნისთანავე უარყოფითად შეხვდა კოოპერატივს. წესრიგის დამცველმა ორგანოებმა კი ლამის კანონგარეშე წარმოებად მიიჩნიეს. კოოპერატივი, ძირითადად, ორი მიმართულებით – საკვებ-საეაჭრო წერტებისა და საყოფაცხოვრებო მომსახურების ხაზით სოკოსავით გამრავლდა. ყველაზე ნაკლები საფუძველი ნედლეულის სახით სწორედ ამგვარი კოოპერატივების შესაქმნელად არსებობდა.

მეკოოპერატივე, რომელმაც საკვების დამზადების ხარჯზე გადაწყვიტა გამდიდრება, პროდუქტს ბაზარზე ყიდულობდა. ამიტომ მოხდა, რომ კოოპერატივის სახით ისედაც ღარიბ ბაზარს მუშტარი

²²² რ. მიშველაძე, რა გადაარჩენს საქართველოს, თბ., 1993, გვ. 203.

გაუმრავლდა, რამაც საბაზრო ფასების ზრდა გამოიწვია.

საგულისხმოა, რომ საყოფაცხოვრებო მომსახურებისათვის კოოპერატიულ სანტექნიკის, სამღებრო სამუშაოების, ხის დამმუშავებელი კოოპერატივების ორ პროცენტსაც კი ვერ ვაძლევდით საჭირო ნედლეულს, არ იყო სანტექნიკისათვის საჭირო სათადარიგო ნაწილები, არ იყო საღებავები, არ იყო ხე-ტყე. კოოპერატივის მესვეურები ყველაფერს ხელზე ქორვაჭრებისაგან ყიდულობდნენ და მერე მოქალაქეებზე გაზრდილ ფასებში ყიდდნენ. ამგვარ მდგომარეობაში ჩაყენებული კოოპერატივი, სრულიად ბუნებრივია, რომ სპეკულაციის ახალ ფორმად იქცეოდა და თავის დანიშნულებას ვერ ასრულებდა.

დემოკრატიულმა ღონისძიებებმა და სამეურნეო მოღვაწეობის უსაზღვრო თავისუფლების მოთხოვნამ, რაც განსაკუთრებით გაძლიერდა სახალხო დეპუტატთა არჩევნების პერიოდში, მკვეთრად შეასუსტა კონტროლი ფულადი შემოსავლის ზრდაზე.²²³ 1990 წლის დასაწყისში სიტუაცია ისეთი ჩანდა, რომ ვითარების მართვას კიდევ უფრო მეტი საშიშროება ემუქრებოდა.²²⁴

1990 წლის ივლისში სკკპ XXVIII ყრილობაზე სსრკ სუკ-ის შეფმა ვ. კრიუჩკოვმა ჩრდილოვანი ეკონომიკის შემოსავალი 150 მილიარდით განსაზღვრა.²²⁵

ეროვნული მოძრაობის გაძლიერების კვალდაკვალ მოსკოვმა უკვე 1989 წელს „მოკრძალებულად“ ჩავიჭარა ეკონომიკური ბლოკადის პირველი გაცვეთილები (ნავთობის, ენერგეტიკის, პურისა და სხვ.) – შეზღუდვა. გაჩნდა რიგები, დაძაბულობა, გაღიზიანება... მომრავლდა საქართველოში შემოსული ცარიელი ვაგონები, რომლებზეც ცარციით ეწერა: „Что вам за свободную Грузию!“ „Свободную Грузию стройте без русского леса!“ და ა.შ. შედეგამაც არ დააყოვნა. საქართველოში მეტნაკლებად იწყო გავრცელება „ცენტრისათვის“ სასურველმა განწყობილებამ. დაფიქსირდა დიალოგები: „ეს გინდოდათ? აი, თქვენი თავისუფლება და დემოკრატია“, „რას ჭამთ აწი არ შეგხედავთ?“ „ხომ ხედავთ ურუსეთოდ

²²³ რ. მიშველაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 307-308.

²²⁴ ლ. აბაღინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 35.

²²⁵ ლ. აბაღინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 188.

არ შეიძლება! სადაა ბენზინი. შაქარი. კარაქი... უარესს გვიზამენ!...²²⁶

უმძიმესი ადამიანური და ეკონომიკური ზარალი მოგვაყენა სევანეთში, რაჭასა და აჭარის მთელი რიგ რაიონებში სტიქიურმა უბედურებებმა. მიწისძვრას ასობით ადამიანის მსხვერპლი მოჰყვა, უსახლკაროდ დარჩა ათასობით ოჯახი. ზოგიერთი სოფელი მთლიანად აღიგავა პირისაგან მიწისა. საქართველოს ხელისუფლებამ სევანეთიდან და სხვა დაზარალებული რაიონებიდან ჩამოასახლა დაზარალებულნი ქვემო ქართლსა და სხვა ტერიტორიებზე, სადაც შეძლებისდაგვარად შექმნა საცხოვრებელი პირობები. ამ მოვლენებმა საქართველოს დემოგრაფიული ვითარების ცვლილებები გამოიწვია.

აღვიწხე შემოწმებით დადასტურდა, რომ გაძლიერდა ყაზბეგის რაიონიდან მოსახლეობის მიგრაცია. რაიონიდან მოსახლეობის გასვლის ძირითად მიზეზს წარმოადგენდა ის გარემოება, რომ რაიონში არ ფუნქციონირებდა არცერთი სახის წარმოება, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა ახალგაზრდების, აგრეთვე ქალების სამუშაოზე მოწყობა. ამავე დროს რაიონის მოსახლეობა წელიწადში თითქმის ექვს თვეს მოწყვეტილი იყო საქართველოს დედაქალაქს (ჯერის უღელტეხილის ჩაყეტვის გამო) და ამიტომ მძიმე ავადმყოფობის ან სხვა კულტურულ-საყოფაცხოვრებო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად იძულებული ხდებოდა ორჯონიკიძეში ჩასულიყო.

მცხოვრებთა დიდი ნაწილი რესპუბლიკას ტოვებდა და ჩრდილოეთ ოსეთში სახლდებოდა. სოფელი ართხმო მთლიანად გადასახლდა გარდაბნის რაიონში. განსაკუთრებით იცლებოდა სოფელი კარკუჩა, ახალციხე და ქოსელი, რადგან ამ სოფლებში არ იყო საშუალება ბინათმშენებლობისათვის წყალდიდობისა და ზეავების საშიშროების გამო. ამიტომ, მოსახლეობა ორჯონიკიძეში ყიდულობდა ბინებს და მუდმივ საცხოვრებლად გადადიოდა.²²⁷

სტიქიური უბედურების დროს დაზარალებული სომხები საქართველოში იყვნენ ევაკუირებულნი. მათ ჩვენს საუკეთესო

²²⁶ ა. კალაძე, ის მაინც ბრუნავს. თბ., 1991, გვ. 81-82.

²²⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1183, ფურც. 120-121.

სანატორიუმებსა და დასასვენებელ სახლებში, ყოველგვარი პირობები ჰქონდათ შექმნილი. თითოეულ ლტოლვილს ერთდროული დახმარების სახით დაურიგეს 100 მანეთი, გარდა ამისა - 15 მანეთის ტანსაცმელიც.

ევაკუირებულთა უმეტესმა ნაწილმა თბილქავიან დასავლეთის კურორტებზე, ზღვისპირეთის სანატორიუმებში ცხოვრება ირჩია. 7000-მდე ევაკუირებული სათავის საწოლთა რაოდენობა არ ჰყოფნიდა. სირთულეს ისიც მოჰყვა რომ ოჯახები, ნათესავები ერთად უნდა მოეთავსებინათ. მათ, სულადობის შესაბამისად, თითო ან ორი ოთახი დაუთმეს.

ხიზნებს 3000 ბავშვი ჩამოჰყვა, რომელთაც განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ. გაძლიერდა პედიატრიული სამსახური. მკაცრად იყო დაცული სანიტარული რეჟიმი. სკოლის ასაკის ბავშვები განაწილდნენ სკოლებში.

1985-1990 წლებში, მიუხედავად რიგი სიძნელებისა, გარდაქმნის კვალობაზე მრეწველობის, მშენებლობის ტრანსპორტის, სოფლის მეურნეობის მრავალი გაერთიანება და საწარმო ამუშავდა თვითდაფინანსებისა და თვითანაზღაურების საწყისებზე. ყოველივე ეს უკვე ახდენდა გავლენას მეურნეობის პრაქტიკაზე. კოლექტივებში იზრდებოდა ინტერესი მუშაობის ფინანსურ-ეკონომიკური შედეგებისადმი. უკვე ნამდვილად იწყებდნენ დანახარჯებისა და შედეგების თვლას.

აკადემიკოსი ლეონიდე აბალკინი 80-იანი წლების ბოლოს ხელისუფლების უმაღლეს ეშელონებში აღმოჩნდა. მისი ინიციატივით მრავალი საინტერესო საპროგრამო მოთხოვნა იქნა წამოყენებული ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსასწორებლად. მაგრამ მოწინააღმდეგეთა რაოდენობაც ანგარიშგასაწეე ძალას წარმოადგენდა. მის გამოსვლებს მრავალი მოქალაქე ეხმაურებოდა წერილობით. შეიძლება ითქვას, რომ მკითხველთაგან ყველაზე კარგად ახსნა აბალკინის შინაგანი განწყობა ვლადისლავ სვეშნიკოვმა, რომელიც „ლიტერატურული გაზეთის“ ფურცლებზე აღნიშნავდა: სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ძირითადად გარდაქმნის საქმე წყდება არა ეკონომიკური, არა ფინანსური, არა საზოგადოებრივი სისტემით; მისი არსი მდგომარეობს უზნეობასა და უსინდისობაში. უზნეო და უსირცხვილო ხალხს შესთავაზე თუნდაც მაღალგანვითარებული

ეკონომიკური მოდელი, სამართლიანი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა, ყველაზე მოწინავე ტექნიკა და ტექნოლოგია, სამი წლის შემდეგ ყველაფერს გააფუჭებს, იმპორტულ ტექნიკას ხალხი – უმეტარი ნაწილ-ნაწილ გაანადგურებს.²²⁸

1989 წლის დეკემბერში გამოცვეთა სამრეწველო წარმოების მოცულობის აბსოლუტური დაცემა. ის გრძელდებოდა 1990-ში და კიდევ უფრო დაჩქარდა 1991 წელს. აღნიშნული მოასწავებდა ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისის ფაზაში შესვლას.

ამავე დროს მიმდინარეობდა უფრო ღრმა და უფრო მრისხანე პროცესები, რომლებიც თვალსაჩინოდ არ იცემათებოდა გარედან შეხედვით. მათ მოიცავს ფინანსური, ფულადი ურთიერთობის სფერო. მოსახლეობის შემოსავალ-გასავალი, მომსახურების ბაზარი. საკავშირო ბიუჯეტის ფაქტიურმა დეფიციტმა 1989 წელს შეადგინა 91,8 მილიარდი მანეთი. სხვა მონაცემებით დასახელებული ციფრი კიდევ უფრო მეტს შეადგენდა.²²⁹

ყრილობის წინ თუ ყრილობაზე გამოთქვამდნენ სხვადასხვა აზრს, წინადადებებს, რომ ხელის ერთი გაქნევით გადაეჭრათ ყველა პრობლემა. ერთ-ერთ ასეთ რეცეპტად მიაჩნდათ ფულადი რეფორმის გატარება და საბარათო სისტემის შემოღება.²³⁰

ეკონომიკური კრიზისის ვითარებაში გამორჩნდნენ ძალები, რომელთაც აწყობდათ ასეთი მდგომარეობა. ისინი ხელს უწყობდნენ დესტაბილიზაციას. ასეთი მოძრაობა ხელმძღვანელობდა პრინციპით „რაც უფრო ცუდია მით უფრო უკეთესია“, ანუ რაც მეტად იქნებოდა მძიმე მდგომარეობა ეკონომიკაში, მით უფრო უკეთესი იყო მათთვის, რამდენადაც ადვილად შეეძლოთ თავისი მიზნის მიღწევა.²³¹

ახალი, 1990 წლის საწყის ეტაპზე ნათელი გახდა, რომ ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების განვითარება ამ წლებში გადამწყვეტ როლს ითამაშებდა საბჭოთა კავშირის არსებობაში. ეს კარგად ესმოდათ როგორც სახელმწიფოს ხელმძღვანელებს, ისე ოპოზიციურ ძალებს.

ახალი წელი მძიმედ დაიწყო. წარმოების დაცემა ვერ შეჩერდა.

²²⁸ Литературная газета, 1990. №40

²²⁹ ლ. აბაღინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 91.

²³⁰ იქვე, გვ. 99.

²³¹ იქვე, გვ. 104.

ყოველმხრივ იქმნებოდა არასტაბილური მდგომარეობა, რასაც იწვევდა საეროვნებათაშორისო კონფლიქტები, ზოგიერთი რეგიონების ეკონომიკური ბლოკადები, საგაფიცო მოძრაობები. ეკონომიკა უფრო და უფრო ექცეოდა პოლიტიკის ტყვეობაში.²³²

საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისი ქვეყანაში ელვის სისწრაფით იზრდებოდა. მთავრობის უმოქმედობა ასეთ პირობებში სრულებით დაუშვებელი იყო. პრინციპში კრიზისიდან გამოყვანის ორ ვარიანტს მიიჩნევდნენ ხელისუფლების ზედა ეშელონებში. პირველი ითვალისწინებდა არსებით უკანსვლას ადმინისტრაციულ-მბძანებლური სისტემის აღდგენისაკენ. მაგრამ რეალურად თუ შევხედავთ იმ ვარიანტს ტყუილი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ვინმე დაუჭერდა მხარს სსრკ უმაღლეს საბჭოში და საზოგადოებრივ მოძრაობაში. თუ მაინც ჩავთვლიდით, რომ შეიძლებოდა მისი მიღება. ძნელი წარმოსადგენი იყო მისი რეალიზაცია ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებითაც კი.

რჩებოდა მეორე ვარიანტი – ქვეყანაში რადიკალურ-ეკონომიკური რეფორმის უსწრაფესი განხორციელება. კერძოდ, 1993 წლისათვის სამთავრობო პროგრამის გამოტანა უახლოესი დროისათვის. ამიტომ, 1990 წლის 11 მარტს, მინისტრთა საბჭომ მიიღო ცნობილი დადგენილება №257 „მასალების მომზადება, გეგმიურ-საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებელი განხორციელებისათვის“.

ამავე დროს ფიქრობდნენ, რომ ცენტრალურ ხელისუფლებას უნდა მინიჭებოდა დამატებითი ფართო უფლებები. ერთდროულად ძალაუფლების მნიშვნელოვანი ნაწილი უნდა გადასცემოდა მოყავშირე რესპუბლიკებსა და ადგილობრივ საბჭოებს. ასევე იყო აზრი ქვეყანაში საპრეზიდენტო მმართველობის შემოღებისა.²³³

ჩვენ ვაგრძელებდით ცხოვრებას ციფრებით ჰიპნოზის ქვეშ, დავივიწყეთ რეალობა. მაგრამ გვეგებმა, რომლებიც ათეული წლები განსაზღვრავდნენ ქვეყანაში ეკონომიკური პროცესების დინამიკას, უკვე დაყარეს თავისი დირექტიული ძალა. უნდა გაგვეთვალისწინებინა ფაქტები, გამოგვეტანა დასკვნები.²³⁴

²³² ლ. აბაღინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 109.

²³³ იქვე, გვ. 122, 124.

²³⁴ ლ. აბაღინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 121.

საზოგადოებრივ პოლიტიკური პოზიციება

ჯერ კიდევ არცთუ დიდი ხნის წინა პოლიტიკური ვითარება დაძაბული იყო, სადაც გნებათ ყველგან, მხოლოდ ჩვენთან არა, იქ, საზღვარგარეთ ცხოვრება სისტემატურად არეული იყო. მთავრობის კრიზისები, პოლიტიკასთან ბრძოლები, კატასტროფები, სტიქიური უბედურების მსხვერპლთათვის ორგანიზებული დახმარება... ერთი სიტყვით, სადაც მიდიოდა წინააღმდეგობებით, ბრძოლებით, შეჯახებებით სავსე ცხოვრება. ჩვენთან კი სახარბიელო სტაბილურობა. ყოველთვის წინსვლითი მოძრაობა, მხოლოდ უმნიშვნელო ნაკლოვანებანი. დღის მთავარი მოვლენა – რომელიმე შრომის მოწინავეს ანდა წარმოების მიერ წლიური გეგმის ვადამდე შესრულება იყო. თითქმის, როგორც საომარი ოპერაციებიდან გადმოსცემდნენ ცნობებს „მოსავლის აღებისათვის ბრძოლების“ შესახებ, რომელსაც ეწეოდნენ სოფლის მშრომელები. ისინი, ამინდის ჭირვეულობის მიუხედავად, იბრძოდნენ და იმარჯვებდნენ. ე.წ. „საბჭოთა ადამიანისათვის“ ყველაზე მღელვარე ინფორმაცია ტელეპროგრამა „კრემიაში“ რჩებოდა ამინდის პროგნოზები.²³⁵

უცდილობდით მრავალი პირველხარისხოვანი, ჭეშმარიტი ფაქტის მიჩქმალვას, რაც სოციალიზმის მაგისტრალურ ხაზს ჩრდილს აყენებდა. „უნაკლობისა და უკონფლიქტობის“ ყალბმა კონცეფციამ იმდენი ქნა, რომ ბევრმა დაიჯერა... და ეს იმიტომ ხდებოდა, რომ საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა გაუცხოებული იყო ხელისუფლების პოლიტიკისაგან. მასობრივი „პოლიტიკური“ აქციები (არჩევნებში, სადღესასწაულო მსვლელობებში, მიტინგებზე მონაწილეობა) ატარებდა მხოლოდ წმინდა სიმბოლურ ხასიათს.²³⁶

²³⁵ *А. Лебедев*, Возвращение политики. Журн. „Новое время“, 1989. №6. с. 6.

²³⁶ *Э. Биталов*, Культ личности и общественное сознание, Сб. „Суровая драма народа“, М., 1989. с. 14–15.

საბჭოთა რეჟიმს უწოდებენ ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიულ სისტემას, თუმცა უფრო სწორი იქნებოდა მისთვის სამხედრო-ბიუროკრატიული გვეწოდებინა. ყველა საბჭოურ ლოზუნგსა და მოწოდებას ხომ სამხედრო ელემენტი ახლდა. მაგალითად, „ბრძოლა მოსავლის აღებისათვის“, „შრომის ფრონტი“, „შეტევა ნაკლოვანებებზე“, „ჩვენი მონაპოვარი“, „შრომითი გამარჯვებები“, „სოფლის მშრომელთა მრავალრიცხოვანი არმია“, „დიდი დანაშაულები“, „შეუპყრობიეროვოთ გარდაქმნისათვის მებრძოლთა რიგები“, „ვინ ვის დაუთმო პოზიცია“, და სხვ.

თანამედროვე რუსული საზოგადოებრივი აზრი საბჭოთა სახელმწიფოს სამოცდაათწლიან ისტორიას სამ მთავარ პერიოდად ყოფს:

რეპრესიების წლები (სტალინი), ვოლუნტარიზმისა და სუბიექტივიზმის პერიოდი (ხრუშჩოვი) და უძრაობის პერიოდი (ბრეჟნევი, ანდროპოვი). ეს დაყოფა აშკარად ხელოვნური და მიუღებელია. განა 30-40-იანი წლების რეპრესიები შეიძლებოდა სუბიექტივიზმისა და ვოლუნტარიზმის გარეშე? განა ბრეჟნევის დროს არ იყო რეპრესიები? ეს ხომ არსებითად ნეოსტალინიზმის ბატონობის ეპოქაა. მართალია, სტალინის ეპოქისაგან განსხვავებით, შენელდა დახვერტები, ციმბირში გადასახლება, სამაგიეროდ, პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეთა მიმართ შემოიღეს ახალი მეთოდები (ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში მოთავსება, საზღვარგარეთ გაძევება და სხვ.).²³⁷

1937 წლის ტრაგედია მდგომარეობს იმაში, რომ მსაჯულები და მსხვერპლი ერთნაირად აზროვნებდნენ.²³⁸ აი, რას იგონებს კარლ რადეკის ქალიშვილი სონია: ისე, როგორც აზროვნებდა მამამისი, სტალინი, ასევე აზროვნებდა მაშინდელი მრავალი ლიტერატორი. ისინი ამართლებდნენ დახვერტებს, ისინი ხარობდნენ დახვერტებით.²³⁹ ეს იყო საოცარი „სისხლიანი ფსიქოზი“, რასაც მილიონები ზეარაყად შეეწირნენ. ამიტომ იმ წლებში ხშირი იყო ნათესავის, ახლობლის უარყოფა. მისი მოქმედების საჯარო დაგმობა, მასთან და მის ოჯახთან ყოველგვარი ურთიერთობის გაწყვეტა. ფანატიზ-

²³⁷ ო. გამყრელიძე, ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის, თბ., 1998, გვ. 11-12.

²³⁸ ა. ციკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 204-205.

²³⁹ იქვე, გვ. 207.

მი, რწმენა, შიში, კარიერიზმი, ადამიანის სუსტი და ძლიერი თვისებები ერთმანეთში მჭიდროდ გადახლართულიყო. განსაცვიფრებელ საქმეებს აყეთებინებდა ზოგიერთს. რა თქმა უნდა, ადამიანებიც თავისებური იყვნენ: რწმენით გაბრუებულები, ფანატიზმამდე მისულნი. აბა, სხვანაირად როგორ შეიძლება იქნეს გაგებული ხაშურის რაიკომის მდივნის გამოსვლა საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე, როცა მან დარბაზის რეპლიკის პასუხად (საყითხი ეხებოდა მის პატიმრობაში აყვანილ ძმას), შესძახა: „მე არ მჭირდება მისი დაცვა. მე თვითონ შემწევს ძალა, რომ ჩემი ხელით დავხვრიტო ჩემი ძმა, თუ მან ეს დაიმსახურა“.²⁴⁰

საკუთრებისა და ეკლესიების დანგრევის შემდეგ დაიწყეს ოჯახების რღვევა.²⁴¹ პავლე მოროზოვის მიმდევრები, ბავშვები – დამსმენები, მეზობლებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, ყიდლენ მამებს, დედებს, ძმებს, დებს. მშობლები მიჰყავდათ საპყრობილეში, ხოლო „გმირი ბავშვები“ – „არტეკში“. საგულისხმოა ომამდელი პერიოდის „პიონერსკაია პრავდაში“ გამოქვეყნებული სტატია: დამსმენი – ბავშვები ქვეყნის სხვადასხვა მხრიდან ერთმანეთს იწვევდნენ სოციალისტურ შეჯიბრში ვინ უფრო მეტს დაასმენდა. „არტეკში ყოფნის დროს ისინი ერთმანეთს უზიარებდნენ გამოცდილებას, თუ როგორ ეთვალთვალათ და სადაც საჭირო იყო იქ ეცნობებინათ.“²⁴²

იმ დროს დაპატიმრებები, ჩეკისტურ საქმეებში ჩაუხედავი „მოზეიმე“ საქართველოს მოსახლეობისათვის შეუცნობლად, უსისტემოდ მიმდინარეობდა. აპატიმრებდნენ პარტიულ, სახელმწიფო, კულტურის სფეროს მუშაკებს, გლეხებს, მუშებს, მეცნიერებს. თავისუფლებაში მყოფებთ ეგონათ, რომ რეპრესიები სამართლიანად ტარდებოდა და მათ არ შეეხებოდათ. ზოგი ხვდებოდა რაშიც იყო საქმე, მაგრამ არ სჯეროდა, რომ მასაც მოუწევდა პატიმრების ბედის განიარება.²⁴³ საერთოდ, სხვადასხვა ბრალდებით 1937-1938 წლებში საქართველოში მოსპეს 9-10 ათასამდე ადამიანი. მათ შორის იყვნენ ყველა ერის წარმომადგენლები, მაგრამ აბსო-

²⁴⁰ ა. დუშელი, თბ., 1937, თბ., 1997, გვ. 123-124.

²⁴¹ Н. Зенкович, Тайны... с.41.

²⁴² ბ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 53.

²⁴³ გ. ციციშვილი, ჩეკისტური ბრალდებები შალვა ნუცუბიძის მიმართ და მათი დოკუმენტურ-ანალიტიკური კომენტარები, თბ., 1998, გვ. 166-167.

ლუტერ უმრავლესობას წარმოადგენდნენ ქართველები, ქართული ინტელიგენციის წევრები.²⁴⁴

სამართალი საბჭოთა სახელმწიფოში ყოველთვის გამოხატავდა გარკვეული კლასის ინტერესებს. ე.ი. ის კლასობრივად იყო გაგებული. ამიტომ კლასობრივ იდეოლოგიაზე აგებული სამართალი უგულვებელყოფდა ზოგადსაყალობრიო ღირებულებებს, რაც ფართო გზას უხსნიდა ადამიანის უფლებების დარღვევას და ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა თვითნებობისა და გაუმართლებელი რეპრესიებისათვის.²⁴⁵

რეპრესიებს თავისი პერიოდიზაცია გააჩნია, რაც საბჭოთა პოლიტიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. თუნდაც ავიღოთ ერთ-ერთი ეტაპი, როდესაც ე.წ. „კოლექტივიზაციის“ ფონზე ყურადღება გაამახვილეს სტუდენტთა სოციალურ წარმოშობაზე. ხელისუფლებისადმი მორჩილების მიღწევის მიზნით იქმნებოდა უნივერსიტეტის სტუდენტთა სოციალური შემადგენლობის პროლეტარიზაციისა და სტუდენტთა „ჩისტკის“ უმკაცრესი დოკუმენტების პროექტები, ტარდებოდა არასაიმედო სტუდენტების წმენდა. „კონტრრევოლუციონერებთან“ ბრძოლის მიზნით პარტიულ-კომკავშირულ წრეებში სტიმულირდებოდა დაბეზლება და ინტრიგა. ხელისუფლების მიერ უნივერსიტეტში ინერგებოდა დამსმენ-ინფორმატორები და პროფესიონალი ჩეკისტი აგენტები.²⁴⁶ დაიწყო მასობრივი დასმენები. სწორედ ამ პერიოდს შეესაბამება „პოეტის“ მიერ გამოთქმული სტრიქონები: „მე დედას მოვკლავ, დავახრჩობ მამას, რევოლუციამ თუკი მიბრძანა“.

უნივერსიტეტიდან რიცხავდნენ არასაიმედო სტუდენტებს. ეძებდნენ სტუდენტებისა და მათი მშობლების წარსული საქმიანობის ამსახველ მასალებს. სტუდენტურ გაზეთებში აქვეყნებდნენ ბრალდებებს და ა.შ. 1930 წელს გაზეთ „იერიშის“ (ჯერ სათაური ნახეთ! ა.ს.), ფურცლებზე დაიწერა სტატია – სოციალურ-ეკონომიკური ფაქულტეტის მესამე კურსის სტუდენტის ლუცია შენგელიას შესახებ, რომ ის იყო კულაკის ოჯახიდან. ასეთივე „ბრალდებები“

²⁴⁴ იქვე, გვ. 136.

²⁴⁵ ო. გამყრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.

²⁴⁶ გ. ციციშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 52–53.

გამოქვეყნდა სხვა სტუდენტებზეც. ლ. შენგელია განცხადებით მიმართავდა „სტუდენტთა საქმის მდივანს“, რომ მისდამი წაყენებული ბრალდება სიმართლეს არ შეეფერებოდა და ვიდრე სიმართლე გაირკვეოდა, არ გაერიცხათ სასწავლებლიდან.²⁴⁷ სამკურნალო ფაკულტეტის სტუდენტს ლუკიანე ბერიას ბრალად დასდეს 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობა (იმ დროს ის 14 წლის იყო). ბრალდება არ დადასტურდა. გაირკვა, რომ ლ. ბერიას მამა იყო ულარიბესი გლეხი და მუშაობდა კოლმეურნეობაში. მის კმაყოფიზე 9 სული იმყოფებოდა, შრომისუნარიანი კი მხოლოდ თვითონ იყო. სტუდენტს რომ სტიპენდია დანიშნვოდა, უნდა წარედგინა ცნობა, სადაც იქნებოდა დადასტურებული ღარიბი გლეხის ოჯახის სტატუსი.²⁴⁸ ლუკიანე ბერიას სტუდენტობა შეუნარჩუნა ზუგდიდის მაზრის სოფელ ხაბუმეს საბჭოს ცნობამ, რომ „ილარიონ საბას ძე ბერიაძე... თავისი საკუთარი დუქანი დგმული დაბა ხაბუმეში გადასცა თემს და 1930 წ. იანვრის თვიდან ირიცხება თემის განკარგულებაში“²⁴⁹ და რომ ის იყო კოლექტივის „ღირსეული ნაბიჯის“ წევრი.²⁵⁰

აღნიშნულ მოვლენებთან დაკავშირებით შეიქმნა ე.წ. „ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამწმენდი კომისია“.²⁵¹

უმაღლესი სასწავლებლებიდან რიცხავდნენ ვაჭრის, შეძლებული (კულაკი) გლეხის შვილებს. მოსახლეობის დიდი ნაწილი იძულებული გახდა ვაჭრობისათვის თავი დაენებებინა. თუმცა ასეთებსაც არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას მაინც ართმევდნენ. ოჯახის სოციალური და მატერიალური მდგომარეობა უშუალოდ მოქმედებდა თითოეულ წევრზე. კერძოდ, სასწავლებლიდან გარიცხვა, სამსახურიდან დათხოვნა...

მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილ სტუდენტებს უხდებოდათ მრავალი დოკუმენტის შეგროვება, რომ ისინი არ იყვნენ „ხალხზე მზრუნველი“ საბჭოთა ხელისუფლების მტრები. მაგალითად, უნივერსიტეტის სოციალურ-ეკონომიკური ფაკულტეტის მესამე კურსის სტუდენტი ელენე გიორგის ასული ინდამვილი, 1930 წლის

²⁴⁷ სუიცსა, ფ. 471, ანაწ. 1, საქ. 295, ფურც. 7.

²⁴⁸ სუიცსა, ფ. 471, ანაწ. 1, საქ. 295, ფურც. 8,9.

²⁴⁹ იქვე, ფურც. 12.

²⁵⁰ იქვე, ფურც. 11.

²⁵¹ იქვე, ფურც. 14.

19 მაისს განცხადებით მიმართავდა უნივერსიტეტის „სტუდენტთა საქმეთა მმართველობას“: „თანახმად თქვენი წინადადებისა იმის შესახებ, რომ მე წარმომედგინა საბუთები, რაც დაამტკიცებდა სიმართლეს, რომ მე არა ვარ ძველი სამხედრო მოსამსახურის ან კულაჟის შვილი, და ამავე დროს უნდა ითქვას, რომ მე არავეთარი დამოკიდებულება არა მაქვს ძმებთან, მე არა ვარ არსებული ხელისუფლების მანე პირი, როგორც ეს გამოქვეყნებული იყო ამა წლის აპრილის თარიღით გაზეთ „იერიშში“, მოგახსენებთ შემდეგ: ხსენებული კორესპონდენცია მე მიმაჩნია პირად ინტერესებზე აშენებული და პრესის ბოროტად გამოყენება მისი ავტორის მიერ.

სარედაქციო კოლეგიას, რომელსაც ევალება სასტიკად აღეუნოს თვალყური, რათა გაზეთმა შეასრულოს თავისი დანიშნულება და არ გახდეს ინტრიგების ბნელი ზრახვების ბრმა იარაღი, რაც იწვევს ზაზის დამახინჯებას, როგორც ეს წინა მდებარე მაგალითში მოხდა, მე მიმაჩნია ყოვლად დაუშვებლად. მე მგონია, რომ საბუთები გაცემულია ოფიციალური ორგანოების მიერ, და მათი სიმართლე ეჭვების გარეშე უნდა იყოს; და თუ ამაში დამეთანხმებით, იმაშიც უნდა დამეთანხმოთ, რომ ყველაფერი ეს პირად ინტერესებზედ არის აშენებული“.²⁵²

აღნიშნული „ქირურგიული ჩარევის“ უკეთ ორგანიზაციის მიზნით, 1929 წლის ბოლოს ადგილობრივი პარტიული და საბჭოთა ორგანოების ინიციატივით დაიწყო ე.წ. „სამეულების“ შექმნა (რაიონული კომიტეტის პირველი მდივნის, რაილმასკომის თავმჯდომარისა და ადგილობრივი სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს უფროსის შემადგენლობით).²⁵³ რეპრესიული აპარატის საბოლოო ორგანიზაცია დასრულდა 1934 წლის 10 ივლისს, როდესაც სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს ორგანო გარდაიქმნა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატად.²⁵⁴

1935 წელს გამოვიდა კანონი მცირეწლოვანთა სასჯელის გაძლიერებაზე. იგი იმავე წლის 7 აპრილის დადგენილებით შევიდა ძალაში და სისხლიანი ასოებით დარჩა კომუნისტური კანონების

²⁵² სუიცსა, ფ. 471, ანაწ. I, საქ. 295, ფურც. 24.

²⁵³ Историкн спорят, М., 1989, с. 272.

²⁵⁴ Историкн спорят, М., 1989, с. 285.

ისტორიაში. კანონი მცირეწლოვანთა, 12 წლის ზევით დახვერტა-საც ითვალისწინებდა. 13 წლის დახვერტეს რუსეთის ტახტის მემკვიდრე უფლისწული ალექსი, თუმცა მამინ, კანონები არ უძებნიათ. 7 აპრილის კანონს უფარდებდნენ პოლიტპატიმართა შვილებს, ამ კანონით აშინებდნენ ძიებაში მყოფთ. შვილის სიცოცხლით თამაში კი აღმატებოდა წამებას, ტანჯვას, ყველა სისასტიკეს, ყველა სისა-მაგლეს ერთდროულად.²⁵⁵

ასეთ სისტემაში, რომელ შემოქმედებასა დანიჭზე შეიძლებოდა ლაპარაკი? აქ, ადამიანი, როგორც პიროვნება იგნორირებული იყო, ის მხოლოდ სამუშაო ძალას წარმოადგენდა. ამ ანტიჰუმანური და ანტიადამიანური ცხოვრების წესიდან მოვიყვანთ ზოგიერთ მაგალითს: დისციპლინის ორჯერ დარღვევისათვის მოქალაქეს სასამართლოს გადასცემდნენ, ხოლო მესამე დარღვევისათვის ეკისრებოდა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა. 21 წუთამდე დაგვიანებისათვის „დამნაშავეს“ უსჯიდნენ შრომა-გასწორების კოლონიაში ნ თვის პატიმრობას. 21 წუთზე მეტი დაგვიანებისათვის კი სასჯელი ითვალისწინებდა 2 წლით თავისუფლების აღკვეთას. ასე გრძელდებოდა 1954 წლამდე.²⁵⁶

გლეხობის მიწაზე მიმაგრებას ისახავდა მიზნად საბჭოური საპასპორტო სისტემა. საბჭოთა კავშირში 1932 წლის დეკემბერში ძალაში შევიდა განსაკუთრებული საპასპორტო რეჟიმი. პასპორტებს აძლევდნენ მხოლოდ ქალაქების, რაიონული ცენტრების, ახალი მშენებლობების, საბჭოთა მეურნეობების, მტს-ბისა და ასევე რამდენიმე საგარეუბნო ზონის მოსახლეობას. ყველა სასოფლო დასახლებანი (კოლმეურნეები) პასპორტებს არ იღებდნენ. ისინი სასოფლო საბჭოში სიით იყვნენ აღრიცხულნი. ეს ფაქტი ზღუდავდა გადაადგილების თავისუფლებას. ასე გაგრძელდა 60-იანი წლების დასაწყისამდე.

აღსანიშნავია, რომ 1932 წლამდე საბჭოთა კავშირში პასპორტები, საზღვარგარეთულის გარდა, საერთოდ არ იყო. პასპორტი ანუ-ლირებულ იქნა 1923 წელს, რაც თურმე დაკავშირებული ყოფილა საზოგადოებრივი ცხოვრების დემოკრატიზაციასთან. პიროვნების

²⁵⁵ რ. ჭეიშვილი, რეინის სახკომი. თბ., 1992, გვ. 218.

²⁵⁶ Социализм: Между прошлым и будущим, М., 1989, с. 64.

დამადასტურებელ დოკუმენტად შეიძლება გამოგვეყენებინა ნებისმიერი მოწმობა (პროფკავშირის ბილეთი, წითელარმიელის, მატროსის წიგნაკი და სხვ.).

1923 წელს პასპორტების ნაცვლად რსფსრ და ზოგიერთ სხვა მოკავშირე რესპუბლიკაში შემოვიდა პირადობის დამადასტურებელი მოწმობა, თუმცა მისი მიღება აუცილებლობას არ წარმოადგენდა (კანონში ნათქვამი იყო, რომ მოქალაქეებს უფლება ჰქონდათ მისი ქონებისა). მოქალაქეთა თხოვნის საფუძველზე, ასეთ მოწმობებს ავსებდნენ ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები. მოწმობაში არ იყო სურათი (მაშინ ფოტოგადაღება იშვიათად ხდებოდა და დიდ თანხასთან იყო დაკავშირებული), არ იყო არც მფლობელის სიტყვიერი აღწერილობა, როგორც 1917 წლამდე პერიოდში.²⁵⁷

მხოლოდ 1974 წელს იქნა შემოღებული ახალი საპასპორტო რეჟიმი. ანულირებულ იქნა გრაფა „სოციალური წარმოშობა“, რითაც გამოირიცხა ქალაქისა და სოფლის დისკრიმინაცია.²⁵⁸

იმისათვის, რომ გაემართლებინა მასობრივი რეპრესიები მოსახლეობის თვალში, სტალინმა 1937 წლის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე წამოაყენა თეზისი: სოციალიზმის მშენებლობის წარმატებებთან ერთად კლასობრივი მტრის წინააღმდეგობა უფრო მეტად ძლიერდება, ხოლო კლასობრივი ბრძოლა მძაფრდება. ეს თეზისი წამოყენებულ იქნა იმ პირობებში, როდესაც პარტიის XVII ყრილობის გადაწყვეტილებებში ჩაიწერა, რომ სოციალიზმმა ჩვენს ქვეყანაში უკვე გაიმარჯვა და გაქრა კლასობრივი ბრძოლის სოციალური საფუძველი.²⁵⁹

სახელმწიფომ მიიღო მონოპოლია ყოველი ადამიანის სიკვდილსა და სიცოცხლეზე. სტალინს, მოლოტოვს, ვოროშილოვსა და პარტიულ-სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლებს შეეძლოთ კალმის ერთი მოსმით გამოეტანათ დახვრეტის ან პატიმრობის განაჩენი საბჭოთა კავშირის ნებისმიერი მოქალაქისათვის. პოლიტბიუროს სხდომებზე წყდებოდა ხოლმე საკითხი, დაეხვრიტათ თუ ციხეში ჩაესვათ ბუხარინი თუ სხვა

²⁵⁷ Историки спорят, с. 276–277.

²⁵⁸ იქვე, გვ. 278.

²⁵⁹ Историки спорят, с. 291.

სახელმწიფო მოღვაწეები.²⁶⁰ 1938 წლის 12 დეკემბერს სტალინმა და მოლოტოვმა ხელი მოაწერეს 30-მდე სიას, რითაც სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს 3187 ადამიანს. იმავე დღეს, გვიან ღამემდღე ნახეს ორი ფილმი, ისე თითქოს არაფერი მომხდარიყო.²⁶¹

შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატთან გახსნილი იყო სპეციალური მაღაზია „ხალხის მტრების“ პატიმრობაში აყვანისას ჩამორთმეული ნივთების სარეალიზაციოდ, რომლებსაც იძენდნენ ჩალის ფასად თვით შინაგან ორგანოთა მუშაკები. იყო შემთხვევა, როდესაც მინისტრის მოადგილეებმა და მათმა ცოლებმა ურტყეს ერთმანეთს ნივთების ყიდვის უფლების მიღების გამო.²⁶²

ბოლშევიზმი, როგორც პოლიტიკური რეჟიმი, ანარქიზმის ნაირ-სახეობაა. ანარქიზმის არსი ის გახლავთ, რომ უქმდება სახელმწიფო (მასთან ერთად კანონმდებლობაც) და ძალაუფლება გადადის საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ხელში, ე.ი. არასახელმწიფოებრივი ორგანო იკავებს სახელმწიფო ორგანოს ადგილს. თუ დაეკვირდებით, არსებითად ასეთი მდგომარეობა იყო შექმნილი ისტორიულად საბჭოთა კავშირში. პარტია, ე.ი. საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, არასახელმწიფოებრივი ორგანო, იღბა სახელმწიფო ხელისუფლებაზე მაღლა. რეალური ხელისუფლება იყო არა სახალხო დეპუტატთა საბჭო ან უმაღლესი საბჭო, არამედ შესაბამისი პარტიული ორგანიზაცია. მაშასადამე, სახელმწიფო სუვერენიტეტი შეზღუდული იყო გარეშე ძალით. ეს გარეშე ძალა კი, ცხადია, არ იყო სახელმწიფო ხელისუფლება.²⁶³ შემთხვევითი არ არის ნიკიტა ხრუშჩოვის ერთ-ერთ გამოსვლაში პარტიის შესახებ ნათქვამი. მან კითხვა დასვა: „საყითხს ვინ გადაწყვეტს? – იქვე პასუხობს – ჩვენს ქვეყანაში ხალხმა უნდა გადაწყვიტოს, ხალხი კი ვინ არის? ეს პარტიაა. პარტია ვინ არის? ეს ჩვენ ვართ, ჩვენ ვართ პარტია. მაშასადამე. ჩვენ გადავწყვეტთ, მე გადავწყვეტ...“.²⁶⁴

პარტიის როლის ამაღლებისა და სახელმწიფოს მართვის მთა-

²⁶⁰ Социализм: Между прошлым и будущим, с. 66.

²⁶¹ Д.А. Волкогонов, Р.И. Медведев, Триумф тирана, трагедия народа, сб. „Суровая драма народа“, М., 1989, с. 279.

²⁶² ბერიას სასამართლო პროცესი, თბ., 1994, გვ. 7.

²⁶³ ო. გამყრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13.

²⁶⁴ მ. რომი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 12.

ვარ აპარატად გარდაქმნა დაკავშირებულია სტალინის სახელთან. როგორც ცნობილია, ლენინს ფორმალურად არ ჰქონდა პარტიაში, ცენტრალურ კომიტეტში არავითარი თანამდებობა. მაგრამ მას მიჰყავდა ცკ პლენუმებისა და პოლიტბიუროს სხდომები. სტალინი 1919 წელს ხდება პოლიტბიუროს წევრი. მთავრობაში ის ხელმძღვანელობდა ეროვნებათა სახალხო კომისარიატსა და გლეხთა ინსპექციას. 1921 წლის მეორე ნახევრიდან პოლიტბიურო ავალებს მას ცკ ორგანიზაციული საქმეების წარმოებას. მას ევალებოდა ცკ პლენუმების, ცაკის სესიებისა და სხვ. მომზადება, ანუ არსებითად ასრულებდა ცკ მდივნის მოვალეობას.²⁶⁵

1922 წლის აპრილამდე პარტიაში არ იყო ცკ გენერალური მდივნის თანამდებობა. უფრო მეტიც, ამ თანამდებობას არ მიუღია თავიდანვე ის მნიშვნელობა, როგორც ჩვენ ვიცით. ყველა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ საკითხს წარმართავდა პოლიტბიურო. პარტიაში ამ პოსტის შექმნამდე იყო მხოლოდ სამდივნოს ხელმძღვანელობის თანამდებობა, ან როგორც მაშინ უწოდებდნენ – პასუხისმგებელი მდივანი. ამ თანამდებობას 1919-1921 წლებში ასრულებდა ნ.ნ. კრესტინსკი, 1921-1922 წწ. – მოლოტოვი. პარტიის XI ყრილობის შემდეგ ცკ პლენუმმა 1922 წლის 3 აპრილს ლენინის ინიციატივით ცკ გენერალურ მდივნად აირჩია სტალინი.

არსად, არც ერთ დემოკრატიულ სახელმწიფოში, არც ერთი პარტია არ იყო მმართველობის სისტემის სინონიმად ქცეული, ე.წ. ზესახელმწიფოებრივი ტიპის პარტია. იგი ლენინამდე ყველგან იწოდებოდა და ახლაც იწოდება საპარლამენტო პარტიად, ანუ პარლამენტური, დემოკრატიული წყობილებისათვის მებრძოლ ისეთ პარტიად, რომელიც სახელმწიფოს საყანონმდებლო მართვის სისტემის უმაღლესი ორგანოს მიერ შემუშავებული კანონების სამართლებრივ პრინციპებს რეალიზაციას უკეთებს. ასეთ შემთხვევაში პარლამენტი ბატონობს პარტიებზე და არა ცალკეული პარტია პარლამენტზე. ჩვენს სინამდვილეში თავიდანვე პირიქით მოხდა – პარტია ბატონობდა მთავრობაზე, უმაღლესი საბჭოს სესიებზე, ყველაფერზე.

ამ პრინციპის დაფუძნება სათავეს იღებს ლენინის 1917 წლის

²⁶⁵ Историки спорят, с. 234–235.

აპრილის თეზისებიდან, როცა მან წამოაყენა საბჭოების რესპუბლიკის, როგორც პროლეტარიატის დიქტატურის საუკეთესო პოლიტიკური ფორმის ლოზუნგი. აქედან მოწოდება – „მთელი ძალაუფლება საბჭოებს!“ არსებითად ეს ნიშნავდა დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყნის მარქსისტების მიერ ე.წ. კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლის პერიოდში პარლამენტური, დემოკრატიული რესპუბლიკის აღიარებული სწორი თეორიის უკუგდებას, რამაც გამოიწვია განხეთქილება ლენინსა და სხვა ქვეყნის მარქსისტებს შორის.²⁶⁶

ხშირად მხოლოდ სტალინის ფენომენს მიაწერენ დიქტატურის შექმნას. ავიწყდებათ, რომ დიქტატურის ფუძის ჩამყრელი ლენინი იყო. დიქტატურის გარდუვალობა მრავალმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ იწინასწარმეტყველა ჯერ კიდევ რსდმპ II ყრილობის შემდეგ. მათი აზრით, ლენინი ბაკუნინის მსგავსად, ცენტრალიზმის მქადაგებელი იყო. ტროცკი ამტკიცებდა, რომ ლენინი უფრო იაყობინელია, ვიდრე მარქსისტი და ჩამოაყალიბა აზრი, რომელშიც ხშირად იმეორებდა: როგორც დავინახეთ, „ასეთი მეთოდები მიგვიყვანს იქამდე, რომ პარტიული ორგანიზაცია „შეცვლის“ პარტიას, ცკ შეცვლის პარტიულ ორგანიზაციას და ბოლოს „დიქტატორი“ შეცვლის ცკ-ს“.²⁶⁷

ჯერ კიდევ პირველი რევოლუციის წლებში უკვე თვალნათლივ გამოიკვეთა რა სულიერი სამყაროს ხალხი შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ სოციალ-დემოკრატები და მათ მიერ შექმნილი, ე.წ. წითელი რაზმები სოფლად.

მაგალითად, სოფელ ბაშში ერთმა თავადმა პოლიციის საშუალებით თავის მოღალე გლეხებს ღალა გადაახდევინა. ერთ ღამეს იმ თავადიშვილს მიეჭრნენ სახლში რაზმელები, რიცხვით თერთმეტი კაცი, რომელთა შორის სამი თუ ოთხი ადგილობრივი მცხოვრები გლეხიც ერია, თავადი იმ ღამეს სხვაგან იყო. სახლში იყვნენ ცოლი, რამდენიმე მცირეწლოვანი შვილით და მოსამსახურე გოგო. თავზარდაცემული ცოლი სახლის სახურავში აიჭრა და გოგოსა და შვილებს შეეხვეწა არ გაემხილათ იგი. რაზმელებმა შეანგრიეს

²⁶⁶ ა. თოფურია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 7.

²⁶⁷ რ. ტაყერი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 36–37.

კარები, შეცვივდნენ სახლში და დაუწყეს ცემა ბავშვებს: თქვით, სად არიან თქვენი დედ-მამა. ბავშვებმა ცემას ვერ გაუძლეს და ასწავლეს სად იმალებოდა მათი დედა. რამდენიმე კაცი აიჭრა სახლის სახურავში და ჩამოათრიეს ძირს საბრალო ქალი. შემდეგ რაც მოხდა, ქვეყნიერების გაჩენის პირველი დღიდან ადამიანის მიერ ჩანადენ ყოველ ბოროტმოქმედებას აღემატება. ბავშვების თვალწინ თერთმეტმა კაცმა უსირცხვილოდ გააუპატიურა დედა და შემდეგ გულშეწუხებულ, ღონემიხდილ ქალს სამო მიწით გამოუტენეს. მიწას აყრიდნენ და თოფის ლულით სტენიდნენ...²⁶⁸

ბოლშევიკების ხელისუფლებაში მოსვლის პირველი დღეებიდანვე, კერძოდ, 1917 წლის 10 ნოემბრიდან სპეკულანტები ცხადდებიან ხალხის მტრებად. სამი თვის შემდეგ კი, ლენინის მიერ ხელმოწერილ დეკრეტში პირდაპირი მითითებაა მოცემული: „სპეკულანტები... ადგილზე დაიხვრიტონ“.

თუკი იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ სპეკულანტის და არასპეკულანტის ამოცნობის უფლება საგანგებო კომისიის რიგით წევრებსა და წითელარმიელებს ჰქონდათ მინიჭებული (ისინი ხომ „ადგილზევე ხვრეტდნენ), მაშასადამე ადგილზევე განსაზღვრავდნენ კიდეც), მაშინ ადვილად ამოვიცნობთ სიტუაციას, რომლის მიხედვითაც „სპეკულანტის“ კატეგორიაში შედიოდნენ გლეხებიც, ქალაქში რომ ჩადიოდნენ, ვთქვათ, ფქვილის, საპონზე, მარილზე ან ასანთზე გასაცვლელად, ან „ყოფილი“ ქალბატონი, საგვარეულო ყელსაბამი რომ ჰქონდა გამოტანილი გასაყიდად, რათა პური ეშოვა თავისი დამშეული ოჯახისათვის.²⁶⁹

ხშირად აღნიშნავენ საბჭოური პერიოდის ისეთ მიღწევებზე, როგორიც იყო, მაგალითად, მოსკოვი-ვოლგა; ტურქსიბის არხის მშენებლობა და სხვ. მაგრამ გვავიწყდებოდა ან უმრავლესობამ არ ვიცოდით, რომ მოსკოვი-ვოლგის არხს პატიმრები აშენებდნენ, ასევე ტურქსიბსაც და ყველა „დიდ მშენებლობას“. დღეს უკვე თამამად შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა კავშირში მოქმედებდა დაპატიმრებულითა საბანაკო მონობა, როგორც შრომის ორგანიზაციის ერთ-ერთი „ახალი“ წამყვანი ფორმათაგანი და, როგორც ბატონყმობის

²⁶⁸ რ. ჭეიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20–21.

²⁶⁹ ლ. ხაინდრავა, მოსაზრებანი. ჟურნ. „კრიტიკა“, 1989, №2, გვ. 101.

რეანიმაცია გლუხობასთან მიმართებაში.²⁷⁰

1937 წელი იწურებოდა, თითქოს ცხრებოდა ვნებათაღელვის ქარიშხალი, მაგრამ ჯანყით მოცულ ქვეყანაში ხვალინდელი დღე სათუო იყო. მტრებისათვის ნილაბის გააფთრებული გლეჯვის საბაბით მრავალი უმწიკვლო სახე იბღალუებოდა, უდანაშაულოც ღამნაშავედ გამოიყურებოდა.²⁷¹

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჩინოვნიკები გახდნენ საკავშირო სიცრუის აქტიორები: ერთი მხრივ ქმნიდნენ ისეთ შთაბეჭდილებას, რომ ცენტრის პრესტიჟი რკინა-ბეტონივით შეუღრეკელია და „მრავალტანჯული“ პარტია, კიდევ უფრო მრავალტანჯული ხალხისათვის კვლავ წარმოადგენდა ჩვენი ეპოქის გონებას, პატიოსნებასა და სინდისს“.

მეორე მხრივ, სათანადო არხებით გადაიცემოდა უსირცხვილო ღმზინფორმაცია, რომელიც ცხოვრების თითქმის ყველა ასპექტს მოიცავდა – წმინდა სამეურნეოდან დაწყებული იდეოლოგიურის ჩათვლით. ანუ ყოვლისშემძლე აპარატი მეთოდურად იღწვოდა გრანდიოზული თვითმოტყუებისათვის. ამიტომაც სწორი იქნება თუ ვიტყვით, რომ „უძრაობა“ არცთუ მთლად შესაბამისი სახელია სევდიანი პერიოდისა, როდესაც თვითმცვლელობა იქცა სიტუაციიდან პატიოსანი გამოსვლის საშუალებად. საზოგადოება კი მაქსიმალური სისწრაფით მიექანებოდა უზნეობისა და მთლიანი განხეთქილებისაკენ.

ცნობილია, რომ უზბეკეთის ერთ-ერთი მხარის სუპერსაქმოსნის ისტორია ბოლოს დახვრეტიტ დამთავრდა. ეს პიროვნება კვირაში ორი დღე – შაბათს და კვირას ემირად იქცეოდა... მისთვის განკუთვნილ სასახლეში შესვლის შემდეგ, რომელსაც საიმედო დაცვა ჰყავდა, იხდიდა ლენინის ორდენებით აჭრელებულ კოსტუმს, სადაც ჯიბეში ჰქონდა პარტბილეთი და იცვამდა ფეოდალის მოსასხამს: მრავალრიცხოვანი ცოლებით გარშემორტყმული, ჰარემი, საჭურისები, პირადი დაცვა, ყველაფრით იყო შემკობილი, რასაც მოითხოვდა ფეოდალური ეტიკეტი...²⁷²

²⁷⁰ Социализм: Между прошлым и будущим. с. 17.

²⁷¹ ქ. ნუცუბიძე, შალვა ნუცუბიძე, თბ., 1988, გვ. 88–89.

²⁷² Диас Валеев. В поисках потерянной родины. сб., „Говоря откровенно“, М., 1989, с. 49.

იმპერია წარმოუდგენელმა განუკითხაობამ მოიცვა. აყვავდა ყოველგვარი მანკიერება. იყიდებოდა ყველაფერი ღარაჯის ან მილიციონერის თანამდებობიდან ცკ-ს პრეზიდენტის წევრობამდე; წარმოებაში ბინის, ავეჯის ან მანქანის რიგიდან. სოციალისტური შრომის გმირის ოქროს ვარსკვლავამდე. ამ სიმდაბლეთაგან თვით გენერალური მდივანი და მისი ოჯახის წევრებიც კი არ იყვნენ დაზღვეულნი.

ქართული საზოგადოებრიობა არასოდეს შერიგებია ამგვარ სიმახინჯეთა ტოტალურ აღზევებას, მით უმეტეს, რომ ყველაფერი ეს დამძიმებული იყო აშკარა ანტიეროვნული პოლიტიკით. პროტესტის ხმები სულ უფრო მძაფრად ისმოდა სხვადასხვა თავყრილობებსა თუ ქართველ მწერალთა და მეცნიერთა ნაწარმოებებში. როგორც ჩანს, ამ ხმებმა კრემლის კედლებშიც შეაღწია და საიმპერიო ხელისუფლება იძულებული გახდა მისთვის ფრიალ დამსახურებული და საპატიო გენერალი ვასილ მჟავანაძე გადაეყენებინა და ნაცვლად, საქართველოს კომპარტიის ცეკას მდივნად მილიციის ახალგაზრდა გენერალი, ედუარდ შევარდნაძე გამოემწესებინა.²⁷³

კომუნისტები არა მარტო პრივილეგირებული, არამედ ერთადერთი, აბსოლუტურად გაბატონებული ფენა იყო და მოსახლეობის ნაწილს არავინ არაფერს ეკითხებოდა. ტარდებოდა ცრუ არჩევნები. ირჩევდნენ მოწინავე მუშებსა და გლეხებს. რომლებიც შეიძლება თავისი საქმის მცოდნენი იყვნენ, მაგრამ მმართველობის არაფერი გაეგებოდათ. ეს ხელს აძლევდა არსებულ ხელისუფლებას, რადგან ქვეყანას დამოუკიდებლად თვითონაც ვერ მართავდა, მოსკოვზე იყო დამოკიდებული და თავიანთი მარიონეტული გეგმების შესასრულებლად სწორედ ასეთი ადამიანები სჭირდებოდათ.²⁷⁴

საბჭოთა საქართველოს სინამდვილე ერთი სიტყვით ასეთი იყო: ტარდებოდა კომუნისტური პლენუმები, სესიები, სადაც კრიტიკისა და თვითკრიტიკის ილუზიას და ნეგატიურ მოვლენებს ქმნიდნენ, რაც ძირითადად საბჭოთა და კომუნისტურ შინაარსში არ თავსდებოდა, ებრძოდნენ. მაშინდელი პრესა აჭრელებული იყო ნეგატიურთან ბრძოლის ხელოვნური თუ ნამდვილი თემებით, ხოლო

²⁷³ *მ. სამსონაძე*, საქართველო 1921–1991 წლებში, თბ., 2001, გვ. 17.

²⁷⁴ *ე. თავბერიძე*, რატომ დახვრიტეს ვლადიმერ ჟუანია, თბ., 1991, გვ. 31.

ტელევიზიით გამომსვლელები ოფლად იღვრებოდნენ ამ საკითხზე საუბრის დროს.²⁷⁵

ჟურნალისტის ცხოვრება და შრომა მძიმე პირობებში ხდებოდა. მაგრამ მთავარი უბედურება საყოფაცხოვრებო პირობები კი არ იყო, არამედ – აკრძალვები.

მათ უფლება არ ჰქონდათ მომხდარი ხანძრის ან წყალდიდობის შესახებ გაზეთის ფურცლებზე მცირე ინფორმაცია მაინც მოეთავსებინათ, რომ არაფერი ვთქვათ შედარებით უფრო არსებითი მოვლენების აღნიშვნისა. პრესის შინაარსის მიხედვით გამოდიოდა, რომ ჩვენთან არ ხდებოდა სარკინიგზო და საავიაციო კატასტროფები, არ იძირებოდნენ გემები, მაღაროებში ადგილი არ ჰქონდა აფეთქებას, ავტომობილები არ ეჯახებოდნენ ფეხით მოსიარულეებს, ზეავი არ ემუქრებოდა მთის სოფლებს...

60-იანი წლების დასაწყისში მოსკოვთან ერთმანეთს შეეჯახა სამგზავრო და სატვირთო მატარებელი. ჭორები მსხვერპლთა შესახებ სწრაფად ვრცელდებოდა. „იზვესტიის“ რედაქციას და ასევე სხვა გაზეთებსაც აუკრძალეს სწორი ინფორმაციის გამოქვეყნება. მითითებაში ნათქვამი იყო: „არავის არ სჭირდება! ვინც იცის – მან იცის, ვინც არ იცის – ვერ გაიგებს“.²⁷⁶ ხალხში კი ჭორი უფრო სწრაფად ვრცელდება, ვიდრე სწორი ინფორმაცია. ცნობილია, რომ „საბჭოური პრესა“ თუ ფილმის შეფასებისას აღნიშნავდა იდეოლოგიურად სუსტია და ჩვენი ცხოვრების წესს არ შეესაბამებო, მაშინ კინოთეატრებთან უშველებელი რიგები დგებოდა, და პირიქით.

საგულისხმოა, რომ XX ყრილობამდე ცოტა ხნით ადრე, ხრუშჩოვის მითითებით, ქვეყნის ყველა ბიბლიოთეკიდან ამოიღეს საყ. კპ(ბ) იმ ყრილობათა სტენოგრაფიული ანგარიშები, სადაც გამოდიოდა ხრუშჩოვი.²⁷⁷ ეს იმით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომ ნიკიტა გაქცეოდა რეპრესიების მონაწილის მხილებას. თუმცა არც შემდეგ დაუხვია უკან „პალაჩის“ როლისაგან. მეოთხედ საუკუნეზე მეტი გასაიდუმლოებული იყო საზოგადოებისაგან 1962 წლის 2 ივნისის ნოვოჩერკასკში მომხდარი მოვლენები. ამ დღეს

²⁷⁵ იქვე, გვ. 35–36.

²⁷⁶ ა. აკუბეი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 90.

²⁷⁷ Советская Россия. 1989, 14 июля.

დემონსტრანტთა მძლავრი კოლონა, რომელიც შედგებოდა ქარხნისა და სხვა საწარმოთა მუშებისაგან, გაემართა ქალაქის ცენტრალური მოედნისაკენ. ქუჩაში გამოვიდნენ მუშები ანტიხრუსჩოვული ლოზუნგებით. ხელისუფლება მოემზადა დემონსტრაციის დასახვრეტად. მობილიზებულ იქნა ჯარის ნაწილები არმიის გენერლის პლიევის ხელმძღვანელობით. მოსახლეობისათვის სროლის ხმა რომ ძალიან ხმამაღალი არ ყოფილიყო, დილიდან რადიოქსელით ტრანსლირებული იყო მუსიკა. პარალელურად სამხედრო ნაწილები სატანკო შემადგენლობასთან ერთად მიემართებოდნენ ქალაქის ცენტრისაკენ დემონსტრანტებთან შესახვედრად. ავტომატური იარაღიდან მასირებული ცეცხლის გახსნის შემდეგ დაიღუპა 22 ან 24 ადამიანი, მათ შორის სკოლამდელი ასაკის ბავშვი, დაიჭრა 30 კაცი. მოკლულები მალულად დაკრძალეს, მაგრამ ხელისუფლებისათვის ეს მსხვერპლი საკმარისი არ აღმოჩნდა. იმავე წლის აგვისტოში ნოვოჩერკასკში ჩატარდა რსფსრ უმაღლესი სასამართლოს კოლეგიის ღია სასამართლო პროცესი, სადაც განიხილეს „14 წესრიგის დამრღვევი ორგანიზატორის საქმე“. მათგან შვიდს დახვრეტა მიუსაჯეს. სინადვილეში ამ მოვლენების ორგანიზატორი და მთავარი დამნაშავე იყო ხრუსჩოვი. მუშათა დემონსტრაცია დაიწყო საკვებ პროდუქტებზე ფასების აწევის გამო, რასაც ერთდროულად მოჰყვა შრომის ანაზღაურების შემცირება 1962 წლის ზაფხულში. 1961 წელს გატარებულმა ფულის რეფორმამ ასევე უარყოფითი გავლენა მოახდინა მოსახლეობის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.²⁷⁸

თავდასხმებს აწყობდნენ არა მხოლოდ ცოცხალ ლენინზე. არამედ მაგზოლუუმის ბინადარ ბელაღზეც. მეოთხე შემთხვევას ადგილი ჰქონდა 1973 წლის 1 სექტემბერს. კრემლის კომენდანტის ს. შორნიკოვის ჩვენებით უცნობმა პირმა შეძლო ტანსაცმლის ქვეშ დამალული ასაფეთქებელი დანადგარის შეტანა მაგზოლუუმში. შემოდგომის პირველ დღეს სკოლებში დაიწყო მეცადინეობა და მაგზოლუუმში მოწაფეების ნაკადი შედიოდა. ამ გარემოებამ დაცვის ყურადღება მოაღუნა. ტერორისტი სკოლის პედაგოგად მიიჩნიეს. სარკოფაგთან მიახლოებისას უცნობმა შეუმჩნევლად შეაერთა

²⁷⁸ *Н. Барнабишвили*, Крими, Тб., 1997, с. 26–27.

ასაფეთქებელი. მაჭოლუმში აფეთქების საშინელი ხმა გაისმა. მაგრამ 1960 წლის შემთხვევის შემდეგ, საცავი მინის დამცავი პროფილაქტიკური ღონისძიებების გამო, სარკოფაგი უვნებლად გადაარჩა.

აფეთქების შედეგად ადგილზე დაიღუპა ახალგაზრდა ცოლქმარი ასტრახანიდან, მძიმედ დაიჭრა ოთხი მოწაფე. სარკოფაგის მცველი სამხედროები დარბაზის მთელ ტერიტორიაზე მიმოფანტა. თავად ტერორისტისაგან დარჩა მხოლოდ ერთი ხელი და თავის ნაწილი.²⁷⁹

საბჭოთა რეჟიმისადმი პროტესტის ნიშნად 1975 წლის 9 ნოემბერს რიგის პორტიდან მე-2 რანგის კაპიტანმა ვ. საბლინმა შეინთან ერთად ხელთ იგდო სამხედრო გემი, რომელიც შვეციის მიმართულებით წაიყვანა. ხელისუფლების გადაწყვეტილებით 1976 წლის 3 აგვისტოს საბლინი დახვრიტეს.²⁸⁰

უკვე განსაიდუმლოებული და გამოქვეყნებული საარქივო მასალებიდან თვალნათლივ ჩანს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დროს ანტისაბჭოთა გამოსვლები ინტენსიურად ხდებოდა. თუმცა მოსახლეობა ინფორმაციას მოკლებული იყო. ასეთ გამოსვლებს კი რეჟიმი სხვა კვალიფიკაციას აძლევდა. მოვიტანოთ ფაქტები 50-იანი წლებიდან. მაგალითად, 1957 წლის 10-11 ივნისს მოსკოვის ოლქის ქალაქ პოდოლსკში 3 ათასი ადამიანი გამოვიდა, რომელსაც „მთვრალ მოქალაქეთა ჯგუფის“ გამოსვლა უწოდეს. 9 პიროვნება მისცეს პასუხისგებაში.

მეორე მასობრივი „უწესრიგობა“ დაფიქსირდა 1961 წლის 15 იანვარს ქ. კრასნოდარში. მონაწილენი 1300 შეადგენდნენ. გამოყენებულ იქნა ცეცხლსასროლი იარაღი, რის შედეგადაც დაიღუპა ერთი ადამიანი. სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მისცეს 24 მოქალაქე.

ნახევარი წლის შემდეგ, 21 ივნისს ალტაის მხარის ქალაქ ბიჰსკში მასობრივ გამოსვლებში 500 კაცი მონაწილეობდა. აქედან მრავალი, მთვრალ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მილიციასთან შეტაკებაში დაიღუპა ერთი, ერთი დაიჭრა. განსაკუთრებით აქტი-

²⁷⁹ Н. Зенкович, Покушения..., с. 34–35.

²⁸⁰ Н. Зенкович, Тайны..., с. 289–290.

ვისტი 15 კაცი დააპატიმრეს.

ცხრა დღის შემდეგ ვლადიმირის ოლქის ქ. მურომში ორჯონიკიძის სახ. ქარხნის 1500-ზე მეტი მუშა გამოვიდა პროტესტით. მილიციასთან შეტაკებაში ორი დაიჭრა, 12 სასამართლოს გადასცეს...

ასეთი ფაქტების სია იმდენად ვრცელია, რომ მას ცალკე გამოკვლევა უნდა მიეძღვნას. საერთოდ შეიძლება ითქვას, რომ ომის შემდეგ მხოლოდ 30 წლის განმავლობაში სსრკ-ში დაფიქსირდა მასობრივი გამოსვლების 24 შემთხვევა, რომელიც მიმართული იყო ხელისუფლების წინააღმდეგ. 11 შემთხვევაში ხელისუფლების მხრიდან გამოყენებულ იქნა ცეცხლსასროლი იარაღი, რის შედეგადაც დაიღუპა 43 ადამიანი და 166 დაიჭრა. 590 პირის წინააღმდეგ აღიძრა სისხლის სამართლის საქმე.

სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით 1956–1987 წლებში ანტისაბჭოთა გამოსვლებისათვის სხვადასხვა ფორმით რსფსრ სსკ 70 მუხლით გაასამართლეს 6543 ადამიანი, ხოლო 190 პრიმა მუხლით – 1609 კაცი.²⁸¹

ნათქვამია, „რაც უფრო მეტი აზრია გამოთქმული, მით უფრო საიმედო იქნება გადაწყვეტილება“, მაგრამ ყოფილ საბჭოთა კავშირში ეს ჭეშმარიტება მუდმივად ნააზრევად ითვლებოდა. 80-იან წლებში ის რეაბილიტირებულ იქნა „პლურალიზმის“ სახელწოდებით. შესაძლებელია არცთუ მთლად გასაგებ ამ ლათინურ სიტყვას იმიტომ მიეცა უპირატესობა, რომ ცუდ შეგრძნებას იწვევდა მისი რუსული შესატყვისი – „სხვაგვარად მოაზროვნე“. ამავე მნიშვნელობით იხმარებოდა ინგლისური ტერმინი „დისიდენტიც“.

საინტერესოა, რომ შუა საუკუნეებში „დისიდენტებს“ უწოდებდნენ არაყათოლიკებს – მართლმადიდებლებსა და პროტესტანტებს.

80-იანი წლების მეორე ნახევარში ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში შეიქმნა მრავალრიცხოვანი თვითმოქმედი საზოგადოებრივი ფორმირებები მოღვაწეობის ფართო დიაპაზონით. მათ მონაწილეებს ხშირად არაფორმალურად უწოდებდნენ.

„არაფორმალური“ წმინდა რუსული, უფრო სწორად საბჭოთა წარმოშობისაა. „არაფორმალუბა“, პირველ რიგში, დაკავშირებული

²⁸¹ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 299.

ლია ადამიანის მისწრაფებასთან – საზოგადოებაში გამოამჟღავნოს თავისი ინდივიდუალური შესაძლებლობანი.

არაფორმალური გაერთიანებები არ წარმოადგენს ჩვენი დღეუბის გამოგონებას. მას გააჩნია მდიდარი ისტორია. საერთო შეხედულების საფუძველზე შექმნილი ადამიანთა გაერთიანებები ცნობილია უძველესი დროიდან. საკმარისია გავიხსენოთ ანტიკური ხანის მრავალრიცხოვანი ფილოსოფიური მიმდინარეობანი, რაინდთა ორდენები, შუა საუკუნეების ლიტერატურული და მხატვრული სკოლები, მასონთა ლოჟები და სხვ.

1981 წლის გაზაფხულზე მასონების საიდუმლო ორგანიზაციის გახსნასთან დაკავშირებით გაირკვა, რომ ლოჟა „პ-2“ წევრები იყვნენ პარლამენტარები, მთავრობის წევრები, ცნობილი სახელმწიფო ჩინოვნიკები, გენერლები, სპეცსამსახურის უფროსები, მრეწველები. ლოჟის ხელში აღმოჩნდა მაგალითად, გავლენიანი გამომცემლობა „რიცოლი“ და იტალიის უმსხვილესი გაზეთი „კორიერე დელა სერა“, მილანის ჟურნალი „სეტიმანალე“ და პროფაშისტური ყოველკვირეული „ბორგეზე“.

ოფიციალური სახელმწიფოებრიობისადმი წინააღმდეგობამ მასონთა რიგებში მოიყვანა მეცნიერებისა და კულტურის ისეთი უდიდესი მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ: ბომარშე, გოლდონი, მოცარტი, ბეთჰოვენი, ნიუტონი, გოეთე, დიდრო, რუსო, ვოლტერი და სხვ. მასონები იყვნენ ნაპოლეონი, მიურატი, ჯუზეპე გარიბალდი; აშშ-ის 33 პრეზიდენტი, მათ შორის რიჩარდ ნიქსონი და ჯერარდ ფორდი. აგრეთვე უ. ჩერჩილი, ჩან კაიში, პინოჩეტი და სხვ. დღეს მსოფლიოში ითვლება მასონების ლოჟის 14 მილიონი წევრი.

ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე ადმინისტრაციულ-მმართველური სისტემის განვითარების, განსაკუთრებით 20-იანი წლების ბოლოსა და 30-იანი წლების დასაწყისში „დიად გარდატეხას“ თან ახლდა არაფორმალური გაერთიანებებისა და მათი მონაწილეების მკვეთრი შემცირება. კოლექტივიზაცია მხოლოდ სოფლის მეურნეობის სფეროში არ მიმდინარეობდა. „ერთიან მშენებლობად“ ცდილობდნენ გადაექციათ მთელი სოციალური ცხოვრება. წაეშალათ მისი ფორმების სხვადასხვაობა, რათა უფრო ადვილი ყოფილიყო მათი კონტროლი.

ასე, რომ 1932-1934 წლების ლიტერატურაში პრაქტიკულად გაქრა ყველა ჯგუფი და მიმდინარეობა, რომელთა შორის წამყვანი როლი ეკუთვნოდათ რუსეთში: ფუტურისტებს, კონსტრუქტივისტებს, ძმებს სერაპიონელებს; საქართველოში: ცისფერ ყანწლებს, ძველ კავშირელებს, ხომალდის ჯგუფს, ილიონს, მათ ბაზაზე შექმნილ აყადემიურ ასოციაციას და ა.შ. მათი არსებობა შეუთავსებელი გახდა მწერალთა ერთიანი კავშირისათვის, რომელსაც „ზემოდან“ ჰქონდა თავს მოხვეული გარკვეული პლატფორმა. ასევე მიზანმიმართულად მიმდინარეობდა ანალოგიური პროცესი ყველა შემოქმედებით სფეროში. ცდილობდნენ შეექმნათ „ერთიანი და განუყოფელი“ თეატრი და კინო, მხატვრობა და არქიტექტურა. პირადი მატერიალური უზრუნველყოფა, კულტურისა და სოციალურ ფორმათა ურთიერთობის პლურალიზმი თანდათანობით წარსულს ბარდებოდა. იცვლებოდა ერთფეროვნების იერით, რაც უმაღლეს მიღწევად ითვლებოდა.

30-იანი წლების შუა პერიოდში პრაქტიკულად არ დარჩენილა გაერთიანება რეგისტრირების გარეშე. თითქმის ყველა ასეთი დაჯგუფება გაიგივებული იყო ანტისაბჭოურ ორგანიზაციებთან, რომლებზეც, ბუნებრივია, რეპრესიები ვრცელდებოდა.

პრაქტიკულად ასე ხორციელდებოდა სტალინის აზრი, რომელიც მან გამოთქვა ჯერ კიდევ 1926 წელს იმის შესახებ, რომ პროლეტარიატის დიქტატურა წარმოადგენს პარტიის სახელმძღვანელო მითითებებს პლუს პროლეტარიატის მასობრივი ორგანიზაციების მიერ ამ მითითებათა ცხოვრებაში გატარება, პლუს მოსახლეობის მეშვეობით მისი ცხოვრებაში დანერგვა...

აქედან ჩანს, რომ თვითმოქმედი გაერთიანებებისათვის (განსაკუთრებით ვისაც არ გააჩნდა ფორმალური სტრუქტურები) ადგილი არ რჩებოდა. ეს რკინისებრი ჩარჩოები, ბუნებრივია, აუტანელი ხდებოდა თავისუფალი დროსტარების მსურველი ახალგაზრდობისათვის. ამიტომაც ყველაზე „მკაცრ“ პერიოდში (30-40-იანი წლები), როდესაც კონტროლდებოდა სტუმრებთან საუბარიც კი. მაინც აღმოცენდნენ ახალგაზრდული ცალკეული არაფორმალური გაერთიანებები. თუმცა იმ წლების ოფიციალურმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა სიტუაციამ მკვეთრი დაღი დაასვა მათ მოქმედებას. ესენი იყვნენ ყოველგვარი ურთიერთკავშირის გარეშე არსებული

მცირე ლოკალური ჯგუფები, რომლებიც თავის წევნში იხარშებოდნენ.

არაფორმალურმა გაერთიანების ბუმი მთელ საბჭოთა კავშირს ერთბაშად მოედო. მხოლოდ მოსკოვში 1987 წელს „არაფორმალურად“ თვლიდა თავს ახალგაზრდა ინჟინერთა და ტექნიკოსთა 52%, ახალგაზრდა მუშების – 65%, 70%-ზე მეტი სტუდენტი და უფროს-კლასელი, 90%-მდე პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებლის მოსწავლე. არაფორმალურმა მოძრაობამ უკვე პირველ ხანებში მრავალ ადგილას თავის კონტროლს დაუმორჩილა ოფიციალური ხელისუფლების მოქმედება, ხოლო ზოგან თავის პლატფორმაზე გადმოიყვანა“.

ბოლო დროს შემუშავებული ტრადიციული განმარტებით „არაფორმალური“ არიან ნებაყოფლობით გაერთიანებული თვით-მოქმედი ფორმირებები, რომლებიც აღმოცენდნენ „ქვეყიდან“ დაწყებული ინიციატივით და შემდეგ იქნენ ცნობილი არსებული ხელისუფლების მიერ. არაფორმალური შეიძლება შემდეგ ჯგუფებად დაყვით:

1. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური; 2. სოციალურ-კულტურული; 3. სოციალური დახმარების კლუბები; 4. რელიგიური და ნახევრად რელიგიური, 5. ეკოლოგიური და სოციალურ-ეკოლოგიური; 6. სამართალდამცავი ჯგუფები და გაერთიანებები; 7. სპორტული (უშუს, კარატესა და სხვა თაყვანისმცემლები); 8. მუსიკალური ფანატები; 9. ასოციაციები – თავისუფალი დროის სფეროში (პანკები, პიპები, მეტალისტები, როკერები და ა.შ.); 10. ანტი-სოციალური (ნაციონალ-სოციალისტური, ხულიგნური და სხვ.).

საზოგადოებისადმი დამოკიდებულების მიხედვით არაფორმალური იყოფოდნენ სამ ჯგუფად:

1. არაფორმალური გაერთიანებები, რომელთაც ჰქონდათ გარდამქმნელი ან კრიტიკული პროგრამები, რის მეშვეობითაც ცდილობდნენ გავლენა მოეხდინათ საზოგადოებაზე (პოლიტიკური ჯგუფები და ორგანიზაციები, ეკოლოგიური, ზოგიერთი შემოქმედებითი გაერთიანება).

2. არაფორმალური გაერთიანებები, რომელთაც საზოგადოებასთან ურთიერთობა არ სურდათ (ზოგიერთი რელიგიური გაერ-

თიანება და შემოქმედებითი ჯგუფი, ტურისტები, პიპები და მუსიკალური ფანატების ნაწილი).

3. აგრესიული ხასიათის არაფორმალური გაერთიანებები, რომელთა პროგრამებში საუბარი იყო აუცილებლად ძალის გამოყენებაზე, სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩათვლით (ყაზანის ან ლიუბერების ტიპის ტერიტორიული გაერთიანებები).

პრაქტიკულად ახალს წარმოადგენდა საზოგადოებრივი მოძრაობა, რომელიც აღმოცენდა და არსებობს განსაზღვრული მიზნის რეალიზაციისათვის. საზოგადოებრივი მოძრაობის მასობრივი ხასიათი აახლოებს მას საზოგადოებრივ ორგანიზაციასთან, მაგრამ მათ შორის არსებითი განსხვავებაა:

პირველი, საზოგადოებრივი მოძრაობა სტრუქტურულად შეიძლება არ იყოს გაფორმებული.

მეორე, საზოგადოებრივი ორგანიზაცია წარმოადგენს თანამოაზრეთა გაერთიანებას, საზოგადოებრივ მოძრაობაში კი შეიძლება ჩაერთოს სხვადასხვა შეხედულების ჯგუფები და მიმდინარეობანი.

აღნიშნული მოძრაობიდან გვინდა გამოვყოთ „სახალხო ფრონტი“, რომლის ფორმულირება პირველად მოხდა ე.წ. გარდაქმნის საწყის ეტაპზე – ესტონეთში. მოგვიანებით „სახალხო ფრონტი“ მოქმედებდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის თითქმის ყველა რესპუბლიკაში.

საინტერესოა, რომ ესტონეთის სახალხო ფრონტმა უარყო მრავალეროვანი კოლექტივებისა და შერეული საბავშვო ბალების არსებობა. წარმოვიდგინოთ ქარხანა, სადაც მუშაობენ მხოლოდ ესტონელები და ქარხანა, რომელიც სხვა ეროვნების თანამშრომლებით არის დაცომპლექტებული. იგივე ითქმის საბავშვო ბალების შესახებაც. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა გვაგონებს მოწოდებებს „მხოლოდ არიელებისათვის“ ან „მხოლოდ თეთრკანიანებისათვის“.

სახალხო ფრონტი ტიპოლოგიურად სამ ტიპად წარმოგვიდგება – სადედაქალაქო, საოლქო (სამხარეო) და ეროვნულ-რესპუბლიკური.

რესპუბლიკური სახალხო ფრონტი, როგორც წესი, აბორიგენი ერის მოძრაობა იყო. მის წინააღმდეგ ხშირ შემთხვევაში აღმოცენე-

ბას იწყებდა ინტერმოდრობა ანუ ინტერფრონტი, რომელიც ძირითადად აერთიანებდა რესპუბლიკის რუსულენოვან მოსახლეობას. ასე მოხდა ბალტიისპირეთის თითქმის ყველა რესპუბლიკაში. ასევე განწირულის უკანასკნელ გაბრძოლებას ჰგავდა პოლიტიკურ არენაზე სოციალისტური ორიენტაციის არაფორმალური ჯგუფების გამოჩენა (მეცნიერული კომუნიზმის ასოციაცია, ნოვატორთა სოციალური ფრონტი, მუშა-მარქსისტთა ჯგუფი, „მუშათა გზა“ და სხვ.). აღსანიშნავია, რომ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში ასეთი ჯგუფები ეროვნულ მოძრაობას დაუპირისპირდნენ.

რუსეთში ზოგიერთმა არაფორმალურმა მოძრაობამ მწვავე შოვინისტური ხასიათი მიიღო. მაგალითად, ე.წ. ეროვნულ-პატრიოტულმა ფრონტმა „პამიატმა“. ეს იყო საზოგადოებრივი მოძრაობა, რომელიც ამოცანად ისახავდა რუსი, ასევე მისი მონათესავე ხალხების – უკრაინელებისა და ბელორუსების ეროვნულ აღორძინებას.

ეს გაერთიანება ჩამოყალიბდა XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოსა და 80-იანი წლების პირველ ნახევარში. თავისი არსებობის საწყის ეტაპზე „პამიატი“ დაკავებული იყო სანქციონირებული და არასანქციონირებული მიტინგების მოწყობით. მათი აქტივისტები ხშირად გამოდიოდნენ სხვადასხვა შეკრებაზე, ცდილობდნენ პოპულარობა მოეპოვებინათ ფართო მასებში.

„პამიატის“ შტაბბინა მდებარეობდა მოსკოვში დობრინინის მოედნის ახლოს. მისი წევრები ატარებდნენ შავ პერანგებს, მუხლებამდე ჩექმებს, დიდი ულვაშებით, დადიოდნენ „დაჭყეტილი“ თვალებით და განმგმირავ შემადრწუნებელ შთაბეჭდილებას ახდენდნენ. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ იხსნიდნენ „თეთრ ერებს“ აზიელების, მასონებისა და ებრაელების ცრუ საერთაშორისო შეთქმულებებისაგან. „პამიატის“ წევრებს ეგონათ, რომ მათ მხარს უჭერდა რამდენიმე მილიონი მოქალაქე, რადგან კავშირის მასშტაბით 30 ქალაქში თავისი განყოფილებები ჰქონდათ.

შტაბბინა მორთული იყო მემარჯვენე ექსტრემისტთა ემბლემებით. დროშებით, ლოზუნგებითა და სხვა ატრიბუტებით. ერთ-ერთ ოთახში ჭერიდან ჩამოშვებული იყო ზარი. რაც, „პამიატის“ აზრით წარმოადგენდა „ძილისაგან რუსი ხალხის გამოღვიძების“

სიმბოლოს. იქვე, კედელზე ეკიდა საშინელი ნაჯახი. „პამიატის“ ლიდერის დ. ვასილიევის აზრით, „ანტირუსულმა ძალებმა ხელთ იგდეს საბჭოთა პრესა, რადიო და ტელევიზია. ევროპიდან იდევნებოდნენ თეთრი რასები...“.

მათი ორგანიზაციის სახელწოდება ითარგმნება „ხსოვნა“ და მის წევრებს თავი მიაჩნდათ რუსული ეროვნული ტრადიციების დარაჯებად. ისინი ისწრაფოდნენ აღედგინათ რუსული სოფელი, რუსული კულტურა, რომელსაც მათი აზრით, თავს დაატყდა დაცემის სამოცდაათი წელი.

„პამიატი“ რუსეთის ყველა უბედურებას აბრალებდა „როკ-მუსიკას, დისკოთეკას, დასავლურ სექს-კულტურას და ყოვლისშემძლე სიონისტურ მაფიას“. „პამიატის“ წევრებს მიაჩნდათ, რომ მათ წინაშე იყო არჩევანი: ან ქცეულიყვნენ სოლომონისეული ტაძრის მშენებელთა მონებად, ან მოეკრიბათ ძალღონე და ყელი გამოელადრათ სიონისტური ვამპირისათვის.

ნებისმიერი პირი, მსგავსი მასალების გავრცელებისათვის, დიდ ბრიტანეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში ისჯება სისხლის სამართლის კანონით, რომელიც კრძალავს რასობრივი სიძულვილის გავლევას. მსგავსი დანაშაულისთვის საბჭოთა კავშირში სასჯელი გათვალისწინებული იყო სისხლის სამართლის კოდექსის 74-ე მუხლით. მიუხედავად შედარებით თავისუფლებისა, რაც მოსკოვში 80-იანი წლების მეორე ნახევარში იგრძნობოდა, მილიცია და სუკ-ი მაინც შლიდა დემონსტრაციებს და აპატიმრებდა ლიბერალ აქტივისტებს, მაგრამ „პამიატის“ მიმართ თითქმის არაფერი კეთდებოდა, მილიცია განზე იყო გამდგარი და თავისუფალი მოქმედების უფლებას აძლევდა.

პარადოქსია, ისეთ ქვეყანაში, როგორიც რუსეთია, რომელმაც ფაშისტის წინააღმდეგ ბრძოლაში მილიონობით ადამიანი დაჰარგა, ე.წ. „გარდაქმნის“ პერიოდში გამოჩნდნენ ადამიანები, რომლებიც ესესელთა ფორმით და სვასტიკიანი სამკლავურებით კოპწიაობდნენ. ყოველივე ეს პოლიტიკური აღზრდის სისუსტით ვერ აიხსნებოდა. როგორც ჩანს, ვილაციისათვის ძალზე სასარგებლო იყო, რომ ფაშისტების კაცთმოძულე იდეოლოგია დაუფლებოდა ახალგაზრდობის ნაწილს. ისინი საკუთარი იდეალების დასაცავად თითქმის ფაშის-

ტურ მეთოდებს იყენებდნენ. მათი ცნობა ძალიან ადვილი იყო: ეცვათ შავი ფერის ლაბადა, პერანგი, შარვალი, ჩექმები. ტანსაცმელი „მესამე რაიხის“ ოფიცრის ფორმის მაგალითზე. ერთმანეთს ესალმებოდნენ ფაშისტურად. ფსევდონიმებად ირჩევდნენ გერმანულ სახელებს: ჰანსი, პაულ, ჰაინრიხი, ფრიდრიხი, ელზა და ა.შ. ერთ-ერთ ძლიერ ორგანიზაციად ითვლება ლენინგრადელი ფაშისტების ჯგუფი. ფაშისტური თეორიული მემკვიდრეობიდან მათ აღებული აქვთ სიმკაცრე, საღიზმი, სხვათა ტკივილებისადმი გულგრილობა. მათი იდეალია „ძლიერი პიროვნება“, რომელსაც უფლება ექნება ყველასა და ყველაფერზე. თანამედროვე ფაშისტებისათვის ერთ-ერთ საყვარელ გასართობს წარმოადგენს საღამოობით ქუჩაში გამვლელის გაჩერება, რომელსაც აიძულებენ დადგეს მუხლებზე და იყვიროს „ჰაილ ჰიტლერ!“ „მათმა დაწოქილმა თაყვანისმცემელმა“ უნდა აკოცოს ხელზე ჯგუფის წევრებს. აქვთ გართობის სხვა ფორმებიც. იყო შემთხვევა, როდესაც ფაშისტების ჯგუფმა „შეათრია“ ცარიელ ბინაში ორმოცი წლის მამაკაცი და დაუწყო წამება ელექტროგამაცხელებლით. გონებადკარგულ ადამიანს წყლით ასულიერებდნენ და ისევ განაგრძობდნენ წამებას. დამწვარ ადგილებზე კი მარილს აყრიდნენ.

17 წლის პ. შევარდა სტუდენტ გოგონათა საერთო საცხოვრებელში და დაახრჩო ქალიშვილი. შემდეგ მიცვალებულს თვალებში ჩაასხა თმის ლაქი. ალბათ იმ მიზნით, რომ გამოძიებას თვალებში არ დაენახა მკვლელის ანარეკლი.

აღნიშნულ წლებში ლენინგრადელები შეადრწუნა მომხდარმა საშინელმა დანაშაულმა. ორმა „ფაშისტმა“ ახალგაზრდამ, ზედმეტ სახელად „პაულმა“ და „ბორმანმა“, რომელთაც მოხდილი ჰქონდათ სასჯელი ბინის ქურდობისა და ხულიგნური თავდასხმისათვის, ძალით გააუპატიურეს ქუჩაში შემხვედრი ორი გოგონა. შემდეგ დაუწყეს დანით სვასტიკის ამოკვეთა ზურგზე. „ნახატი“ ჩანაფიქრის მიხედვით ვერ გამოუვიდათ. ახლა ბრიტვის გამოყენებით სცადეს მისი სრულყოფა. წამების დროს მსხვერპლს აიძულებდნენ ეთქვა, რომ „უყვარს ფაშისტები“. ერთმა მათგანმა წამებას ვერ გაუძლო და გაგიჟდა.

ასეთ მოვლენებზე თვალის დახუჭვა ნიშნავდა ლალატს იმათ

მიმართ, რომელთაც სიცოცხლე შესწირეს ანტიფაშისტურ ბრძოლას...

დამნაშავეთა სამყაროს და სახელმწიფოს შორის 60-70-იან წლებში ახალი ამოცანები დადგა. ქვეყნის პატრონები სრულიადაც არ ცდილობდნენ დაემსხვრიათ ქურდული, დამნაშავეთა სამყარო. ახალი საშინაო პოლიტიკიდან გამომდინარე პირიქით. ესწრაფოდნენ ახლებურად დაემყარებინათ მათთან ურთიერთობა და დაამყარეს კიდევ. ამისათვის შექმნეს განსაკუთრებული საპყრობილებები, რომელშიც სპეციალურად შერჩეული მსჯავრდებულები ჰყავდათ. ესენი თავის დროზე „დაზარალებენ“ „ბლატნოებისაგან“, ე.ი. ქურდებისაგან. ასეთ კამერაში შესულ პატიმრებზე ახლა თვითონ ხმარობდნენ ძალას და ნებით თუ უნებლიედ ჰომოსექსუალისტებად აქცევდნენ. აღნიშნულ ციხეში მოხვედრის შიშით „კანონიერ ქურდებს“ ტოტალურად აიძულებდნენ ეთანამშრომლათ ორგანოებთან. ასე გადაწყდა ძველი დროიდან სსრკ-ში არსებული ანტაგონიზმი პოლიციასა და ქურდებს შორის.²⁸²

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, შინაგან საქმეთა სამინისტროს მონაცემებით, რუსეთში ორგანიზებულ დამნაშავეთა სამყარო კონტროლს უწევს 40%-მდე კერძო და 60% სახელმწიფო საწარმოებს, ასევე 50-85% ბანკებს. ამდენად, რუსეთის ეკონომიკის ორი მესამედი აღმოჩნდა დამნაშავეთა სინდიკატების ხელში.

კომუნისტური მმართველობის დაშლის მომენტიდან რეკეტი ნორმად იქცა. კერძო მწარმოებელთა უმრავლესობა და კომერციული ბანკები იძულებულია დამნაშავეთა სამყაროს გადაუხადოს მოგების 10-30 პროცენტი. ბერლინის არასამთავრობო ორგანიზაციამ „ტრანსპარენს ინტერნაციონალმა“, რომელიც დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში კომპეტენტურია, რუსეთს დამნაშავეობის მაჩვენებლების მიხედვით, მეოთხე ადგილი მიჰუთვნა 50 ქვეყანას შორის, კოლუმბიის, ნიგერიისა და ბოლივიის შემდეგ.²⁸³

ყოფილ საბჭოთა კავშირში მოქმედებს 8 ათასი დამნაშავეთა ჯგუფი, მათგან 200 საერთაშორისო კლასისაა. 26-მა თავისი ფილიალები შექმნა შეერთებულ შტატებში, სადაც მათ გაინაწი-

²⁸² ნ. ბარნაბიშვილი, დასახ. ნაშრომი. გვ. 278.

²⁸³ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი. გვ. 538.

ლეს სფეროები ამერიკელ, სიცილიელ და კოლუმბიელ დამნაშავეთა სინდიატებთან.²⁸⁴

რუსეთში საშუალოდ შეკვეთით ხდება 500 მკვლელობა. იშვიათად, რომ მათი გახსნა მოხდეს. არ არის არცერთი სამართალდამცავი ორგანიზაცია, რომელსაც შეეძლოს უზრუნველყოს ყოვლისშემძლე სინდიატების დაცვა.²⁸⁵

80-იანი წლების მეორე ნახევარში საქართველოშიც შეიქმნა არაფორმალური გაერთიანებები, მათ შორის „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება“, რომელმაც თავდაპირველად კულტურულ-საგანმანათლებლო ამოცანები წამოაყენა. ცოტა ხნის შემდეგ ეს საზოგადოება პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული იდეების მქადაგებელი გახდა.

1988 წელს აღნიშნულ საზოგადოებას გამოეყო და ცალკე პოლიტიკურ პარტიად გაფორმდა „ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია“, რომლის ლიდერები გახდნენ: გ. ჭანტურია, ი. ბათიაშვილი და ი. წერეთელი. უკვე 1989 წლის დასაწყისში წერეთელი და ბათიაშვილი გამოეყვნენ ჭანტურიას და შექმნეს „ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია“, რომელსაც ასევე ეწოდებოდა საქართველოს დემოკრატიული პარტია.

ყველა ამ პარტიას საპროგრამო და საწესდებო პრინციპები ერთმანეთის მსგავსი ჰქონდა და მიმართული იყო საქართველოს საბჭოთა კავშირიდან გამოსვლისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისაკენ.

ზოგიერთი არაფორმალური პოლიტიზირებული გაერთიანება საფუძველი გახდა ეთნოკონფლიქტების წარმოშობისა, რამაც საველალო შედეგამდე მიგვიყვანა. ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ 1979 წლიდან, საფუძველი ჩაეყარა არაფორმალურ ჯგუფს, რომელიც შემდეგში „ადამონ ნიხასად“ ჩამოყალიბდა. მისი საქმიანობა განსაკუთრებით გააქტიურდა როკის გვირაბის გახსნის შემდეგ, 1988 წლის ზამთრიდან, როცა ოსეთთან ურთიერთობა გაადვილდა. მაშინ მომწიფდა „ორი ოსეთის“ გაერთიანების საკითხი. უკვე სიმპტომატური იყო, რომ თანდათან გაქრა

²⁸⁴ იქვე.

²⁸⁵ იქვე. გვ. 541.

ქართული წარწერები, განსაკუთრებით ჯავის რაიონში.

1988 წლის დასაწყისში ოსური ინტელიგენციის ერთი ნაწილის (ჯ. ჩოჩიევი, ა. ცხოვრებოვი, ზ. აბაევა, ა. ჯიგაევი და სხვ.) მიერ უკვე ორგანიზებულად ყალიბდება არაფორმალური პოლიტიზირებული მოძრაობა „ადამონ ნიხასი“, აღან ჩოჩიევის ხელმძღვანელობით და მაშინვე აყენებს ჩვენთვის ახლა უკვე კარგად ცნობილ მოთხოვნებს. 1989 წლის ივნისში „ადამონ ნიხასმა“ ოფიციალურ რეგისტრაციას მიაღწია და მკვეთრად გააძლიერა პროვოკაციული აქციები მდგომარეობის დესტაბილიზაციის მიზნით.

1988 წლის მონაცემებით სწორედ ამ არაფორმალური შოვინისტური გაერთიანების წყალობით, ყოფილი ოლქის პოლიტიკური მმართველობის ბიუროკრატიულ აპარატში 140 წევრიდან 85 ოსი ეროვნების იყო, 34 ქართველი, ხოლო აღმასრულებელი ხელისუფლების 227 წევრიდან 176 ოსი იყო, 43 კი ქართველი.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ხელმძღვანელ თანამდებობებზე ქართველთაგან ხშირად ნიშნავდნენ პიროვნებებს, რომლებსაც არ გააჩნდათ მაღალი ზნეობრივი თვისებები, ეროვნული სიამაყე და სხვისი ნება-სურვილის აღმსრულებლები იყვნენ. ასეთი ხელმძღვანელები ხშირად არაკანონიერად წყვეტდნენ საქმეს ქართველთა მიმართ, რათა ოსი ხელმძღვანელებისათვის ეამებინათ.

ოსი მოსახლეობის ინტელექტუალურ ბირთვს წარმოადგენდნენ პიროვნებები, რომელთაც ცნობიერება ჩამოუყალიბდათ რუსულ-ოსური „ბილინგვიზმის“ საფუძველზე, რამაც განაპირობა ოლქის ოსური მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ორიენტაცია ჩრდილოეთ ოსეთზე, როგორც „რუსული სახელმწიფოს განუყოფელ ნაწილზე“.

არაფორმალთა გაერთიანებებში მარტო ახალგაზრდები როდი ჩაებნენ. პოლონელ სოციოლოგებს აქვთ ელეგანტური ფორმულა: ახალგაზრდა ის კი არ არის, ვისაც ჯერ კიდევ არ მიუღწევია განსაზღვრული ასაკისათვის, არამედ ის, ვინც თავს თვლის ახალგაზრდად.

ჯერ კიდევ 60-იან წლებში დასავლეთის ქვეყნებში დაიწყო ახალგაზრდობის გრანდიოზული გამოსვლები. ახალგაზრდობის პროტესტს ყოველ ქვეყანაში თავისი ისტორიული წანამძღვრები ჰქონდა. მაგალითად, აშშ-ში განსაკუთრებული უკმაყოფილება

გამოიწვია კორპორაციების გაძლიერებულმა გავლენამ განათლების სისტემაზე, პოლიტიკური მოღვაწეობის თავისუფლების შეზღუდვამ. სტუდენტების არმიამი გაწვევის ვალდებულების შემოღებამ იმ დროს, როდესაც ბინძური ომი მიმდინარეობდა ვიეტნამში.

საფრანგეთში დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო ჰუმანიტარული ინტელიგენციის საზოგადოებრივი მდგომარეობის შეცვლა, დასავლეთ გერმანიასა და დასავლეთ ბერლინში რადიკალურად განწყობილი ახალგაზრდობის მოღვაწეობა ბევრად განსაზღვრა ნაციზმის სულიერი მემკვიდრეობის აღორძინებამ, ტრადიციული გერმანული ავტორიტარიზმის რესტავრაციის გამაღებამ კონრად ადენაუერის მმართველობის წლებში და სხვ.

ასევე მრავალფეროვანი იყო ახალგაზრდობის საპროტესტო გამოსვლების ფორმები. 1964 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში კალიფორნიის უნივერსიტეტში მიმდინარეობდა „ჯდომითი“ გაფიცვა. მიჩიგანის უნივერსიტეტმა 1965 წლის 25 მარტს დასაბამი მისცა მიტინგ-დისკუსიებს, რომლებიც შემდეგ ამერიკის ასზე მეტ უმაღლეს სასწავლებელში ჩატარდა. 1965 წლის გაზაფხულიდან 1968 წლის გაზაფხულამდე ამერიკაში 300-ჯერ გაიზარდა ანტისაომარი დემონსტრაციების მონაწილეთა რიცხვი.

პოლანდიელმა ექსტრემისტებმა ბომბი ესროლეს პრინცესა ბეატრისას კორტეჟს.

1968 წლის მაისში ფრანგი სტუდენტები აწყობენ „ფრონტულ შეტევას ბურჟუაზიული სისტემის წინააღმდეგ“. იკაეებენ და ანგრევენ სორბონას, აღმართავენ ბარიკადებს, იღვრება სისხლი... 1967 წლის 22 მაისს რადიკალები წვავენ ხალხით გავსებულ ბრიუსელის უნივერსიტეტს – „ინოვაციენს“... კლავენ ასობით უდანაშაულო ადამიანს, ასეთი იყო შეამბოხეთა აქციის დიაპაზონი.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყოფილ საბჭოთა იმპერიაში 80-იანი წლების მეორე ნახევარში მიმდინარე არაფორმალური პოლიტიზირებული მოძრაობა განსხვავდებოდა როგორც 60-იანი წლების დასავლეთში მიმდინარე ანალოგიური მოძრაობისაგან (სადაც თითქმის განუყოფლად ბატონობდა „სივრცის“ თემა), ასევე „საყავშირო“ პრეცედენტებისაგან: „XX ყრილობის შვილები“ 60-იან წლებში და 70-იანი წლების დისიდენტობა.

ასევე ძველია არალეგალური თვითგამოცემები. შეიძლება

ითქვას, რომ თვითგამოცემა წარმოადგენს დამწერლობის შექმნიდან კაცობრიობის მუდმივ თანამგზავრს.

XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, პეტრე პირველი იძულებული გახდა გამოეცა ბრძანება იმათ შესახებ, რომლებიც ყრძალულ ლიტერატურას ავრცელებდნენ. ამ პერიოდში ფართოდ ჩნდებოდა ყალბი სიგელები, ერეტიკული ტრაქტატები, ცრუ ბრძანებები, ალბომები ლექსებისათვის.

საბჭოთა რეჟიმის პერიოდში, 1961 წელს მაიაკოვსკის მოედანზე ახალგაზრდა ოპოზიციონერთა ჯგუფი გამოვიდა პროტესტით ნიკიტა ხრუშჩოვის ავანტიურისტული პოლიტიკის წინააღმდეგ. ამავე დროს ახალგაზრდა დისიდენტებმა გამოსცეს არალეგალური ჟურნალები „სინტაქსისი“ და „ფენიქსი“.²⁸⁶

80-იანი წლების მეორე ნახევარში საბჭოთა კავშირის პერიოდულ და ინფორმაციის სხვა საშუალებებმა „წაღეკა“ სხვა ყველაფერი, რაც თვითგამოცემების ფურცლებით ვრცელდებოდა. ოფიციალურ პრესაში, აშკარად, ისეთი სიმძაფრის წერილები დაიბეჭდა, როგორიც არალეგალურ გამოცემებშიც კი არ გამოქვენებულა. ერთადერთი, რაც იცავდა ასეთი ინფორმაციის არსებობას, პოლიგრაფიის ეკონომიკური შესაძლებლობა იყო. პარალელურად კოოპერატორებიც ახერხებდნენ ბეჭდვასა და ქაღალდის შოვნას. და მაინც, მხოლოდ მაშინ ეძლეოდა ღია გზა ასეთი სახის გამოცემებს. 1986 წლის იელისში ჟურნალების თვითგამოცემის საერთო რიცხვი 10-ს უდრიდა. 1987 წელს – 30, ხოლო 1988 წელს 100-მდე გაიზარდა.

1989 წლის მონაცემებით ყოფილ კავშირში გამოდიოდა 323 დასახელების თვითგამოცემა. მათგან: ორგანიზაციების კუთვნილი – 208; დამოუკიდებელი – 115; ქრისტიანული – 36; ლიბერალურ-დემოკრატიული – 149; პაციფისტური – 4; მარქსისტული – 54; მუსიკალური – 33; ებრაული – 11; ტოლსტოელთა – 1; კრიშნაისტების – 2; ეკუმენისტური – 4; ეროვნული – 29; მხატვრულ-ფილოსოფიური – 54; საზოგადოებრივ-პოლიტიკური – 143; ეკოლოგიური – 8; თარგმნილი – 2; იუმორისტული – 8; საბავშვო – 2; ორგანიზაციების ბიულეტენები – 109.

²⁸⁶ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 347.

მთროკონფლიქტები

როგორც კონფლიქტების ანალიზის შედეგები ადასტურებენ, კონფლიქტს იწვევს ან მის ზონაში არსებული გამომწვევი რომელიმე მოპირდაპირე მხარე, ან გარედან არსებული „მესამე ძალა“.²⁸⁷

კონფლიქტში მონაწილე სუბიექტების და ძალების ურთიერთდაპირისპირებაში, მისი შემდგომი წარმართვის და საბოლოო შედეგების განმსაზღვრელი ფაქტორების სიმრავლე ცალკე განხილვის საგანია. ერთი ცხადია, ამ ფარულ ბრძოლაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს კონფლიქტების გამოწვევაში დაგროვილი გამოცდილება, „სააზროვნო ცენტრების“ აკადემიზმი, საღაზვერო სამსახური და ა.შ.

აღნიშნულის ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს რუსეთის სახელმწიფოს სტრუქტურებში კონფლიქტების გამომწვევი სპეციალური ინსტიტუტების, სპეციალური სამსახურის საქმიანობის ანალიზი. როგორც დასტურდება, ჯერ კიდევ ოქტომბრის გადატრიალებამდე, რამდენიმე წლით ადრე, მეფის ხელისუფლებას სახელმწიფოს მართვის სტრუქტურებში ჰყავდათ რუსეთის იმპერიაში შემავალ ხალხებს შორის კონფლიქტების გამოწვევაში დახელოვნებული სამსახურები, რომლებიც მთლიანად შეერწყნენ სოციალისტური სახელმწიფოს სტრუქტურებს, ჩადგნენ მის სამსახურში. ყოფილი საბჭოთა კავშირის სუკ-ის სისტემაში კონფლიქტოლოგიამ წამყვანი ადგილი დაიკავა და მახინჯი ფორმები მიიღო, მდიდარი გამოცდილება დააგროვა. ყველა ამ გამოცდილებას და წარსულის მეტყვიდრობას მისი კანონიერი გამგრძელებელი – დღევანდელი რუსეთის სახელმწიფო სტრუქტურა იყენებს.²⁸⁸

საბჭოთა რეჟიმმა იგნორირება გაუკეთა სხვადასხვა ერს,

²⁸⁷ დ. გეგეშიძე, ს. ყურაშვილი, რელიგიური ფაქტორი კონფლიქტოლოგიაში, ჟურნ. „პოლიტიკა“, 1994. №8-9, გვ. 25.

²⁸⁸ დ. გეგეშიძე, ს. ყურაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 26.

ეროვნებასა და ეროვნულ ჯგუფს. საერთო სახელმწიფოებრივი ინტერესების დროშით ნერგავდა უნიტარიზმს. ეროვნული დაპირისპირების მკვეთრმა გამწვავებამ გამოიწვია რეპრესიები, პირველ რიგში მთელი ხალხების ძალდატანებითი გადასახლება.

კომუნისტური ხელისუფლება დუმილით ხედებოდა... რითაც ხელს უწყობდა საქართველოში მცხოვრები სხვა ტომის წარმომადგენელთა იმ ანტიქართულ კონსოლიდაციას, რომელსაც ისინი კომპარტიში გაერთიანებითა და კომუნისტური ლოზუნგებით ფარავდნენ. ამ გარემოებას ყურადღება მიაქცია შ. ნუცუბიძემ და ამხილა „წითელი დროშის ტარზე დაკიდებულთა“ ანტიქართული მისწრაფებები. შ. ნუცუბიძე პრესის ფურცლებზე აღნიშნავდა: „ფრთხილად! ქვემძრომნი თავისას არ მოიშლიან“, „კომუნისტურ დროშის ქვეშ ხდება ახალი შემოსევა საქართველოზე, ქართველების მოძულე ელემენტებისა“.²⁸⁹

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ კონფლიქტური კერები ხშირ შემთხვევაში ჩნდება სახელმწიფოს სასაზღვრო ზოლში, იქ, სადაც კომპაქტურად ცხოვრობენ არადომინანტი ეთნოსის წარმომადგენლები – ეროვნული უმცირესობა – რომელიც თავისი ეროვნული შემადგენლობით ენათესავება ამ ტერიტორიის მოსაზღვრე სახელმწიფოს მოსახლეობას. ასეთ რეგიონებში უფრო ადვილად იჩენს თავს სეპარატისტული მოძრაობა, იმისდა მიუხედავად, აქ დაძაბული ვითარებაა თუ არა. ამ მხრივ გამონაკლისი არც საქართველოს სასაზღვრო ზოლია.

როდესაც სუსტდება პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობა, ეთნიკური უმრავლესობისა და უმცირესობის წარმომადგენლებში ამოქმედებას იწყებს ეთნიკურობის ყველაზე საშიში ფორმა – ნაციონალიზმი, რომლის სათავეშიც დემაგოგი პოლიტიკოსები დგებიან.²⁹⁰

კონფლიქტებში ვლინდება გარკვეული მიზნების მქონე ადამიანების ან ადამიანთა ჯგუფების უკმაყოფილება მათთვის არახელსაყრელი გარემოს მიმართ. ეს მაშინ ხდება, როდესაც თავს იჩენს

²⁸⁹ გ. ციციშვილი. ჩეკისტური ბრალდებები შალვა ნუცუბიძის მიმართ და მათი დოკუმენტურ-ანალიტიკური კომენტარები. თბ., 1998, გვ. 44.

²⁹⁰ კონფლიქტური სიტუაციები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში. თბ., 1998, გვ. 2.

ის სადავო საკითხები, რომელთა შესახებ მოლაპარაკება შეუძლებელი ან თითქმის შეუძლებელია. ამის შედეგია ადამიანთა ჯგუფების ისეთი ქცევა. რომელიც სერიოზულ ზიანს აყენებს როგორც ინდივიდებს, ასევე საზოგადოებებს, ერებს და ემუქრება მათ ფიზიკურ თუ ფსიქოლოგიურ უშიშროებას. დაპირისპირება სხვადასხვა ფორმით ვლინდება: ქუჩის ძალადობით, მკვლევლობებით, რელიგიური ომით, ეთნიკურ ურთიერთობათა გამწვავებით, ტერიტორიული ექსპანსიითა და ერთაშორისი კონფლიქტებით.²⁹¹

ცნობილია, რომ 99 ქვეყანას ჰყავს 291 ეთნიკური უმცირესობა „რისკის ფაქტორით“. ამასთან, ეთნიკური და ნაციონალური იდენტურობის პრობლემამ შრომითი მიგრანტებისა და ლტოლვილთა რიცხვის კვალდაკვალ ახალი დატვირთვა შეიძინა, რაც ახალ, პერმანენტულად ეთნიკურ უმცირესობებს აყალიბებს.²⁹²

თუ ეროვნული უმცირესობა თავიანთი ისტორიული სამშობლოს მიმდებარე ტერიტორიაზე ცხოვრობს და კრიტიკულ სიტუაციაში იქიდან რეალური დახმარების იმედი აქვთ, ამ დროს მრავალეროვანი საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი დაპირისპირება – „ჩვენ“ და „ისინი“, ძალზე მძაფრდება.²⁹³

საქართველოში არაქართველი მოსახლეობით კომპაქტურად დასახლებული ექვსი სასაზღვრო რეგიონია: აფხაზეთი, შიდა ქართლის ჩრდილო ნაწილი (ე.წ. სამხრეთ ოსეთი), ქვემო ქართლი, ვკავახეთი, პანკისის ხეობა და ყვარლის რაიონი.

ეროვნული მოძრაობის აქტივიზაციის კვალობაზე, განსაკუთრებით მის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში მრავალი უმწვავესი პრობლემა დაგვიგროვდა, რომლებმაც ეთნოკონფლიქტების სახით მკვეთრად იჩინა თავი. ამის მიზეზი კი, უწინარეს ყოვლისა, არის ის, რომ წლების განმავლობაში უყურადღებოდ რჩებოდა, უფრო მეტიც, იჩქმალებოდა „ხალხთა ურღვევი ძმობის“ მოჩვენებითი ღოზუნგის უკან ამ სფეროში არსებული უამრავი მტკივნეული პრობლემა. ამჟამად უნდა ითქვას, რომ მრავალი ასეთი პრობლემა

²⁹¹ კონფლიქტური... გვ. 7.

²⁹² იქვე გვ. 23.

²⁹³ ი. ჯუკაშვილი, ეთნიკური დაპირისპირების ისტორიული ასპექტის განსაზღვრისათვის, „კავკასიოლოგიის საერთაშორისო სამეცნიერო-კვლევითი საზოგადოებრივი ინსტიტუტის მოამბე“, II, მონრეალი-თბილისი, 2000, გვ. 63.

ტაბუდადებული იყო კომუნისტური პარტიის მიერ. მრავალი ეროვნული და ეროვნებათაშორისი საკითხები არასწორად, დამახინჯებულად, ისტორიული ფაქტების აშკარა იგნორირებით, შიშველი ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მეთოდებით წყდებოდა.²⁹⁴

ერთი შეხედვით თითქოს დღევანდელმა პოლიტიკურმა ვითარებამ გაამწვავა ეროვნული ურთიერთობანი. სინამდვილეში ამ მოვლენებს სსრკ ისტორიის ადრეულ სტადიაში ეყრება საფუძველი. დიდი ხნის წინ იყო ცნობილი ბალტიისპირეთსა და იაკუტიაში რთული ეროვნებათაშორისო სიტუაციაზე. ასევე ცნობილია ინგუშების გამოსვლები, რომლებიც 1973 წელს მოითხოვდნენ ჩრდილოეთ ოსეთის ერთ-ერთი რაიონის დაბრუნებას, რომელ ტერიტორიაზეც ისინი ტრადიციულად ცხოვრობდნენ მათ გადასახლებაამდე ე.ი. 1944 წლის თებერვლამდე. მართალია ამ ფაქტების შესახებ პრესას არ შეეძლო მაშინ ყურადღების გამახვილება.

მთიან ყარაბაღში სიტუაცია მწვავედებოდა ათწლეულების მანძილზე. ის გახდა ნათელი გამოხატულება წარსული წლების პოლიტიკისა, როდესაც ეროვნული საკითხები და პრობლემები წყებოდა ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული მეთოდებით, ზეწოლით. ამიტომ ყარაბაღის საკითხის გადაწყვეტის ძიება (და არა მარტო ყარაბაღისა) არ ღირს განუხრელად დავუკავშიროთ 80-იან წლებში იქ მიმდინარე მოვლენებს.²⁹⁵

ჩვენ წლების მანძილზე ყურადღებას არ ვაქცევდით ეროვნული პრობლემების მეცნიერულ დონეზე გადაწყვეტას, ვერიდებოდით სიმაღლის თქმას ჩვენს ტერიტორიაზე სხვა ხალხთა განსახლების ობიექტური მიზეზების შესახებ. ყველაფერს მხოლოდ და მხოლოდ „ინტერნაციონალიზმის“ პოზიციებიდან განვიხილავდით. ეს თითქმის ბოროტმოქმედების ტოლფასი გახდა და ფილოსოფოსის თქმისა არ იყოს, ერთმა ბოროტმოქმედებამ გზა გაუხსნა მეორეს. ჩვენვე შემოგვიბრუნდა ჩვენი წინაპრის შეგონებით გაუთავებლად ხელმძღვანელობა: „ჩემს მეზობლებთან მტრობასა ისევ მოთმენა ვირჩი“. სწორედ ამ დათმობა-მოთმენამ, იმან, რომ სიმაღლეს მთელი ზომით თავის დროზე არ ითქვა, ჩვენდა სამწუხაროდ, კარგი

²⁹⁴ ცხოვრება, 1991, 16 თებერვალი.

²⁹⁵ ი. რიმარენკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 17.

ნაყოფი ვერ გამოიღო.²⁹⁶

საერთოდ კი სიყვითისმქნელობის, სოლიდარობის, ზრუნვისა და დახმარების მიუხედავად, „სხვისი ჭირის“ გამზიარებელ ერს, ხშირად, ჯეროვნად როდი უფასდება სიყვითე, გაწეული ამაგი. ამიტომაც წერდა იაკობ გოგებაშვილი. რომ „...მადლს უმადურობა მოსდევს ხშირად არა მარტო კერძო პირთა შორის, არამედ ერთა შორისაც; მაგრამ ქართველი კი ყოველთვის მოშორებული ყოფილა უმადურობასა და ყველა პატარა ერს მის მფარველობაში შეხიზნულს, ერთიანად გადაუხდიდა ხოლმე მცირეოდენ სიყვითესაც კი და ანიჭებდა მათ სრულ თანასწორობას თავისთანა. მიუხედავად ამისა, ბედი ჩვენ კი სხვანაირად მოგვეყრო და დიდი სიყვითე უმადურობით გადაგვიხადა...“. ასე ხდებოდა წარსულში, ასე ხდება ამჟამადაც, რაც ერთხელ კიდევ ამტკიცებს იმ სიბრძნეს, რომ ისტორია ხალხის ჭკუის მასწავლებელია, იგი გათვალისწინებისთვის იწერება.²⁹⁷

თავის დროზე მიხეილ ჯავახიშვილმა რელიეფურად აჩვენა, რომ კარს მოგადგება გულამშიერი და უსახლკარო გადამთიელი. ლუკმა-პურსა და თავშესაფარს გთხოვთ, ერთგულ და მორჩილ მსახურად გიჩვენებთ თავს. გულუბრყვილობის, უნიათობის, უზრუნველობისა და უდარდელობის გამო კარს გაუღებ, ჭერსა და საზრდელს მისცემ. იგი მომძლავრდება, მოღონიერდება, გალალდება და გათავებდდება. საკუთარი სახლიდან გაგაგდებს, შენს მამულს, საქონელს მიითვისებს... რატომ და როდის ხდება ეს? როცა მოძალადის თავხედობას და შემოტევას უპირისპირდება ყალბად გაგებული კაცთმოყვარეობა.²⁹⁸

თამაზად შეიძლება ითქვას, რომ „ჯაყობა არის სხვისი ქონების, სიმდიდრის, მამულის, სახლ-კარის, პატივის, სახელის მიტაცება-მითვისება, ძალადობა, ქლესაობა, პირფერობა, ორპირობა, ურცხვი უპრინციპობა, სრული უმეცრობა და უკანონობა“.²⁹⁹

ათწლეულთა განმავლობაში საქართველოს მთელ რიგ რეგიონებში იქმნებოდა სიტუაცია, რომლის დროსაც ქართული

²⁹⁶ ა. თოთაძე, საქართველოს დემოგრაფიული პორტრეტი, თბ., 1993, გვ. 84-85.

²⁹⁷ შ. ძიძიგური, ქართული ენის თავგადასავალი, თბ., 1990, გვ. 42.

²⁹⁸ ა. ბაჭრაძე, რწმენა, თბ., 1990, გვ. 241.

²⁹⁹ იქვე, გვ. 235.

მოსახლეობის დისკრიმინაცია – შევიწროების ხარჯზე ფორმირდებოდა არაქართველი მოსახლეობის აშკარად პრივილეგიური მდგომარეობა. ამ იმპერიულ პოლიტიკას საბჭოური ინტერნაციონალიზმის დროშით სხვადასხვა დროის საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლება დიდის გულმოდგინებით ახორციელებდა. ასეთი პოლიტიკის შედეგად, თითქმის ერთ საუკუნეში, რამდენიმე ქართული რეგიონი წმინდა არაქართულ რეგიონად იქცა და აქტიურმა არაქართველმა მოსახლეობამ ქართველთა კანონიერი უფლებების აღდგენა საკუთარ უფლებათა შეზღუდვად აღიქვა.

ქართველი ერის ისტორიულ უბედურებად უნდა ჩაითვალოს მისი ინტერნაციონალური ბუნება იმ დამახინჯებული გაგებით. როგორადაც იგი ეპყრობოდა და ეპყრობა ყველა ჯურის გადაშთივლს.

სხვა ერებისადმი დამოკიდებულების საკითხში ჩვენმა ზომადადასულმა სათნოებამ, თვით საქართველოს მტრებისადმიც კი გულთბილმა მოპყრობამ და მათთვის ეროვნული კარის ფართოდ გაღებამ, – სტუმართმოყვარეობის ამ დამახინჯებულმა გაგებამ, უდიდესი ზიანი მიაყენა ჩვენს ერს.³⁰⁰

ერთადერთი ქვეყანა ვართ მსოფლიოში, სადაც ნებისმიერი ლტოლვილი თავს მასპინძლად გრძნობს. თავის ენაზე ნათლდება, თავის ტაძარში ღოცულობს, თავის თეატრში იღებს სულიერ საზრდოს, როცა მსგავსიც არაფერი შეუქმნია არც თავისუფლების სიმბოლოს – საფრანგეთს და არც ინტერნაციონალიზმის „მედროშეს“ – რუსეთს.

ჩვენი ტოლერანტული შემწყნარებლობის წყალობის გამო, ქართულ დაბა-სოფლებს ჩამოსახლებულმა უცხო ტომის შვილებმა ისეთი სახელები დაარქვეს ვერც კი მიხვდებით, რომ ეს დასახლებები საქართველოს ტერიტორიაზეა. თავად განსაჯეთ: ფილიპოვკა, მიასნიციანი, კიროვკანი (ახალქალაქის რ-ნი), ყაურმა, ყულალისი, ვლადიმეროვკა, გორელოვკა, ეფრემოვკა, ორლოვკა, სპასოვკა, ოროჯოლარი, ასფარა, როდიონოვკა (ბოგდანოვკის რ-ნი), მაგირლო, ჯაფარლო, ინჯაოლლი, ასახონჯალო, მუდანლო, ტამტიკულარი, ქოშაქილისი, აჰმედლო, აბდალო, ყარათიქანი, ყარადაში

³⁰⁰ მ. მჭედლიშვილი, იმპერიის მარწუხებში, თბ., 1990, გვ. 28.

(ბოლნისის რ-ნი), აღთაღალა, ყარათაღალი, ყარაჯგალი. ნაზარლო, მუღანლო (გარდაბნის რ-ნი) და ა.შ.

„ცნობილია, რომ რუსეთის მიერ კავკასიის ოკუპაციის ერთ-ერთი მიზეზი სწორედ კავკასიის ხალხებს შორის მტრობა-უნდობლობა იყო. აქვე უნდა აღინიშნოს: აზერბაიჯანელები უფრო რელიგიური ძმების, თურქებისაყენ იყურებოდნენ, ხოლო სომხეთს მაინც რუსეთი იზიდავდა. სომხეთს რუსეთის ძლიერების იმედი ყოველთვის ჰქონდა. თუ, ერთი მხრივ, რუსეთი მფარველობდა სომხეთს თურქეთის წინააღმდეგ, მეორე მხრივ, ჩრდილოელი მებობლის მხარდაჭერა სომხეთს საშუალებას აძლევდა ამიერკავკასიაში ვაჭრობის საქმის სრული ბატონ-პატრონი ყოფილიყო“.³⁰¹

რა თქმა უნდა, მხოლოდ ის, რომ კონფლიქტში მხარეები სხვადასხვა ეროვნების არიან, ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ ეთნიკურ კონფლიქტთან გვაქვს საქმე. თუ კონფლიქტის გამომწვევი მიზეზი და მიზანი ერთი სახელმწიფოს ისტორიული ტერიტორიის ხელყოფაა მეორის სასარგებლოდ და იგი გარკვეულწილად გარედან იმართება, ეს უკვე პოლიტიკური კონფლიქტია.

პირველი მსოფლიო ომის პერიოდის ბოლო ეტაპზე, როდესაც რუსეთში მოხდა თებერვლის რევოლუცია და ოქტომბრის გადატრიალება, მესხეთში მყოფი რუსეთის ერთ-ერთი პოლკის სამხედრო ექიმი, ეროვნებით სომეხი, შეეცადა ახალქალაქი შეერთებინა ალექსანდროპოლის მხრის, ერევნის გუბერნიისათვის.

აზერბაიჯანელმა ოფიცრებმა ვეზიროვებმა დააყენეს საყითხი თურქეთთან კავშირის დამყარებაზე. მათ მიაჩნდათ, რომ კავკასია მაჰმადიანური უნდა ყოფილიყო. ასეთ ნაბიჯებს მხარს უჭერდა ჩრდილოეთ კავკასიის მუსულმანური მოსახლეობა. აზერბაიჯანელებსა და ჩრდილო კავკასიელებს ქართველებისა და სომხების ხელში მოქცევა ჰქონდათ განზრახული. მზადდებოდა შეთქმულება თბილისის წინააღმდეგ.³⁰²

ამავე დროს იყო ჭიდილი აზერბაიჯანელებსა და სომხებს

³⁰¹ რემონ დიუგე, მოსკოვი და წამებული საქართველო, თარგმან. ფრანგულიდან, თბ., 1994, გვ. 6 (პოლკოვნიკ სტოის წინასიტყვაობა).

³⁰² ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ მეორე მსოფლიო ომში. მასალები გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ერცხილაძემ, თბ., 1994, გვ. 39.

შორის ქართული მიწის ხელში ჩასაგდებად. აღნიშნული ვითარებით სარგებლობდა ოსმალეთის აგენტურა და ხელს უწყობდა საქართველოს ტერიტორიის ჩამოცილებას ბორჯომამდე. ოსმალებმა თანდათან დაიწყეს თავდასხმები სამცხის ქრისტიანულ სოფლებზე, კერძოდ, ხერთვისთან სოფელ საროზე.³⁰³ თავდასხმებს ჰქონდა ადგილი ვალეს კათოლიკურ მოსახლეობაზე. ვალეს და უდეს მოსახლეობას თავდასაცავად, მხოლოდ ერთი ქვემეხი ჰქონდა.³⁰⁴ ამასობაში სომხებმა დაადგინეს, რომ თბილისის გუბერნიას თურმე უნდა რქმეოდა „არმიანსკაია გუბერნია“.³⁰⁵

საქართველოში მცხოვრები რუსები საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ იმედით შეჰყურებდნენ საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებას, რომ დღეს თუ ხვალ საქართველოს კვლავ რუსეთის შემადგენლობაში შეიყვანდნენ. უკვე ამ პერიოდიდან მრავლად გვხვდება რუსი ეროვნების მოსახლეობის დაპირისპირების ფაქტები მთავრობასა და ქართველ მოსახლეობასთან.

შემთხვევითი არ არის, რომ 1918 წლის 6 ივნისს საქართველოდან კრემლში ჩავიდა რუს გლეხთა 8-კაციანი დელეგაცია. „გლეხი ბერიკაცები“ აღუთქვამდნენ მოსკოვს, რომ მზადა ვართ დაეამხოთ ჟორდანიას მთავრობა, ოღონდ დაგვეხმარეთ ფულით, იარაღითა და სამხედრო ძალით.

არავინ იცის, ვისი სახელითა და დავალებით ჩავიდნენ რუსი გლეხები საქართველოდან მოსკოვში. ეს მისია უშედეგოდ დამთავრდა. მათ დახმარებაზე უარი უთხრეს, მაგრამ არა მარტო იმიტომ, რომ ეს დახმარება დამოუკიდებელი ქვეყნის საშინაო საქმეებში ჩარევა იქნებოდა, რაც საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დეკლარირებული მშვიდობისმოყვარე საგარეო პოლიტიკის პრინციპებს ეწინააღმდეგებოდა, არამედ იმიტომ, რომ ის გლეხები საბჭოთა რუსეთისათვის საქართველოში საიმედო დასაყრდენს არ წარმოადგენდნენ.³⁰⁶

ცნობილია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის

³⁰³ იქვე, გვ. 40.

³⁰⁴ იქვე, გვ. 41.

³⁰⁵ იქვე, გვ. 62.

³⁰⁶ ო. ჯანელიძე, 26 მაისიდან 25 თებერელისაყენ, თბ., 1990, გვ. 23.

მთავრობა აწარმოებდა უმიწაწყლო გლეხების ჩასახლებას საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ჩასახლების ერთ-ერთ ასეთ პუნქტს წარმოადგენდა ყარაიზის რაიონი. ეს ტერიტორია ცნობილი იყო, როგორც მაღარიის ბუდე, და საერთოდ ჯანმრთელობისათვის ზიანის მომტანი. მიუხედავად მთავრობის ენერგიული დახმარებისა, ჩამოსახლებულთა ცხოვრების პირობები მძიმე იყო. ცოლ-შვილიან ოჯახებს მთავრობა აძლევდა შვიდ დესეტინა მიწას, ხოლო დასაოჯახებლებს ხუთ დესეტინას.

ქართველი გლეხების ნაწილი დასახლდა რუსების მიერ მიტოვებულ ბინებში, რომლებიც აზერბაიჯანელებთან უთანხმოების დროს 1918 წელს წავიდნენ რუსეთში. ქართველების დამკვიდრების დროს მიტოვებული ბინები თითქმის ყველა დანგრეული იყო და ძირფესვიან შეკეთებას მოითხოვდა. ჩამოსახლებულთა უმრავლესობამ ვერ აიტანა აქაური ჰავა და სხვა გაჭირვება. მრავალი მათგანი აქ შეძენილმა დაავადებამ იმსხვერპლა, ზოგიერთები კი უკან დაბრუნდნენ.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ კვლავ ჩამოვიდნენ გადახვეწილი რუსები და ცდილობდნენ ძალით გაეძევებინათ აქედან ქართველი მოსახლეობა. მდგომარეობა მეტად დაიძაბა. დაიწყო ქართველებზე შეიარაღებული თავდასხმები. ამიტომ სთხოვდა სასომხბილი ყარაიზის ქართველი მოსახლეობა რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, რომ საჭიროა საქართველოს „რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ქართველებიც ისეთი უფლებებით სარგებლობდნენ, როგორითაც სარგებლობენ სხვა ეროვნებათა მოქალაქენი“.³⁰⁷

როგორც ჩანს, საქართველოში მცხოვრები რუსი მოსახლეობის გადახრას ნაციონალიზმისა და დიდმპყრობელური შოვინიზმისაკენ იმდენად ფართო ხასიათი მიუღია, რომ ორჯონიკიძეც კი, ეს ანალიზი ციციანოვი, იძულებული გამხდარა ეთქვა: „რასაკვირველია, შეცდომა იქნებოდა, უარგვეყო ასეთი გადახრის არსებობა“.³⁰⁸

ყარაიზის რაიონში ჩამოსახლებული ქართველებისა და რუსების მიწებს ჩრდილო-დასავლეთით და დასავლეთით ესაზღვრებოდა

³⁰⁷ ტრიბუნა, 1922, 4 მაისი.

³⁰⁸ გ. ორჯონიკიძე, ამიერკავკასიის შესახებ, თბ., 1986, გვ. 263.

ქესალოსა და ნაზარლოს მიწები. აქ დასახლებული გერმანელების მიწას კი ესაზღვრებოდა აზერბაიჯანის სოფელი შიხილო. ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებმა მოიწვიეს გლეხები და ჩაუტარეს საუბრები, რადგან გაირკვა, რომ ჩამოსახლებულებსა და მეზობელ სოფლებს შორის დაპირისპირება იყო. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ნაზარლოს მცხოვრებნი. ქართველმა და რუსმა გლეხებმა მთელი რიგი საჩივრები წარმოადგინეს ნაზარლოს ზოგიერთი ბინადარის შესახებ. საჩივრები შემდეგ ხასიათს ატარებდა: ანადგურებენ ნათესებსა და ბოსტნებს, ხილისა და სხვა პროდუქტების სისტემატური ქურდობაა. 1926 წელს მოხდა გაუპატიურების ორი შემთხვევა და გაუპატიურების მცდელობა. სოფელ ნაზარლოს ახალგაზრდები მათ სოფელში გამვლელ რუსებს ქეებს ესროდნენ. ამიტომ იშვიათი იყო, რომ ვინმეს განსაკუთრებით ღამით გადაეწყვიტა ნაზარლოში შესვლა.³⁰⁹ დაძაბულობის გამო ფიქრობდნენ რუსები მასობრივად გაესახლებინათ ყარაიზიდან. მართლაც, რუსებიდან ყუბანის ოლქში გადასახლდა ექვსი ოჯახი: შალეიკოვი, იგორ იასნოვი, ლომაყინი, კოვალჩუკი, დანიელ რუდენკო, კარპოვი.³¹⁰

დაპირისპირება შეიძლება აეხსნათ შემდეგი მიზეზებით: მეფის ხელისუფლების დროს რუსები სარგებლობდნენ ჩვენთვის კარგად ცნობილი პრივილეგიებით, რაც 20-იან წლებში შეიცვალა. მიუხედავად ამისა რუსები მაინც ამაყად და გამომწვევად იქცეოდნენ. ადგილობრივი ხელისუფლება დაბრუნებულ რუსებსა და აზერბაიჯანელებს შორის ეთნოკონფლიქტის მიზეზად წარსული დროის სხვა მოვლენებსაც ასახელებდა. კერძოდ, იყო პერიოდი, როდესაც რუსები ზოცავდნენ ნაზარლოს მაჰმადიან მოსახლეობას. რაც შეეხება ქურდობას, და მაშინ გავრცელებულ ჭირნახულისა და საქონლის მოწამვლას, ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა როგორც რუსებში, ასევე, მაჰმადიანურ სოფლებში.³¹¹ 1928 წელს ურთიერთობა შედარებით სტაბილური გახდა.³¹² თუმცა დროებით. იმავე წლის 28 სექტემბერს რუსებით დასახლებულ ახალ ულიანოვკას

³⁰⁹ სუიცსა, ფ. 284, ანაწ. 3, საქ. 287, ფურც. 13.

³¹⁰ იქვე, ფ. 607, ანაწ. 2, საქ. 4349, ფურც. 2-3.

³¹¹ იქვე, ფურც. 3.

³¹² იქვე, ფურც. 14.

და აზერბაიჯანული სოფლების ნაზარლოსა და ქესალოს მოსახლეობას შორის მოხდა შეჯახება საძოვრების გამოყენების თაობაზე, რასაც მატერიალური ზარალი მოჰყვა.

რუსი მოსახლეობა სისტემატურად მიმართავდა ზემდგომ ორგანოებს საჩივრით, რომ აზერბაიჯანელები ძარცვავდნენ რუსებს. ართმევდნენ სოფლის მეურნეობის პროდუქტებს და სხვ. რუსები მოითხოვდნენ დახმარებას ხელისუფლებისაგან ან გადასახლებას უფრო საიმედო ადგილას.³¹³

ასევე ადგილი ჰქონდა რუსებსა და თურქებს შორის დაპირისპირებას. განსაკუთრებით აქტიურობდა რუსებით დასახლებული სოფელი ვოიკოვო.³¹⁴

ამავე რაიონში დამაბული ვითარება იყო სომხებსა და აზერბაიჯანელებს შორის. სომეხი კომუნისტი მირზოევი სომხებს შორის ეწეოდა პროპაგანდას, რომლის მთავარი ლოზუნგი იყო: „ჩვენ სომხები ვიმუშავეთ ჩამოსული თურქების წინააღმდეგ“.³¹⁵ როგორც ვხედავთ, ქართულ მიწას ერთმანეთს ედავებოდნენ თავად მოსულები, რომლებიც თავს აბორიგენებად აცხადებდნენ.

თბილისისა და სხვა ქალაქების თუ რაიონების საწარმოებში, სადაც სხვა ეროვნების წარმომადგენლები იყვნენ დასაქმებული, 30-იანი წლებიდან ეროვნულ დაპირისპირებას ჰქონდა ადგილი. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ რუსები. ავრცელებდნენ ცრუ ინფორმაციებს სხვადასხვა ბრალდებით. მაგალითად, თბილისის ერთ-ერთ საწარმოში ინსპექტორმა პოპოვმა გაავრცელა ცნობა, რომ ნავთზე ორდერის გაცემა ხდებოდა მხოლოდ ქართველებზე, რუსებს კი ნავთის გარეშე სტოვებდნენ. ბუნებრივია ეს იყო შეთითხნილი ვერსია. ასეთი ფაქტი არ დადასტურდა.³¹⁶

ადგილი ჰქონდა ებრაელების წინააღმდეგ გამოსვლებს. სუვორინი შეეცადა ებრაელი მუშის რომან კოგანის დახრჩობას. მიზეზი იყო კოგანის ებრაელობა. თბილისის საქტრიცოტაჟის ფაბრიკის ერთ-ერთი მუშა ებრაელების შესახებ აცხადებდა: „რატომ

³¹³ სუიცსა, ფ. 284, ანაწ. 3, საქ. 287, ფურც. 12, 13.

³¹⁴ იქვე, საქ. 637, ფურც. 2, 3.

³¹⁵ სპა, ფ. 14, ანაწ. 3, საქ. 520, ფურც. 141.

³¹⁶ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 2, საქ. 344, ფურც. 63-64.

არ მუშაობენ ისინი და მხოლოდ ვაჭრობით არიან დაკავებული, მათ უნდა ეწვდეთ ყელში“.¹¹⁷

ეროვნულ დაპირისპირებას ხშირ შემთხვევაში ხელს უწყობდა საბჭოური ცხოვრების წესის პრაქტიკულად განხორციელების ღონისძიებანი. მაგალითად, 1923 წლის აპრილში, სურამში სინაგოგა კლუბად გადააქეთეს. 75 კომკავშირელსა და სოფლის ე.წ. აქტივს წინ მიუძღოდა ზურნა-დოლით აღჭურვილი „ორკესტრი“, რომელთაც სამლოცველოს კედლებიდან ჩამოხსნეს წმინდა სალოცავი ნივთები და წითელი დროშები ააფრიალეს.¹¹⁸ ასეთ ფაქტს არასასურველი შედეგი მოჰყვა ქართველებისა და ებრაელების ურთიერთობაში, მიუხედავად იმისა, რომ იგივე ბედი ჰქონდა ქრისტიანულ სალოცავებსაც.

გერმანული სოფლის ტრაუბენბერგის გარშემო იყო აზერბაიჯანელებით დასახლებული სოფლები: ქაშაკლისი, მულანლო, არუხლო, ქიზილ-აჯილო და სხვ. გერმანელების თქმით 1921 წლიდან აზერბაიჯანელები მათ ძარცვავდნენ, ამცირებდნენ და სხვ.

1922 წელს ბორჩალოს მაზრის ბაშეიჩეთის რაიონში მდებარე გერმანელთა კოლონია „ვალდჰეიმს“ გაბუღმებით ესხმოდნენ თავს მეზობელი აზერბაიჯანული სოფლების მოსახლეობა. კოლონისტებს მთლიანი განადგურება ემუქრებოდა. ადგილობრივი ხელი-სუფლების ღონისძიებანი სასურველ ეფექტს არ იძლეოდა. ცალკეულ რაზმებად დაყოფილი შეიარაღებული აზერბაიჯანელები დღისითაც არ ერიდებოდნენ თავდასხმების მოწყობას. თავდაპირველად მაჰმადიანური სოფლებიდან შექმნილი ჯგუფები თავდასხმებს გერმანელ კოლონისტებზე გაძარცვის მიზნით აწარმოებდნენ, რაც თანდათანობით ეროვნულ შუღლში გადაიზარდა. არსებულმა ვითარებამ იმდენად მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო გერმანელი კოლონისტები, რომ მოითხოვდნენ ამერიკის შეერთებულ შტატებში კოლონისტების ნებართვას.¹¹⁹

1927-1928 წლებში დაფიქსირდა აზერბაიჯანელების მიერ აკრძანებულების ბაღ-ბოსტნების მოწამვლის შემთხვევები, რაც მძიმე

ქვე, ფურც. 64.

¹¹⁸ კომუნისტი. 1923, 11 აპრილი.

¹¹⁹ სპა. ფ. 14, ანაწ. 1, საქ. 228, ფურც. 12.

ეკონომიკურ მდგომარეობაში აყენებდა მოსახლეობას.³²⁰ ამის გამო ხშირი იყო ფიზიკური ანგარიშსწორების ფაქტები.

30-50 კაცისგან შემდგარი შეიარაღებული აზერბაიჯანული ბანდები გერმანელ მოსახლეობას მინდვრის სამუშაოების დროსაც არ ინდობდნენ. იტაცებდნენ ნივთებს, მუშა საქონელსა და ცხენებს. ანადგურებდნენ გერმანელთა ბალებსა და ბოსტნებს. თავდასხმები ხშირად მსხვერპლით მთავრდებოდა. გერმანელები მოკლებული იყვნენ იარაღის გამოყენების საშუალებას, რადგან დეკრეტის თანახმად ისინი აღრევე განაიარაღეს. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ აზერბაიჯანულ სოფლებში იარაღის ჩამორთმევა არ განხორციელებულა. მაშინაც კი, როდესაც გერმანელები ინფორმაციას აწვდიდნენ რაიონის მილიციას მძარცველთა ვინაობისა და ადგილის შესახებ, არავითარ რეაგირებას არ იწვევდა. უფრო მეტიც, როდესაც გერმანელებმა მილიციას გადასცეს ბანდის დაჭრილი მეთაური მამედ ისმაილ-ოღლი, რომლის მეშვეობით შეიძლებოდა მეორე ბანდის მეთაურის – რუსტამ ქერიმ-ოღლის დაპატიმრება, მილიციამ განცურნების შემდეგ გაათავისუფლა მამედ ისმაილ-ოღლი.

როგორც ხედავთ, ადგილობრივი საბჭოთა აპარატი და სამართალდამცავი ორგანოები ფაქტიურად ხელს უწყობდნენ ეთნოკონფლიქტების გამწვავებას.³²¹

1927 წელს აზერბაიჯანის სოფელ შიხლიდან თავს ესხმოდნენ საქართველოში, ყარაიზის რაიონში დასახლებულ გერმანელ კოლონისტებს, ართმევდნენ საქონელს და აყენებდნენ დიდ მატერიალურ ზარალს. დანაშაული კი დაუსჯელი რჩებოდა.³²²

თბილისში მცხოვრებ გერმანელებსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის ხშირი იყო დავა მიწათსარგებლობის საკითხზე. მაგალითად, 1923 წლის სექტემბერში მუშათა უბნის მოსახლეობასა და გერმანელთა კოლონიას შორის სადავო შეიქმნა საძოვარი ადგილების გამოყენება, რის გამოც ქალაქის აღმასკომის გადაწყვეტილებით შეიქმნა კომისია აღნიშნული კონფლიქტის მოწესრიგებისათვის.³²³

³²⁰ სუიცსა, ფ. 284, ანაწ. 3, საქ. 143, ფურც. 5, 6.

³²¹ სპა, ფ. 14, ანაწ. 1, საქ. 228, ფურც. 117.

³²² სუიცსა, ფ. 284, ანაწ. 3, საქ. 287, ფურც. 13.

³²³ ტრიბუნა, 1923, 23 სექტემბერი.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში მცხოვრები გერმანელები მძაფრ ნაციონალიზმს ამჟღავნებდნენ სხვა ეროვნებებისადმი. მათთან ურთიერთობის დროს ქედმაღლობდნენ და საკუთარ თავს დიდ უპირატესობას ანიჭებდნენ. გერმანელების აზრით, ყველა დანარჩენი ველურები იყვნენ. რუსებს განსაკუთრებული ეპითეტით – ღორებად მოიხსენიებდნენ. იყო შემთხვევები, როდესაც მრავალრიცხოვან კოლონია ელენდორფში – გერმანელების კლუბში სტუმრად მისული რუსი მოქალაქეები ცემა-ტყეპით გამოუყრიათ.

როგორც ჩანს, გერმანელების სეპარატიზმმა იმდენად მწვავე ხასიათი მიიღო, რომ „ამიერკავკასიის გერმანელთა კომიტეტს“ (მღებარეობდა თბილისში, მიხაილოვის ქ. №73, სურეილი ჰქონდა შეექმნა „სახელმწიფო სახელმწიფოში“. ე.ი. გერმანელების მიზანი იყო საქართველოს ტერიტორიაზე შეექმნათ გერმანელთა სახელმწიფოებრივი ფორმირება.³²⁴

როგორც ცნობილია, თუშ-ფშავ-ხევსურეთის მოსახლეობის სამეურნეო დარგი ისტორიულად მესაქონლეობა იყო. ცხოვრების ასეთი წესი მოითხოვდა ოჯახით ხანგრძლივ ყოფნას საძოვრებზე, ზამთრობით – ბარში, ზაფხულობით – მთაში. საზაფხულო საძოვრების სიახლოვეს ცხოვრობდნენ ქისტ-ჩეჩნები. 20-იან წლებში ქისტების მხრიდან მრავალი თავდასხმა განხორციელდა ქართველ მოსახლეობაზე. შეიარაღებული ქისტები ასეულობით გადმოდიოდნენ თუშეთის მთებზე. ხოცავდნენ ქართველ მწყემსებს და ათასობით იტაცებდნენ საქონელს. უფრო მეტიც, მათი რაზმები ბარის სოფლებშიც ბედავდნენ ჩამოსვლას, არბევდნენ მშვიდობიან მოსახლეობას და მიჰყავდათ პირუტყვი. იყო შემთხვევები, როდესაც ქისტები იტაცებდნენ ქალებსა და კაცებს. მათ ზოგჯერ გზაში კლავდნენ. გატაცებული ტყვეების ბედი, ხშირ შემთხვევაში, უცნობი რჩებოდა.

თავდასხმის ობიექტი, ძირითადად, იყო ალაზნისპირა მთის ძირის სოფლები. აღსანიშნავია, რომ ქისტების ყაჩაღურ თავდასხმებს ხელს უწყობდნენ პანკისის ხეობაში მცხოვრები ზოგიერთი ბოროტმოქმედი ქისტი. ასეთი პირები ჩამოსული ქისტების რაზმებს

³²⁴ კომუნისტი, 1923. 11 აპრილი.

სურსათით ამარაგებდნენ და გზებს ასწავლიდნენ. მრავალი მათგანი კი უშუალო მონაწილეობასაც იღებდა თავდასხმებში. ყველა მხრიდან ჩანდა, რომ თუ პანკისელი ქისტების ნაწილი არ გაუწევდა მოთარეშე ქისტებს დახმარებას, ისინი ვერ განახორციელებდნენ მოსახლეობასა და საქონელზე ორგანიზებულ თავდასხმებს.³²⁵

1921 წლის ივლისის ბოლოს სოფელ ულიას-გზასა და მათურას თავს დაესხა 200-მდე ქისტი, რომლებიც გადმოსული იყვნენ გროზნოს ოლქიდან. მომხდურებმა სოფლის მცხოვრებლებს მოთხოვეს კომლზე გადაეხადათ 2 ცხვარი და საქონელი. უარის შემდეგ ქისტებმა გაიტაცეს საქონელი და მიიმალნენ.³²⁶

ასეთი თავდასხმები, თიანეთის მაზრის სოფლებზე, ინტენსიურ ხასიათს ატარებდა. მაზრის ხელმძღვანელობა სთხოვდა რესპუბლიკის ხელისუფლებას დამატებითი ძალები გამოეგზავნათ მოსალოდნელ შემოტევათა აღსაყვეთად.³²⁷

შატილის მცხოვრებ ხევსურებს ასევე თავს ესხმოდნენ ქისტები. იტაცებდნენ საქონელს და მძიმე მდგომარეობაში აყენებდნენ ქართველ მოსახლეობას. საჭირო იყო ქისტების ასალაგმავად ყველა ზომის მიღება, რადგან ხევსურები ცხოვრობდნენ მთიელთა რესპუბლიკის საზღვართან, ხოლო სამაზრო მილიცია ვერ უწევდა რეალურ წინააღმდეგობას ქისტების შეიარაღებულ თავდასხმებს. აუცილებლობა მოითხოვდა ხევსურების შეიარაღებასა და მილიციასთან ერთად გამოსვლას, რათა დაეცვათ ქონება და სიცოცხლე.³²⁸

ხელისუფლების მიერ შექმნილმა სპეციალურმა კომისიამ გამოიკვლია არსებული მდგომარეობა და 1921 წლის აგვისტოში სათანადო შეფასება მისცა ქისტებსა და მათ მეზობლებს. კომისიის აზრით „ქისტები დაბალი კულტურის, ეშმაკი, შურისმაძიებელი ხალხია. ამავდროს სტუმართმოყვარე, შრომისმოყვარე. ერთმანეთთან ცხოვრობენ მშვიდობიანად, ხოლო მეზობლებთან მტრულად, განსაკუთრებით წოვა-თუშებთან. მათ მთავარ საქმიანობას მიწათმოქმედება შეადგენს“.

თუშების შესახებ კომისიის დასკვნაში აღნიშნულია, რომ ისინი

³²⁵ სპა, ფ. 14. ანაწ. 2, საქ. 155. ფურც. 8-9.

³²⁶ სუიცსა, ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 101, ფურც. 41.

³²⁷ იქვე, ფურც. 40.

³²⁸ სუიცსა, ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 15, ფურც. 11.

„შედარებით კულტურული არიან, პატიოსანი, შრომისმოყვარე, გულლია, სტუმართმოყვარე. იშვიათად ქურდობენ. მხოლოდ ქისტებთან არიან დაპირისპირებული“.

ფშავლები – წყნარი, მშვიდობიანი, პატიოსანი, სტუმართმოყვარე. მტრობაში არიან ქისტებთან და ხევსურებთან. მათი მთავარი საქმიანობა მესაქონლეობა და მეცხვარეობაა.

ხევსურები – მოუსვენარი, ეშმაკი ხალხია. მათ ჰყავდათ მთელი ჯგუფები, რომლებიც ქისტებს ესხმოდნენ თავს.³²⁹

1922 წელს ჩეჩნების შეიარაღებული ჯგუფი თავს დაესხა სოფელ მათურაში მწარია თალაურის ოჯახს. წაართვეს 46 სული ცხვარი და 8 მსხვილფეხა საქონელი, თვითონ თალაური ტყვედ წაიყვანეს. ათი დღის განმავლობაში არ მისცეს საჭმელი, ამ ხნის მანძილზე საშინლად აწამებდნენ. მეათე დღეს გაათავისუფლეს.³³⁰

ამავე წლის ზამთარში ორი ქისტი შეიჭრა მათიურის ბინაში (სოფელი ხახაბო). იარაღის ძალით ორივემ გააუპატიურა დიასახლისი, რის შემდეგ ბინა მთლიანად გაძარცვეს და მიიმალნენ. ასეთ შემთხვევებს სისტემატური ხასიათი ჰქონდა ჩეჩნების მხრიდან, რაც ძირითადად მსხვერპლით მთავრდებოდა.³³¹

პანკისის ხეობის ქისტებით დასახლებულ სოფლებს – ომალო, ხოროჯო და ჩხოთანის მკვიდრთ მძაფრი დაპირისპირება ჰქონდათ ოსებთან. ჯერ კიდევ 1917 წელს მიწის საკითხის გამო მოხდა მათ შორის მტრობა, რაც გასაბჭოების შემდეგ კიდევ უფრო გამძაფრდა. ოსების აგრესიას ქისტების წინააღმდეგ ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ პანკისის თემში ყველა პარტიულ თანამდებობაზე ოსი ეროვნების წარმომადგენლები იყვნენ და გამიზნულად მოქმედებდნენ.

ოსები სამართალდამცავი ორგანოებისა და წითელარმიელთა მოქრთამვასაც არ ერიდებოდნენ. მოსყიდვის შედეგად მათ წითელარმიელებს დაარბევინეს სოფელი ომალო. მოსახლეობა იძულებული გახდა ტყეში გახიზნულიყო. ხშირად ვერ ასწრებდნენ ბავშვებისა და ქალების გაყვანას, რასაც მძიმე შედეგები მოსდევდა.³³²

³²⁹ იქვე, ფ. 295, ანაწ. 1. საქ. 102, ფურც. 21.

³³⁰ სუიცსა, ფ. 284, ანაწ. 1. საქ. 102, ფურც. 17.

³³¹ იქვე, ფურც. 17.

³³² იქვე, ფ. 285, ანაწ. 1. საქ. 490, ფურც. 2.

ზოგჯერ ქისტები და ლეკები ერთობლივად ესხმოდნენ ქართულ სოფლებს საძარცვავად. 1921-1923 წლებში და ნაწილობრივ 1924 წელს მათი თავდასხმები განხორციელდა თელავის მაზრის სოფლებზე. იტაცებდნენ ქართველების საქონელს, რაც დიდ მატერიალურ ზარალს აყენებდა მოსახლეობას და დაპირისპირების წყარო ხდებოდა.³³³

1926 წლის მაისში მთა-თუშეთის სოფელ დიკლოს მიდამოებიდან ჩეჩნებმა გაიტაცეს 1000-მდე სული ცხვარი.³³⁴

1924 წლის მარტის დასაწყისში ქისტებსა და ხევსურების საზღვარზე მდგომარეობა კვლავ გამწვავდა. ქისტები განსაკუთრებით მეცხვარეებს ესხმოდნენ. საჭირო იყო სასწრაფო ზომების მიღება ქისტების განიარაღებისათვის. პირველ რიგში საზღვარზე ჯარის დაყენება. თუ ხელისუფლება აღნიშნულ მოთხოვნებს ვერ განახორციელებდა, მაშინ დუშეთის მაზრის აღმასკომი ნებართვას ითხოვდა შინსახომისაგან ხალხის შეიარაღებაზე. ასევე თხოულობდა შამხანებსა და ვაზნებს.³³⁵

სოფელ შატილის, კისტანისა და ლებოს შეწუხებული ხევსურები ითხოვდნენ გადასახლებას თბილისის მაზრის იანნის მთასა და მის მიდამოებში თავისუფალ მიწაზე – ვაკის წყაროში, წამხდარ ხევში და მწიფლის წყაროში.³³⁶

იმავე წლის ოქტომბერში ქისტები კვლავ დაეცნენ ხევსურების სოფლებს – ახიელსა და ამლას. სოფლები თითქმის მთლიანად გაანადგურეს, დაწვეს სახლები, გაიტაცეს საქონელი და სხვა ქონება. ასეთი თავდასხმების შედეგად მთელი არხოტი განიცდიდა დიდ გაჭირვებას, განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში იყო სოფელი ახიელი.³³⁷ მოსახლეობა შიმშილობდა. ამიტომ ისინი მოითხოვდნენ ხელისუფლებისაგან დახმარებას.³³⁸

მხოლოდ 1921-1924 წლებში ქისტებმა მოკლეს 28 თუში მწყემსი და გაიტაცეს 1061 7 ცხვარი, 256 ცხენი და მსხვილფეხა

³³³ იქვე. ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 1305, ფურც. 60.

³³⁴ იქვე, ფურც. 106.

³³⁵ სუიცსა. ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 818, ფურც. 4.

³³⁶ იქვე, ფურც. 7.

³³⁷ იქვე. ფ. 600, ანაწ. 2, საქ. 23, ფურც. 3.

³³⁸ იქვე, ფურც. 4. 5.

საქონელი. 1917-1924 წლებში კი ფშავიდან გაიტაცეს 14000 ცხვარი და 2000 მსხვილფეხა საქონელი...

ქისტებს არც ინგუშები ჩამორჩებოდნენ. 1922 წლის 29 სექტემბერს 700-მდე შეიარაღებული ინგუში დაერია ხევსურების სოფლებს – არხოტსა და ახიელს. არხოტი გაძარცვეს და შემდეგ გადაწვეს. მოკლეს 4 და დაჭრეს 7 ხევსური. ტყვედ წაიყვანეს 21 ადამიანი. გაიტაცეს მოხვეეების კუთვნილი 2000 სული ცხვარი.³³⁹

იმავე 29 სექტემბერს ინგუშების მხრიდან სოფელ ახიელსა და ამხიონს (ყაზბეგიდან ჩრდილოეთით 20 კმ მანძილზე) მიუახლოვდა ჯარის ნაწილი. ჯარისკაცებმა განაცხადეს, რომ არიან ქართველებისაგან შედგენილი სპეციალური დანიშნულების სამხედრო შენაერთი და გამოგზავნილი არიან ბანდიტების დასაჭერად. თითქოს მათ გააჩნიათ ინფორმაცია, რომ დამნაშავენი იმყოფებოდნენ სოფელ ახიელში. ხევსურებმა უარყვეს ბანდიტების ყოფნა მათთან და სთხოვეს სამხედრო რაზმს შესულიყო სოფელში და დარწმუნებულიყო სიმაართელში. ჯარისკაცებმა სოფელში შესვლისთანავე განაიარაღეს ხევსურები და დაიწყეს მოსახლეობის ძარცვა. აღმოჩნდა, რომ წითელარმიელის ტანსაცმელში გადაცმული იყვნენ ინგუშები. ყაჩაღებმა გაიტაცეს ხევსურების მთელი საქონელი და დაატყვევეს 30 კაცი. ახიელიდან მხოლოდ სამმა ხევსურმა შეძლო გაქცევა. სოფელ ამხიონში მოკლეს 6 კაცი და 2 ქალი. ვისაც შეეძლო, გარბოდა მთების სიღრმეში. აქვე დაიწყეს მოსვლა ხევსურეთის სხვადასხვა სოფლიდან შეიარაღებულმა ახალგაზრდობამ თანამომძეების დახმარების აღმოსაჩენად.

დიდი მღელვარება იყო მოხვეეებში, რომელთაც ინგუშებმა 2000 ცხვარი მოპარეს.³⁴⁰

ერთდროულად იმავე დღეს 550 შეიარაღებული ინგუში, აქედან 300 ცხენოსანი (აღსანიშნავია, რომ მათ ჰქონდათ ოსმალური თოფიარაღი, ტყვიამფრქვევები, ბომბები და სხვ.) თავს დაესხა ხევსურეთის სოფლებს, მათ შორის სოფელ ამლას მშვიდობიან მოსახლეობას. ამლაში გაძარცვეს ორი ოჯახი, გაიტაცეს 25 ცხენი, 180 სული მსხვილფეხა საქონელი, 1500 ცხვარი, 40 ხბო. სახლი

³³⁹ საა. ფ. 14, ანაწ. 2, საქ. 155, ფურც. 8–9.

³⁴⁰ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 2, საქ. 15, ფურც. 1.

დაუწვეს ბეწია წიკლაურს. ოჯახის წევრების თვალწინ დახვრიტეს 27 წლის დავით დავითის ძე წიკლაური, 18 წლის პავლე ბეროს ძე ჯალიბაური, 10 წლის ნატალია გიორგის ასული წიკლაური, 60 წლის ნინო ბადოს ასული წიკლაური. მოძალადეები საჯაროდ აუპატიურებდნენ ქალებს.

სოფელ ახიელში გაძარცვეს 23 ოჯახი. სახლი დაუწვეს გიორგი უთურგას ძე ოჩიაურს. სოფლიდან გაიტაცეს 45 ცხენი, 380 მსხვილფეხა საქონელი, 1500 ცხვარი, 100 თხა. ტყვედ წაიყვანეს 23 ხევსური.

აღნიშნული თავდასხმის შედეგად ორივე სოფელმა 1500000 მანეთის ზარალი განიცადა ოქროთი³⁴¹ მაშინდელი კურსით.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ეთნოკონფლიქტები ქართველებსა და საქართველოში მცხოვრებ ოსებს, ჩეჩნებს, ლეკებს, რუსებს, სომხებსა და სხვა ეროვნულ უმცირესობათა შორის ისტორიული სინამდვილე გახლავთ. მომხდარი ბრძოლები როგორც შორეულ, ისე ახლო წარსულში კი არ უნდა მიეჩქმალეთ, პირიქით, ყოველმხრივ – ფოლკლორული თუ დოკუმენტური წყაროებით უნდა გამოვიტანოთ დღის სინათლეზე. იმ ხლართების მხილებაც მხოლოდ ამ საშუალებით მოხერხდება და დაახლოების გზებიც ასე მოიძებნება, თორემ საბურველის ჩამოფარება როდის ყოფილა დაახლოების საწინდარი. ახლა კვლავ შევეხებით ქისტებსა და ხევსურებს შორის დაპირისპირებას, რასაც ომის დამთავრების შემდეგ ჰქონდა ადგილი.

დუშეთის რაიონის სოფლების ხონესა და მუცოს მცხოვრებნი, რომელთაც ბრალი ედებოდათ დანაშაულებრივ ქმედებებში ამტკიცებდნენ, რომ წარმოშობით იყვნენ ქისტები და არა ჩეჩნები. ხოლო ჩეჩნების ეთნიკური ვინაობა უცნობი იყო მათთვის. 1950 წელს მათ საჩივრით მიმართეს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, რომ „საბჭოთა ხალხის მტრებმა“ ისინი დააპირისპირეს ხევსურებთან ანუ ქართველებთან. თურმე არასწორად ედებოდათ ბრალი ჩეჩნურ ბანდებთან თანამშრომლობაში. მარტო ბორჩაშვილების გვარიდან დააპატიმრეს 10 ადამიანი, და რომ ქისტებზე „მეთვალყურეობა“ კვლავ გრძელდებოდა.

³⁴¹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 2, საქ. 32, ფურც. 25.

ხელისუფლების თხოვნით ცნობილმა მეცნიერმა გ. ჩიტაიამ დაასაბუთა, რომ დუშეთის რაიონის შატილის სასოფლო საბჭოში შემავალ სოფლებში – მუცოსა და ხონეში მცხოვრები ქისტები ეთნიკური წარმოშობით ჩეჩნები იყვნენ, რომელთა ნაწილმა იცოდა ქართული ენა. მთლიანობაში კი ფლობდნენ და იყენებდნენ ჩეჩნურ ენას. ამდენად, განცხადების ავტორთა მტკიცება ჩეჩნებთან და ჩეჩნურ ბანდებთან ურთიერთობის შეუძლებლობაზე, რადგან ქისტებმა არ იცოდნენ ჩეჩნური, წარმოადგენდა საზოგადოებისა და სამართალდამცავთა შეცდომაში შეყვანის ცდას.³⁴²

შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ მოპოვებული მრავალრიცხოვანი მასალა რელიეფურად აჩვენებდა, რომ ქისტები ზნე-ჩვეულებით, ყოფა-ცხოვრებითა და რელიგიური მსოფლმხედველობით წარმოადგენდნენ ჩეჩნურ ერთობას. ისინი ქართველების მიმართ არამეზობლურად. ზოგჯერ მტრულად იყვნენ განწყობილი.

წარსულში ჩეჩენ-ინგუშეთიდან ჩამოსახლებულებმა საქართველოში ჩეჩნური გვარი ბორჩიგოვი შეცვალა ბორჩაშვილად, თუმცა ამით ეროვნება არ გამოუცვლიათ და არ დაუკარგავთ ურთიერთობა თავის ხალხთან.

დასახლებული ქისტებისა და ჩეჩნების თეში და ბორჩაშვილების გვარი განსაკუთრებით ომის პერიოდში ყოველმხრივ ეხმარებოდნენ ჩეჩნურ ბანდებს, იფარებდნენ და თანამშრომლობდნენ. ჩეჩნური ბანდების ლიკვიდაცია მსხვილი მასშტაბით ხორციელდებოდა საქართველოს მხრიდან.

დოკუმენტურად დასტურდება, რომ ზოგიერთმა ბორჩაშვილმა მოღალატური როლი შეასრულა. ისინი ცნობებს აწვდიდნენ მტერს შეიარაღებული ძალების დისლოკაციისა და გადაადგილების შესახებ. ქისტების გამცემლური საქმიანობის შედეგად ჩეჩნთა ბანდიტური ჯგუფები უპირატესობას ფლობდნენ მოულოდნელი თავდასხმის დროს, რასაც ჩვენთვის მნიშვნელოვანი დანაკლისი მოჰქონდა. ამის დასადასტურებლად საყმარისია აღვნიშნოთ, რომ ჩეჩნებმა სხვადასხვა დროს დახვრიტეს შინაგან საქმეთა სამინისტროს 9 ნ ჯარისკაცი, 7 მილიციელი და თანამშრომელი. 9 ადგილობრივი აქტივისტი, 14 იქ მცხოვრები ქართველი, გააუპატიურეს 3

³⁴² სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 22, საქ. 448, ფურც. 49.

ხევისური გოგონა, გაიტაცეს ათასობით სული ცხვარი, 377 სული მსხვილფეხა საქონელი და 21 ცხენი.

1948 წლის ნოემბერ-დეკემბერში საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ორგანოებმა დააპატიმრეს და პასუხისგებაში მისცეს სოფელ ხონესა და მუცოში მცხოვრები ქისტები: 1. ბორჩაშვილი ჯარაფ ტაჩაევის ძე, დაბადებული 1920 წელს, მცხოვრები სოფელ ხონეში. 1941-1942 წლებში მონაწილეობდა შეიარაღებულ თავდასხმებში ჩეჩენ-ინგუშეთსა და საქართველოში. მონაწილეა 8 მშვიდობიანი ქართველის დახვრეტისა მთათუშეთში. 1947 წელს მონაწილეობდა შეიარაღებულ თავდასხმაში ახმეტის რაიონის სოფელ ფარსმაზე, საიდანაც გაიტაცეს საქონელი. 2. ბორჩაშვილი სალამბეკ ტაჩაევის ძე, დაბადებული 1918 წელს სოფელ ხონეში, რომელსაც იგივე ბრალდება ჰქონდა წაყენებული. დააკავეს იმავე გუარის წარმომადგენლები, როგორიც იყვნენ: 3. სეაიპ სუხის ძე; 4. დაად პაშკოშოვის ძე; 5. შამილ სეაიპის ძე, 6. ალამ აკიმის ძე; 7. მარჩაგ ბისანოვის ძე და სხვ.

კავკასიის ქედთან გერმანელთა ჯარების მოახლოებისას დასახელებული ბორჩაშვილთაგან ზოგიერთი მათგანი არაღლეგალურ ბრძოლაზე გადავიდა. საბოლოოდ ისინი შეუერთდნენ ალხასტოვის მოქმედ ბანდას, რომლებთან ერთად მონაწილეობდნენ საქართველო-ჩეჩნეთის საზღვართან ქართველებზე თავდასხმაში. ძარცვავდნენ და კლავდნენ ადგილობრივ ქართველ მოსახლეობას, იტაცებდნენ გლეხებისა და საკოლმეურნეო საქონელს.³⁴³

1949 წლის ნოემბერში მამხილებელი ფაქტების სიმძირის გამო ზოგიერთი ბორჩაშვილი გაათავისუფლეს. მათ ეჭვი მიიტანეს შატილის სასოფლო საბჭოში შემავალ სოფელ ყელის-წყალში მცხოვრებ ხახონა ჭინჭარაულზე, რომ ამ უკანასკნელმა იცოდა ბორჩაშვილების დანაშაულებრივი საქმიანობა და აცნობა ხელისუფლებას. 1950 წლის 24 მაისს თავს დაესხნენ ხახონა ჭინჭარაულის ოჯახს. მამის თვალწინ წამებით მოკლეს მისი ვაჟი, ბიძაშვილი შოთა და თვითონ ხახონა. რომელსაც ჯერ ორივე ხელზე ფრჩხილები დაადერეს. შემდეგ დახვრიტეს ხახონას მეუღლე ნატა და ბიძაშვილის მეუღლე ნათელა.

³⁴³ სუიცა, ფ. 600, ანაწ. 22, საქ. 448, ფურც. 50-51.

განსაკუთრებით გამწვავდა ხევსურებსა და ჩეჩნებს შორის ურთიერთობა მათი საქართველოში გადმოსახლებისა და ქართველების ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ტერიტორიაზე ჩასახლების შემდეგ. ბორჩაშვილები აქეზებდნენ ჩეჩნური ბანდის წევრებს ხევსურების წინააღმდეგ, რის შემდეგ ჩეჩნები მხეცურად უსწორდებოდნენ ქართველებს.³⁴⁴ ასე მაგალითად, სოფელ ჯარეგოში მოკლეს ხევსურეთიდან ჩასახლებული ციკა და ნიუტა ჭინჭარაულები, ხოლო მათი სახლი დაწვეს, 20 მსხვილფეხა პირუტყვი კი დახოცეს. სოფელ ისმაილეთში მოკლეს ხევსური დავით არაბული, რომელიც 18 სულ მსხვილფეხა საქონელს მწყემსავდა. სოფელ ხამხადან ჩეჩნებმა გაიტაცეს 80 სული მსხვილფეხა საქონელი, ხოლო სოფელ ხეიდან 15 სული და ა.შ.³⁴⁵

XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან (ერევნის ალების შემდგომ), იწყება სომხურ მოსახლეობაში ანტიქართული განწყობილების გავიქცევა, რომელსაც ცარიზმი უმაგრებდა ზურგს. იმხანად ქართლ-კახეთის სამეფო აღარ არსებობდა, სომხური მმართველი ზედაფენის ნაწილმა ზურგი შეაქცია თავის ისტორიულ მოყავშირეს და რუსეთში ნაციონალისტური ძალების გულისმოგებაზე დაიწყო ზრუნვა.³⁴⁶

სომხები ისტორიულად ადვილად იტანენ სხვა ქვეყანაში დასახლებას. მათი ცნობილი დევიზი იყო და ნაწილობრივ კვლავ რჩება: „ვორდეს ჰაც ენდელ გნაც, ენდელ კაც (სადაც პურია იქ გაიქეცი და დასახლდი, დამაგრდიო).“³⁴⁷

ეხებოდა რა სომეხი ერის ხასიათს, ცნობილი მეცნიერი მიხაკო წერეთელი იმასაც აღნიშნავდა, რომ „დაიბუდებენ ხოლმე მისუსტებული ერის ტერიტორიაზედ და ხანმოკლე ფარული მდგომარეობისა და სოლიდარობის შემდეგ, პირდაპირ ომს უცხადებენ თავიანთ მასპინძლებს, – ალე შენი ტერიტორიიდან, მე უნდა დავიჭირო იგი, როგორც უფრო ძლიერმა და ნიჭიერმაო.“³⁴⁸

საქართველოში დასახლების შემდეგ ი. გვარამაძის თქმით

³⁴⁴ სუიცსა, ფ, 600, ანაწ. 22, საქ. 448, ფურც. 52.

³⁴⁵ იქვე, ფურც. 53.

³⁴⁶ შ. გეგუჩაძე, ერეკლე მეორის ერევანზე 1779 წლის ლაშქრობის ისტორიისათვის, „ქართული ლიბლომატიკა“, ტ. 2, თბ., 1995, გვ. 225.

³⁴⁷ ჯ. ბაქრაძე, ორი წერილი მესხების შესახებ, თბ., 1995, გვ. 3.

³⁴⁸ შ. წერეთელი, ერი და კაცობრიობა, თბ., 1990, გვ. 109.

სომხები „არ დასჯერდნენ ჩვენის მამაპაპების სისხლით დაცულს პოხიერს მიწაწყალსა, მისგან მიღებულს მრავალნაირ სიკეთე სიმდიდრესა, გაძლნენ, გაღორდნენ, გაიმაგრეს ურთიერთისგან ზურგმხარი და უწყეს ნგრევა ჩვენსა სათაყვანო ეკლესია-მონასტრებსა. სადაც შეძლეს, დაისაყუთრეს, ხუცური წარწერები წაშალეს და თავიანთებურს ჯღაბნა დაუწყეს..., ბევრგან ქართულ წარწერიანი სასაფლაოები დაღეწეს..., კათოლიკეთ სასაფლაოანი ეკლესიის გარშემო აღარ გააბოგინეს... დღემდის ქურთები, თურქმენები, მაჰმადიანები უფრო კრძალვით და პატივისცემით ეპყრობიან ჩვენს ეკლესიებს და ზოგიერთი სომეხთაგანი კი მტრულად გვეპყრობიან. თბილისსაც ისაყუთრებენ ასპინძა და აბასთუმანი რალა სახსენებელია...“.³⁴⁹

ი. გვარამაძე ამხელს, რომ ეს არ არის ადგილობრივ ცალკეული გამოვლინება, რომ ეს სომხური გლობალური ნაციონალური პოლიტიკის შედეგია, რომელიც გამომჟღავნებულია მშაყის პუბლიცისტის მიერ გამოთქმულ თეორიაში „სადაც სომხები ცხოვრობენ, სასომხეთი უნდა ეუწოდოთ თბილისსაც კიო“. საქმე იქამდეც კი მიდიოდა, რომ ი. გვარამაძის რწმუნებით ქართველ კათოლიკებს ეკლესიებში სომხურ წირვა-ლოცვას აიძულებდნენ.³⁵⁰

პირველი მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ სომხებმა გაამზადეს სომხეთის რუკა პარიზის საზავო კონფერენციისათვის წარსადგენად: და ამ რუკაზე, როგორც სომხეთში შემავალი ტერიტორიები, აღნიშნული იყო – თბილისი, ბორჩალოს მაზრა, ახალციხის მაზრა, ახალქალაქის მაზრა, მცხეთა, გორი, ბათუმი და ბათუმის ოლქი!

მოსახლეობის პრინციპის მიხედვით სომხეთი მოითხოვდა, მაშასადამე, საქართველოს უძველეს ქალაქს – მცხეთას, საქართველოს ძველ დედაქალაქს – თბილისს, საქართველოს მუდმივსა და განუყოფელ ნაწილს – ბორჩალოს და მთელ მესხეთს! ასეთი იყო სომხური გეგმა.³⁵¹

³⁴⁹ ბ. სამსონაძე, მგზნებარე პატრიოტი, მეისტორიე და მოაზროვნე, „ანალები“, 2001, №2.

³⁵⁰ იქვე.

³⁵¹ ე.ნოზაძე, საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბ., 1989, გვ. 9.

1918 წლის აპრილში, როცა თურქეთი საქართველოს (ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები) და სომხეთის (ერევნის გუბერნია) ტერიტორიაზე შემოიჭრა, ასი ათასობით სომეხმა ლტოლვილმა ფიზიკური არსებობის შესანარჩუნებლად საქართველოს შედარებით უსაფრთხო რეგიონებს (თბილისი, თელავი, სიღნაღი, დედოფლისწყარო, ალბულაღი, მანგლისი, ქუთაისი, გორი, დუშეთი) შეაფარა თავი. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობამ გაატარა საგანგებო ღონისძიებები: 40 მილიონ მანეთზე მეტი გასცა თავისი მწირი ბიუჯეტიდან სომეხი ლტოლვილების დასახმარებლად, შეუქმნა მათ დასახლების პირობები, მოუწყო სამკურნალო და საკვები პუნქტები, გაუზავნა სამედიცინო პერსონალი და მედიკამენტები, უზრუნველყო მათი უსაფრთხო გადაადგილება. მაგრამ ლტოლვილთა სრული მატერიალური უზრუნველყოფა საქართველოს მთავრობას, ცხადია არ შეეძლო.

სომეხთა ეროვნულმა საბჭომ, რომლის სათავეში დაშნაყები იდგნენ, საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკა სომეხ ლტოლვილთა მიმართ, ნაციონალისტურად შერაცხა. საბჭო მის მიერ შედგენილ დოკუმენტებში (საქართველოს დამფუძნებელი კრებისადმი გაგზავნილი მემორანდუმი „დებულება საქართველოში სომხური ეროვნული თვითმმართველობის შესახებ“) ქართველ სოციალ-დემოკრატებს სომეხ ეროვნულ უმცირესობათა შევიწროებაში, სომეხი ლტოლვილების სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შეზღუდვაში ადანაშაულებდა.

ამავე პოზიციას იცავდა სომხური პრესაც („აშხატავორი“, „ორიზონი“, „მშაყი“, „ნორ პორიზონი“, „ჟოლოვრდი ძაინი“), რომლის ანტიქართულმა პროვოკაციულმა მასალებმა გაამწვავა ურთიერთობა საქართველოსა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის.³⁵²

ის, რაც 1918-1919 წლებში ვერ შეძლეს იარაღის გამოყენებით სომეხებმა, როდესაც საქართველოს მთავრობას წარუდგინეს ულტიმატუმი ახალქალაქისა და ბორჩალოს დაცლის შესახებ,³⁵³ ახლა

³⁵² მ. კეკელიძე, სომეხი ლტოლვილები საქართველოში 1919-1920 წლებში, 1999 წლის 29-30 ოქტომბრის სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, მიძღვნილი აკად. თ. ყაუხჩიშვილისადმი, თბ., 1999, გვ. 15.

³⁵³ ა. ხურგულაძე, პ. ხურგულაძე, საქართველოს ისტორია, თბ., 1991, გვ. 217, 218.

საყავშირო კომპარტიის დახმარებით ცდილობდნენ ვერაგული მიზნის განხორციელებას – ქართული მიწა-წყლის მიტაცებას. ამ მიზნით ჯერ კიდევ ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა ტერიტორიული საკითხების მოგვარების მიზნით რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის კავებუროს 1921 წლის 2 მაისის პლენუმმა შექმნა სპეციალური კომისია, რომლის სხდომები იმავე წლის 25-11 ივნისს მიმდინარეობდა თბილისში.³⁵⁴

საქართველოს მიმართ სომხეთის პრეტენზია ასეთი იყო: „ახალქალაქის მაზრა სომხეთის შემადგენლობაში უნდა შევიდეს (მოსახლეობის 72% სომხობაა), ამასთან ამ მაზრაში უნდა ჩავრთოთ ორი სომხური სოფელი: მოლიტი და ყიზილ-კილისი, რომლებიც ტაბაწყურის ტბის ჩრდილოეთითაა არჯვეანის ქედამდე. ამასთანავე აღნიშნულ რაიონს უნდა გამოაკლდეს ხიზაბავრის ქართულ მოსახლეობიანი უბანი“.

ამკარაა, სომხეთი მხოლოდ საკუთარი ქვეყნისათვის ზრუნავდა და ანგარიშს არ უწევდა საქართველოს მდგომარეობას. ვერ ვიტყვით, რომ იგი არ სცნობდა ამ მიწებზე საქართველოს ისტორიულ უფლებას. ისტორიაში კარგად ერკვეოდნენ. ყველასთვის იყო ცნობილი, თუ როგორ, როდის და ვისი ხელშეწყობით გაჩნდა ახალქალაქის მაზრაში სომეხთა კომპაქტური დასახლება. შეუძლებელი იყო იმის უარყოფაც, რომ ახალქალაქის მაზრა სავსებით კანონიერად იყო მოქცეული საქართველოს შემადგენლობაში. მიუხედავად ამისა, სომხეთის დელეგაციამ მაინც მიიჩნია შესაძლებლად ასეთი თხოვნით მიემართა საქართველოსათვის.

საგულისხმოა, რომ საბჭოთა საქართველოს იმდროინდელმა ზედმეტად ინტერნაციონალურმა მესვეურებმაც კი იგი მიუღებლად მიიჩნიეს.³⁵⁵

1922 წელს სომხებმა ახალი პროექტი წარადგინეს, რომლის მიხედვით ჯავახეთის ანუ ახალქალაქის მაზრის უდიდესი ნაწილი ბორჩალოს მაზრას უნდა შეერთებოდა, რათა შექმნილიყო ერთიანი სომხური ადმინისტრაციული ერთეული. ეს ცდაც მარცხით დამთავრდა.³⁵⁶

³⁵⁴ ლ. თოიძე, 25 თებერვლის შემდეგ, თბ., 1990, გვ. 19.

³⁵⁵ ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.

³⁵⁶ დ. ბერძენიშვილი, „ახალქალაქი ჯავახეთისაი“, „არტანუჯი“, №7, გვ. 29.

სომხები მაინც არ ისვენებდნენ. ანალოგიური პროექტი წამოყენებულ იქნა 1923 წელს, თუმცა უშედეგოდ.³⁵⁷ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ აქ მცხოვრები სომხები გამომწვევად იქცეოდნენ. ამცირებდნენ ქართველ მოსახლეობას. გაჰყვიროდნენ, რომ სომხებით დასახლებული ახალქალაქის მაზრისათვის მიეცათ ავტონომია ან შეერთებინათ საბჭოთა სომხეთისათვის, რადგანაც, მათი აზრით, ახალციხის მაზრა უფრო ახლოს იყო სომხეთთან გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული მონაცემებით, ვიდრე საქართველოსთან. ე.ი. აშკარად იტაცებდნენ სომხები ძირძველ ქართულ მიწას.³⁵⁸

რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა კომისარიატმა ახალქალაქისა და ბორჩალოს მაზრების მცხოვრებთა აზრისა და ეთნოგრაფიულ-ეკონომიკური ფაქტორების გამო, ამ გეგმის განხორციელება შეუძლებლად სცნო, რაც ცენტრალური კომიტეტის მიერ დადასტურებულ იქნა.

ამის შემდეგ სომეხთა გარკვეული წრეების შთაგონებით წამოყენებულ იქნა საქართველოს ყარაია-შირაქის ველის სომხებით დასახლების პროექტი. ეს ადგილები უნდა სარწყავი არხების გაყვანით განოყიერებულიყო და იქ სომხებს მებაძგეობის მეურნეობა მოეწყოთ, რომელიც, მათი სიტყვით, რუსეთის საფეიქრო ინტერესებისათვის ფრიად მნიშვნელოვანი და საჭირო იქნებოდა.³⁵⁹

ტერიტორიული პრეტენზიები ჰქონდა საფუძვლად სომხეთის კომპარტიის ცკ-ის პირველი მდივნის, აკასი ხანჯიანის ვიზიტს 1936 წელს თბილისში ლავრენტი ბერიასთან. თუ, როგორ დამთავრდა ეს მისია ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ.

როგორც ვხედავთ, სომეხთა და ქართველთა დაპირისპირება შორს გასცდა ეთნოკონფლიქტების საზღვრებს და პოლიტიკური კონფლიქტის სახე მიიღო. ასეთი შეფასების საფუძველს გვაძლევს ის გარემოება, რომ საქართველოში მცხოვრები სომეხი მოსახლეობის ნაწილი და სომხეთის საბჭოთა რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა ესწრაფოდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევას და ქართული მიწის ხელში ჩაგდებას.

³⁵⁷ სახალხო განათლება, 1990, 11 ოქტომბერი.

³⁵⁸ სპა, ფ. 14, ანაწ. 2, საქ. 485, ფურც. 22.

³⁵⁹ სახალხო განათლება, 1990, 11 ოქტომბერი.

აშკარა თუ ფარული დაპირისპირება შემდეგშიც გრძელდებოდა. 50-იან წლებში ისინი საჩივრით მიმართავენ ზემდგომ ინსტანციებს, რომ მათი სოფლები წმინდა სომხური იყო, ხოლო ყველა სხვა დასახლება – ქართული. სომხების მტკიცებით ხელისუფლება ტენდენციურად, ეროვნული ნიშნის მიხედვით წყვეტდა ყველა სადავო პრობლემას.³⁶⁰ ეს იყო წინასწარგანზრახული, ცილისმწამებლური, ანტიქართული მიზნით შედგენილი პასქეილი, რაც საყავ-შირო მთავრობის მიერ მხილებულ იქნა. გამოაშკარავდა ის ფაქტებიც, რომ განცხადების ხელის მომწერთა რაოდენობა ხელოვნურად იყო გაზრდილი. კერძოდ, განცხადებაზე ერთი და იგივე პირი ორჯერ აწერდა ხელს.³⁶¹

საერთოდ, სომხური მოსახლეობა – განსაკუთრებით ჯავახეთში – აღიქვამს თავის თავს, როგორც ეროვნული უპირატესობის მქონე ეთნიკურ ჯგუფს, სომხებს სჯერათ, რომ ისინი არიან რეგიონის ძირითადი მოსახლეობა და ამის გამო უპირატესობაც მათ უნდა ეკუთვნოდეს.³⁶² მათთვის გლობალური „მტერია“ – ქართველი, რადგან ჯავახეთი შედის საქართველოს სახელმწიფოებრივ სტრუქტურაში. მტრულ გარემოში არსებობის ეს გრძნობა (თუმცა თავად ისინი ამას არ აღიარებენ, უფრო მეტიც, უარყოფენ კიდევ) სავარაუდოა, რომ რეალურად არსებობდეს, გამომდინარე მათი თვითდამკვიდრების მუდმივი მცდელობიდან. პირობითად ეს შეიძლება მიჩნეულ იქნეს აქ მაცხოვრებელი სომეხი ეთნოჯგუფის ერთ-ერთ ყველაზე დამახასიათებელ თვისებად. ამას მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ თურქეთის ტერიტორიიდან ქართულ ტერიტორიაზე გადმოსახლების (XIX საუკუნის 30-იანი წლები) დღიდან, მათ დაიწყეს ქართული ნასოფლარების ათვისება, სახელთა და ადგილობრივი ტოპონიმების შეცვლა, ქართული ეკლესიების გადაკეთება და ა.შ. ეს პროცესი დღესაც მიმდინარეობს.³⁶³

დღი ხანია ცნობილია სომეხ მეცნიერთა ტრადიციული (ხან აშკარა, ხან კი შეფარული) ტენდენცია, რომლის საბოლოო მიზანი საქართველოს ისტორიული რეგიონების, ქართული ეკლესიებისა

³⁶⁰ სუიცსა, ფ. 1195, ანაწ. 8, საქ. 1114, ფურც. 7.

³⁶¹ იქვე, ფურც. 15, 16.

³⁶² კონფლიქტური სიტუაციები... გვ. 248.

³⁶³ იქვე, გვ. 262-263.

და მონასტრების, სოფლებისა და ქალაქების მისაკუთრება, ისტორიული პირების მითვისებაა.

ე.წ. „სომხური არქიტექტურის შემსწავლელმა ორგანიზაციამ“ 1995 წელს გამოსცა რუკა – „სომხური ეკლესიები საქართველოში“, რომელიც წლების მანძილზე იყიდება თბილისის სომხურ ეკლესიაში. თავისთავად, ამგვარ გამოცემაში თითქოს არაფერია ცუდი, მაგრამ რუკის ნახვისთანავე აღშფოთების, გაოცებისა და ირონიის გრძნობა ერთად გეუფლება, რადგან რუკაზე საქართველოს აღმოსავლეთ და სამხრეთ რაიონების დასახლებულ პუნქტებთან მოსანიშნი ადგილიც კი არ არის დარჩენილი ქართული ეკლესიებისათვის.

ეს პრობლემა ახალი არ არის, მაგრამ მისი საწინააღმდეგო ეფექტური პოლიტიკა ჯერ კიდევ ვერ ჩამოყალიბდა. ქართველ მეცნიერთა დიდი ნაწილი თვლის, რომ ვინაიდან ასეთი ტენდენციური ლიტერატურა ძირითადად მდარე სამეცნიერო ღირებულებისაა, სომეხ კოლეგებთან პოლემიკაში ჩაბმა მოპაექრის ღონეზე დაშვებას ნიშნავს და რაკი ვერც წერას აუკრძალავ ვინმეს, უმჯობესია კონტრარგუმენტად მრავალმნიშვნელოვანი დუმილი გექონდეს.

ასეთი დამოკიდებულება ძირშივე მცდარია. წაყრუების პოლიტიკის ნეგატიური შედეგები უკვე ზედაპირზე ძევს. სომხური საისტორიო მეცნიერება საეჭვო ღირებულების ნაშრომებით უხვად ამარაგებს, ერთი მხრივ, უცხოეთის სამეცნიერო წრეებს, ხოლო, მეორეს მხრივ, საქართველოში მცხოვრებ სომხებს და ამ გზით მისთვის ხელსაყრელ აზრს ამკვიდრებს. ამდენად, სამართლიანია საზოგადოების მხრიდან გამოთქმული საყვედურები ქართველ ისტორიკოსთა დიდი ნაწილის მიმართ, რომლებსაც, შეიძლება ითქვას, არ სურთ გააცნობიერონ, რომ ხშირად სომეხ ისტორიკოსთა „არასერიოზული“ ნაშრომებით საკმაოდ სერიოზული პოლიტიკა ტარდება.³⁶⁴

იმ დროს, როდესაც თებერვლის რევოლუციამ რომანოვთა დინასტია ისტორიას ჩააბარა, კავკასიაში მცხოვრები მაჰმადიანები შეშფოთებული დარჩნენ და მათი ლტოლვა დანგრეულ ოტომანთა იმპერიისადმი, თუნდაც ანკარის სახით, მნიშვნელოვან ფაქტორად

³⁶⁴ დ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4.

გადაიქცა. ამის შედეგად ახალციხის მაზრის ქრისტიანული მოსახლეობა ცუდ ვითარებაში აღმოჩნდა. თურქი აგენტების წაქეზებით, ადგილობრივი მაჰმადიანი ქართველებიც – ბეგები – შეეცადნენ სამსახური გაეწიათ ერთმორწმუნე ოსმალებისათვის. ყველაზე ძლიერად ამ მიმართულებით ამოქმედდა სერვერ-ბეგ ათაბაგი, ქობლიანის პრინცი, როგორც მას უწოდებდნენ, შვილი და მეგვიდრე ფეიზულა ფაშასი, სამცხე-საათაბაგოს მფლობელისა.

სერვერ-ბეგის პრეტენზიები ისე შორს წავიდა; რომ მან დროებითი „სამხრეთ-დასავლეთის ყარსის მთავრობაც“ კი შეადგინა და მისი მმართველობის ქვეშ სამცხე-საათაბაგოს მოქცევა განიზრახა.

შეადგინა რა შეიარაღებული თურქულ-ქართული რაზმები, 1918 წლის პირველ ნახევარში სერვერ-ბეგმა რამდენჯერმე სცადა სამაჰმადიანო საქართველოში განლაგებულ ქართული ჯარის ნაწილებზე თავდასხმების გზით ეს ტერიტორია დედა-საქართველოსთვის მოეწყვიტა.³⁶⁵

1918-1919 წლებში სოფლების დაღეთ-ხაჩინის, ქესალოსა და ლუქსემბურგის მდიდარ მოსახლეობას შორის დაიწყო დაპირისპირება. მდიდარი სომეხი გლეხი ნერსესოვი შეუკავშირდა გერმანელ შეძლებულ გლეხებს და გადაწყვიტეს მიეთვისებინათ ხრამის ხეობა, კერძოდ „გუსეი დამი“. ხოლო სოფელ ქესალოს გლეხებმა „ჯოიუზლუქის“ დასაყუთრება გადაწყვიტეს. ამასთანავე ამ სოფლების მკვიდრნი წამლავენენ გერმანელების ნათესებს. ამის გამო დაიწყო ბრძოლა დასახლებულ ორ სასოფლო საზოგადოებას შორის. აღნიშნულ ნიადაგზე დაპირისპირების გამო ხშირი იყო ბრძოლა, ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენება და მკვლელობები. ასეთი კონფლიქტები გრძელდებოდა 1931 წლამდე ანუ რაიონში ე.წ. კულაკობის ლიკვიდაციამდე და კოლმეურნეობის ჩამოყალიბებამდე. გერმანელების სასოფლო საბჭო და კოლმეურნეობა ცდილობდა საკითხის მშვიდობიანი გზით მოგვარებას მეზობლებთან.³⁶⁶

1931 წელს ლუქსემბურგის სასოფლო საბჭომ ნაკვეთი „ჯოიუზლუქი“ ერთი სასოფლო-სამეურნეო წელი უფასოდ დაუთმო მეზობელ ქოსალიარის ნარიმანოვის სახ. კოლმეურნეობას, იმ

³⁶⁵ ჯ. აჯიაშვილი, გამოიღვიძე ქნარო, თბ., 1992. გვ. 46.

³⁶⁶ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 1, საქ. 4380, ფურც. 19.

.პირობით, რომ აზერბაიჯანელი მოსახლეობა აღარ მოწამლავდა გერმანელთა ნათესებს ნაკვეთ „ტაპანზე“. მაგრამ მდგომარეობა უფრო გართულდა. ამ დღიდან დაღეთ-ხაჩინისა და ქოსალარიის სოფლების კოლმეურნეობებმა პრეტენზია განაცხადეს აღნიშნულ ტერიტორიაზე. უფრო მეტიც, დაიწყეს დროებითი ბინების მშენებლობაც. გერმანელები მეტად მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ისინი იძულებული ხდებიან შეამცირონ საქონლის რაოდენობა. მათი სამართლიანი საჩივარი უპასუხოდ რჩებოდა.³⁶⁷

მიწათმოქმედების სახელმწიფო სახალხო კომისარიატის 1936 წლის 19 დეკემბრის გადაწყვეტილებაში კი ნათქვამი იყო, რომ სადავო ტერიტორია „გუსეი დამი“ 263 ჰექტარი ფართობი და „ჯოიუზლუქი“ 300 ჰექტარი ფართობი ლუქსემბურგის რაიონის ტერიტორიაზე 1919 წლიდან ფაქტიურად იყენებდა – პირველს დაღეთ ხაჩინის, ხოლო მეორეს – ქესალოს მოსახლეობა. 1931 წლიდან მიწის ნაკვეთები გადავიდა დასახელებული სოფლების კოლმეურნეობების ხელში.³⁶⁸

რუსებთან ბრძოლის დროს სახალხო გვარდიის უკან დახვევის შემდეგ, 1921 წლის მარტში გვარდიელებმა მიატოვეს გასალეწი პურის დიდი მარაგი. ამით ისარგებლა საბჭოთა აზერბაიჯანის ხელისუფლებამ და ჩააყენა თავისი ჯარის ნაწილები ბეიუქ-კაისაში და სოუხ-ბულახში. შემდეგ კი მიითვისა ქართველებისა და საქართველოს რესპუბლიკის გასალეწი პურის მთელი მარაგი,³⁶⁹ რაც მომავალში მრავალი დაპირისპირების საფუძველი გახდა.

ბორჩალოს მაზრის ტერიტორიაზე 1922 წლის მარტის თვეში მოქმედებდა 2 ბანდა: ერთი – შულავერის რაიონში, აზერბაიჯანისა და სომხეთის საზღვარზე, მეორე – თბილისის მაზრის საზღვარზე – იაღლუჯასთან. ორივე ბანდა არაქართველებისაგან შედგებოდა. მათში ძირითადად თავმოყრილი იყვნენ სისხლის სამართლის დამნაშავენი. 1922 წლის გაზაფხულიდან ბანდების დანაშაულებრივი ქმედება გააქტიურდა. იყო შემთხვევები, როდესაც შეიარაღებული ფორმირებები იჭერდნენ და იარაღს ართმევდნენ ადგილობრივი

³⁶⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 1, საქ. 4380, ფურც. 19-20.

³⁶⁸ იქვე, ფურც. 2, 11.

³⁶⁹ იქვე, ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 108, ფურც. 2.

ხელისუფლების წარმომადგენლებს. მათი თავდასხმების გახშირებას ადგილობრივ მოსახლეობაზე ხელს უწყობდა შიმშილობა, სამართალდამცავი ორგანოების უმოქმედობა.³⁷⁰ იალლუჯასთან მოქმედ ბანდიტურ ჯგუფს ხელმძღვანელობდა აზერბაიჯანელი ვინმე „ფაშა“.³⁷¹

1922 წლიდან 1925 წლის ჩათვლით სიღნაღის მაზრის მოსახლეობაზე სისტემატურ თავდასხმებს აწეობდნენ შამქორის, ზაქათალისა და განჯის მაზრებიდან. იტაცებდნენ ასობით საქონელს, თავს ესხმოდნენ გლეხებს ყაჩაღურად. 1925 წლის ივნისში მჭედლიშვილს თავს დაესხა 7 შეიარაღებული პირი, რომელთაც გაიტაცეს 100-მდე სული საქონელი, მირზაანელებს – 45 სული საქონელი და 1 ცხენი. მეზობელი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა არაერთარ ღონისძიებებს არ ატარებდა დამნაშავეთა დასასჯელად.³⁷²

იმავე წლის 12 ივნისს სიღნაღის მაზრის სოფლებს ყაჩაღურად დაესხნენ, წაართვეს ცხენები და მიიძალნენ. ნოემბერში იორ-მულანლოდან ორ მწყემსთან ერთად გაიტაცეს 700 სული საქონელი.³⁷³

შინსაგომის მონაცემებით, მხოლოდ 1925 წლის 24 აპრილიდან 1 ნოემბრამდე სიღნაღის მაზრაზე აზერბაიჯანიდან განხორციელდა 20 შეიარაღებული თავდასხმა. გაიტაცეს 213 მსხვილფეხა საქონელი, 63 ცხენი, 3 სახედარი და 700 წვრილფეხა საქონელი.³⁷⁴

პარალელურად თავდასხმები ხდებოდა თურქეთიდან. მაგალითად, 1923 წლის ოქტომბერში ბორჩალოს მაზრის ბაშვიჩეთის რაიონში ორჯერ მოხდა შეიარაღებული ჯგუფის თავდასხმა თურქეთის მხრიდან. თავდამსხმელებმა გაიტაცეს 34 სული საქონელი. ასეთი შემოტევები სისტემატურ ხასიათს იღებდა. თურქ „ბოევეიკებს“ იარაღით და ტყვიამფრქვევებით ამარაგებდნენ თურქი მესაზღვრეები.³⁷⁵

1925 წლის სექტემბრის ბოლოს აზერბაიჯანის ყაზახის მაზრიდან თბილისის მაზრაში შემოიჭრა 16 (სხვა ცნობით 40) შეიარაღე-

³⁷⁰ სპა, ფ. 14, ანაწ. 1, საქ. 212, ფურც. 103.

³⁷¹ იქვე, ფურც. 129.

³⁷² სუიცსა, ფ. 607, ანაწ. 2, საქ. 4090, ფურც. 6.

³⁷³ იქვე, ფურც. 33, 39.

³⁷⁴ იქვე, ფურც. 52.

³⁷⁵ სუიცსა, ფ. 600 ანაწ. 2, საქ. 2, ფურც. 393.

ბული კაცი. ისინი თავს დაესხნენ დავით-გარეჯის მონასტერს. ძარცვავდნენ საზღვრისპირა სოფლებსა და ტერორის ქვეშ ჰყავდათ მოსახლეობა. საგულისხმოა, რომ ყაჩაღებს ორგანიზებულად აიარალებდა ყაზახის აღმასკომი.¹⁷⁶

ბორჩალოს მაზრის ბაშეიჩეთის რაიონში 1926 წლიდან გამოჩნდა რამდენიმე ბანდიტური ჯგუფი. თითოეულში გაერთიანებული იყო 7-დან 15 კაცამდე. ბანდების მეთაურები იყვნენ დამნაშავეთა სამყაროს ცნობილი წარმომადგენლები. ეროვნებით ყველა აზერბაიჯანელი: მემედ გეუშ ოლლი, აღამალი ომარ ოლლი, უმუდ ალი ოლლი და მაჰმუდ ნაბი ოლლი. ყველა ადგილობრივი – ბორჩალოს მაზრიდან. ბანდები ძირითადად თავს აფარებდნენ თურქეთის ტერიტორიას. ყოველი წლის ზაფხულში გადმოდიოდნენ ბაშეიჩეთის რაიონში, ივრებდნენ ირგვლივ სისხლის სამართლის დამნაშავეებს. შეიარაღებულ დამნაშავეთა ჯგუფები სისტემატურ თავდასხმებს აწყობდნენ სოფლებზე. ძარცვავდნენ მოსახლეობას, ხშირი იყო მკვლელობები, სახლების გადაწვა, საქონლის გატაცება და სხვ. შემდგომში ისინი კვლავ თურქეთს აფარებდნენ თავს. ბანდიტებს მოსახლეობაში მრავალი მხარდამჭერი ჰყავდათ.¹⁷⁷

1930 წლის 15 ივნისს ლაგოდების საძოვრებზე აზერბაიჯანიდან გადმოსულმა ჯგუფმა მოკლა 6 მწყემსი და გაიტაცა ცხვრის ფარა. 17 ივნისს 10 კაციანმა შეიარაღებულმა აზერბაიჯანელმა იარაღის მუქარით გაიტაცა მსხვილფეხა მუშა-საქონელი და მოკლა 2 გლეხი. 19 ივნისს გული – შირაქის მიდამოებში ათმა შეიარაღებულმა აზერბაიჯანელმა იარაღის მუქარით გაიტაცეს 11 ცხენი, 22 აგვისტოს შირაქის მიდამოებიდან გაიტაცეს 42 მსხვილფეხა საქონელი, ტყვედ წაიყვანეს 10 პატარა მწყემსი ბიჭი და 4 ქალი. ქალები გაუპატიურების შემდეგ გაათავისუფლეს. საერთოდ 1930 წლის იანვრიდან ნოემბრამდე, მხოლოდ კახეთის ოლქიდან გატაცებულ იქნა 600 სული საქონელი.¹⁷⁸

30-იან წლებში თავდასხმების რიცხვი¹⁷⁹ იმდენად ვრცელია,

¹⁷⁶ იქვე, საქ. 49, ფურც. 33,34; ფ. 617, ანაწ. 2, საქ. 113, ფურც. 2.

¹⁷⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 2, საქ. 112, ფურც. 1.

¹⁷⁸ იქვე, საქ. 273, ფურც. 1.

¹⁷⁹ იქვე, ფურც. 8, 16; ფ. 284, ანაწ. 3, საქ. 460, ფურც. 2.

რომ მათი ჩამოთვლა თითქმის შეუძლებელია.

ერთი შეხედვით თითქოს სისხლის სამართლის დამნაშავეებთან გვაქვს საქმე და თავდასხმებს არავითარი პოლიტიკური მოტივები არ ჰქონდა. მაგრამ აგრესია, როგორც ჩანს, ძირითადად ქართველ და სხვა არააზერბაიჯანელ მოსახლეობაზე ხდებოდა. ასეთი ვითარება ამწვავებდა ეროვნულ ურთიერთობას და ეთნოკონფლიქტურ სახეს იღებდა.

დაპირისპირება შემდგომ წლებშიც გრძელდებოდა. მან ახალი ფორმა 80-იანი წლების მეორე ნახევარში მიიღო. კერძოდ, ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე ქართველებს ერთ მტკაველ სამოსახლოს არ აძლევდნენ. მაშინ, როდესაც ირგვლივ აზერბაიჯანულ სოფლებში სოკოებივით მრავლდებოდა აზერბაიჯანელთა ახალ-ახალი ნებართვიანი თუ უნებართვო სახლები. სხვათათვის მიწების დაცანონებას ადვილად ახერხებდა რაიონული ცენტრი, ქართველები კი საკუთარ მიწაზე უიღბლო გერის როლში იმყოფებოდნენ.

საინტერესოა, რომ ღამით ქართულ სოფელ თამარისს სინათლეს შეგნებულად უთიშავდნენ. ირგვლივ, აზერბაიჯანულ სოფლებში კი ელექტროდენი კაშკაშებდა. მარნეულის რაიონში მხოლოდ ხუთი პატარა ქართული სოფელია ბეუტავდა — თამარისი, წერეთელი, ორჯონიკიძე, სიონი და წერაქვი. ხუთივე, განსხვავებით აზერბაიჯანული სოფლებისაგან, მძიმე დღეში იმყოფებოდა.³⁸⁰

ქართველებსა და აზერბაიჯანელებს შორის ურთიერთობა დღითიდღე იძაბებოდა. მარნეულისაკენ გზა თითქმის გადაიკეტა. შინაგან საქმეთა სამინისტროს ჯარებითა და მილიციის ოპერატიული ღონისძიებებით განმტკიცებული მეგობრობა, ბუნებრივია, საიმედო არ იყო.³⁸¹

1989 წლის 24 ივნისს ჩვენს მიწაზე უკანონოდ დამკვიდრებულმა და გამრავლებულმა აზერბაიჯანელთა ერთმა ნაწილმა ბორჩალოს ავტონომიური ოლქის შექმნა მოითხოვა.

ურთიერთობა კახეთში მცხოვრებ ლეკებსა და ქართველებს შორისაც გართულდა. მოსალოდნელი შედეგების თავიდან ასაცილებლად საქართველოდან დელეგაცია ჩავიდა დაღესტანში. რვა-

³⁸⁰ რ. მიშველაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 26.

³⁸¹ იქვე, გვ. 38.

საათნახევრიანი დიალოგი დასჭირდათ საქართველოს წარმომადგენლებს დაღესტნის ხელმძღვანელობასთან, რათა შეთანხმებულიყვნენ თავის სამშობლოში ლექთა ერთი ნაწილის დაბრუნების თაობაზე.³⁸²

ჯერ კიდევ XIII საუკუნის 60-იან წლებში, მონღოლთა ხელშეწყობით ქართლში ჩამოსახლებული ოსების კადნიერება იმდენად დიდი იყო, რომ ქართლის ერისთავთ-ერისთავზე თავდასხმასაც არ ერიდებოდნენ. ოსები ქართული მიწის პატრონობას ჩემობდნენ. ქართველებსა და ოსებს შორის იმდენად დიდი მტრობა ჩამოვარდნილა, რომ თუ სადმე შეხვდებოდნენ ერთმანეთს და შეკამათებოდნენ, ერთ-ერთის სიკვდილით მთავრდებოდა.³⁸³

როგორც ვხედავთ, ქართულ მიწაზე ოსების ყაჩაღობა ახალი არ არის. XVIII საუკუნის 70-იან წლებში საქართველოში მყოფი გერმანელი მოგზაური გიულდენშტედტი აღნიშნავდა, რომ ძველი ქვიტკირის ეკლესია, რომლის მახლობლად თავად მაჩაბელს მოგზაურის მოსვლამდე 40 წლით ადრე საზაფხულო სახლი ჰქონდა, იმ მომენტისათვის „მხოლოდ დამნაშავე ოსებს ემსახურებოდა თავშესაფრად“.³⁸⁴

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში რუსი გენერლები მრავალგზის მიუთითებდნენ ოსების მიერ ქართული სოფლების დარბევაზე, ძარცვა-გლეჯაზე და ქართველების მკვლელობაზე. ამ ბოროტების აღმოსაფხვრელად ისინი გადაუდებელ ღონისძიებად თვლიდნენ შესაბამისი ღონისძიებების გატარებას. გენერალი ტორმასოვი 1809 წელს ავაზაკობისათვის ხუთ ოსს უსჯის სიკვდილს ჩამოხრჩობით. უფრო მოგვიანებით, 1824 წელს გენერალი ხონევი უპატაყებს გენერალ ერმოლოვს: იმისათვის, რომ შეწყდეს ქართველებზე თავდასხმები ძარცვა-გლეჯა ოსების მხრიდან, ქართლის მცხოვრებთ უნდა მიეცეთ საშუალება დაიცვან თავი მძარცველებისაგან იარაღით, ისე როგორც კახეთის მცხოვრებნი

³⁸² იქვე, გვ. 46, 48.

³⁸³ ივ. ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. III, თბ., 1982, გვ. 127.

³⁸⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანიიდან თარგმნა, შესავალი, გამოყველა და კომენტარები დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 101.

იცავენ თავს ლეკებისაგან. ამიტომ ქართველს მძარცველის მკვლელობისათვის დევნას ნუ დავუწყებთ. ჩაუგონოთ როგორც მემამულეებს, ასევე ქართლის მცხოვრებლებს, რომ ისინი პასუხს არ აგებენ ბოროტმოქმედთა და ავაზაკთა მკვლელობისათვის. ქართველები მხოლოდ ვალდებული გაეხადოთ ყოველი ასეთი შემთხვევა შეატყობინონ ადგილობრივ ხელმძღვანელობას, კერძოდ ესა თუ ის ოსი მოკლულია თავდასხმისა და ძარცვის დროს.

როგორც ჩანს, ისე ხშირად იყო ოსების მხრიდან გორის მაზრაში მკვლელობები, ძარცვა და ადამიანთა ტყვედ წაყვანა, რომ გენერალი ახვერდოვი გენერალ ტორმასოვისადმი გაგზავნილ პატაყში საჭიროდ თვლის ოსებს, რომლებსაც ესაჭიროებათ სავაჭროდ ჩასვლა ქართულ სოფლებში და განსაკუთრებით ქართულ სოფელ ცხინვალში, მივცეთ სპეციალური ბილეთი თავად რევაზ მაჩაბლისა და ერისთავისაგან.³⁸⁵

უკვე 900-იან წლებში ტყით სარგებლობის პრაქტიკა გარკვეულ საბაბს ქმნიდა ქართველთა და ოსთა დაპირისპირებისათვის. მაგალითად, სოფელ ავლევეში მცხოვრებ ოსებს, რომლებიც ხიზნის უფლებებით იყვნენ აღჭურვილი, შეეძლოთ უფასოდ ესარგებლათ ტყით. აბორიგენი, ქართველი გლეხები კი ამ უფლებას მოკლებული იყვნენ. ტყის მოვლა-პატრონობისათვის საჭირო თანხის გამონახვის მიზნით, სოფლის აღმასკომმა 1917 წლის ზაფხულში დაადგინა, რომ ტყით სარგებლობისათვის (მაგალითად, შეშის გამოტანისათვის) თითოეულ ქართულ კომლს 5 მანეთი უნდა გადაეხადა, ოსებს კი, როგორც ხიზნებს, გადასახადი არ დაუკისრეს. და ეს მაშინ, როცა თვით მიწათმფლობელებსაც აღარ ჰქონდათ უპირატესობა ტყის სარგებლობაში. ქართველთა პროტესტმა ნაყოფი ვერ გამოიღო, რადგან სოფლის აღმასკომში უმრავლესობას ოსები შეადგენდნენ.

მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა ფრონტიდან ჯარისკაცების დაბრუნების შემდეგ (1918 წლის იანვრიდან). მათ შექმნეს შეიარაღებული რაზმი (დაახლოებით 300 კაცამდე), რომლის აბსოლუტურ უმრავლესობას ოსები შეადგენდნენ და დაიწყეს „წესრიგის დამყარება“, რასაც, მართლაც, რომ დიდი უწესრიგობა და ანარქია

³⁸⁵ ა. თოთაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80-81.

მოჰყვა გორის მაზრაში. შეიარაღებული ექსტრემისტები, ვითომდა იარაღის ჩამორთმევის მიზნით, თავს ესხმოდნენ შემამულეთა ოჯახებს, დარცავენდნენ მათ...³⁸⁶

1918 წლის ცნობილი ოსურ-ქართული კონფლიქტის წამოწყების მთავარი მიზეზი და საბაბი ოსური მხარე იყო, რაც რელიეფურად დასტურდება დოკუმენტური წყაროების მიხედვით. შემადარწუნებელია ის სადიზმი, რასაც ოსები იჩენდნენ ქართველებისადმი.³⁸⁷

ცხინვალის ამბებთან დაკავშირებული ველურობისა და სადიზმის ფაქტებს ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფია გვერდს უვლიდა. ამას შეგნებულად აკეთებდა, სიმართლეს აყალბებდა. ამ ფაქტების გამოძიება დაგვეხმარება ქართველთა მხრივ მოგვიანებით (1920 წელს) ჩადენილი საპასუხო სისასტიკის (ოსური სოფლების გადაწვის) ახსნასა და შეფასებაში.

მთელი ობიექტურობით უნდა ითქვას, რომ ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ 1920 წლის მაის-ივნისის აჯანყების ბოლშევიკ ხელმძღვანელთა მიზანი იყო „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნული თვითგამორკვევა, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება და აღნიშნული ტერიტორიის საბჭოთა რუსეთთან შეერთება. უფრო მეტიც, „სამხრეთ ოსეთის“ ისინი უკვე საბჭოთა რუსეთის განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევდნენ. თავიანთი მიზნების მისაღწევად მათ იარაღს მოჰკიდეს ხელი, სხვა ქვეყნებიდან მამული ძალაც მოიხმეს და ფაქტობრივად ნამდვილი ომი გამოუცხადეს საქართველოს. როგორ მოიქცეოდა ამ ვითარებაში ნებისმიერი, თავის თავის პატივისმცემელი დამოუკიდებელი სახელმწიფო? უეჭველია ისე, როგორც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა მოიქცა – იარაღით დაიცვა თავისი დამოუკიდებლობა. საერთოდ, ქვეყნის საშინაო მდგომარეობას ერთაშორის ურთიერთობაში, მიუხედავად სირთულეებისა, იგი დაძლეულ იქნა, იმ გამონაკლისის გარდა, რომელიც შიდა ქართლის ოსური მოსახლეობით დასახლებულ მცირე ნაწილსა და ლორეს ნეიტრალურ ზონას შეეხებოდა.³⁸⁸

³⁸⁶ ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21-22.

³⁸⁷ იქვე, გვ. 23-27.

³⁸⁸ გ. ცხორებაძე, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1921-1925 წლებში, თბ., 1996, გვ. 13.

როგორც ცნობილია, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაში მთავარი როლი შეასრულა მე-11 არმიამ. აღსანიშნავია, რომ დამპყრობელი ჯარის შემადგენელი ნაწილი იყო ღიგორის ოსთა ე.წ. პირველი რევოლუციური რაზმი.³⁸⁹

ოსთა რაზმი პირველად 1919 წელს შემოვიდა საქართველოს ტერიტორიაზე, რომელსაც მეგზურობდა გ. ეთხეევი. ოსები რაჭაში, ჭიორის საზოგადოების სოფელ რეხვათში ჩამოვიდნენ. რაზმის შემადგენლობაში იყვნენ ოსი კომუნისტები: ძანდორ, სიმონ, დანიელ თაყოეები; ყ. ბუტაევი, მ. გარდანთი, შ. აბაევი, ყ. კესაევი, კ. ბოჭუკაევი, ა. ბოთოევი, კ. დიგუროვი და სხვ.³⁹⁰ მიუხედავად თანამოაზრე ქართველი ბოლშევიკების მასპინძლობისა, დემოკრატიული საქართველოს ხელისუფლების შიშით ოსები იძულებული იყვნენ იმავე ოქტომბერში სამშობლოში დაბრუნებულიყვნენ.³⁹¹

1921 წელს ოსების რაზმმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ოკუპაციაში. 1921 წლის 10 მარტს წითელი არმიის 98-ე მსროლელი ბრიგადისა და ღიგორის პირველი რევოლუციური რაზმის მებრძოლებმა ერთობლივი შეტევის შედეგად დაიკავეს ქუთაისი. აქ იმყოფებოდა თბილისიდან გახიზნული საქართველოს მთავრობა, რომელიც წითელი არმიის გამოჩენისთანავე ბათუმში გადავიდა.

წითელი არმიის 98-ე მსროლელი ბრიგადისა და ღიგორის პირველი რევოლუციური რაზმის მებრძოლები ქუთაისში შეხვდნენ მე-9 და მე-11 არმიების ნაწილებს და მათთან ერთად განაგრძეს გზა ბათუმისა და სოხუმისაკენ.³⁹²

აღნიშნული პოლიტიკური ვითარება ქართველებსა და აქ მცხოვრებს ოსებს შორის დაძაბულობას ქმნიდა, რაც მოგვიანებით ეთნოკონფლიქტების ერთ-ერთი მიზეზი გახდა.

ოსები ეპატრონებოდნენ საქონელს, რომელიც, მათი აზრით, ქართველებს დარჩათ ოსთა 1920 წლის ივნისის აჯანყების ჩაქრობისა და აჯანყებულთა ჩრდილო კავკასიაში გახიზვნის შემდეგ.

³⁸⁹ ხ. რეხვათაშვილი, ღიგორის პირველი რევოლუციური რაზმი საქართველოში, კრ. „მეგობრობა“, თბ., 1980, გვ. 19.

³⁹⁰ იქვე, გვ. 20.

³⁹¹ ხ. რეხვათაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21.

³⁹² იქვე, გვ. 27-28.

ოსებმა 1921 წლის გაზაფხულზე მხოლოდ ცხინვალში გადაწვეს ქართველების 80-მდე სახლი. საქონელი, ავეჯი და ჭირნახული მოიტაცეს. მოკლეს 32 ქართველი. მათგან ზოგი ცოცხლად დაწვეს, მრავალ მათგანს კი ცემით ამოხადეს სული. ოსები აუპატიურებდნენ ქალებს და მცირეწლოვან ბავშვებს...³⁹³

ქართული სოფლების: სევრის, ქემერტის, მინდიანის, ყათლანის, კასრანის და მონასტრის მცხოვრებლები 1921 წლის თებერვლიდან აპრილის ჩათვლით, ე. ი. მთელი სამი თვის განმავლობაში ლტოლვილებად იქცნენ.³⁹⁴

ასეთმა ძალადობამ კიდევ უფრო დაამძიმა ქართველი ხალხის გულისტკივილი საქართველოს ოკუპაციით რომ იყო გამოწვეული. პირველ ხანებში უმართავე გახდა ოსთა და ქართველთა ურთიერთობა. საჭირო შეიქმნა განსაკუთრებული ნაწილების გამოგზავნა დედაქალაქიდან.³⁹⁵ შინსახკომის აზრით, საჭირო იყო სასწრაფო ზომების მიღება. კერძოდ, ცხინვალის რაიონის განაპირა სოფლებში 200 მილიციელის გაგზავნა.³⁹⁶

1921 წლის მარტში 18 ოსი შეიარაღებული ყაჩაღი თავს დაესხა სოფელ სევრს და პირწმინდად გაძარცვეს ქართველები. სოფელ ძარწებში მდგარმა მე-11 არმიის 12-მა რუსმა ჯარისკაცმა შეიპყრო მძარცველები, მაგრამ ოსების რევკომის განკარგულებით გაანთავისუფლეს. ასეთი ფაქტები მრავალი იყო. ქართველების მკვლელ ოსებსაც ასევე ათავისუფლებდნენ.³⁹⁷ ამავე წლის მაისში გორის მაზრიდან ღუშეთის მაზრაში გადავიდა ვინმე ჯატინ კოჯოევი თხუთმეტამდე შეიარაღებული კაცით, დაარბია ქართველი მოსახლეობა და გამოაცხადა თავი ღუშეთის მაზრის ხელმძღვანელად. ამავე დროს ძალით, თვითნებურად გადააყენა თანამდებობიდან ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები და გაავრცელა ხმა, რომ ღუშეთის მაზრა და ასევე სხვა ქართული ტერიტორიები

³⁹³ ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1991, გვ. 51.

³⁹⁴ 6. ხუციშვილი, შიდა ქართლი – ისტორია და თანამედროვეობა, ახალგაზრდა კომუნისტი, 1990, 20 იანვარი.

³⁹⁵ ქართველი და ოსი... გვ. 52.

³⁹⁶ სუიცსა, ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 18, ფურც. 4.

³⁹⁷ იქვე, საქ. 19, ფურც. 3.

გადაცემული იყო ჩრდილოეთ ოსეთზე.¹⁹⁸

ოსების გაძლიერებას და გათავხედებას ხელი შეუწყო საქართველოს რევკომმა, როდესაც 1921 წლის 13 მარტის სხდომაზე დაადგინა გადაედო 1 მილიარდი მანეთი და სათანადო სამშენებლო მასალა ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ აღსადგენად, რომელიც რევკომის აზრით „განადგურებული იყო მენშევიკების ჯარებისაგან აჯანყების დროს“. დაადგინეს შეექმნათ „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომი, რომელშიც მხოლოდ ოსი ეროვნების (ხაზგასმა ჩემია – ა.ს.) წარმომადგენლები იქნებოდნენ. გორის სამაზრო რევკომში გათვალისწინებულ იქნა ოსთა წარმომადგენლის შეყვანა...¹⁹⁹

ამის შემდეგ შემთხვევითი არ იყო, რომ 1922 წლის ივნისში მძაფრ შეტყეებას ჰქონდა ადგილი ოსებსა და ქართველებს შორის. ქართული სოფლების: დვანი, შინდისი და ქვემო ხეთი. ზემო და ქვემო ნიქოზი, დიცი, ფლავისმანი და მერეთის მოსახლეობას „სამხრეთ ოსეთის“ ოსური ხელისუფლება ყოველმხრივ ავიწროებდა. ცდილობდა ქართველებისთვის იარაღი ჩამოერთმია, რათა შესაძლებლობა ჰქონოდათ ოს ექსტრემისტებს ადვილად გასწორებოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას...²⁰⁰ აქვე აღვნიშნავთ, რომ მხოლოდ 1922 წელს ცხინვალის რაიონში მცხოვრები ქართველების ზარალმა ოსების მხრიდან შეადგინა 2 მილიარდ 027 მილიონ 400000 მანეთი (მაშინდელი კურსით). საინტერესოა, რომ აქ ლაპარაკია მარტო 87 ქართულ ოჯახზე.²⁰¹

საჩხერის უბნის, ჭალის თემის, სოფელ პერევის მოსახლეობას ველური სისასტიკით ესმოდნენ სოფელ თედერეთის ოსები. ძარცვავდნენ, არ აძლევდნენ ქართველებს მშვიდობიანი ცხოვრების საშუალებას. მდგომარეობა იძაბებოდა. მოსალოდნელი იყო დიდი სისხლისღვრა ოსებსა და ქართველებს შორის.²⁰²

1923 წლის 9 მაისს ღამით სოფელ კუდაროს (გორის მაზრა, ჯავის რაიონი) ქურდულად დაესხა ოსების შეიარაღებული ჯგუფი.

¹⁹⁸ იქვე. საქ. 17, ფურც. 3.

¹⁹⁹ კომუნისტი, 1921, 18 მარტი.

²⁰⁰ სპა, ფ. 14, ანაწ. 1, საქ. 263, ფურც. 21.

²⁰¹ სუიცისა, ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 25, ფურც. 3.

²⁰² სუიცისა, ფ. 285, ანაწ. 1, საქ. 550, ფურც. 22.

გაიტაცეს პირუტყვი და მატერიალური ფასეულობანი. ხუთი ქართველი მილიციონერი დაედევნა გამტაცებლებს და დაეწია ჯავის რაიონის სოფელ ქოთინაკოში. ოსებსა და ქართველ მილიციას შორის ატყდა სროლა, რაც ორსაათნახევარი გაგრძელდა. ამ ვითარებას მშვიდად ადევნებდა თვალს ადგილობრივი ოსური თემის აღმასკომი და მილიცია, მაგრამ არავითარი დახმარება არ გაუწიეს მძარცველების დასაყაველად.⁴⁰³ ფაქტობრივად ოსური პარტოკრატია ხელს უწყობდა ოს მოსახლეობას ქართული სოფლების მარცვაში.

1924 წლის აგვისტოს დამარცხების შემდეგ წითელარმიელის ფორმაში გამოწყობილმა ოსებმა გადაბუგეს ხევსურეთის სოფლები, ბოძზე მიაყრეს და დაწვეს 80 წლის ხვეისბერი და ხატის ქადაგი. გაგა გოგოჭური იმის გამო, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილს თავშესაფარი მისცა.⁴⁰⁴

საბჭოთა კავშირში, ე.წ. „პერესტროიკის“ დაწყების შემდეგ, ადგილებზე ერთაშორისი ურთიერთობათა გამწვავების ძლიერი ფაქტორი გახდა „ცენტრის“ პოლიტიკა მოკავშირე რესპუბლიკებისადმი ავტონომიების დაპირისპირებისა, უკანასკნელთა, როგორც კავშირის სუბიექტებად ცნობის გზით. მცირერიცხოვან ერებზე ზრუნვის საბაბით, იმის გაუთვალისწინებლად, თუ რა რეალური საფუძველი არსებობდა საამისოდ ამა თუ იმ ავტონომიაში.

1990 წლის დასაწყისში შიდა ქართლში უკიდურესად დაიძაბა მდგომარეობა და კრიტიკულ ზღვარს მიაღწია. თავგასული ოსი ექსტრემისტები ქართველი მოსახლეობისადმი მიმართავდნენ ყველაზე საშინელ ზემოქმედებას (სიტყვიერი შეურაცხყოფა, გაუპატიურება, დაჭრა, კაცისკვლა, ბანდიტიზმი). 3 იანვარს, ქართული ოჯახების მორიგი დარბევისას, სოფელ ფრისში ოსებმა ჩაიდინეს გაუგონარი დანაშაული, ცეცხლსასროლი იარაღით ავნევში მოკლეს 9 თვის ბავშვი.

4 იანვარს სამართლის საძიებლად თბილისის მოაშურა ერედვის, ქურთის, ქემერტის, ფრისის და სხვა სოფლების ხალხმრავალმა

⁴⁰³ იქვე, ფურც. 23.

⁴⁰⁴ დ. გოგოჭური, ღია წერილი კოლეგებს, „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 15 დეკემბერი. გვ. 15.

წამომადგენლობამ, 150-ზე მეტმა ქალმა, კაცმა, ახალგაზრდამ და მოზუცმა. პრესის მუშაეებთან შეხვედრისას შიდა ქართლიდან ჩამოსულებმა იქ, ქართველთა ყოფის ძალზე მძიმე სურათები წარმოადგინეს.

ოსი ეროვნების მილიციელები მონაწილეობდნენ ქართველებზე თავდასხმებში. ქართველები შიშის გამო ცხინვალში ვერ ჩადიოდნენ. იქიდან ვერ ხერხდებოდა ვერავითარი სურსათის მიღება, ყველაფერი ოსურ სოფლებში ნაწილდებოდა. გორის რაიონის დაუხმარებლად ქართველობა შიმშილით ამოწყდებოდა.

ავტომატებითა და ტყვიამფრქვევებით შეიარაღებული ოსები, ჯგუფებად დაეხეტებოდნენ ქართულ სოფლებში. იანვრის დასაწყისში კეხვი, ქურთა, ძარწები და სხვა სოფლები თითქმის ალყაში იყო მოქცეული.⁴⁰⁵

საბჭოთა კავშირის რღვევისა და საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენის ნანატრი ჟამის მოახლოებასთან ერთად „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ კრემლიდან მართულმა სეპარატისტულმა ძალებმა „საბჭოეთის ხალხთა ძმურ ოჯახში“ დარჩენის მოტივით კვლავ უმუხტლეს საქართველოს. 1990 წლის 20 სექტემბერს ავტონომიური ოლქის სახალხო დეპუტატთა საბჭოს XX მოწვევის XIV სესიაზე მათ მიიღეს ანტიკონსტიტუციური დეკლარაცია „სამხრეთ ოსეთის აო“-ს ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა დემოკრატიულ რესპუბლიკად“ გარდაქმნის შესახებ, რომელიც 21 სექტემბერს ანულირებულ იქნა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს სესიის მიერ. მაგრამ იმავე წლის 16 ოქტომბერს საოლქო საბჭოს XX მოწვევის XV სესიამ კვლავ დაადასტურა თავისი უკანონო გადაწყვეტილების უცვლელობა, აირჩია „რესპუბლიკის“ აღმასრულებელი კომიტეტი, მიიღო არჩევნების დროებითი დებულება და შექმნა ცენტრალური საარჩევნო კომისია, რის შედეგადაც ჩაატარა 1990 წლის 9 დეკემბერს „სამხრეთ ოსეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს“ არჩევნები, ხოლო 11 დეკემბერს გამართა „უზენაესი საბჭოს“ სესია. ამის საპასუხოდ, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ იმავე დღეს – 11 დეკემბერს მიიღო კანონი სამხრეთ ოსეთის თვითმარქვია წარმონა-

⁴⁰⁵ კომუნისტი, 1990. 5 იანვარი.

ქმნის გაუქმების შესახებ, რასაც მოჰყვა სისხლიანი ანტიქართული ექსცესები ცხინვალში (1990 წ. 12 დეკემბერი) და შემდეგ უკვე გაჭიანურებული კონფლიქტი ქართველებსა და ოსებს შორის, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის (1991 წლის 9 აპრილი) და სსრკ-ს დაშლის (1991 წ. დეკემბერი) შემდეგაც არ შეწყვეტილა.⁴⁰⁶

აფხაზეთში ქართველთა დევნას ჯერ კიდევ კომუნისტური ხელმძღვანელობა შეუდგა. მან თავის გეგმას ისეთი იდეოლოგიური სარჩული გამოაკერა, რომელიც მიჩქმალავდა ამ გეგმის ნამდვილი ავტორის ვინაობას, კერძოდ – ქართული შოვინიზმის აფხაზური იდეა. ასე გამოიჩენენ ქართული ნაციონალური ეგოიზმის მქადაგებელი აფხაზი იდეოლოგები, რომლებიც იმ ტოტსაც ჭრიდნენ, რომელზეც თავად ისხდნენ.⁴⁰⁷

XX საუკუნის 20-იან წლებში აფხაზს ყველგან და ყოველთვის ენიჭებოდა უპირატესობა და ამიტომ არააფხაზური ეროვნების წარმომადგენელი იძულებული ხდებოდა თავი აფხაზად გამოეცხადებინა (გააფხაზებულიყო), რათა სამსახური ეშოვნა. სწორედ ამის შედეგი იყო, რომ 1926 წლის აღწერის დროს „რამდენიმე ათასმა კაცმა თავის თავი აფხაზ ეროვნებას მიაყუთინა. თუმცა მათი ენა იყო არა აფხაზური, არამედ ქართული (მეგრული)“.⁴⁰⁸

ნაციონალიზმის თვალსაჩინო სურათს იძლევა კომკავშირის საოლქო კომიტეტის ცირკულარი ყველა კომკავშირული ორგანიზაციისადმი, სადაც ნათქვამია, რომ კომკავშირში უნდა მიეღოთ მხოლოდ აფხაზი ახალგაზრდები. მართალია, ეს ცირკულარი მოგვიანებით უარყოფილ იქნა, მაგრამ მისი ამ სახით გამოქვეყნება აშკარად აჩვენებს რამდენად იყო შოვინიზმი გაბატონებული ახალგაზრდებშიც.⁴⁰⁹ საბჭოთა აფხაზეთის ხელმძღვანელობამ თავის ეროვნული პოლიტიკით აამხედრა მოსახლეობის სამი მეოთხედი.

⁴⁰⁶ ვახტ. ითონიშვილი. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან. თბ., 1995, გვ. 15.

⁴⁰⁷ ზ. გოგია, აფხაზეთი – საქართველოს ეროვნული კრიზისი. ჟურნ. „პოლიტიკა“, 1995, №7–8, გვ. 3.

⁴⁰⁸ И. А. Лакоба, Статьи и речи, Сухуми, 1987, с. 213.

⁴⁰⁹ სპა. ფ. 14, ანაწ. 30, საქ. 374, ფურც. 3.

თვითგანდილებისა და ქართველთაგან განკერძოების ტენდენცია გაულევიდათ აფხაზ-აფსუებს საბჭოთა აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის“ წლებში, მაგრამ განსაკუთრებით 50-იანი წლებიდან, როდესაც სტალინი გარდაიცვალა და საბჭოთა სისტემა ღრმა კრიზისმა მოიცვა. სისტემის ყველა მანქიერება და ცოდვა სტალინის მშობლიურ ხალხს, ქართველებს მიეწერა, როცა მათ წინააღმდეგ გაუგონარი ლაშქრობა გაჩაღდა. ამავდროულად დაიწყო ქართველთა ძალდატანებითი გააფხაზება, რომელმაც საკმაოდ ფართო მასშტაბი მიიღო, მაგრამ მშველელი არავინ აღმოჩნდა.

გაზვიადებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ თანამედროვე აფხაზური სეპარატიზმის გეგმას 50-იან წლებში ჩაეყარა საფუძველი, როცა საბჭოთა კავშირის ახალმა მესვეურებმა – ხრუშჩოვმა, სუსლოვმა, კოსიგინმა, მიქოიანმა, ანდროპოვმა და სხვებმა – სახელმწიფოებრივი აგიტაცია გააჩაღეს ქართველების წინააღმდეგ. სწორედ კრემლსა და აფხაზეთის კურორტებზე შეიქმნა და დაიხვეწა აფხაზეთის საქართველოსაგან ჩამოცილებისა და რუსეთისადმი მიერთების პროგრამა, რომლის იდეურ-თეორიული საფუძველი მოამზადეს აფხაზმა და რუსმა სწავლულებმა: მ. ტრაპშმა, შ. ინალ-იფამ, გ. გულიამ, მ. გუნბამ, გ. ტურჩანინოვმა, ი. ვორონოვმა, მ. კოროსტოვცევმა, ვ. კოჟინოვმა, ვ. არძინბამ და სხვებმა.⁴¹⁰

აფხაზეთის ხელმძღვანელობა და საზოგადოება მტრულად შეხვდა სახელოვანი ქართველი მეცნიერის, პავლე ინგოროყვას შრომის „გიორგი მერჩულეს“ გამოქვეყნებას 1954 წელს. ის შეაფასეს, როგორც ისტორიის ფალსიფიკატორი და პოლიტიკურად საშიში, ბოროტი მწერალი, რომ მის ნაშრომში გაყალბებულია აფხაზი ხალხის ისტორია და კულტურა.⁴¹¹

აფხაზეთის ხელმძღვანელობა აღშფოთებას ვერ მალავდა, რომ ინგოროყვას ნაშრომი საქართველოს პარტიულ პრესასა და სამეცნიერო წრეებში აღინიშნა, როგორც „ბოლო ისტორიული სიტყვა საქართველოს ისტორიის კვლევის მხრივ“.⁴¹² „გიორგი მერჩულეს“ გამოქვეყნებას მოჰყვა აფხაზთა მხრიდან საპროტესტო აქციები:

⁴¹⁰ გ. გასკიანი, აფხაზეთი ძველი და ახალი აფხაზები, თბ., 1998, გვ. 24.

⁴¹¹ სპა, ანაწ. 30, საქ. 374, ფურც. 3.

⁴¹² იქვე, ფურც. 4.

უარის თქმა აფხაზეთის კულტურის დღეების ჩატარებაზე თბილისში, ქართველი ეროვნების წარმომადგენელთა აფხაზეთში დასახლებაზე წინააღმდეგობა და სხვა. აფხაზები მოითხოვდნენ ქართული ტოპონიმების შეცვლას აფხაზურით. იგზავნებოდა წერილების სერია სკკპ ცენტრალურ კომიტეტში „ქართული შოვინიზმის“ დასასაბუთებლად და რაც მთავარია მოთხოვნა საქართველოდან აფხაზეთის გამოყოფის, აფხაზეთის დამოუკიდებელ რესპუბლიკად გამოცხადების შესახებ.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ მასობრივი რეაქცია მოჰყვა აფხაზთა მხრიდან ქართველ მეცნიერთა გამოქვეყნებულ ნებისმიერ სტატიასა და წიგნს, თუ ის აფხაზთა ისტორიის მათ მიერ შემუშავებულ ნორმებს სცილდებოდა. ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების ისტორიის საკამათო საკითხებში, მის განხილვაში რთავდნენ მთელ აფხაზურ მოსახლეობას, მაშინ, როცა ქართველების მხრიდან ეს საკითხები განიხილებოდა მხოლოდ პარტიულ-სამთავრობო წრეებში.

ადგილობრივი აფხაზური მოსახლეობის მძაფრ რეაქციას იწვევდა მგელაძისა და გეთიას მიერ გატარებული ღონისძიებები ქართული ტოპონიმების აღდგენის შესახებ. მაგალითად, ოჩამჩირის რაიონის ტყვარჩელის სასოფლო საბჭოს უწოდეს ვარდისუბნის სასოფლო საბჭო. იმავე რაიონის სოფელ არაყიჩს – სოფელი აგარაკი, სოფელ შაუმიანს (გულრიფშის რაიონი) – ნარინჯოვანი, იმავე რაიონის სოფელ მიასნიკოვოს – წერული და ა.შ. კოლმეურნეობა მუგდირხვას (გუდაუთის რაიონი) – მზიური, სოფელ ბაღნარის კოლმეურნეობას (გაგრის რაიონი) – ახალი ცხოვრება და ა.შ.⁴¹¹

რა ტოპონიმები უნდა შეექმნათ აფსუებს, როცა მათი სალაპარაკო ლექსიკის ძირითადი ბაზა ქართული სიტყვებისაგან შეიქმნა. მაგალითად, ადგილი – ა-დგილ, ატამი – ატამა, კალათი – აყალათა, ბორბალი – აბორბალ, ხერხი – ახიარხ, მიზეზი – ამიზეზ, კუთხე – აყუნთხე, სახე – ასახია, ქერი – აქიარ, კიბე – აყიაბ, გემო – აგიამა და სხვ.⁴¹²

50-იანი წლების პირველ ნახევარში აფხაზეთის ინტელიგენციის

⁴¹¹ სპა, ფ. 14, ანაწ. 30. საქ. 374. ფურც. 18.

⁴¹² იქვე. ანაწ. 26. საქ. 380. ფურც. 19.

ნაწილი ფართო პროპაგანდას ეწეოდა ქართველი მოსახლეობისა და ქართული კულტურის წინააღმდეგ, რამაც ორგანიზებული ხასიათი მიიღო. აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის თანამშრომლები, ასევე გაზეთ „აფსნი ყაფშის“ რედაქციის თანამშრომლები ხშირად იკრიბებოდნენ ანტიქართული პოლიტიკის შესამუშავებლად და დასახევენად. ისინი საჯაროდ, პლენუმებზე, აქტივის კრებებზე, თათბირებზე ყოველმხრივ უპირისპირდებოდნენ ყოველივე ქართულს.⁴¹⁵ ისინი საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულებას აფხაზეთის ავტონომიისადმი აიგივებდნენ საფრანგეთის ალჟირთან და ინგლისის ეგვიპტესთან ურთიერთობას.⁴¹⁶

ამავე დროს აფხაზები ავრცელებდნენ ხმებს. რომ ლაკობა მოწამლა ბერიამ და უნდა გაემართლებინათ სიკვდილის შემდეგ.⁴¹⁷

აფხაზები ბრალს დებდნენ ქართველებს, რომ აჩანდარის საშუალო სკოლის 20 აფხაზ მოწაფეს ქართველებმა თვითნებურად შეუცვალეს სახელები და უწოდეს: 1. ხიკურ ანქეაბს – რუსუდანი, 2. ტაიფ ადუბას – ტერენტი, 3. ჩუკა ჩიჩბას – ჟუჟუნა, 4. ცუცა ცარგუშს – ციალა, 5. ბუბა ხაგბას – ნათელა, 6. შამონია ჭანტურიას – ეთერი, 7. არსენია ხაგბას – თინათინი, 8. ხიკურ ხაგბას – ლამარა, 9. ჩოღია გუნბას – ვალერიანი, 10. ხიკურა ჯენიას – ნორა, 11. ხიკურა გუნბას – როზა, 12. შულია ჯენიას – შალვა, 13. ლიუჩკა ჯენიას – ლამარა, 14. ხიმკა ხორავას – ეთერი, 15. კაპჩკა ჩიჩბას – თამარა, 16. არზენია ბარციცს – ჟუჟუნა, 17. ხიმორ გუნბას – ნათელა, 18. ლელო ხიგბას – თამარა, 19. რიმა თირკს – ეალენტინა, 20. საფარბეი გუნბას – ამირანი.⁴¹⁸

თავიანთ გამოსვლებში აფხაზები ზიზღს ამჟღავნებდნენ ქართველებისადმი, კერძოდ, მეგრელებისადმი. ისინი განსაკუთრებით ხაზს უსვამდნენ მეგრელებს, საერთოდ გამოყოფდნენ ქართველები-საგან. მაგალითად, ტვანბა თავის გამოსვლებში რუსი „თეორეტიკოსების“ მსგავსად აღნიშნავდა „ქართველები და მეგრელები“.⁴¹⁹

⁴¹⁵ სპა, ფ. 14, ანაწ. 30, საქ. 374, ფურც. 21-22.

⁴¹⁶ იქვე, ფურც. 22.

⁴¹⁷ იქვე, ფურც. 23.

⁴¹⁸ იქვე, ფურც. 24.

⁴¹⁹ სპა, ფ. 14, ანაწ. 30, საქ. 374, ფურც. 26.

1956 წლის 10 ივლისს სკკპ ცკ პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება, სადაც გაკრიტიკებული იყო საქართველოს კპ ცკ-ის მუშაობა აფხაზეთთან მიმართებაში. კრემლიდან თანადგომით გამხმევებული აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანი მ. ბლაჟბა საქართველოს ხელისუფლებას მთელ რიგ მოთხოვნებს უყენებდა. უარყოფითად აფასებდა გაზეთ „ზარია ვოსტოკაში“ და ჟურნალ „მნათობში“ ქართველ მეცნიერთა პუბლიკაციებს, რაც მას მიაჩნდა აფხაზი ხალხის თვითმყოფადობის, მისი ისტორიის, სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის უგულვებელყოფად.⁴²⁰ ასეთი სახის სტატიებს ბლაჟბა ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის გამოვლინებად ნათლავდა. მისი მოთხოვნით საჭირო იყო გაფართოებულიყო აფხაზეთის ასსრ უფლებები, შექმნილიყო ისეთი ვითარება, როცა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები გამოიჩენდნენ ინიციატივას და შედარებით დამოუკიდებლად გადაწყვეტდნენ მნიშვნელოვან სამეურნეო და რესპუბლიკის ცხოვრების სხვა საკითხებს. ასევე, უახლოეს დროში აშენებულიყო სოხუმში რადიოსატრანსლიაციო სადგური, აღდგენილიყო სოხუმში აფხაზური სკოლა ინტერნატთან ერთად. პედაგოგიური კადრების კვალიფიკაციის ასამაღლებლად დაეარსებინათ პედაგოგთა დახელოვნების ინსტიტუტი. მთლიანად „აღედგინათ“ დასახლებული პუნქტებისა და ადგილების აღრინდელი სახელები. ამისათვის ბლაჟბა საჭიროდ თვლიდა გაეფართოებინათ აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს უფლებები და სხვ.⁴²¹ უფრო სერიოზულად გაემახვილებინათ ყურადღება ადგილობრივი კადრების აღზრდასა და დაწინაურებაზე, დაენერგათ პრაქტიკაში ხელმძღვანელ თანამდებობებზე აფხაზების დაწინაურება როგორც თბილისში, ასევე საქართველოს მასშტაბით.⁴²²

ჯერ კიდევ 1956 წლის აპრილში საქართველოს სახელმწიფო ფილარმონიის კოლექტივი საგასტროლოდ ჩავიდა აფხაზეთში, მაგრამ ადგილობრივმა ხელისუფლებამ არ მისცა საშუალება ჩაეტარებინა კონცერტი. აფხაზეთის ასსრ კულტურის მინისტრმა კვარჩელიამ თბილისიდან ჩასულ მსახიობებს განუცხადა: „თქვენ

⁴²⁰ იქვე, ანაწ. 32, საქ. 281, ფურც. 14, 15.

⁴²¹ სპა, ფ. 14, ანაწ. 32, საქ. 281, 16.

⁴²² იქვე, ფურც. 17.

აქ არავის მოუწვევიახართ. თქვენ ვინა ხართ? გაათავისუფლეთ ჩვენი ტერიტორია. ჩვენ არა გვსურს დავემორჩილოთ საქართველოს ფილარმონიის გადაწყვეტილებებს, რამდენადაც გვსურს შევინარჩუნოთ ჩვენი ავტონომია, წაეთრიეთ აქედან! წაეთრიეთ ჩვენი ტერიტორიიდან, წინააღმდეგ შემთხვევაში მე გამოვიძახებ მილიციას და დაგაპატიმრებთ... ჩვენ ჩვენი მინისტრთა საბჭო გვაქვს და ვასრულებ მის განკარგულებას და არა საქართველოს კულტურის სამინისტროს განკარგულებას“.⁴²³

1957 წლის 18 ივლისს აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო გადაწყვეტილება აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში აღედგინათ ზოგიერთი სასოფლო საბჭოს და დასახლებული პუნქტის, რკინიგზის სადგურის და სხვა სახელები.⁴²⁴

აღნიშნული გადაწყვეტილებით სახელები უნდა შეცვლოდა 8 სასოფლო საბჭოს, 39 დასახლებულ პუნქტს, რკინიგზის 3 სადგურს, 5 „პლატფორმას“, 3 გადასასვლელს. ასევე უნდა შეცვლილიყო 11 დასახლებული პუნქტის ტრანსკრიპცია.⁴²⁵

აფსუები ცდილობდნენ ქართული სახელწოდებების გაუქმებას. მათთვის მთავარს წარმოადგენდა ქართული ტოპონიმების კვალის გაქრობა. ამ მოტივით მნიშვნელობა არ ჰქონდა რა სახელს დაარქმევდნენ. მაგალითად, მოითხოვდნენ რომ ბაღნარის სასოფლო საბჭოსთვის ეწოდებინათ ქრისტეფოროვო, განთიადის სასოფლო საბჭოსთვის – პილენკოვო და ა.შ. სინამდვილეში ეს სახელები არც აფსუებისთვის იყო მახლობელი.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში მეფის რუსეთი ინტენსიურ კოლონიზაციას ეწეოდა აფხაზეთში. რუსი მემამულეები და ვაჭრები ჩალის ფასად ყიდულობდნენ აქ მიწებს. ერთ-ერთი ასეთი იყო ქრისტეფოროვი და სხვები, რომელთა სახელების აღდგენასაც მოითხოვდნენ აფსუა „პატრიოტები“.⁴²⁶

1960 წლის 11 მაისს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანმა ბლაჟამ თხოვნით მიმართა საქართველოს კპ ცკ პირველ მდივანს ე. მყავანაძეს, რათა ნება მიეცათ იმავე წლის ივნისში აღენიშნათ

⁴²³ იქვე, საქ. 281, ფურც. 13.

⁴²⁴ სუიცსა, ფ. 1165, ანაწ. 8, საქ. 1347, ფურც. 1.

⁴²⁵ იქვე, ფურც. 2.

⁴²⁶ იქვე, ფურც. 3-4.

რუსეთთან შეერთების 150 წლის იუბილე.⁴²⁷

პროვოკატორთა განუკითხავი პარპაშის გამო, ყოველივე ქართული აფხაზეთში იდევნებოდა. „ალაშარას“ გამომცემლობაში მხატვრულ ლიტერატურას გამოყოფილი ჰქონდა 452 თაბახი, აქედან 1979 წელს ქართულ მხატვრულ ლიტერატურას გამოუყვეს 2 თაბახი. პროვოკაციული, ანტიქართული წერილის ერთ-ერთი შემდგენელი, საოლქო კომიტეტის მიერ პარტიიდან გარიცხული და ზემდგომი ორგანოების მიერ პარტიაში აღდგენილი ა. ჯენია ჟურნალ „ალაშარას“ რედაქტორობიდან გამომცემლობა „ალაშარას“ მთავარ რედაქტორამდე აღზევდა. თავისი „დამსახურებისათვის“ აფხაზეთის მწერალთა კავშირის ლიტფონდიდან უკანონოდ მიიღო ოთხოთახიანი ბინა. საკუთარი ორსართულიანი სახლი კი გაყიდა. თავის დროზე ა. ჯენია ალკკ კრიგებიდან იყო გარიცხული საწევროს გადაუხდელობის გამო. აი ეს სპეკულიანტ-პროვოკატორი სდევნიდა ქართველებს. იგი დემონსტრაციულად ხმას არ სცემდა ქართველი ეროვნების ადამიანებს, მათ შორის მის განმგებლობაში მყოფი გამომცემლობის თანამშრომლებსაც კი.

აფხაზეთის საოლქო კომიტეტი და მინისტრთა საბჭო არ ასრულებდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცკ-ის და საქართველოს მინისტრთა საბჭოს 1974 წლის 18 ივნისის დადგენილებას (№338), 1975 წლიდან სოხუმში წელიწადში ორჯერ ქართულ ენაზე ალმანახის გამოცემის შესახებ.

ანტიქართულ ხასიათს ატარებდა აფხაზეთის მუზეუმის გამოფენაც. აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში 1979 წელს გამოფენილ სტენდზე მოტანილი სურათები თითქოს ასახავდნენ ძველი წელთაღრიცხვით II ს-ის აფხაზურ წარწერას. იქვე გამოფენილი იყო ნუსხური დამწერლობით შესრულებული XI საუკუნის ძველი ქართული წარწერები აფხაზეთიდან. დამთვალეირებლებს ისე განუმარტავდნენ, რომ თითქმის მთელი ქართული ძველი წარწერები აფხაზური დამწერლობის ძეგლებს წარმოადგენდნენ. ასევე X საუკუნის ქართული ისტორიული წყარო „აფხაზ მეფეთა ღივანი“ აფხაზურ ისტორიულ წყაროდ სალდებოდა. თითქოსდა აფხაზმა მეფეებმა საგვარეულო მატრიანე აფსუას ენაზე შეადგინეს.

⁴²⁷ სპა, ფ. 14, ანაწ. 35, საქ. 359, ფურც. 1.

ჭეშმარიტებაა, რომ აფხაზური დამწერლობა არ არსებობს. ე.წ. აფხაზური წარწერა სიყალბეა. წყაროებში არ არის არავითარი ცნობები თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე იმ დროს აფხაზთა მოსახლეობის შესახებ. კოლხეთის სამეფოს ამ მიწაწყალზე დასავლურ-ქართული ტომები სახლობდნენ. ცნობილია, რომ აფხაზური ანბანის შექმნის პირველი ცდები XIX საუკუნის II ნახევარში დაიწყო, ხოლო შემოადინიშნული სიყალბე პროვოკატორთა ერთ-ერთ ხერხს წარმოადგენდა აფხაზებში ანტიქართული გრძნობების გასაღვივებლად. პროვოკატორები ხომ სულ იმას უმტკიცებდნენ აფხაზ ხალხს, რომ ქართველებმა აფხაზებს წაართვეს ისტორია, დამწერლობა და კულტურა, ხოლო ქართველი ისტორიკოსები კი ამას საგანგებოდ მაღავედნენ. იგივე პოლიტიკა ტარდებოდა აფხაზეთის საექსკურსიო ბიუროებში და სხვა მუზეუმებში (ახალი ათონი, ბიჭვინთა).

ასეთი „აღმოჩენები“ დიდი ხანია გაცდა აფხაზეთის საზღვრებს. 1972 წელს მოსკოვში გამოცემულ აფხაზეთის კულტურის ძეგლთა ღია ბარათების სერიის „წინასიტყვაობაში“ გ. გულია წერს, რომ თურმე ძველი ქართული წარწერებით შემკული ქართული არქიტექტურის სტილით აგებული ტაძრები – ბეღია, მოქვი, დრანდა, ლიხნი და ბიჭვინთა, რომლებშიც წირვა-ლოცვა ქართულად მიმდინარეობდა და მწიგნობრობაც მხოლოდ ქართული იყო „ძველი აფხაზური კულტურის“ ძეგლები ყოფილა, რადგან ამ ამბავს ხშირად მოუთხრობდა მას მისი 118 წლის ბებია ასინეთი.

თავისი მეცნიერული დასკვნების გამოსატანად უფრო ახალი წყაროთი სარგებლობდა აფსუათა აღიარებული ისტორიკოსი შ. ინალ-იფა. იგი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ აფხაზები უხსოვარი დროიდან ცხოვრობდნენ არა მხოლოდ თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოს მიწაწყალზეც. შ. ინალ-იფა დასავლურ ქართულ კოლხთა ტომს აფხაზეზად აცხადებს. 1952 წლის ივნისში ეშერაში – წერს ავტორი – 70 წლის დახაირ ხიბბასაგან ჩავიწერე შემდეგი თქმულება: კავკასიის მთელი შავი ზღვის სანაპირო იწოდებოდა კალხად. კალხას მოსახლეობა ლაპარაკობდა აფხაზურ ენაზე. მისი საზღვრები შორს ვრცელდებოდა ჩრდილოეთით და სამხრეთით. ამ სამეფოს მართავდა

აფხაზი მეფე, რომელსაც ძლიერი ჯარი და 360 ციხე ჰქონდა.⁴²⁸

კოლხების აფხაზებად მონათვლის შემდეგ შ. ინალ-იფა აფხაზებად ნათლავდა კოლხების შთამომავლებს – ლაზებსაც. შემდეგი „ენათმეცნიერული გამოკვლევის“ საფუძველზე: „ჩრდილო დასავლეთ აფხაზთა შორის დღესაც გვხვდება გვარი გუბაზი, რომელიც, როგორც ცნობილია, ლაზების მეფეთა სახელი იყო. აქ ბგერა „ძ“ აფხაზური ენის ბზიფური დიალექტის დამახასიათებელი სისინა-შიშინა ბგერა არის.“⁴²⁹ „რაც შეეხება ქართველებს, მათთვის აფხაზეთი იმდენად მჭიდროდ იყო დასახლებული აფხაზებით, რომ აფხაზური თქმულების მიხედვით „კატას, სახლების სახურავზე სირბილით, მიწაზე ფეხის დაუდგმელად შეეძლო ზღვის სანაპიროდან კავკასიონის ქედის მწვერვალებზე მისვლა.“⁴³⁰

შ. ინალ-იფას ყოველივე ამ მონაჩმანზე არც კი ღირდა ლაპარაკი, პროვოკატორები ამ „აზრებს“ რომ არ იყენებდნენ სხვადასხვა ანტიქართული თეორიების შესათხზავად. ის, რომ თურმე აფხაზები ოდესღაც თითქმის მთელ კავკასიაში და კავკასიის გარეთაც მცხოვრები დიდი ხალხი იყო, მაგრამ უცებ გამოჩნდნენ ქართველები, გაანადგურეს აფხაზები და დღესაც მოსპობით ემუქრებიან.

ფალსიფიკატორი ინალ-იფა ყოველნაირად იფართოებდა „მოღვაწეობის“ ასპარეზს. 1980 წელს იგი აფხაზეთის საზღვარგარეთის ქვეყნებთან კულტურული ურთიერთობის საზოგადოების თავმჯდომარედ დაინიშნა.

ცნობილია, რომ გარკვეული წრეები მოსკოვიდან ხელს უწყობენ მსგავსი დეზინფორმაციის გავრცელებას და პატარა ერის „დაცვის“ საბაბით ამხედრებდნენ და ამხედრებენ აფხაზებს ქართველების წინააღმდეგ. როდესაც შ. ინალ-იფას ფალსიფიკატორული ნაშრომი ქართველმა მეცნიერებმა პრესაში გააკრიტიკეს, „დაჩაგრულმა მეცნიერმა“ დახმარებისათვის მოსკოვს მიმართა, სადაც მას მყის გამოუჩნდნენ ქომაგნი. თუ რა მიზანი ამოძრავებდათ ამ შემთხვევაში აფხაზი ხალხის მოსკოველ „მეურვეებს“ ნათლად გამჟღავნდა სსრკ

⁴²⁸ შ. ინალ-იფა. აფხაზთა ეთნო-კულტურული ისტორიის საკითხები, სოხუმი, 1976, გვ. 202.

⁴²⁹ შ. ინალ-იფა. დასახ. ნაშრომი, გვ. 180.

⁴³⁰ იქვე, გვ. 404.

მეცნიერებათა აკადემიის სწავლული მდივნის, ტრაპეზნიკოვის მიერ 1979 წელს სოხუმში წაითხულ საჯარო ლექციაზე, რომელზედაც მან საქვეყნოდ განაცხადა: „ბერია რომ არ დაეხვრიტათ, აფხაზებს გადასახლებდნენ და მათ მიწაზე ქართველები დასახლდებოდნენ“. იქვე მან მაღალი შეფასება მისცა შ. ინალ-იფას წიგნს, რომლის გასაგებად თურმე ქართველ მეცნიერებს „ძალა არ შესწევთ“. აღნიშნულ პერიოდში აფხაზეთში უპარესად რთული პოლიტიკური ვითარება შეიქმნა.

ამ დროს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობაში ერთმანეთს ებრძოდა ორი მიმდინარეობა. ანტიქართული, რომლის სულისჩამდგმელი იყო ყველა ჯურის კარიერისტებისა და მაქინატორების მფარველი საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი მ. ხვარცკია.

მ. ხვარცკიას გარშემო შემოკრებილ კომუნისტთა მდგომარეობა განსაკუთრებით მძიმე გახდა ვ. მჟავანაძის მმართველობის ხანაში. ფართოდ გაშლილი კორუფცია აფხაზეთში განსაკუთრებით სიმწვა-ვით გამოვლინდა, რადგან იგი კადრების არასწორი შერჩევისა და განაწილების პრინციპს გადაეჯაჭვა. იმ დროს ავტონომიური რეს-პუბლიკის უმცირესობის – აფხაზთა 15%-ის ხელში იყო ნომენკლა-ტურულ თანამდებობათა ორი მესამედი. ბრძოლამ „თანამდებობი-სათვის“ უმთავრესად ანტიქართული ხასიათი მიიღო, რაც სახელმ-წიფო ადმინისტრაციულ ორგანოთა ნორმალურ მუშაობაზე დამ-ღუპველად მოქმედებდა. ამის შედეგად მართლმსაჯულება დაშლის პროცესს განიცდიდა, ხოლო კორუფციის ზრდამ შეუძლებელი გახადა ეფექტური ბრძოლა ვ. კობახიას მფარველობის ქვეშ მყოფ საქმოსანთა და მაქინატორთა წინააღმდეგ. სამწუხაროდ, საქართ-ველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობა ამ რთულ ვითარებაში ვერ გაერკვა და მცდარ გზას დაადგა. მდგომარეობის განსამუხტავად 1973 წელს ერთდროულად გაანთავისუფლეს როგორც კობახია, ასევე ხვარცკია.

საქართველოს კომპარტიის და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ახალმა ხელმძღვანელობამ აღნიშნული შეცდომა უფრო გააღრმა-ვა. 1976 წელს აფხაზეთის საოლქო XXXIII პარტკონფერენციაზე იაფი ავტორიტეტის შეძენის მიზნით ვ. ხინთბამ 1967 წლის ანტი-

ქართული გამოსვლების მონაწილეთა რეაბილიტაცია მოახდინა, ხოლო თვით გამოსვლების ფაქტი კი ვ. მკეანაძის მცდარი საყადრო პოლიტიკის კურსს გადააბრალა. რეაბილიტაციით წაქეზებულმა პროვოკატორებმა თავისი ზრახვების განსახორციელებლად 1977 წლის დეკემბერში წერილით მიმართეს საბჭოთა კავშირის საღი-რექტივო ორგანოებს, რომელშიც ე. შევარდნაძეს აფხაზი ხალხის მიმართ ბერიას პოლიტიკის გატარებაში დასდეს ბრალი და ამის საფუძველზე მოითხოვეს აფხაზეთის გამოყოფა საქართველოდან და რსფსრ-ის შემადგენლობაში შეყვანა. ამ გზით აფსუა პროვო-კატორები აპირებდნენ თავისი ძირითადი მიზნის – აფხაზეთიდან ქართველთა განდევნის გეგმის განხორციელებას.

1978 წლის მარტში აფხაზეთის საოლქო კომიტეტმა დაგმო აღნიშნული წერილი და სამი პროვოკატორი ეურნალ „ალაშარას“ რედაქტორი ჯენია, აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის დირექტო-რი არგუნი და გუდაუთის რაიონული გაზეთის „ბზიფის“ რედაქტო-რის მოადგილე ახუბა პარტიიდან გარიცხეს და სამსახურიდან მოხსნეს, მაგრამ ყველასათვის მოულოდნელად ისინი პარტიაში და თანამდებობებზე აღადგინეს, ხოლო ვ. ხინთბა გაანთავისუფლეს.

ისარგებლეს რა შექმნილი ვითარებით აფსუებმა 1978 წლის გაზაფხულზე და ზაფხულში უპრეცედენტო ანტიქართული მოძრა-ობა გაშალეს. გაჩნდა ლოზუნგები „სიკვდილი ქართველებს“, „ძირს ძაღლური ენა“, „ქართველებო წაეთრიეთ აფხაზეთიდან!“ და ა.შ. თუ სადამდე მივიდა მათი თარეში, კარგად ჩანს ქართველების მიერ ე. შევარდნაძისადმი მიწერილი ერთ-ერთი წერილიდან: „ჩვენ გუდაუთის რაიონის სოფელ ლიხნის მცხოვრებნი ქართველები, რომელნიც ჩვენს განცხადებას ქვემოთ ხელის მოწერით ვადასტუ-რებთ, ვთხოვთ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, გაგვიწიოს მფარველობა ამავე რაიონში მცხოვრები აფხაზებისაგან“. წერილში მოტანილია მთელი რიგი შემზარავი ფაქტები, რაც ქართველების წინააღმდეგ ხდებოდა. მაგალითად, ლიხნის მცხოვრები დ. ანშა ქართველებს ხშირად ემუქრებოდა და მოუწოდებდა: „გეყოფათ ცხოვრება აფხაზეთში, წადით აქედან. სანამ არ დაგხოცავთ“. ეროვნული შუღლის ნიადაგზე, წინასწარი განზრახვით მოკლეს კოლმეურნე გ. ჩალაძე. თოფით ჩასაფრებულ-

მა დ. ანშბამ მძიმედ დაჭრა სოფელ ლიხნის მექანიზატორი რ. მოდებაძე, რის შედეგადაც დაზარალებული მეორე ჯგუფის ინვალიდი გახდა და მისი მრავალშვილიანი ოჯახი ფაქტიურად არსებობის საშუალების გარეშე დარჩა.

1978 წელს ახალსოფელს აფსუებმა შეუცვალეს სახელი და ორჯონიკიძე უწოდეს. კოლმეურნე ა. გოგრიჭიანი მძიმედ დაჭრეს ცეცხლსასროლი იარაღით კისრის არეში. გახშირდა თავდასხმის შემთხვევები, რაც ქართველთა ფიზიკურ განადგურებას ისახავდა მიზნად. მიუხედავად ამისა მართლმსაჯულება სიმართლის მიჩქმალვას ცდილობდა. ზემოთ ჩამოთვლილი ეროვნული შუღლის ნიადაგზე ჩადენილი დანაშაულებანი ყოფით შემთხვევებად ჩათვალეს და დამნაშავეებს მინიმალური სასჯელი აკმარეს.

ქართველი ხალხის ეროვნული ღირსების შელახვის მიზნით აფსუებმა შეურაცხვეს და დაამსხვრიეს რუსთაველის ბიუსტი, რომელიც სოხუმის დრამატული თეატრის შენობაში იდგა. მომხდარი ფაქტი კი ახსნეს ისე, რომ თურმე დამლაგებლებს წმენდის დროს შემთხვევით გადმოუვარდა. გაგრაში პროვოკატორებმა რუსთაველის ბარელიეფი დაამსხვრიეს. მათვე დაანგრიეს სოხუმის ცენტრში მდგარი მონუმენტური ქანდაკება, რომელიც ქართველი და აფხაზი ხალხების მეგობრობას ასახავდა. ამის გარდა აფხაზეთში მასიურად ნადგურდებოდა ქართული ეპიგრაფიკული წარწერები.

ფართოდ გაშლილი ანტიქართული მოძრაობის შედეგად აფხაზეთის კონსტიტუციის მიღება გაურკვეველი ვადით გადაიდო. საყადრო პოლიტიკის კრახი აშკარა გახდა. პროვოკატორთა მიერ წაქეზებული ბრბოს მოთხოვნის საფუძველზე დაიწყო ქართველთა მასიური მოხსნა სამსახურიდან. შიშით შეპყრობილი საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობა ყოველგვარ დათმობებზე მიდიოდა. ამ მხრივ ნიშანდობლივია 1978 წლის 4 მაისს გაგრაში მომხდარი ფაქტი. პროვოკატორთა მიერ დანიშნულმა გაგრის ქალაქკომის პირველმა მდივანმა კვანტალიანმა. რომელსაც მოკვლით დაემუქრნენ, საპირველმაისო დემონსტრაციაზე გამოსვლა ვერ გაბედა, რის შემდეგ მას უბრძანეს „წათრეულიყო“ გაგრიდან. კვანტალიანი გაიქცა. პლენუმმა გაგრის ქალაქკომის პირველ მდივნად გულრიფშის რაიკომის პირველი მდივანი, ეროვნებით ქართვე-

ლი ნაჭყებია აირჩია. 12 საათიც კი არ იყო გასული ნაჭყებობას არჩევიდან, როდესაც ძირითადად გუდაუთიდან ჩამოსულმა ბრბომ ქალაქკომის დაწვის მუქარით, ნაჭყებობას მოხსნა მოითხოვა. სასწრაფოდ ჩამოსულმა ე. შევარდნაძემ ქალაქკომის შენობაში ქუჩიდან შეყრილ ბრბოს შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ამხანაგებო! მოხდა შეცდომა. პარტიის საქალაქო კომიტეტის მდივნის არჩევისას ჩვენ ავჩქარდით. ჩვენს შეცდომას ჩვენვე გამოვასწორობთ. თქვენ გაგრის ქალაქკომის პირველ მდივნად გსურთ აფხაზი? აი აფხაზი – ასენიკო კონსტანტინეს ძე გვარამია, გუდაუთის რაიკომის პირველი მდივანი. ჩვენ მას გინიშნავთ გაგრის ქალაქკომის პირველ მდივნად“.

ეს იყო სკკპ ისტორიაში პარტიის წესდების უპრეცედენტო დარღვევა. პლენუმის მიერ არჩეული საქალაქო კომიტეტის მდივანი ბრბოს მოთხოვნით გადაყენებულ იქნა და შეიცვალა უკანონოდ დანიშნული პირით. გუდაუთაში კი გვარამიას ნაცვლად მოვიდა ოზგანი. გვარამია და ოზგანი „მუშაობას“ შეუდგნენ: გუდაუთის რაიონში ნომენკლატურული თანამდებობებიდან მოიხსნა ფაქტიურად ყველა ქართველი. გაგრაში იგივე მოღვაწეობა გააჩაღა გვარამიამ, რომელიც ქართველი ეროვნების კადრებს ხსნიდა პროვოკატორის და ცნობილი მაქინატორის ბ. კეხირიდას მიერ შედგენილი სიის მიხედვით. აფსუების ძალისხმევით სოხუმის ქალაქკომის ყველა ქართველი მდივანი აფხაზებით შეიცვალა. ქართული ეროვნების კადრები გამოყარეს სოხუმის ქალაქის საბჭოდან და სხვა დაწესებულებებიდან. ქართველთა ღვენამ არნახული მასშტაბები მიიღო. განსაკუთრებით მძიმე ვითარება შეიქმნა გაგრის, გუდაუთისა და ოჩამჩირის რაიონებში.

აფხაზეთში შექმნილმა არანორმალურმა მდგომარეობამ ფართო გამოძახილი ჰპოვა მთელ საქართველოში. ანტიქართული მოძრაობა ქართველმა ერმა სავსებით სწორად მოსკოვიდან გარკვეული წრეების მიერ ინსპირირებულად აღიქვა. ყოველივე ამან ქართველებსა და რუსებს შორის ურთიერთობა გაამწვავა.

1978 წლის 11 ივნისს თბილისში მთავრობის სახლის წინ მანიფესტაცია მოეწყო, მანიფესტაციის მონაწილეები აფხაზეთში ქართველთა ღვენის შეწყვეტას მოითხოვდნენ. საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობამ მღელვარების დაწყნარების მიზნით მთელ

რიგ დაწესებულებებში ჩაატარა საგანგებო კრებები, სადაც შევარდნაძე ხალხს არწმუნებდა, რომ აფხაზეთში ახლო ხანებში წესრიგი აღდგებოდა, მაგრამ ვითარება კიდევ უფრო დაიძაბა.

1978 წლის 1 სექტემბერს სოფელ ბზიფის ქართულ სკოლაში მოსულ ბავშვებს მერხებზე დახედათ წარწერები „სიკვდილი ქართველებს“, ხოლო სკოლის ეზოში კოცონზე დაწვეს ქართული „დედა ენა“. სკოლამ, მოსალოდნელ უბედურებათა თავიდან ასაცილებლად, ერთი თვით შეწყვიტა მუშაობა, რადგან ბავშვების სიცოცხლე საფრთხეში იყო. ქართველების საპროტესტო გამოსვლების ხელის შესაშლელად საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობის ბრძანებით 2 სექტემბერს რესპუბლიკაში საავტომობილო გზები გადაიკეტა, ხოლო რკინიგზის საღაროებს ბილეთების გაყიდვა აეკრძალა აფხაზეთისკენ მიმავალ მატარებლებზე. ამისდა მიუხედავად 3 სექტემბერს გაგრაში მოეწყო ქართველთა მანიფესტაცია, აქ ჩამოსული შევარდნაძე ხალხს დაპირდა, რომ სულ მალე წესრიგს აღადგენდა. „წესრიგის აღდგენა“ კი იმით დაიწყო, რომ 1978 წლის 5 სექტემბერს საქართველოს კპ ცკ-ის ბიურომ მიიღო საგანგებო დადგენილება, რომელიც საქართველოში გამოსვლებს კრძალავდა.

ეს დადგენილება თავისი არსით ანტიკონსტიტუციური იყო, რადგან ახალი ე.წ. საბჭოთა კონსტიტუციის მე-7 მუხლის თანახმად კომუნისტური პარტია, საბჭოთა კონსტიტუციის ფარგლებში მოქმედებდა. საბჭოთა კონსტიტუცია კი კრძალავდა მხოლოდ ანტისაბჭოთა გამოსვლებს და არა მანიფესტაციებს, რომლებიც „საბჭოთა კანონების“ დაცვას მოითხოვდნენ.

აფხაზ სეპარატისტთა მოძრაობა თავისი ბუნებით ანტიქართული და მაშასადამე ანტიკონსტიტუციური იყო – ქართველთა მანიფესტაცია კი გაგრაში საბჭოთა კანონიერების დაცვას ისახავდა მიზნად, და არც საბჭოთა და არც საქართველოს კონსტიტუციების მიერ ხალხისადმი მინიჭებულ უფლებებს არ ეწინააღმდეგებოდა. ამის დასტური იყო მანიფესტაციაზე გამოტანილი ლოზუნგები, რომლებიც ხალხთა მეგობრობისაკენ მოუწოდებდნენ.

საქართველოს ხელისუფალთა დათმობის პოლიტიკამ კიდევ უფრო წააქეზა სეპარატისტები. 1978 წლის სექტემბრის შუა რიცხ-

ვებში აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ ი. უბილაყას დანიშვნას მისი ქართული ეროვნების გამო გამოსვლებითა და მანიფესტაციებით შეხვდნენ. სეპარატისტებმა გარკვეულ მიზანს მიაღწიეს. დაუსჯელნიც დარჩნენ და ი. უბილაყაც თავის მარიონეტად აქციეს.

ანტიქართული პოლიტიკა აფხაზეთში სულ უფრო და უფრო მეტ ძალას იკრეფდა. საყადრო პოლიტიკა მთლიანად დაირღვა. ყველა რგოლის ხელმძღვანელი მუშაკებიდან ხელმძღვანელ თანამდებობაზე აფხაზთა რაოდენობა კიდევ უფრო გაიზარდა და 70%-ს მნიშვნელოვნად გადააჭარბა. ავტონომიური რესპუბლიკის აფხაზი ეროვნების 15% დისკრიმინაციას უწევდა მოსახლეობის უმრავლესობას – 84%-ს, რომელთა შორის 44% ქართველი იყო.

შექმნილი ვითარების მთელი სიმძიმის მიუხედავად, საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობა სიმაღლის მიჩქმალვის ძველ გზას დაადგა. 1979 წლის აფხაზეთის საოლქო XXXIV პარტკონფერენციამ ისე ჩაიარა, რომ თითქოსდა აფხაზეთში არაფერი ხდებოდა და ხალხთა მეგობრობა აყვავებას განიცდიდა, რამაც უფრო შეასხა ფრთები სეპარატისტებს. შექმნილი მძიმე ვითარების გამო 1980 წლის აპრილში ქართველმა მოსახლეობამ საგანგებო წერილით მიმართა საქართველოს კპ ცკ-ს. წერილში, რომელსაც ხელს აწერდა 372 მოქალაქე. აღწერილი იყო დოკუმენტურად არსებული სიმაღლესი.

1980 წლის მეორე ნახევარში მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა. ქართული მოსახლეობის დაშინების მიზნით სოფელ ბზიფისხევის მცხოვრებ ყველა ქართველს აფხაზმა მილიციელებმა ჩამოართვეს რეგისტრირებული თოფები და დანები. აფხაზ თანასოფლელებს კი იგივე იარაღი უკლებლივ დაუტოვეს. აფხაზთა მხრიდან თავდასხმის საშიშროება შეიქმნა. ქართველებმა შესძლეს ორი სანადირო თოფის შოვნა და ყოველ ღამეს, ორი ქართველი მორიგეობდა.

1980 წლის 1-6 ივლისს სეპარატისტებმა დაბა ბზიფში მოაწყვეს ხალხმრავალი მიტინგი, სადაც გამოიტანეს პროვოკაციული შინაარსის ლოზუნგები: „ვის ხელში ხარ შენ, საბრალო აფხაზეთო“, „საითყენ მიყევხართ შენ მრავალტანჯულო აფხაზეთო!“ ქართველ

ხალხს „მენშევიკებს“, „ბერიას მიმდევრებს“ და „ქურდებს“ უწოდებდნენ, ხოლო მეგრელსა და სვანებს ქართველი „ასიმილაციონებისაგან“ იცავდნენ. მიტინგის სახელით სკკ XXVI ყრილობისადმი გასაგზავნად მიღებულ რეზოლუციაში ჩაწერეს: „აფხაზეთში ღლეს ბერიას დროზე უარესი ვითარება“. „სრულ უნდობლობას ეუცხადებთ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტსა და საქართველოს მთავრობას“, და ამის საფუძველზე მოითხოვეს აფხაზეთის საქართველოდან გამოყოფა და რსფსრ-ს შემადგენლობაში შეყვანა.

მოგვიანებით აჩიგვარას რუსთაველის სახელობის მეურნეობაში ცენტრალურ ადგილას მდგომი რუსთაველის ძეგლი ჩამოხსნეს, ძეგლზე გადახერხეს და დამახინჯებულ ბიუსტად ქცეული, მიყრუებულ ეზოში გადაიტანეს.

ასევე მოგვიანებით სწორედ „ცენტრის“ მხრივ, ადგილობრივი სეპარატისტული ძალების წაქეზების შედეგი იყო ე.წ. „აფხაზური წერილი“ (1988 წ. ივლისი), რომელიც გაეგზავნა სკკ XIX პარტიკონფერენციის პრეზიდიუმს და შემდგომ ე.წ. „ლიხნის მიმართვა“ (1989 წ. მარტი) საბჭოთა კავშირის ყველა უმაღლეს სამთავრობო და პარტიული ინსტანციებისადმი. ორივე ამ დოკუმენტში საკითხი იდგა საქართველოდან აფხაზეთის გამოყოფის შესახებ, იმ საბაბით. რომ თითქმის საუკუნეების მანძილზე აფხაზეთს საქართველოსთან არაფერი აკავშირებდა; ადრეც და საბჭოთა ხელისუფლების პირობებშიც აფხაზები ქართველებისაგან მხოლოდ შევიწროებას, „აგრესიას“, „გენოციდს“ განიცდიდნენ. ამიტომ მათთან ცხოვრება შეუძლებელი იყო.⁴³¹

აფხაზი სეპარატისტები აცხადებდნენ, რომ ხორციელდება აფხაზთა ძალდატანებითი ასიმილირების პოლიტიკა, ქართველთა დემოგრაფიული ექსპანსია. ამის საპასუხოდ ყველაზე თვალნათლად სტატისტიკა მეტყველებს. მაგალითად, 1886 წელს სოხუმში

⁴³¹ Э. В. Хиттария-Броссе, Межнациональные отношения в Грузии – причины конфликтов и пути их преодоления, Тб., 1993, с. 156.

აფხაზ-აფხაზების ეთნოგენეზის შესახებ ვრცლად იხ. ჩვენი ნაშრომი „ეროვნულ უმცირესობათა კულტურა საქართველოში“, თბ., „მეცნიერება“, 2002, გვ. 58-101.

მხოლოდ 3 აფხაზი სახლობდა და 3632 ქართველი, 1989 წელს კი - 14922 აფხაზი, ქართველი კი - 49460; გუდაუთაში 1886 წელს 184 აფხაზი და 601 ქართველი ცხოვრობდა; 1989 წელს კი (რაიონში) - 30541 აფხაზი და 7699 ქართველი; ოჩამჩირეში 1886 წელს არც ერთი აფხაზი არ ცხოვრობდა. 1989 წელს კი (რაიონში) - 28027 აფხაზი და 310047 ქართველია აღწერილი.

საინტერესოა, რომ 1886 წლიდან 1989 წლამდე აფხაზეთში რუსი მოსახლეობა თითქმის 70-ჯერ გაიზარდა (1216 კაციდან 74914-მდე) ასევე 70-ჯერ და მეტად გაიზარდა სომხური მოსახლეობაც (1090 კაციდან 76541-მდე). გამოდის, რომ საკუთარ სამშობლოში - აფხაზეთში უკანასკნელი 70 წლის განმავლობაში ქართული მოსახლეობა მხოლოდ 3,5-ჯერ გაიზარდა. ასეთივე ტემპით იზრდებოდა აფხაზთა მოსახლეობაც. რა ექსპანსიზმა ლაპარაკი მკითხველმა თვითონ განსაჯოს.⁴³²

თუნდაც ჩავთვალოთ, რომ დღევანდელი აფსუები ძველი აფხაზები არიან და ერთად ცხოვრობდნენ ჩვენი წინაპრები. ამ შემთხვევაშიც, „როდესაც ერთ ტერიტორიაზე მცხოვრები ორი აბორიგენი ხალხიდან ერთი ითხოვს გამოყოფას, ეს ნიშნავს არც მეტს არც ნაკლებს, ტერიტორიის მისაკუთრებას, ტერიტორიის წართმევას“.⁴³³

პოლიტიკურ-ფინანსური მაფიის მიერ ორგანიზებულ-ინსპირირებული აფხაზური ექსცესი ქართველი ერის შეურაცხყოფა, ცილისწამება, ისტორიის გაყალბება იყო. მოახდინეს რა აფხაზთა არსებითი რუსიფიკაცია, აკრძალეს ქართველ ისტორიკოსთა შრომები და ყველანაირად წააქეზეს ფალსიფიკატორები, რეაქციულმა ძალებმა აფხაზეთის მთავრობა და მოსახლეობის ნაწილი იმ ანტი-ქართულ აგრეგატად გადაქციეს, რომელსაც მაშინ ჩართავდნენ ხოლმე, როცა საქართველოში ეროვნული მოძრაობა ძლიერდებოდა.

აფხაზური ექსცესი პროვოკაცია იყო, გათვლილი იმაზე, რომ სისხლი უნდა დაღვრილიყო ქართველებსა და აფხაზებს შორის. აფხაზ შოვინისტთა მხრიდან იყო კიდევ ამის მცდელობა, როცა

⁴³² პოლიტიკა, 1993, №9, გვ. 6.

⁴³³ ა. სილაგაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 93.

ქეები დაუშინეს ქართველებით საესე ავტობუსს, მაგრამ ქართველების დიდბუნებოვნების გამო სისხლი არ დაღვრილა.⁴¹⁴

სოფელ ლიხნში ჩატარებულმა შეკრებამ დაძაბა აფხაზ-ქართველთა ურთიერთობა. აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მაშინდელმა პირველმა მდივანმა ბ. ადლეიბამ ხელი მოაწერა ლიხნის დოკუმენტს.

ქართველმა მეცნიერებმა ამასთან დაკავშირებით დიდი პროტესტი გამოთქეს. ისინი მოითხოვდნენ გამოქვეყნებულ იყო ის ტაბუდადებული ნაშრომები, რომლებიც ობიექტურად აშუქებდნენ აფხაზეთის ისტორიის საკითხებს.⁴¹⁵

რაც აფხაზეთში ხდებოდა, ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენდა იმ ცალმხრივი, ყოვლად გაუპარტლებელი დათმობის პოლიტიკისა, რომელსაც საქართველოს ხელისუფლება ატარებდა მთელი სამი წლის განმავლობაში. რა ჰქონდა მიზნად საქართველოს მთავრობას, როცა ცალმხრივ პოლიტიკას ატარებდა და იქაც დათმობაზე მიდიოდა, სადაც დასათმობი არაფერი იყო? მხოლოდ ერთი რამ, იმ წუთში დაემოშმინებინა ხალხი, იმ წუთში დაემყარებინა სიმშვიდე. ამიტომ სათანადო შეფასებას არ აძლევდნენ იმ პრეტენზიებს, რომლებიც ამჟამად მცდარი იყო. პრინციპულ დიალოგში კი არ ებმებოდნენ და საკითხის მცდარობაზე კი არ ამახვილებდნენ ყურადღებას, არამედ მხოლოდ დათმობაზე მიდიოდნენ. არადა, საჭირო იყო დასაწყისშივე გარკვეულიყო ყოველგვარი გაუგებრობა. ობიექტური, ნათელი, მეცნიერული და ურთიერთპატივისცემით გამსჭვალული მსჯელობის შემდეგ ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრილიყო, ვინ ვინ არის და რა რა არის!

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ლიხნის შეკრება ლოგიკური შედეგი იყო ათეული წლების მანძილზე, აფხაზეთის მიმართ გატარებული ცალმხრივი პოლიტიკისა. ასეთმა ვითარებამ დაარღვია ყოველგვარი პრინციპი თანამდებობების განაწილებაში. აფხაზობა უკვე სოციალურ კატეგორიად იქცა. დაიწყო ქართველების ორგანიზებული დევნა, შევიწროება და ჩაგვრა, რის შედეგადაც ათასობით ხელმოკლე ქართველი, როგორც 20-იან წლებში, იძულებული

⁴¹⁴ თბილისი, 1989. 30 აპრილი.

⁴¹⁵ იქვე.

ბული გახდა აფხაზად ჩაწერილიყო.

მართალია ოფიციალურად არ აღიარებდნენ, მაგრამ კარგად იყო ცნობილი. რომ აფხაზეთის უმაღლეს სასწავლებლებში წლების მანძილზე აფხაზი ეროვნების სტუდენტებისთვის არ შეიძლებოდა ორიანის დაწერა. თანამდებობის დასაკავებლად საჭირო იყო დიპლომები და ეს საქმეც დიდი ენთუზიაზმით კეთდებოდა.

სასტიცი ტენდენციურობით ტარდებოდა სასამართლო პროცესები. ერთი და იგივე დანაშაულისათვის ქართველი გაცილებით მკაცრად ისჯებოდა, ამ სამარცხვინო კამპანიის შედეგად ბევრი აფხაზის გულში გაღვივდა ზიზღი და სიძულვილი ქართველების მიმართ. ჩვეულებრივ ნორმად იქცა შეურაცხყოფის მიყენება ქართველებისათვის, როცა ისინი ქართულად გაბედავდნენ დალაპარაკებას და სხვა მრავალი. ზოგმა აფხაზმა მეცნიერმა ისიც გადაწყვიტა, ასეთი საქციელი მეცნიერული არგუმენტებით და შრომებით გაემაგრებინა, შეითხზა ისტორიის ყალბი ფურცლები, სადაც ისინი ითვისებდნენ და ამახინჯებდნენ საქართველოს ისტორიის, ქართველი და აფხაზი ხალხების საუკუნოებრივ მეგობრობას. ქართველ ისტორიკოსებს კი ეკრძალებოდათ ჭეშმარიტების დასაცავად ხმა ამოეღოთ. ამ გაუმართლებელი აკრძალვების შედეგად ზოგიერთი აფხაზი მეცნიერების გამოკვლევები გარკვეულ „წარმატებასაც“ აღწევდა. ბევრმა მათმა თვისტომმა და მეზობელთა ნაწილმაც ირწმუნა თუ როგორ „დაიპყრო“ საქართველომ აფხაზეთი და როგორ „ეჩაგრავდით“ მათ.

შეტევაზე გადმოსულ აფხაზებს თანამდგომნი მრავლად გამოუჩნდნენ. თუ ალან ჩოჩიევს საერთოდ რამე დაეჯერებოდა, თურმე „ადამონ ნიხასის“ (სახალხო ტაძარი) წევრები, ისე როგორც მთელი ოსი ხალხი დაძაბულად და თანაგრძნობით აღევენებდა თვალყურს აფხაზეთის მოვლენებს. ჩოჩიევი აფხაზეთისადმი გაგზავნილ წერილში მიუთითებდა. „...ჩვენ ამაყი სულის მთიელი ხალხი ვართ, ამ სულის გატეხვა კი ჩვენს გმირობითა და ტანჯვით აღსაესე ისტორიაში მრავალრიცხოვან „სტუმართაგან“ ვერც ერთმა ვერ შეძლო. მით უფრო დღეს ვერ შეძლებს ამას ვერავინ იმათგან, ვინც ფსევდორიტორიკული ნაჯღაბნით იყვებება და ეროვნულ ზვიადობის გაცეითილი ღროშით „დაყავი და იბატონეს“ პრინციპით მოქმედებს,

მაგრამ ჩვენი ურყევობის საწინდარია ჩვენი მეგობრობა და ჯერჯერობით, მხოლოდ მორალური მხარდაჭერა ჩვენი მამაცი აფხაზი მეგობრებისა და ძმების. ოსეთის ხალხი თქვენ მხარს გიჭერთ, მხარს გიჭერთ ჩვენი ხელმძღვანელობაც, ოღონდ მას ჯერ არ ჰყოფნის სიმამაცე“.⁴³⁶

აფსუებთან დაწყებულმა ეთნოკრიზისმა, რაც პოლიტიკურ კონფლიქტში გადაიზარდა, საქართველოში ენერგიულად დაწყებული ეკონომიკური და პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის საყოველთაო-სახალხო ბრძოლის, შინა სამოქალაქო ომის ტალღაზე გადასვლა სცადა და გარკვეულ მიზანსაც მიაღწია. უხილავი ძალა ცდილობდა და ჩვენი უთავბოლოობით აღწევდა კიდევ ეროვნული ენერგიის მისთვის სასურველად წარმართვას.

აფხაზმა ხელმძღვანელებმა საკუთარი ინიციატივით მიაღწიეს მოსკოვიდან საგანგებო კომისიის გამოწვევას. ამ კომისიამ თავის ტენდენციურ დასკვნაში საქართველოს მთავრობასთან მოთათბირების გარეშე (კომისიის შემადგენლობაში არც ერთი ქართველი არ მონაწილეობდა) სცადა ანულირება საქართველოს სსრ მთავრობის თავმჯდომარის ხელმოწერილი დოკუმენტისა აფხაზეთის უნივერსიტეტისაგან თბილისის ფილიალის გამოყოფის შესახებ. სწორედ ამ საეჭვო კომპეტენტურობის კომისიის დასკვნა იქცა სისხლისღერის ერთ-ერთ საბაზად.⁴³⁷

როგორც აღვნიშნეთ, 60-იანი წლებიდან აფხაზები მიმართავენ საკავშირო ხელისუფლებას საქართველოდან აფხაზეთის გამოყოფის შესახებ, ანუ საქართველოს ერთი ძირძველი კუთხის მიტაცების შესახებ, რაც თავისთავად, არაყანონიერი, ანტიცონსტიტუციური ქმედება იყო. ამ უკანონო მოთხოვნის განხორციელება მათ 1989 წელს უკვე ძალადობით განიზრახეს. 1989 წლის 1 აპრილი აფხაზთაგან დატრიალებული კაცთაყვლის უვერტიურად იქცა.

მოვლენები ასე ვითარდებოდა: 1 აპრილს ლესელიძეში ქართველმა მოსახლეობამ ჩაატარა მიტინგი. მიტინგზე ქართველების წინააღმდეგ გამოსულმა გუდაუთის რაიკომის პირველმა მდივანმა – ოზგანმა ასე მიმართა ქართველებს: „წაეთრიეთ ჩემი მიწიდან,

⁴³⁶ ლიტერატურული საქართველო, 1989, 26 მაისი.

⁴³⁷ აფხაზეთის სისხლიანი ქრონიკები, თბ., 1993, გვ. 41.

შეწყვიტეთ ლაპარაკი ძაღლურ ენაზე“.

როცა მიტინგის მონაწილენი ქალაქ სოხუმში ბრუნდებოდნენ, აფხაზი ექსტრემისტები თავს დაესხნენ მომიტინგეთა ავტობუსს, თავდამსხმელთაგან მეგაფონით ხელში იდგა ოზგანი, აფხაზეთის შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე ნარმანია, მილიციის თანამშრომლები, რომლებიც მხარს უბამდნენ მოიერიშეებს და ქვებითა და ხელკეტებით „გაუმასპინძლდნენ“ მგზავრებს. ამ და სხვა მრავალი ანტიქართული გამოსვლებით აღშფოთებული ქართველი მოსახლეობა გვიან საღამოს შეიკრიბა მილიციის რაიონული განყოფილების შენობის წინ. ვინმე ამიჩბა მანქანით გამოემართა შეკრებილი ხალხისკენ, განავითარა დიდი სიჩქარე და „გადაუარა“ მოქალაქე ქვეთარაძეს.

15 ივლისამდე კარგა ხნით აღრე აფხაზებმა დაიწყეს იარაღის შეგროვება. რათა 15-ში ქართველებისთვის მოეწყოთ „ფერღანა“; წარმოება-დაწესებულებებში, მეურნეობებში, კოლმეურნეობებში აფხაზი ეროვნების წარმომადგენლებს ხელფასიდან უქვითავდნენ 50-100 მანეთს. მოგროვილი ფულით კი ყარაჩაი-ჩერქეზეთიდან უნდა ჩამოეტანათ იარაღი. 13 ივლისს ექსტრემისტებმა მოახერხეს გაზეთ „საბჭოთა აფხაზეთის“ გამოცემის შეწყვეტა. იმავე ღამეს გაანადგურეს 9 აპრილის მემორიალი.

14 ივლისს ალყა შემოარტყეს პირველ საშუალო სკოლას, სადაც დროებით მოთავსებული იყო თსუ-ს ფილიალი. მეორე დღეს მოალყეებმა კომისიის წევრებს შეუწყვიტეს წყალი და გადაუჭრეს სატელეფონო ხაზები.

იმ ღამეს არ ეძინა მთელ აფხაზურ მოსახლეობას. 15 ივლისი სისხლის ღვრის დღედ იყო დათქმული. ტყვარჩელიდან, გუდაუთიდან, ოჩამჩირის რაიონიდან ორგანიზებულად დაიძრნენ სოხუმისაკენ შეიარაღებული აფხაზები.

15 ივლისს, 10-დან 12 საათამდე სოხუმის 1 საშუალო სკოლის მოალყეთა რიცხვი 17 ათასამდე გაიზარდა. ამ ხალხის ნაწილი კბილებამდე იყო შეიარაღებული. პარადოქსია, მაგრამ ქართველ მოსახლეობას წინა დღეებში თავის დასაცავად არაფერი მოუმოქმედებია. იმ ღამითაც, როცა ქართველთა ამოსახოცად შეიარაღებული ბანდები დაიძრნენ, ქართველ მოსახლეობას მშვიდად ეძინა.

დღისით-მზისით, ათასობით შეიარაღებული აფხაზი აღგზნებული უსმენდა გამომსვლელთა შეძახილებს: „სიკვდილი ქართველებს“, „მოვაწყით მეორე ფერღანა“. მომიტინგეებს იქაურ ხელისუფალთა შიში არ ჰქონიათ, პირიქით, ისინი ერთიმეორეზე მეტად აქტიურობდნენ. აქაოდა, ღვებერტირი არავის ვეგონოთ, გასაწირად გამეტებულ ქართველთა სიბრალული არავინ დაგეწამოსო. აფხაზეთის შეიარაღებული ხელისუფლება შეიარაღებულ აფხაზთა შორის იდგა. აი, ისინიც: კობახია, გოგუა, გვარამია, ოზგანი, ბაღაფში, ტარკილი, ვოზბა, მარხოლია, კეპერიპა და სხვ. პირველი აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე იყო, მეორე – აფხაზეთის მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე, მესამე – აფხაზეთის უნივერსიტეტის რექტორი, მეოთხე – გუდაუთის რაიკომის პირველი მდივანი, მეხუთე – ოჩამჩირის რაიკომის პირველი მდივანი, მეექვსე – აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანი, მეშვიდე – გაზეთ „ბზიფის“ რედაქტორის მოადგილე, მერვე – აფხაზეთის პროფსაბჭოს განყოფილების გამგე, მეცხრე – სკოლის დირექტორი.

ესენი – ყველანი – „აიდგილარას“ წევრები ან თანამგრძნობელები და მისი გარედან დამხმარენი იყვნენ. ახლა ისიც „წარმოვიდგინოთ“, აფხაზი ექსტრემისტები ამ ელიტარული წრის წარმომადგენლებს, რომლებსაც „ბელადებისა“ და „მთავარსარდლების“ როლში იხილავდნენ, ვისი და რილასი უნდა შეშინებოდათ, რომელი კანონი და სამართალი გაახსენდებოდათ? შედეგმაც არ დააყოვნა.

13 საათზე სასტიკად სცემეს სამ ქართველ მილიციელს, რომლებიც ცდილობდნენ საჭმლისა და წყლის მიწოდებას კომისიის დატყვევებული წევრებისათვის. 14 საათზე სცემეს სკოლის შენობასთან იმავე მიზნით მისულ ქალაქის მილიციის უფროსს რაფეას, ააგლიჯეს სამხრეები, დაუმტვრიეს მანქანა. 19 საათზე შეიჭრნენ სკოლის შენობაში, დაიჭირეს კომისიის 8 წევრი, გაანადგურეს დოკუმენტები, იავარქმნეს რუსთაველის პროსპექტი და ბიუსტი, დალუწეს შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და სასწრაფო დახმარების მანქანები.

ამავე დროს შეიარაღებული ბრბო თავს დაესხა რუსთაველის პარკში შეკრებილ, მომხდარი ამბებით თავზარდაცემულ, უიარაღო ქართველობას, დაიჭრა 40 ადამიანი, უმრავლესობა – ქართველი.

ლურსმნიანი ჯოხებით თავში ცემით აწამეს ვოვა ვეკუა, რომელიც მეორე დღეს საავადმყოფოში გარდაიცვალა. ქალაქში სისხლის ნიაღვარი დადგა. ყოველ სადარბაზოში, ყოველი ქუჩის კუთხეში მკვლელები ჰყავდათ ჩაყენებული. ვინ იცის, როდემდე გასტანდა უდანაშაულო, უიარაღო ქართველების არაადამიანური, მასობრივი ხოცვა-ჟლეტა, სვანეთიდან მოსული მაშველთა რაზმი რომ არ გამოჩენილიყო.⁴³⁸

რატომ მოხდა, რომ ივლისის ტრაგიკული დღეების შედეგად დაღუპულთა შორის არ აღმოჩნდა არც ერთი ნაღდი აფსუა – აფხაზი გვარის კაცი და იყო მხოლოდ ყველა აფხაზი ქართული გვარით: ლასურია, კობახია, ჩქოტუა, კოლონია, კვიწინია... ყოველივე ეს გამოწვეული იყო იმ პრივილეგიებით, რომლებიც მინიჭებული ჰქონდა ამ ერთ მუჭა ხალხს. აფხაზობა აფხაზეთში და ლამის მთელ საქართველოში გახდა სოციალურ პრივილეგიად, უპირატესობად, თუმცა მარტო აფხაზობა როდი კმაროდა აფხაზეთში, პლუს ამას აქტიური ბრძოლა ქართველებისა და ყოველივე ქართულის წინააღმდეგ და კარიერაც გარანტირებული იყო.⁴³⁹

15 ივლისის ამბებთან დაკავშირებით საკავშირო საინფორმაციო საშუალებანი მიკერძოებულად, არაობიექტურად აშუქებდნენ ფაქტებს, ავრცელებდნენ ცრუ ინფორმაციას, ბრალს დებდნენ უდანაშაულო მსხვერპლთ, ხელს აფარებდნენ დამნაშავეებს და ამით ცეცხლზე ნავთს ასხამდნენ, ახალი ტრაგედიისაკენ უბიძგებდნენ მოსახლეობას.⁴⁴⁰

⁴³⁸ ლიტერატურული საქართველო, 1990, 13 აპრილი.

⁴³⁹ აფხაზეთის სისხლიანი ქრონიკები, თბ., 193, გვ. 164.

⁴⁴⁰ იქვე, გვ. 40-41.

ეროვნული მოძრაობა

თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, საერთოდ, ადამიანის მთავარი თვისებაა და არაფერია მასში გაუგებარი, არც მოულოდნელი, არც გადამეტებული და, რაც მთავარია, არც სხვებისაგან გამოსარჩევი. პირიქით, თუკი ეს უკეთილშობილესი თვისება თუ მოთხოვნილება გვამსგავსებს იმ ბედნიერ ხალხებს, სხვებზე ადრე რომ გაიარეს თვითგამორკვევის, თვითდამკვიდრების, თვითშემეცნების გზა, ადრე თუ გვიან ყველა ხალხმა უნდა გაიაროს.⁴¹

კომუნისტური რეჟიმის დროს ეროვნული საკითხი ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრილად გამოცხადდა. წარსულის „დიდ“ პოლიტიკურ მოღვაწეთა თვალში ირონიულ ღიმილს იწვევდა და ნაციონალურ ჭირვეულობად აღიქმებოდა საკუთარი ეროვნული ღირსების დაცვისა და სახელმწიფოს შიგნით გეოგრაფიული საზღვრების შენარჩუნებისათვის ყოველგვარი გაბრძოლება. რა ტრადიციებზე და საპასპორტო სუვერენიტეტზეა ლაპარაკი, როცა ყველაფერი ერთა და კულტურათა შერწყმის გზით მიემართება და მალე რესპუბლიკათა შორის პირობითად ჯერ კიდევ არსებული საზღვრები მუხეუმთა და ისტორიულ რუკათა კუთვნილებად იქცევაო.⁴²

არსებობდა თუ არა ნაციონალიზმი საბჭოთა კავშირში? საკითხის ასე დაყენება შეურაცხყოფელი იყო საბჭოთა ქვეყნისთვის. პერიოდი, რომელსაც ვუწოდებთ უძრაობას, როდესაც ეროვნული ურთიერთობის პრობლემას სადღეგრძელოების დონეზე გამოხატავდნენ, გელაპარაკა საერთოდ ეროვნულ გამოვლინებებზე, მიუღებელ ტონად ითვლებოდა. უკეთეს შემთხვევაში შეიძლება აზრი გამოგეთქვა ნაციონალიზმის გადმონაშთებზე, განსაკუთრებით ცალკეული პირების ცნობიერებაში.

⁴¹ ლიტერატურული საქართველო, 1989, აპრილი.

⁴² რ. მიშველაძე, დასახ. ნაშრომი. გვ. 156-157.

ლების შესახებ, თუმცა რა კამათზე შეიძლება იყოს ლაპარაკი ადამიანის ეროვნების შესახებ, რომელსაც მამა და დედაც ტაჯიკები ჰყავდა. გაისმა ამავე დროს ხმები ტერიტორიულ პრობლემებზე.⁴⁴⁷

ყურადღებას ამახვილებდნენ 20-იან წლებში დაშვებულ შეცდომებზე. მაგალითად ბუხარის რაიონი, სადაც ძირითადად ცხოვრობს ტაჯიკი ეროვნების მოსახლეობა, შეუერთეს უზბეკეთს; მთიანი ყარაბაღი, სადაც 75% სომხები არიან – აზერბაიჯანს. ასევე 70-იან წლებში მთიანი ყარაბაღის შესახებ გამოითქვა აზრი აღნიშნული საკითხის გადასინჯვასთან დაკავშირებით, თუმცა მაშინ უყურადღებოდ იქნა დატოვებული. დღეს კი მაშინ დაყენებული წინადადებები გამძაფრდა.

1977 წელს გაძლიერდა ტაჯიკეთში მცხოვრები გერმანელი ეროვნების პირთა წერილები, ეროვნული სახელმწიფოებრივი ფორმირების შექმნის შესახებ. მხოლოდ 1987 წელს 9 ათასი გერმანელი წავიდა სსრკ-დან გფრ-ში, მაშინ როცა მხოლოდ 6,5 ათასი ებრაელი გაემგზავრა ისრაელში.⁴⁴⁸

ჩვენი ქვეყნის მტრები, რომლებიც ქვეყნის დაქუცმაცებასა და დამორჩილებას ისახავდნენ მიზნად, ყოველთვის ეყრდნობოდნენ ქვეყანაში არსებულ ძალებს – სეპარატისტებს. ქვეყნის შიგნითაც ხომ არსებობდა ხელისუფლების მოწინააღმდეგე ძალების სწრაფვა გარეშე ძალებთან კავშირისაკენ. ფრიად სამწუხაროა, რომ სეპარატიზმს, რომელიც ჩვენი ქვეყნის სხეულში საკმაო ხნის წინ ჩაისახა, დროზე არ მიექცა სათანადო ყურადღება. ჯერ კიდევ XX საუკუნის 20-იან წლებში რუსი ემიგრანტი ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი გ.პ. ფედოტოვი წერდა, რომ ყველა პატარა ხალხი, გუშინ ჯერ კიდევ ჩამორჩენილი, გამოყოფს ნახევრად ინტელიგენტურ კადრებს, რომლებიც შემდეგ თავის გამზრდელი მასწავლებლების დევნას იწყებენო. ინტერნაციონალური კომუნიზმის ნიღბით, თვით კომპარტიის რიგებში ჩამოყალიბდნენ „ნაციონალისტები“, რომლებიც მზად იყვნენ, დაეფლითად საქართველოს ისტორიული სხეული. ჩვენ ვერ გავითვალისწინეთ ის დიდი საფრთხე, რომელსაც ეს ძალები შექმნიდნენ კომუნისტური ტოტალიტარიზმის დამხობის

⁴⁴⁷ ი. რიმაზენკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 19.

⁴⁴⁸ ი. რიმაზენკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 49.

შემდეგ, რომ ხელ-ფეხი გაეხსნებოდა სეპარატიზმს და იმპერიიდან საქართველოს თავდახსნის მომენტს ისინი გამოიყენებდნენ გამოყოფისათვის, რა თქმა უნდა, გარეშე ძალებზე დაყრდნობით.⁴⁴⁹

ქართველი ერი არასოდეს არ შერიგებია დამოუკიდებლობის დაკარგვას. 1921 წელსვე საქართველოში დაიწყო ეროვნული მოძრაობა, რომელიც მიმართული იყო საბჭოთა რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ.

1921 წლის ზაფხულში, ოკუპაციიდან ოთხი თვის თავზე, მთელი სვანეთი მოიცვა აჯანყებამ, ადგილობრივი რევკომი დაამხეს, მილიციის პუნქტები განაიარაღეს, სვანეთისაყენ მიმავალი გზები და ბილიკები შეკრეს. აჯანყების ცეცხლი სვანეთიდან რაჭა-ლეჩხუმს გადაედო. აჯანყებულთა ხელმძღვანელობამ თბილისში დელეგაცია წარგზავნა: რუსეთის ჯარების გაყვანა საქართველოდან და თავისუფალი არჩევნების გამოცხადება.

სვანეთის აჯანყება გასცდა არა მარტო საქართველოს ერთი კუთხის ფარგლებს, არამედ საქართველოს საზღვრებსაც და მსოფლიოს საზოგადოებრიობის განხილვის საგნად იქცა.

აჯანყების პარალელურად მღელვარებანი დაიწყო ქვეყნის სხვა მხარეებშიც.⁴⁵⁰ 1922 წლის თებერვალში ტრაგიკულად მოკლეს ქართველი მწერალი თედო რაზიყაშვილი. 18 თებერვალს მისი ნეშტი გადმოასვენეს გორში, რომელსაც მრავალი ადამიანი დაესწრო, სასულიერო პირები და მგალობელთა გუნდი. პროცესია შემდეგ თბილისისაყენ აპირებდა წასვლას. სამგლოვიარო პანაშვილის დროს გამოსათხოვარი სიტყვა წარმოსთქვა საქართველოს მწერალთა კავშირის წევრმა იუ ეკალაძე-ცინცაძემ. როდესაც სამგლოვიარო პროცესია დაიძრა სადგურისაყენ, „ჩეკას“ თანამშრომლებმა გრიშა მურადოვის ხელმძღვანელობით იგი დააპატიმრეს. ავინებდნენ უშვერი სიტყვებით, აშინებდნენ ცეცხლსასროლი იარაღით.⁴⁵¹

საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვამ, თუ როგორი საფრთხე შეუქმნა ეროვნულ, ინტელექტუალურ პოტენციალს, ეს ყველაზე უკეთ იგრძნო სტუდენტმა ახალგაზრდობამ და სკოლის

⁴⁴⁹ ქართული დიპლომატია, ტ.1, თბ., 1994, გვ. 15.

⁴⁵⁰ საქართველოს ისტორია, XX საუკუნე. თბ., 2003, გვ. 125.

⁴⁵¹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 1, საქ. 58, ფურც. 26, 27.

კედაგოგებმა. 1922 წლის 30 მარტს უნივერსიტეტის სტუდენტთა კაკშირის სახელით (სულ 500 ხელმოწერა) ევროპისა და ამერიკის ახალგაზრდობისადმი მიმართვაში აღნიშნულია: „უკანასკნელ კაცამდე ვიბრძოლებთ ეროვნული თავისუფლებისათვის იმ იდეითა და რწმენით, რომ ქართველი ერი კვლავ დააღწევს თავს რუსეთის მონობას. აღადგენს თავის დამოუკიდებლობას და კვლავ მოგვეცემა საშუალება განვაგრძოთ ოკუპანტების ტერორისაგან ჩახშობილი სამეცნიერო მუშაობა. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ბრძოლაში მთელი თქვენი თანაგრძნობა ჩვენს მხარეზე იქნება და ყოველგვარი საშუალებით ხელს შეუწყობთ ქართველი ერის განთავისუფლების საქმეს“.

ასევე საგულისხმოა სრულიად მასწავლებელთა კავშირის მთავარი კომიტეტის მიმართვა ევროპის ერებისადმი ქართველი ინტელიგენციის სახელით. სადაც ნათქვამი იყო: 1) აღდგეს საქართველოს დამოუკიდებლობა და სუვერენობა. 2) დაუყოვნებლივ გაიყვანონ საოკუპაციო ჯარები. 3) მოხდეს სახელმწიფო წესწყობილების დემოკრატიულ საფუძველზე აღდგენა. 4) საქართველოში ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკა გატარდეს, რაც ხელს შეუწყობს ქართველი ხალხის ყოველმხრივ განვითარებას.⁴⁵²

ქართველი ინტელიგენცია და ეროვნული მოძრაობა ბეჭდვითი სიტყვითაც ებრძოდნენ დამპყრობელს. საქართველოს მასშტაბით არალეგალურად ფუნქციონირებდა სტამბები, სადაც იბეჭდებოდა მართალი სიტყვა.⁴⁵³

უკვე 1922 წლის მარტიდან თელავის, სიღნაღისა და თიანეთის მაზრების ტერიტორიაზე შეიქმნა შეიარაღებული რაზმები ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობით. მათი მიზანი იყო საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა ჯერ საქართველოს მთიანეთში და შემდეგ – მთელ საქართველოში. შეიარაღებულ რაზმებს სათავეში ჩაუდგა ქაიხოსრო (ქაქუცა) ჩოლოყაშვილი.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მთელი აჯანყების განმავლობაში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაზმში იბრძოდნენ ჩრდილო-კავკასიელები,

⁴⁵² *სახარებათა*. ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1921-1925 წლებში. თბ., 1996. გვ. 104-105.

⁴⁵³ *ქვე* გვ. 118.

ქისტების სახით, რომლებიც აქტიურად იბრძოდნენ ქართველ მამულიშვილებთან ერთად. მაგრამ ჩრდილოეთ კავკასიის აჯანყება, როგორც ასეთი, მაინც ვერ მოხერხდა. ეს, როგორც ჩანს, ამ მოძრაობის ლიდერის – შეიხ ალი მათიევისა და მისი თანამოაზრეების – დაპატიმრების შედეგი იყო. ამას უნდა დაემატოს ისიც, რომ 1922 წლის აჯანყების შემდეგ, რუსულმა ჯარებმა საგანგებოდ გადაეტეს და გაამაგრეს კავკასიის უღელტეხილები, რათა აჯანყებული ქართველებისათვის ყოველგვარი დახმარების საშუალება მოესპოთ.⁴⁵⁴

ნიშანდობლივია, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებმა სხვა ეროვნების წარმომადგენლებმა მხარი არ დაუჭირეს აჯანყებულებს. აფხაზეთის, შიდა ქართლის, ახალციხის, ახალქალაქისა და ბორჩალოს მრავალრიცხოვან არაქართულ მოსახლეობას არ მიუღია მონაწილეობა შეიარაღებულ გამოსვლებში.⁴⁵⁵

იმავე 1922 წელს საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედი პარტიების, ესერებისა და სხიველების (დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატები) შეთანხმების საფუძველზე, შეიქმნა „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, რომელიც მუშაობდა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ.

აჯანყებისათვის მზადება სწორედ ამ პერიოდიდან იწყება ე.წ. „პარიტეტული კომიტეტის“ ხელმძღვანელობით, რომელმაც შექმნა და ინახავდა შეიარაღებულ რაზმებს: კახეთში – ქ. ჩოლოყაშვილის, ქართლში – ლაშქარაშვილის, ბორჯომის რაიონში – კასრაძის, სვანეთში – გარდაფხაძის, გურიაში – მათითაიშვილის და სხვათა ხელმძღვანელობით. მთელ სამხედრო მუშაობას აჯანყების მოსამზადებლად სათავეში ედგა „სამხედრო კომისია“, რომელიც ეყრდნობოდა თბილისში სამხედრო ქვეკომისიას, პერიფერიებში – საოლქო პარიტეტულ კომიტეტებთან არსებულ სამხედრო ორგანიზაციებს, ხოლო სადაც ასეთები არ არსებობდნენ – საგანგებო სამხედრო რწმუნებულებს.

ემიგრანტული მთავრობის მეთაურის ნ. ჟორდანიას მითითებით, აჯანყებულებს კავკასიის მთავარი უღელტეხილის ხელში ჩაგდებათ

⁴⁵⁴ ე. შალაშვირიძე, 1924 წლის აჯანყება, ჟურნ. „არტანუჯი“, 1994, №2-3, გვ. 12.

⁴⁵⁵ იქვე, გვ. 14.

საქართველო უნდა მოეწყვიტათ რუსეთისაგან, ამავე დროს, მჭიდრო კავშირი დაემყარებინათ სათანადო ძალებთან ჩრდილოეთ კავკასიასა და აზერბაიჯანში. ეს მისია დაკისრებული ჰქონდა ხომერიკს, რომელმაც სათანადო რწმუნებები მიიღო საზღვარგარეთ მყოფ მუსავატელებისაგან, მაგრამ მისი აღსრულება არ დასცალდა მოულოდნელი დაპატიმრების გამო.

1924 წლის აპრილის შუა რიცხვებში საზღვარგარეთიდან საქართველოში არალეგალურად ჩამოვიდა სახალხო გვარდიის საბჭოს ყოფილი თავმჯდომარე ვალიყო ჯუღელი. თბილისში მისი ჩამოსვლა იცოდა ამხანაგების ვიწრო ჯგუფმა, რომელთაგან ერთ-ერთმა იგი გასცა. 6 აგვისტოს ჯუღელი დააპატიმრეს. ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის საყანში (№19), ლამით, 7 აგვისტოს ვ. ჯუღელმა თავის მოკვლა განიზრახა. ექვს ადგილას გადაიჭრა ძარღვები მარცხენა ხელზე, ამავე დროს ჭრილობები ჟანგით ამოავსო. მაგრამ სასურველ შედეგს ვერ მიაღწია.

24 აგვისტოს ამხანაგებისათვის გაგზავნილ ღია წერილში ჯუღელი თანამოაზრეებს მოუწოდებდა ხელი აეღოთ შეიარაღებულ გამოსვლაზე, რომელიც არსებულ ვითარებაში უგუნურება იქნებოდა. ამ წერილმა, რომელიც გაზეთებში გამოქვეყნდა, დიდი არევ-დარევა და შეშფოთება შეიტანა შეთქმულთა რიგებში.

ამრიგად, საქართველოს კომპარტია და მთავრობა კარგად იყო ინფორმირებული მოსალოდნელი გამოსვლების შესახებ. ყველაზე უფრო დაწვრილებითი ცნობები საქართველოს საგანგებო კომისიამ მიიღო 1924 წლის მაისში. როგორც ირეკეოდა, აჯანყება უნდა დაწყებულიყო 26 მაისს – საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს. მაგრამ სხვადასხვა მიზეზით, ეს ჩანაფიქრი ვერ განხორციელდა. მეორედ ასეთივე ინფორმაცია და კიდევ უფრო გამაფრთხილებელი ცნობები მიღებული იქნა აგვისტოში. ამ ხნის განმავლობაში საქართველოს საგანგებო კომისია გაძლიერებულ მუშაობას აწარმოებდა და აპატიმრებდა მოსალოდნელი აჯანყების ყველა მეთაურს.

აჯანყება დანიშნული იყო 17 აგვისტოსათვის, მაგრამ ვ. ჯუღელის დაპატიმრების გამო ვერ განხორციელდა. 22 აგვისტოს პარიტეტული კომიტეტის სხდომაზე კ. ანდრონიკაშვილის, მ. ჯავახი-

შეიღისა და შ. ამირეჯიბის მონაწილეობით შეიარაღებული გამო-
სვლის დღედ დაინიშნა 29 აგვისტო.

აჯანყების ორგანიზატორთა დაპატიმრების შემდეგ, ნაკლებად
ელოდნენ გამოსვლების განხორციელებას. სწორედ ამის გამო
აღნიშნავდა ცინიკურად მ. კახიანი: „მეტად ძნელია აჯანყების
მოწყობა, როდესაც ჩეკას სარდაფებში ზიხარ“.

გამოსვლები დაიწყო 28 აგვისტოს, დილით, 4 საათზე ჭიათურა-
ში. ე.ი. ჭიათურა გამოვიდა დათქმულ დროზე 24 საათით ადრე,
რის გამოც ინიციატივა ხელისუფლების ხელში გადავიდა. შეიარა-
ღებულ გამოსვლებს ადგილი ჰქონდა შორაპნის, ზუგდიდის, ოზურ-
გეთის, ქუთაისის, სვანეთისა და ნაწილობრივ თბილისის (გარეკა-
ხეთის) მაზრებში. ქუთაისის მაზრაში პირველად ვანის რაიონში
მოხდა აჯანყებულთა გამოსვლები. მათ დაიყავეს საპაიჭაო, დვალი-
შვილები, უხუთი, ტობანიერი და ბოლოს – ვანი.

‘ოზურგეთის მაზრაში გამოსვლებმა შედარებით ფართო ხასიათი
მიიღო. იმ მაზრებში, სადაც აჯანყებულებმა მოკლე დროით ხელში
აიღეს ძალაუფლება, გამოაცხადეს: „...ჩვენ მოვითხოვთ საქართვე-
ლოს დამოუკიდებლობას, ქრისტიანულ სარწმუნოებას და კერძო
საკუთრებას“.

ჭიათურაში აჯანყებულებმა შექმნეს „საქართველოს დროები-
თი მთავრობა“. ზუგდიდის მაზრაში გამოსვლებს ადგილი ჰქონდა
თითქმის ყველა რაიონში. მონაწილეთა რიცხვმა მაზრის მასშტაბით
2769 მიაღწია. აჯანყებულები სუსტად იყვნენ შეიარაღებულნი.
ზოგიერთებს 3–5 ტყვიანე მეტი არ ჰქონდათ. მრავალი მათგანი
საერთოდ უიარაღო იყო. შეტაკების შედეგად კომუნარებისა და
მილიციის მხრიდან დაიღუპა 13 და დაიჭრა 15 კაცი. აჯანყებულ-
თაგან 100 კაცამდე იყო მოკლული და დაჭრილი.

ზუგდიდის მაზრის ჭაქვინჯის თემის მცხოვრებმა ევგენი
შენგელიამ როდესაც გაიგო აჯანყების დამარცხების ამბავი,
თვითმკვლელობით დაამთავრა სიცოცხლე. ასევე, სოფელ ხორგის
მკვიდრმა ღურუ ლეფონავამ ნაგანით მოიკლა თავი.⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ ა. სონღულაშვილი, ნარკვევები საქართველოს უახლესი ისტორიიდან,
თბ., 2001, გვ. 28.

1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობას იღებდა მშრომელების დიდი ნაწილი, რის გამოც, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, მოძრაობამ სახალხო გამოსვლების ხასიათი მიიღო.

1927 წლის ივნისში თურქეთის საზღვრის გადმოკვეთისას ბათუმის საკონტროლო-გამშვებ პუნქტზე ჩეკისტებმა დააკავეს ივანე ქარცივაძე. ის აღმოჩნდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პარიზის საზღვარგარეთული ბიუროს პასუხისმგებელი ემისარი, რომელსაც უნდა ეწარმოებინა ანტისაბჭოთა არალეგალური მუშაობა საქართველოში. ქარცივაძეს აღმოაჩნდა წერილები მენშევეციების იატაკქვეშა ორგანიზაციისათვის გადასაცემად. ეს იყო ნ. ჟორდანიასა და ნ. რამიშვილის ახალი ღირექტივები აჯანყების მოსაწყობად.⁴⁵⁷

30-იან წლებში ძირითადად ქართველი სტუდენტი ახალგაზრდობის გარკვეული ჯგუფი საიდუმლო შეკრებებს მართავდა, სადაც საქართველოს განთავისუფლებაზე საუბრობდნენ. რევაზ ჯაფარიძის „ლიტერატურულ სალონში“ (რევაზს ამ დროს დედა დახვედრილი ჰყავდა, მამა – კატორღაში) იკრიბებოდნენ მიხეილ ქვლივიძე, მიხეილ ოქროპირიძე, სელიმხან გიგილაშვილი, რევაზ თაბუკაშვილი... ყველანი საქართველოს დიდმა სიყვარულმა შეკრიბა. მათ შორის იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებიც. მაგალითად, ეროვნებით ოსი მიხეილ ზანგულაშვილი, დედით სომეხი ვანო ხალიფაშვილი და ა.შ. მათ საოცრად უყვარდათ საქართველო. ახალგაზრდების შეკრებები უფრო ორგანიზაციის სახეს იღებდა. ყველას ოცნება იყო საქართველო დამოუკიდებელი და თავისუფალი ენახა. ჯგუფი გამოსცემდა არალეგალურ ჟურნალს „ქარიშხალს“. თავიდან ხელნაწერის სახით ამზადებდნენ, შემდეგ საბეჭდო მანქანაზე უსასყიდლოდ ბეჭდავდა კინომსახიობ ჟუჟუნა ნაკაშიძის დედა, ბაბილინა მაჭავარიანი. ჯგუფმა რამდენიმე ნომრის გამოცემა მოასწრო.

ჟურნალს ძირითადად სტუდენტები ეცნობოდნენ, რაც დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული. რადგან არ იყო გამორიცხული, რომელიმე მათგანს ეცნობებინა ჟურნალის არსებობა „სადაც ჯერ

⁴⁵⁷ Д. Голиков, Крушение антисоветского подполья в СССР, книга 2, М., 1980, с. 203.

არს“. აღნიშნულ პერიოდში ჯგუფის წევრები უკვე ჩამოყალიბებული დისიდენტები იყვნენ. საშიშროების გამო, ჟურნალების ეგზემპლარები თავად ჯგუფის წევრმა შალვა მჭედლიშვილმა ცრემლიანი თვალებით გაანადგურა. როდესაც ორგანიზაცია დაიშალა, ვანო ხალიფაშვილი, ოთარ მაისურაძე და მიხეილ ოქროპირიძე რადიკალურად განწყობილ ხალხს დაუკავშირდა. ისეთებს, რომლებიც იარაღს „ეთამამებოდნენ“. ტყეში ხელისუფლების ძალიან ბევრი მოწინააღმდეგე იმალებოდა. იყვნენ ღებურტირებიც. დისიდენტებსაც მაშინ ყაჩაღებად ნათლავდნენ.

ჯგუფის ზემოხსენებული წევრები დაიჭირეს და დახვრეტა მიუსაჯეს. მათ შორის ვანო ხალიფაშვილსაც. იგი იმალებოდა და ერთხანს ვერ შეძლეს მისი დაცემა. მაგრამ შემდეგ ეს დიდი მომავლის მწერალი დააპატიმრეს და რუსთავის კოლონიაში „გარდაიცვალა“. ⁴⁵⁸

მოგვიანებით, შალვა მჭედლიშვილის მონაწილეობით, გამოდიოდა ჟურნალი „ანათემა“. ჟურნალს სახელწოდება პოეტმა მარი აბრამიშვილმა დაარქვა. მისი აზრით, ჟურნალში გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებს ხელისუფლებაც უნდა შეეჩვენებინა და მისი მაქება-რი მწერლებიც. ჟურნალის გამომცემლები ხშირად იყრიებოდნენ პეტრე გრუზინსკის სახლში. ლექსებს კითხულობდნენ ნიჭიერი და უნიჭო პოეტებიც. თანდათანობით ცხადი ხდებოდა, რომ იქ პატრიოტული ლექსების კითხვა საშიშ სახეს იღებდა. სალონი ერთგვარად პროვოკატორების ბუდედ იქცა. ცოტა ხანში რამდენიმე ადამიანი დააპატიმრეს, მათ შორის სრულიად უდანაშაულო გოგონა იზა აღნიაშვილი, რომლის დანაშაული ის იყო, რომ პეტრე გრუზინსკი უყვარდა. 1945 წლის 27 მარტს დააპატიმრეს შალვა მჭედლიშვილიც. ⁴⁵⁹ წამებისაგან გამწარებულმა შალვამ საყანში ზეწრით ჩამოხრჩობა სცადა, მაგრამ ზეწარი გაწყდა. ძირს დაცემულმა იატაკს თავი დაარტყა და გონება დაკარგა. ზედამხედველმა წიხლის დარტყმით „მოასულიერა“.

ომის მოახლოების დროს ხელისუფლება კრიტიკული თვალით უყურებდა საზღვარგარეთ, განსაკუთრებით გერმანიაში სწავლა-

⁴⁵⁸ ჟურნ. „სარკე“, 2001, №25, გვ. 28.

⁴⁵⁹ იქვე, გვ. 29.

განათლება მიღებულ ინტელიგენციას. თუმცა ყველას არა ამ მოტივით. ერეკლე ტატიშვილი ჯერ კიდევ ომის გამოცხადების მეორე დღესვე დააპატიმრეს და უშიშროების კომიტეტის ჯურღმულში გამოკეტეს. შემდეგ მიხეილ ზანდუკელი, ალექსანდრე ნამორაძე, მოსე გოგიბერიძე და სხვა პროფესორები, რომელთაც შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის სდებდნენ ბრალს: სპეცსამსახურებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ ინფორმაცია, რომ ჩამოთვლილ მეცნიერთა ასპირანტებმა ავჭალის სამხედრო კურსებზე ყოფნისას მართლაც განიზრახეს შეთქმულება. მათი აზრით, გერმანელების კავკასიასთან მოახლოების დროს იქნებ მომხდარიყო რუსების კაბალისაგან საქართველოს გამოსხნა. შეთქმულება მალე გამჟღავნდა, მისი მონაწილეები, დაახლოებით 17 ახალგაზრდა, დახვრიტეს. დანარჩენი შეთქმულები გადაასახლეს.

ამავე პერიოდში თუშეთში წინააღმდეგობის მოძრაობა გაიშალა, თუმცა დროებით. მოძრაობა გაფანტეს, ხოლო მოთავენი ღალატით ჩახოცეს თორღვას ხეობაში. უფრო მეტიც – თავები მოჰკვეთეს.⁴⁶⁰

ციხე-გადასახლებიდან ომამდე რამდენიმე წლით ადრე დაბრუნებულმა ლევან გოთუამ საქართველოს ეროვნული თავდაცვის კომიტეტის შექმნა გადაწყვიტა. როგორც ვხედავთ, ტანჯვა-წამებამ ოდნავადაც ვერ შეარყია მისი სიმტკიცე და იმ საიდუმლო ჯგუფს ისე მოუყარა თავი, თითქოს არ სცოდნოდა, მარცხის შემთხვევაში, რა ხედრიც ელოდა. თუმცა არც 1942 წლის შეთქმულებას იცნობდა და არც სამანულებს, მაგრამ მიზანი მას და მის კომიტეტსაც იგივე ჰქონდა, რაც იმათ: ორი იმპერიის – გერმანიის და რუსეთის – შეჯახებისას საქართველო არ განადგურებულიყო და თუ გერმანელები კავკასიონის ქედს გადმოლახავდნენ (რაც მოსალოდნელი ჩანდა, ისეთი ტრიუმფით მოსდგომოდნენ მის კალთებს), ქართველებს ჰყოლოდათ პოლიტიკური ჯგუფი, წინასწარვე მომზადებული დელეგაცია, ვინც გერმანელებთან მოლაპარაკებას ითავებდა და თავიანთ პირობებს წარუდგენდა... ამ იმედს ებღაუჭებოდნენ, რადგან უფრო რეალური გზა არ ჩანდა.

ფაშისტური ხელისუფლება არსებობის პირველი დღეებიდანვე ცხოველ აგიტაციას ეწეოდა რუსეთის იმპერიიდან ემიგრირებულ

⁴⁶⁰ რ. ჩხეიძე, ბელი პაულე ინგოროყვასი, თბ., 1994, გვ. 264.

ხალხებში. იქმნებოდა ძლიერი, სამხედრო წესზე გაწყობილი, „დამკერული ჯგუფები“. საბჭოთა კავშირთან მომავალ ომში კავშირში შემავალი ერების პროვოცირებისა და მათი ანტისაბჭოური გამოსვლების ორგანიზებისათვის. ამ საქმეში ბევრი გზაბნეული და აშკარა ავანტიურისტიც ჩაება. ე.წ. „საბჭოთა ქვეყნის“ მესვეურისათვის კარგად იყო ცნობილი ქართული ემიგრაციის პრინციპული პოზიცია ფაშისტთან დამოკიდებულების საკითხში. უკვე 30-იანი წლების ბოლოს სუკ-ს ხელთ ჰქონია და პრესაშიც გამოუქვეყნებია ნოე ჟორდანიას ერთი მოწოდება ქართველი ერისადმი, სადაც ასეთი ფრაზაც ყოფილა: „ფაშისტები საქართველოში არ გააჭაჭა-ნოთ“. მიუხედავად ამისა, საქართველოში მაინც ვრცელდებოდა ხმები ყოფილი მთავრობის პიტლერელებთან თანამშრომლობის შესახებ. დეზორიენტაციის ეს ბინძური ტალღა ქართველთა პროვოცირებას ითვალისწინებდა, რაც, თავის მხრივ, კრემლს მშვენიერ საბაბს მისცემდა ქართველთა ახალი გენოციდისთვის. ხალხმა არ იცოდა სიმართლე საკუთარი კანონიერი, ემიგრირებული მთავრობის შესახებ. ამიტომაც პარიზის ქართულ წრეებში მომწიფდა აზრი საქართველოსათვის მართალი ინფორმაციის მიწოდებისა. ეს უაღრესად სამძიმო საქმე სიმონ გოგიბერიძეს მიენდო.

1939 წელს სიმონი აფრიკისა და არაბული ქვეყნების გავლით ჩადის თეირანში, სადაც დათიკო ერქომაიშვილთან ერთად თურქეთის ტერიტორიაზე სასაზღვრო ქართულ სოფელ მაჭახელში ბინავდება. აქ ისინი მთელი ზამთრის განმავლობაში აყვრდებოდნენ შავშეთის ქედზე საბჭოთა საგუშაგოების განლაგებას, სასაზღვრო პატრულირების წესებსა და გრაფიკს, რამაც სათანადო ნაყოფი გამოიღო. 1940 წლის აპრილის ბოლოს ორივენი უზიფათოდ დაეშვნენ თოვლიანი მთის კალთებით, დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში გადალახეს საზღვარი და თავი აჭარა-გურიის მთებს შეაფარეს. საფრანგეთიდან მათ ქართულ და ფრანგულ ენებზე გამომავალი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ყოველთვიური ჟურნალის – „ბრძოლის ხმა“ – რამდენიმე ეგზემპლარი შემოიტანეს, სადაც განმარტებული იყო საქმის ნამდვილი ვითარება. ნ. ჟორდანიას სიტყვიერ დირექტივასთან ერთად, მისი ხალხში გავრცელების

შემდეგ, უკანვე გაბრუნდნენ.⁴⁶¹

1942 წლიდან გერმანიისა და მისი მოკავშირეთა სპეცსამსახურების საქმიანობა საქართველოს მიმართ საგრძნობლად გააქტიურდა, ცდილობდნენ ემიგრანტ ქართველთა გადაბირებას. მეორეს მხრივ, ინგლისის პოლიტიკურ წრეებში უკვე იგრძნობოდა შემოფოთება კავკასიაში გერმანელთა მოსალოდნელი შემოჭრის გამო. „კავკასიის პრობლემა“ დიდი პოლიტიკის საგანი გახდა. ბრიტანეთის ხელისუფლება მიისწრაფოდა გაერკვია კავკასიელი ერების, მათ შორის საქართველოს, პოზიცია გერმანელთა მიმართ.⁴⁶²

სასტიკი პოლიტიკური რეჟიმისა და სპეცსამსახურების აგენტურის ფართო ქსელის არსებობის პირობებში ძნელი იყო ეროვნული ძალების გაერთიანება და კონკრეტულ გეგმებზე მსჯელობა. ამავე დროს, ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკური ძალები კი თავისთავად ერიდებოდნენ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების ოპოზიციურ ძალებთან თანამშრომლობას, რათა ამ გზით ემიგრაციაში არ შეეღწიათ საბჭოთა სპეცსამსახურის აგენტებს.

ომის სასწორის საბჭოთა კავშირის მხარეზე გადახრის შემდეგ, თბილისში ეროვნულ ძალთა აქტიურობა კლებულობს.⁴⁶³

ომის შემდეგ პერიოდში საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები, რომლებსაც ომის დამთავრების შემდეგ ანტისაბჭოური განწყობილება შეექმნათ, თბილისში ეწეოდნენ ფარულ მუშაობას. მაგალითად, 1949 წელს თბილისის ა. პუშკინის სახ. პედაგოგიურ ინსტიტუტში აზერბაიჯანული სექტორის პედაგოგების ნაწილი ცდილობდა აზერბაიჯანული ეროვნების ახალგაზრდობა საბჭოთა რეჟიმისადმი საწინააღმდეგოდ განეწყო. ასეთები იყვნენ ხალილ გაჯილაროვი, მუსაევატური პარტიის ყოფილი წევრი, წარმოშობით ნახჭევანიდან, აზიზ მურაყულოვი, პასან ხეირ-ზადე, ზიადინ ეფენდიევი და სხვ.⁴⁶⁴

იმავე 1949 წლის იანვარ-ოქტომბერში თბილისში აღმოჩენილი იქნა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ მებრძოლი ახალგაზრდული

⁴⁶¹ ს. გოვიბერიძე, ბრძოლა საშობლო სათვის, თბ., 1991, გ. კუტალაძის ბოლოთქმა, გვ. 97-98.

⁴⁶² იქვე, გვ. 99.

⁴⁶³ საქართველოს ისტორია, XX საუკუნე, გვ. 156.

⁴⁶⁴ სპა, ფ. 14, ანაწ. 23, საქ. 557, ფურც. 61-62.

ორგანიზაცია, სახელწოდებით „ახალგაზრდა თაობის ცენტრალური დემოკრატიული კომიტეტი“. მონაწილეთაგან დაკავებული იქნა ცხრა პიროვნება – ეროვნებით სომხები: 1. ედუარდ ვარდუმიანი, 2. ალექსანდრე აბოვიანი, 3. რაფაელ აირაპეტოვი, 4. გეგორჟ მარქარიანი, 5. ვახუშ ვართანოვი, 6. ნიკოლოზ გიგოლოვი, 7. კარლენ კოტინიანი, 8. სერგო აფრიციანი, 9. სერგო ბაღდასაროვი. ძებნაში იყო კიდევ ხუთი პიროვნება. აღნიშნული ორგანიზაციის ხელმძღვანელები იყვნენ ა. ვარდუმიანი, ა. აბოვიანი და რ. აირაპეტოვი. მათ ჯერ კიდევ 1945 წელს ჩამოაყალიბეს დასახელებული კომიტეტი და 1949 წლამდე კონსპირაციულად მუშაობდნენ. ცენტრს ჰყავდა ორგანიზაციული, სააგიტაციო, დაზვერვისა და ტერორისტული ჯგუფები, რომელთა ფუნქციები შემდეგნაირად იყო განაწილებული. 1. ორგანიზაციულ ჯგუფს ევალებოდა ახალი წევრების მიზიდვა, 2. სააგიტაციო ჯგუფი აწარმოებდა ანტისაბჭოურ პროპაგანდას როგორც ორგანიზაციის წევრებთან, ასევე ფართო მასებში. 3. სადაზვერვო ჯგუფს ევალებოდა ფარული თვალყურის დევნება ორგანიზაციის წევრებზე, რათა მათ არ გაეცათ და არ „ჩაეგდოთ“ ორგანიზაცია. 4. ტერორისტული ჯგუფი ფიზიკურად უნდა გასწორებოდა როგორც ორგანიზაციის გამცემ წევრებს, ისე სუკ-ის იმ თანამშრომლებს, რომლებიც ცდილობდნენ გამოეძიათ ცენტრის არსებობა.

ეს ჯგუფები ცენტრმა შექმნა 1949 წლის დასაწყისში. მათ პრაქტიკულად ვერ შესძლეს მუშაობის განხორციელება, რადგან სწრაფად გაიხსნა ცენტრის საქმიანობა და წევრები დააპატიმრეს.

თავისი არსებობის მანძილზე, ცენტრმა მოაწყო ოცზე მეტი საიდუმლო შეკრება, სადაც განიხილეს საბჭოთა კავშირის შინაპოლიტიკური და საერთაშორისო მდგომარეობა, სსრკ და კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ომის შემთხვევაში ანტისაბჭოური ორგანიზაციის ამოცანები; ცენტრის ახალ წევრებთან მუშაობის გაძლიერების საკითხები და საწევრო შესატანების მდგომარეობა, რაც განსაზღვრული იყო 5 მანეთით სიღრმეში ყოველი წევრისაგან. ამასთან ერთად, ეძებდნენ გზებს იარაღის შესაძენად და საბეჭდო მანქანას აგიტაციური მუშაობისათვის. საბოლოო მიზნად ცენტრი ისახავდა სსრკ-კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ომის შემთხვევაში, საბჭოთა

ხელისუფლების დამხობას.⁴⁶⁵

სკკა XX ყრილობის შემდეგ სტალინის პიროვნების კულტის კრიტიკამ ფართო ხასიათი მიიღო. რუსეთის პრესაში ბევრჯერ ეს კრიტიკა, ფაქტობრივად, ქართველი ერის ლანძღვასა და დამცირებაში გადაიზარდა.

ბუნებრივია, იოსებ სტალინის კულტი საქართველოში უფრო მტკიცედ იყო ფეხმოყიდებული. წლების მანძილზე სტალინისა და სამშობლოს სიყვარულს ერთნაირი ძალით უნერგავდნენ ახალგაზრდობას.

საქართველოზე ზეწოლა ქართული ენით დაიწყო. 50-იანი წლების მეორე ნახევარში აშკარად იგრძნობოდა ქართული ენის შევიწროების ფაქტები. ხშირ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა ქართული ენის იგნორირებას, სხვადასხვა ორგანიზაციებში ამახინჯებდნენ ქართულ ენას. დედაქალაქის ცენტრალურ ქუჩებში კინო-თეატრების როგორც რეკლამები, ისე წარწერები, მხოლოდ რუსულ ენაზე სრულდებოდა.⁴⁶⁶

კომპოზიტორთა ყრილობაზე, მხატვართა შეკრებაზე ქართულად ხმას არაუცხადებდა და იქმნებოდა ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ქართული ენა გადაიქცა ოჯახურ ურთიერთობის გამომხატველ ენად.⁴⁶⁷

1956 წლის მარტის დასაწყისიდან ანტიქართულმა ფსიქოზმა რუსულ სამხედრო (წრეებში) ნაწილებში, და, ბუნებრივია, საკავშირო პარტიულ ელიტაში კულმინაციას მიაღწია. მასობრივი ულტის დროს 9 მარტს რუსი სამხედროების მხრიდან გაისმოდა ასეთი შეძახილები: „ახლა ითხოვ გაშვებას, ქართველო ძაღლო მოვიდა თქვენი ბოლო“. გარდა ცეცხლსასროლი იარაღით ანგარიშსწორებისა, ხალხს კონდახებს ურტყამდნენ. ერთს თავი გაუტყეხეს, სხვებს ხელები დაუზიანეს და ა.შ. თან გაჰყვიროდნენ: „ქართველი ძაღლები, ღორები, აი თქვენ, აი თქვენ“. ამ სიტყვებითა და კონდახებით ყველას სცემდნენ.

თვითმხილველის სიტყვით „მონუმენტის კიბის მე-4 საფეხურ-

⁴⁶⁵ სპა, ფ. 14, ანაწ. 23, საქ. 557, ფურც. 80-84.

⁴⁶⁶ შ. ნოზაძე, 1956 წ. ტრაგიკული 9 მარტი, თბ., 1992, გვ. 163.

⁴⁶⁷ იქვე, გვ. 194.

ზე კაპიტანი იდგა. მისგან ერთხელ კიდევ გავიგონე „თავს უშველეთ ძაღლებო, გაიქცით ჩქარა, ჩქარა, ჩქარა. თვალები ცრემლებით ამეცსო. მე ვგრძნობდი, რომ ჩვენ წინ იდგა გერმანელი ფაშისტი ჯარისკაცი“.⁴⁶⁸ მეორე დღეს, 10 მარტს, რუსი ჯარისკაცები დაბლვერილნი, გულღვარძლიანი ტონით მიმართავენ ქართველებს: „რას იცქირები, ძაღლის შვილო“.⁴⁶⁹

მოგვიანებით „ამერიკის ხმის“ შეფასებით: „ქართველი ახალგაზრდები პოლიტიკურად სრულიადაც არ იყვნენ სტალინისტები, პირიქით, ისინი მისი მოწინააღმდეგენი იყვნენ. ერმა ინსტიტუტურად იგრძნო, რომ კრემლის ნაბიჯს ანტიქართული სარჩული ედო და სტალინი რომ რუსი ყოფილიყო, ან რომელიმე სხვა სლავი ერის შვილი, მაშინ მას გვირგვინს არ მოხდიდნენ და მაგზოლუემიდანაც არ გამოაბრძანებდნენ.“⁴⁷⁰

მოსკოვს შეეძლო კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარება. სამწუხაროდ, ნიკიტა ხრუშჩოვმა ძალის დემონსტრირების გზა აირჩია. მოკლეს 150-ზე მეტი ადამიანი, ძირითადად – ახალგაზრდები, მრავალი დაჭრეს და დაასახიჩრეს. დახოცილთა და დაჭრილთა რაოდენობას ხელისუფლება მუდამ საიდუმლოდ ინახავდა. დახოცილთა მშობლებსა და ახლობლებს გარდაცვლილთა ჩვეულებრივი წესით დამარხვის უფლებაც კი არ მისცეს.

აღნიშნულმა ტრაგედიამ ძლიერი ბიძგი მისცა ქართველი ერის ცნობიერებას. საქართველოში სერიოზულად დაფიქრდნენ იმაზე, თუ რა საფრთხეს უქმნიდა საქართველოს საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნა. დაიწყო ეროვნული მოძრაობის ახალი ეტაპი, რომლის მიზანი საქართველოს განთავისუფლება იყო. სტუდენტი და მოსწავლე ახალგაზრდობის მცირე ჯგუფები კონსპირაციულად ეწეოდნენ ეროვნული იდეების პროპაგანდას, ამ იდეებზე ახალგაზრდობის დარაზმებას. გაჩნდა არალეგალური ორგანიზაციები, არალეგალური გამოცემები. 50-იანი წლების ერთ-ერთი ასეთი არალეგალური ორგანიზაცია იყო ზვიად გამსახურდიასა და მერაბ კოსტავას ინიციატივით ჩამოყალიბებული ორგანიზაცია

⁴⁶⁸ იქვე, გვ. 44.

⁴⁶⁹ იქვე, გვ. 49.

⁴⁷⁰ შ. ნოზაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 75-76.

„გორგასლიანი“. მისი მიზანი იყო ხალხში ეროვნული თავისუფლების იდეის გაღვიძება და გაღრმავება, ეროვნული ბრძოლისთვის მეტი და მეტი ადამიანის ღარაზმვა. ორგანიზაციის წევრები ბეჭდავდნენ და ხალხში არაღეგალურად ავრცელებდნენ პროკლამაციებს. ორგანიზაციის მიზანდასახულობაზე კარგად მეტყველებს ერთ-ერთი პროკლამაცია, რომელიც მათ 1956 წლის 9 მარტის სისხლიანი ტრაგედიიდან გავლილ უახლოეს დღეებში გაავრცელეს. „დღეს, როდესაც მთელი შეგნებული კაცობრიობა აღშფოთებულია მოსკოვის საშინელი ბოროტმოქმედებით, ჩვენი ერის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დგება, დროა შევერთდეთ ერთი დროშის ქვეშ ჩვენი სამშობლოს დამპყრობლის წინააღმდეგ საბრძოლველად... სხვა არაფერია ჩვენი მხსნელი ჩვენი საყუთარი თავის გარდა. ბრძოლით უნდა მივაღწიოთ თავისუფლებას!“ სწორედ ამ პროკლამაციის საფუძველზე აღიძრა „გორგასლიანთა“ წინააღმდეგ სისხლის სამართლის საქმე 1956 წლის ბოლოს. ორგანიზაციის წევრები დააპატიმრეს.

9 მარტის ტრაგედიის შემდეგ შექმნილი ერთ-ერთი არაღეგალური ორგანიზაცია იყო „სიღნაღის ახალგაზრდა გვარდია“, რომელიც 1956 წლის მარტში შეიქმნა სიღნაღში. მისმა წევრებმა არაღეგალური ჟურნალის „სიბების“ რამდენიმე ნომერიც კი გამოსცეს.⁴⁷¹

ხრუშჩოვისათვის 1961 წელი ყველაზე „მოსავლიანი“ გამოდგა აგრესიული თვალსაზრისით. საქართველოში ფარული თუ აშკარა განმათავისუფლებელი მოძრაობა გრძელდებოდა. აღშფოთებულმა ქართველობამ ხრუშჩოვის გადაწყვეტილების გამო – დაენგრიათ სტალინის ყველა ძეგლი – ნიკიტას კორტეჟის ავტომობილებს ჩაუბტყრიეს მინები. მხოლოდ დაცვის ენერგიულმა მოქმედებამ იხსნა შურისძიებისაგან საბჭოთა „ბელადი“.⁴⁷²

არაღეგალური ორგანიზაციები იქმნებოდა 60-იან წლებშიც. თბილისში ჩამოყალიბდა და 1961-1964 წლებში მოქმედებდა „სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის მეგრძოლი კავშირი“. იგი რადიკალურად განწყობილმა ახალგაზრდებმა შექმნეს. ორგანიზაცია ავრცელებდა ეროვნულ-პატრიოტული

⁴⁷¹ საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, გვ. 183. 472.

⁴⁷² ნ. ზენკოვიჩი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 336. 473.

შინაარსის ლიტერატურას.

საქართველოში გაშლილმა ეროვნულმა მოძრაობამ ახალი ძალა შემატა ემიგრანტულ მოძრაობასაც. შეიქმნა „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილი მთავრობის წევრთა კოლეგია“, კიდევ უფრო აქტიურად დაიწყო საქმიანობა „ქართული ეროვნული საბჭოსა და ეროვნული პოლიტიკის ცენტრმა“. ამ ორგანიზაციებმა 1960 წელს მსოფლიოს სახელმწიფოთა წინაშე კიდევ ერთხელ დააყენეს საქართველოს ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის საკითხი. დემოკრატიული და თავისუფალი საქართველო ქართველ ემიგრანტთა ბრძოლის უმთავრესი მიზანი იყო. ამ მიზნისთვის ბრძოლისაკენ მოუწოდებდნენ ისინი ქართველ ერს 1968 წლის 26 მაისის სპეციალურ მიმართვაში.⁴⁷³

ახლა ვიცით, რომ პატრიოტი თავისი ერის მოყვარული ადამიანია. 70-იან წლებში კი, „გახურებული“ კომუნისტური იდეოლოგიის პირობებში, ნაციონალიზმი სხვა ერის სიძულვილს ნიშნავდა და კანონითაც ისჯებოდა. სიკვდილმისჯილისათვისაც ცდილობდნენ, ნაციონალიზმი აეკიდებინათ და სათანადო მუხლიც მზად ჰქონდათ. ასეთი ვითარება იმითაც იყო განპირობებული, რომ იმ დროში ხმა-მალლა განცხადება აზრისა – საქართველო რუსეთის მიერ არის დაპყრობილი – ანტისაბჭოთა გახლდათ და ჩვეულებისამებრ ცხადდებოდა, როგორც რუსი ერისადმი სიძულვილის გამოძევა. ბოლშევიკები ხომ ტრადიციულად ასე მსჯელობდნენ – 1921 წელს წითელმა არმიამ მენშევიკთა დიქტატურისაგან გაანთავისუფლა საქართველო. ამიტომ საქართველოს განთავისუფლების იდეით გატაცებულ ადამიანს, უბრალოდ, ხალხის სიძულვილი ამოძრავებდა, თორემ განმათავისუფლებელთა განდევნაზე რატომ უნდა ეფიქრა. ასეთი იყო იმ დროისათვის შეუვალი „რკინისებური კომუნისტური თეორია“ საქართველოს მდგომარეობის შესახებ და მას, ვისი აზრიც ამ თეორიაში ვერ თავსდებოდა, ნაციონალისტი, ანტისაბჭოთა და ანტიკომუნისტი, მტერი ან ყველაფერი ერქვა.⁴⁷⁴

არსებობდა თარიღი, რომლის შემდეგაც საქართველო გახდა დაპყრობილი და დამონებული ქვეყანა და საჭირო და აუცილებელი

⁴⁷³ საქართველოს ისტორია, XX საუკუნე, გვ. 183.

⁴⁷⁴ ე. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18-19.

იყო მონობის ბორცვების დამსხვრევა, განთავისუფლება, დამოუკიდებელი, სუვერენული, დემოკრატიული საქართველოს შექმნა.

იმ დროისათვის საბჭოთა იმპერიაში შემავალი ხალხები საბჭოთა ხალხად გამოაცხადეს და ყველას განვითარებულ თუ მომწიფებულ სოციალიზმში ამოაყოფინეს თავი, რაც გარუსების პროცესს უფრო აჩქარებდა, იჩაგრებოდა ენა, კულტურა. დეგრადირდებოდა ხასიათი, ერს თავისი გამორჩეული სახე ეკარგებოდა.⁴⁷⁵

„მტრული შეხედულებები და იდეები“ – აი, საბჭოთა სინამდვილის ტიპიური გამოხატულება, თუ კაცი იმას არ იზიარებდა, რასაც ოფიციალურად სთავაზობდნენ, უფრო სწორად, ძალით უტენიდნენ თავში და განსხვავებული მოსაზრება გააჩნდა, მტერი ერქვა, იდეას კი – მტრული. ისე საერთოდ, ალბათ, არც არსებობს „მტრული შეხედულებები და იდეები“, შეიძლება რადიკალურად განსხვავებული უფრო სწორი იყოს, მაგრამ საბჭოთა სამართალს ამგვარი განმარტება არაფერში გამოადგებოდა, რადგან „მტრული შეხედულებების და იდეების“ მატარებელი პირის საქმე კანონთა კოდექსის რომელიღაც მუხლში საკმაო სყრუპულოზურობით იყო გათვალისწინებული...⁴⁷⁶

ნამდვილი პატრიოტები ქართველი ერის გარუსების ტენდენციას ამჩნევდნენ, რუსიფიკატორული, ნეოკოლონიალური პოლიტიკის წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ. მათ მიაჩნდათ, რომ რუსულის გაღმერთებას შეიძლებოდა გამოუსწორებელი შედეგები მოეტანა ერისათვის. იმის საშიშროებასაც ხედავდნენ, რომ ვინმე შოვინისტს შესაძლოა ვაგონების ახალი პარტიაც კი გამოეგზავნა ქართველთა გასასახლებლად.

თავდახსნის ერთადერთ გზად სრული ეროვნული დამოუკიდებლობა მიაჩნდათ, რადგან ერის გადარჩენის, სამშობლოს მსოფლიო რუქიდან გაქრობის თავიდან აცილების სხვა გამოსავალს ვერ ხედავდნენ. ეგონათ, რომ ქართველი ერის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას მსოფლიო პროგრესული ძალები დაუჭერდნენ მხარს, გარეშე ძალაზე დამყარებული კომუნისტთა დიქტატურა დაემხობოდა და საქართველოშიც დამკვიდრდებოდა „ადამიანთა მრავალ-

⁴⁷⁵ იქვე, გვ. 30.

⁴⁷⁶ ი. თაყებერიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

იდეური აზროვნების თავისუფლება“.⁴⁷⁷

მსოფლიოში კოლონიური სისტემის ინტენსიური რღვევა მიმდინარეობდა. ქართული ეროვნული ძალები ბრძოლის ფორმებსა და მეთოდების ძიებაში იყვნენ. ასეთ ვითარებაში კი პარტიის XXII ყრილობის მიერ მიღებული პროგრამა 1980 წლისათვის ერების გაქრობას და ერთიანი საბჭოთა ერის ჩამოყალიბებას გეგმავდა.

ერთის მხრივ დემოკრატიის სუსტი ნიავის, მეორეს მხრივ კი ცენტრის მიერ იმპერიაში წაქეზებული აშკარა ანტიქართული, შოვინისტური განწყობილების ფონზე, ქართული ეროვნული სულიკვეთება კიდევ უფრო მძაფრდებოდა. ეროვნულ თავისუფლებაზე ფიქრმა, მისი მიღწევის გზების ძიებამ ერის უკეთესი ნაწილის გონება მოიცვა. მოაზროვნე ქართველთა ცნობიერებაში ეროვნულმა პრობლემამ ყველა სხვა გადაფარა. ამიტომ ქართველ შემოქმედთა მოღვაწეობაში სოციალური, პიროვნული თუ სხვა სახის ღირებულებები დაიჩრდილა და ეროვნული მოტივი გაბატონდა. საქართველოში ეროვნული მოძრაობის ახალი ეტაპი იწყებოდა.⁴⁷⁸

1975-1977 წლებში სოხუმში, თბილისსა და ქუთაისში მოხდა აფეთქებები. 1977 წელს დახვრიტეს ვლადიმერ გრიგოლის ძე უქანია.

უქანიას გადასარჩენად ზვიად გამსახურდია და მერაბ კოსტაეა ხელმოწერებს აგროვებდნენ.⁴⁷⁹ სიკვდილმისჯილის მუხლის შეცვლას მართლაც გამოეხმაურა იმ დროისათვის ზვიად გამსახურდიას ინიციატივით შექმნილი ჰელსინკის შეთანხმების განხორციელების ხელშემწყობი ჯგუფი.

პირველი დოკუმენტი, რომელიც ჯგუფმა 1976 წელს გამოსცა, ქართველი პატრიოტის ვლ. უქანიას დაცვას ისახავდა მიზნად. მას მიესაჯა დახვრეტა საპროტესტო აფეთქებათა გამო თბილისში, ქუთაისსა და სოხუმში ნიშნად პროტესტისა, საქართველოს რუსიფიკაციისა და მისი სუვერენიტეტის მიმართ ძირგამომთხრელი საქმიანობის გამო. დოკუმენტი გადაეცა ი. კალისტრატოვს და პ. გრიგორენკოს. წერილი მიმართული იყო, როგორც საბჭოთა

⁴⁷⁷ იქვე, გვ. 10.

⁴⁷⁸ მ. სამსონაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 16.

⁴⁷⁹ ე. თაბერიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 3.

მთავრობისადმი, ასევე იურისტთა საერთაშორისო ასოციაციისადმი, რამდენადაც ჟვანიას საქმეში დაშვებული იყო უხეში სამართლებრივი და პროცესუალური დარღვევები (თუმცა ჟვანია მაინც დახვრიტეს).

„საქართველოს განთავისუფლების ფრონტმა“ განცხადებით მიმართა საქართველოს კპ ცკ-ს, საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმს, და საქართველოს მინისტრთა საბჭოს.

ეს დოკუმენტი იმ დროს შეიქმნა, როცა იმპერიის ყრუ შენობას ბზარი კი არა, ბზარის მაგვარიც არაფერი ემჩნეოდა. ქვეყნის განთავისუფლებისათვის მებრძოლი კი არა, პარტიის პოლიტიკაზე თუნდაც ერთი სიტყვის წამოშლენი განსაკუთრებული სასჯელით ისჯებოდა.

სწორედ ამ დროს ვლ. ჟვანიას ჩანაფიქრით უნდა ჩატარებულიყო რეფერენდუმი საქართველოს რუსეთიდან გამოყოფის საკითხთან დაკავშირებით და თუ მოსახლეობის 70% ხმას მისცემდა ამ წინადადებას, მაშინ უნდა მოეწვიათ საქართველოს უმაღლესი საბჭოს კრება საქართველოს განთავისუფლების ფრონტის წარმომადგენელთა მონაწილეობით.

სხვა საკითხია, რამდენად შეიძლებოდა მაშინ ამის განხორციელება, რამდენად იყო იმ დროისათვის ამ საკითხის დასმა და შესრულება რეალურ სინამდვილესთან მისადაგებული? მაგრამ ეს აზრი იმ დროისათვის, უდავოდ პროგრესული იყო, თუნდაც მისი შესრულების არავითარი საშუალება რომ არ არსებულებოდა, იგი მეტყველებდა ქართული პოლიტიკური აზროვნების სიცოცხლისუნარიანობაზე.⁴⁸⁰

70-იან წლებში ერთგვარ ლიბერალიზაციას, რაც ჰელსინკის შეთანხმებასთან საბჭოთა კავშირის მიერთებით იყო განპირობებული, რესპუბლიკათა ეროვნულ ღირებულებებზე შეტევის ახალი ტალღა მოჰყვა. საპასუხო რეაქციამაც არ დააყოვნა: საქართველოში გაჩნდა არაფორმალური ორგანიზაციები – ჰელსინკის კავშირი, შემდეგ ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება.

ეროვნულ მოძრაობას ჯერ კიდევ დემოკრატიული ინტელიგენცია და სტუდენტობა წარმართავდა. იმპერიული ძალები შეეცადნენ

⁴⁸⁰ ე. თავბერიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 9.

ახალ კონსტიტუციაში. რომელიც მზადდებოდა, დაემცირებინათ მოკავშირე რესპუბლიკების ენათა სტატუსი. საქართველოს კონსტიტუციის პროექტში აღარ შეიტანეს მუხლი, რომლითაც ქართული ენა რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენად ცხადდებოდა. ამან მასების მღელვარება გამოიწვია. პროექტის განხილვის პერიოდში მთელმა ქართველმა ხალხმა, რომელიც რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის ჩუმ თანაგრძნობას გრძნობდა, გადაჭრით აიმაღლა ხმა ქართული სახელმწიფო ენის დასაცავად. 1978 წლის 12 აპრილს სტუდენტთა ინიციატივით, დედაქალაქში გრანდიოზული დემონსტრაცია მოეწყო. ახალგაზრდობის ერთმა ჯგუფმა მთავრობის სასახლესთან მჯდომარე გაფიცვა გამოაცხადა. ხელნაწერის სახით გავრცელებული პოეტის სტრიქონები საზოგადოებას გამოსვლებისაკენ მოუწოდებდა:

სისხლით მორწყულ ქართულ მიწას,
ისევ სისხლის წვიმა ელის,
მტერმა ბევრჯერ დაამიწა
ბევრჯერ აღსდგა რისხვა მტერის.

ამ უბადლო მდინარეებს,
ამ უსაზღვრო ზღვას,
ცისფერი არ ღირსებია
მხოლოდ სისხლი რწყავს.

ვაი, ჩემო საქართველოვ
შენ არ გეცხარ სხვას
რა პატარა, რის პატარა
ვინ გიბედავს თქმას.

მიტომ ღმერთის რჩეული ხარ,
ღმერთი გაჩნდა შენით,
თუ არ ღმერთი, ვის შეეძლო
შობა შოთას ენის.

უკან გიდგას ფარულ ღალატს
შეჩვეული მტერი,
ვაგლახ მტერიც რომ არა გყავს
შენი შესაფერი.

შენი ზურგი არ უნახავს სულთანს,
შაჰს თუ ბიზანტიას.
გაიღვიძე, თორემ შემდეგ
ყველაფერი გეიანია.

უქარქაშო ხმალო აღსდგე
მოძრაობა გშეენის,
შენ არა ხარ იმ რჯულისა
ეშინია ვისაც მტერის.

რა პატარა, რის პატარა
რა ვუყოთ, რომ დიდი გებრძვის
დიდი? არა ბევრი მხოლოდ
შენი ფეხის მტკერი.

გკლავდნენ ზღაპრულ დევის მსგავსად,
თავს გჭრიდნენ და იფარავდი,
დიდი რომ არ ყოფილიყავ
დევი რომ არ ყოფილიყავ
ღმერთი რომ არ ყოფილიყავ
რას იზამდი?

ერის სულო გეძებ, გეძებ
ო, რა იშვიათად გზვდები,
ექვსჯერ ათი წელიწადი
უმიწაწყლოდ ვცდებით, ვცდებით.

საქართველოვ გულო ჩემო,
სისხლო ჩემო ვცხოვრობ შენით
წინაპართა ძვლების დარად
მჯერა შენი გადარჩენის!

რა ძნელია რუსთაველო,
მეტეხო და დიღმის ველო,
მიდიოდე და ფიქრობდე
ეს არ არის საქართველო.

14 აპრილს სასახლის წინ, სადაც უზენაესი საბჭოს სესია მიმდინარეობდა, უამრავმა ხალხმა მოიყარა თავი. მომიტინგეები აცხადებდნენ, რომ სისხლით დაიცავდნენ ქართული ენის სახელმწიფო უფლებებს. მღელვარების ექიმ კრემლამდე მიაღწია. საყავშირო მთავრობა შედრკა. იგი იძულებული შეიქნა დაეთმო. საქართველოს კონსტიტუციაში ქართულმა ენამ ჯეროვანი ადგილი დაიკავა. ეს იყო საბჭოთა კავშირის ისტორიაში პირველი ეროვნული გამოვლა, რომელიც გამარჯვებით დასრულდა.

კრემლმა საპასუხო რეაქცია არ დააყოვნა და აფხაზეთში ანტი-ქართული მოძრაობა წააქეზა (რაზეც ზევით გვექონდა საუბარი). საჩქაროდ ორგანიზებულ თავყრილობაზე, აფხაზეთმა რუსეთის ფედერაციაში შესვლა მოითხოვეს. რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ დიდი ძალისხმევით და უფრო დიდი დათმობებით მოახერხა მდგომარეობის განმუხტვა, მაგრამ ამჯერად დაშვებული დათმობები მომავალი უფრო დიდი გართულებების საფუძველი გახდა...

70-80-იანი წლების მიჯნაზე ეროვნული მოძრაობის ავანგარდში მოწინავე ინტელიგენციის მიერ დამოძღვრილი სტუდენტი ახალგაზრდობა იდგა, რომელსაც უნივერსიტეტის პრესკლუბი წარმართავდა. ძირითადი ყურადღება გადატანილი იყო ისტორიისა და კულტურის ძეგლების დაცვასა და აღდგენაზე. ახალგაზრდობა შეუპოვრად იბრძოდა გარეჯის დიდებული სამონასტრო კომპლექსის გადასარჩენად, რომელსაც საოკუპაციო ჯარების პოლიგონი დანგრევის საშიშროებას უქმნიდა.⁴⁸¹

ტოტალიტარული საბჭოური სისტემის ლიბერალიზაციამ ეროვნულ მოძრაობას გააქტიურების საშუალება მისცა. საქართველოში ამ ეტაპზე ეროვნული მოძრაობის მასობრიობა დაყავშირებულია ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების, ეროვნული დამოუკიდებლობის, ეროვნული-დემოკრატიული და რესპუბლიკური პარტიების მოღვაწეობასთან.

80-იანი წლების მეორე ნახევარში პარტიული პრინციპით გაფორმებულმა ამ მოძრაობამ ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე აშკარად წამოაყენა ეროვნული თავისუფლების ღოზუნგი. სულ მალე ამ მოძრაობამ მთელი საქართველო მოიცვა. ორგანიზაციის

⁴⁸¹ *მ. სამსონაძე*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 19.

წევრთა კონსპირაციული შეკრებებიდან აქცენტი თანდათან გადავიდა მასობრივ არასანქცირებულ მიტინგებზე, საპროტესტო მანიფესტაციებზე. ახალგაზრდობამ თამამად ააფრიალა სამფეროვანი დროშა, მათი ლოზუნგები კი აშკარა რადიკალიზმით გამოირჩეოდა.⁴⁸²

არაფორმალური ჯგუფების ლიდერებმა ჩვენი საზოგადოების გამოფხიზლებისათვის დიდი შრომა გასწიეს. მათი ორიენტაცია დიდ გავლენას ახდენდა საზოგადოებაზე, რადგან ის არსებითად შეესაბამებოდა ხალხის ინტერესებს, გარდაქმნისა და საჯაროობის მოთხოვნებს. არაფორმალულების გავლენით ბევრ მოვლენას ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში თავისი სახელი დაერქვა და სწორად შეფასდა. განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა ხალხის თვითშეგნების ზრდა, ისტორიული წარსულისადმი მიბრუნება, სათუთი დამოკიდებულება ერის სულიერი და კულტურული მოღვაწეობისადმი.

აღნიშნულ პერიოდში ას ტაძარზე მეტი გადაეცა ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიას. მთელ რიგ ქალაქებსა და რაიონებს დაუბრუნდა ძველი ისტორიული სახელები. მუშავდებოდა ქართული ეროვნული სკოლის კონცეფცია.⁴⁸³

ეროვნული მოძრაობისა და ქვეყანაში მიმდინარე პროცესების შედეგს წარმოადგენდა ქართულ ისტორიოგრაფიაში დასმული საკითხი 1921 წელს საქართველოს ოკუპაციისა და ანექსიის შესახებ. ამ თემაზე სპეციალურად იმსჯელა საქართველოს სსრ უზენაესი საბჭოს 1989 წლის 18 ნოემბრის სესიამ, რომელმაც მოიწონა საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს შორის დადებული ხელშეკრულების დარღვევის პოლიტიკური და სამართლებრივი შეფასების საკითხთა კომისიის (შეიქმნა 1989 წლის ივნისში) დასკვნა, რომელშიც ნათქვამია: „... საბჭოთა რუსეთის მთავრობის მიერ 1920 წლის 7 მაისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან დადებული ხელშეკრულების დარღვევა – საქართველოში ჯარების შემოყვანა და მთელი ტერიტორიის დაკავება – სამართლებრივი თვალსაზრისით წარმოადგენდა სამხედრო ჩარევას (ინტერვენციას) და ოკუპაციას არსებული პოლიტიკური წყობილე-

⁴⁸² ე. ბლუაშვილი, პოლიტიკური პარტიები და ეროვნული მოძრაობა საქართველოში 1988-1991 წწ., თბ., 1994, გვ. 12.

⁴⁸³ „Правда“. 1989, 18 მაისი.

ბის შეცვლის მიზნით. ეს აქცია, მისგან გამომდინარე შედეგებით, პოლიტიკური თვალსაზრისით შეფასდა, როგორც ფაქტობრივი ანექსია.⁴⁸⁴

ქართველი ინტელიგენციისა და საზოგადოების დიდი ნაწილის აღშფოთების გამო, მთავრობამ თითქმის ხელი აიღო ტრანსკავკასიის მაგისტრალის გვირაბის მშენებლობაზე. მაგრამ 1988 წლის ზაფხულშიც მშენებლობა ფარულად მიმდინარეობდა. მშენებლობისაგან მოცილებით არსებობდა მუშათა დასახლება. საინტერესოა, რომ მუშებს ორი კვირა ამუშავებდნენ და ორი კვირა ასვენებდნენ. მათი ანაზღაურება იმ დროისათვის ძალიან მაღალი იყო. ფაქტიურად ორი კვირის მუშაობისათვის მუშები თვეში ათას ხუთას მანეთს იღებდნენ.⁴⁸⁵

კრემლის მესვეურნი და სამხედროები კარგად ხედავდნენ, რომ საბჭოთა იმპერიის რეჟიმი სულს ლაფავდა, ამიტომ ყველა ღონეს ხმარობდნენ, როგორმე შეეჩერებინათ ბოროტების იმპერიის ნგრევა. შემთხვევითი დამთხვევები არ უნდა ყოფილიყო მ. გორბაჩოვის გამგზავრება უცხოეთში და დასავლეთ გერმანელი მოყვარული პილოტის „იდილიური“ შემოფრენა წითელ მოედანზე. კიდევ ერთი ვიზიტი და ნინა ანდრეევას სტალინისტური პოლიტიკური პლატფორმის გამოქვეყნება ცენტრალურ გაზეთში. გენერალური მდივნის პატივით მიღება დიდ ბრიტანეთში და უპრეცედენტო კაცისკვლა თბილისში.

ბევრს მანამდეც შეეპარა ეჭვი კრემლის დემოკრატიისაკენ მობრუნებაში. შემთხვევითი არ იყო, რომ 1987 წლის 1 მაისის დღესასწაულზე გორბაჩოვის მოკვლას შეეცადა ქართველი თეიმურაზ კობახიძე. ის დააპატიმრეს და დიდი ხნის განმავლობაში ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში ჰყავდათ მოთავსებული.⁴⁸⁶

სწორედ მოდერნიზებული იმპერიის დამცველთა ძალებს აძლევდა ხელს ნაციონალისტური შუღლის გაღვივება სომხეთსა და აზერბაიჯანში და შემდეგ მათ დედაქალაქში კომენდანტის საათის დაწესება. რა უცნაურად დაემთხვა მიწისძვრის შემდეგ

⁴⁸⁴ „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1994. 29 ივნისი.

⁴⁸⁵ ჟურნ. „ძელი ჭეშმარიტი“, 1988. №2. გვ. 204.

⁴⁸⁶ ნ. ზენკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 548.

პოლიტიკური კრიზისის ჩაცხრობა სომხეთში, ახალი დაძაბულობის კერის შექმნა აფხაზეთში...⁴⁸⁷

ფაქტია, რომ არაფორმალურ ჯგუფებს სწორი და კეთილშობილური სტრატეგიული ამოცანების გვერდით, ასევე ნათლად ჩამოყალიბებული უახლესი და რეალური ამოცანები არ ჰქონდათ. ისინი დიდ ძალას წარმოადგენდნენ, დიდ გავლენას ახდენდნენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე, მაგრამ წინასწარ შემუშავებული გონივრული და რეალური პროგრამის გარეშე მოქმედებდნენ.⁴⁸⁸

1988 წლიდან მრავალი უანგარო ადამიანი იღწვოდა საქართველოს კეთილდღეობისათვის. მაგრამ ამდენი დასი, პარტია და საზოგადოება მარტო ქვეყნის გასაჭირს არ შეუქმნია! ჩვენმა ამბიციურობამ წარმოშვა საზოგადოებათა გარკვეული ნაწილი, ამბიციურობამ დაქსაქსა ძალები, დააქუცმაცა საზოგადოება მიერ დასებად, საზოგადოებებად, ასოციაციებად გაფანტა ერი.

ბევრს უნდოდა ქვეყნის შეელა, მაგრამ ბევრს უნდოდა მხოლოდ „თავის გამოჩენა“, ამიტომ ლიდერობა ავადმყოფობად მოგვევლინა.⁴⁸⁹ საქართველო აივსო პრეზიდენტებით, თავმჯდომარეებით, თანათავმჯდომარეებით. ოდესღაც მოწინააღმდეგე სათქმელი სიტყვა „პრეზიდენტი“ გაუფასურდა... ამ პერიოდისათვის ჩვენი პოლიტიკური ბრძოლის ნომერი პირველი პრობლემა ლიდერობის ეთიკა გახდა.

ყოველი პარტია, რაოდენ წმინდა დროშას არ უნდა აფრიალებდეს, ნებისთი თუ უნებლიეთ ჯგუფური ჭეშმარიტების ცოდვას ვერ ასცდებოდა ხოლმე. რამდენი პარტიაცაა, იმდენი ჭეშმარიტებაა. სინამდვილეში ჭეშმარიტება კი მხოლოდ ერთია – გზა აბსოლუტური ჭეშმარიტებისაკენ.⁴⁹⁰

ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების მოქმედებიდან ჩვენ მხოლოდ ეკონომიკური მოდელის გადმოღებაზე გავამახვილეთ ყურადღება, თუმცა მათი გამოცდილებიდან სხვა რამის გადმოღება უფრო გვჭირდებოდა. ეს იყო პოლიტიკური ტაქტი და ტაქტიკა. მათ

⁴⁸⁷ „კომუნისტი“ 1989, 16 აპრილი.

⁴⁸⁸ იქვე, 3 სექტემბერი.

⁴⁸⁹ *ჯ. ღვინჯილია*, ქართველი კაცის სინამდვილე. თბ., 1992. გვ. 234-235.

⁴⁹⁰ *ე. გოგუაძე*, მე არც წარსულის, არც მომავლის არ მემჩნია, თბ., 1993. გვ. 290.

იპოვეს ის გასაღები, რაც ჩვენს სინამდვილეში შექმნილი ურთულესი მარწუხებიდან გამოიყვანდა მცირერიცხოვან ერს. სრულიადაც არ მოგვედებდა ჩრდილს, თუ ამ საყითხში ერთ ბელქეშ მყოფი ხალხის მიერ დიდხანს ნაფიქრსა და ნაკვალევ გზას დავადგებოდით. ამავე დროს ჩანდა, რომ სხვა სახის ექსპერიმენტები მარცხით მთავრდებოდა. ბალტიისპირეთმა მომავლის გზი განსაზღვრა იმდენად ნათლად, რომ არად უღირდათ პირადი ამბიციები.⁴⁹¹

ჩვენ გვჭირდებოდა ნამდვილი ეროვნული მოძრაობა. ის კი, რაც საქართველოში ხდებოდა, არ წარმოადგენდა ეროვნულ მოძრაობას წმინდა სახით. ჩვენ ეს უნდა დავგვენახა და გველიარებინა კიდეც.

ზოგიერთი ჯგუფის საქმიანობა ეროვნულ მოძრაობად თავს რომ ასაღებდა, უმეტესწილად, სოციალურ მოძრაობას წარმოადგენდა. მრავალი გამომძაღველი გამოჩნდა ეროვნულ მოძრაობაში. რომელი საზოგადოების ან რომელი პარტიის სახელით არ დაძრწოდნენ ისინი საქართველოში. მოითხოვდნენ გარკვეული თანამდებობის პირთა გადაყენებას და მათთვის სასურველი კანდიდატების დანიშვნას, ითხოვდნენ ფულს. ისინი იგვარებდნენ პირად ცხოვრებას. ქმნიდნენ პატარ-პატარა, ან სულაც დიდ მაფიებს და შოულობდნენ ფულს. აგროვებდნენ სიმდიდრეს...

დიდ იმედებს ამყარებდა საზოგადოება სახალხო ფრონტზე, რომლის პირველი საინიციატივო ჯგუფი ქართველ მწერალთა ერთი ნაწილის თავგამოდებით – ჩვენში პირველად სწორედ მწერალთა კავშირში შეიქმნა. მოგვიანებით ამ წმინდად დაწყებულ საქმეს, რომელმაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში უზარმაზარი როლი შეასრულა, მერე და მერე იმდენი სახელის გამტეხი მიეტმასნა, ეროვნული მოძრაობის მტრებმა ისე დასცეს და შებლაღეს მისი ავტორიტეტი, რომ უკვე 1990 წელს ბევრს აღარ სჯეროდა მისი. არა და სახალხო ფრონტში მრავალი თავგამოდებული მამულიშვილი იბრძოდა.

იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ თავის დროზე ვერ შეიქმნა სათანადო მექანიზმი, რათა სახალხო ფრონტში თუ სხვა პარტიებსა და საზოგადოებებში საეჭვო ბიოგრაფიისა და საქმიანობის ადამიანებს არ შემოეღწიათ, აქაოდა დემოკრატიას ეამყიდრებთო (თითქოს

⁴⁹¹ იქვე. გვ. 321.

საამისოდ დიდი სკოლა გვქონდა გავლილი!), ვინც წმინდა დროშას წაეპოტინა, თავზე ყველას შარავანდედი ან ეკლის გვირგვინი დაეადგით. არ დავინტერესდით, საიდან მოვიდა, რა მიზნით მოვიდა, რით მოიპოვა სამართალზე და პატიოსნებაზე ქადაგების უფლება... აქა-იქ ეროვნული მოძრაობის სახელით რეკეტიორებმაც დაიწყეს ნაგარდი! ეროვნული მოძრაობა რომ ხალხში ძალმომრეობისა და ბანდიტიზმის ასოციაციებს გამოიწვევდა, ამაზე დიდი უბედურება რაღა უნდა ყოფილიყო!⁴⁹²

კონსოლიდაციის შიშველმა მოწოდებებმაც ვერ გამოიღო ნაყოფი. თუმცა რომელ კონსოლიდაციაზე შეიძლებოდა ლაპარაკი, როცა ერთსა და იმავე ქუჩაზე, ერთსა და იმავე სახლში, ერთსა და იმავე სოფელში მცხოვრები ქართველებიდან ზოგი 25 თებერვალს ზეიმობდა, ზოგი ქრისტიანობასა და 26 მაისს... (ზოგიც – ორივეს ერთად!!!).⁴⁹³

1988-1989 წლებში ეროვნული მოძრაობის ლიდერებს და საერთოდ პოლიტიკური პარტიების ინიციატივით ცხოვრების წესად იქცა მიტინგები და შიმშილობები, გაფიცვები და კარის აჭედვები. „საერთოდ მიტინგები – არის პოლიტიკური ბრძოლის ძალიან საშიში ინსტრუმენტი. აქ ემოციებს ვერ იკავებენ და არ ეძებენ პარლამენტურ ურთიერთობებს“.⁴⁹⁴

მიტინგებზე ხშირად გაისმოდა მოწოდება „სისხლი უნდა დაიღვაროს.“ ქართველი გმირი სამსხვერპლოზე გზავნიდა თავის თავს და არა სხვას. „ოკუპანტების“ გინება დამოუკიდებელი საქართველოს მისაღწევად არათუ ათხელებდა ბორჯილებს, ასქელებდა მას.

კომუნისტური ხელისუფლება ცნობილი მიზეზების გამო ისედაც სულს დაფავდა, მაგრამ გარკვეულ ძალებს პოლიტიკური კაპიტალის დაგროვებისათვის ხელს აძლევდათ დასახელებული აქციები, რათა შემდეგში ხელისუფლებაში მოსვლის დროს პოლიტიკური კულტურის არმქონე მასისაგან მხარდაჭერა ჰქონოდათ. საქმე იქამდეც კი მიდიოდა, რომ საკმარისი იყო აბიტურიენტს არაღამაყ-

⁴⁹² გ. ღვინჯილია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 359.

⁴⁹³ ა. კალაძე, ის მაინც ბრუნავს... თბ., 1991, გვ. 273,274.

⁴⁹⁴ ბ. ელცინი, დასახ. ნაშრომი, გვ.79.

მაყოფილებელი ნიშანი მიეღო, იგი მაშინვე მუდომარე გაფიცვას და შიმშილობის აქციას აწყობდა (ხშირად მშობლებთან ერთად).

1989 წლის საგამოცდო ციებ-ცხელების შემდეგ რესპუბლიკის უმაღლეს სასწავლებლებში მოულოდნელი რამ მოხდა. მაშინ, როცა მისაღებ აბიტურიენტთა რიცხვი იმ დროს ყველგან შეზღუდული იყო და ეს კი თავისთავად იწვევდა დიდ კონკურსს, გამოცდების დამთავრების შემდეგ ყველა აბიტურიენტი, ვინც გამოცდებზე არ ჩაიჭრა, სტუდენტი გახდა. არადა, რამდენმა შეიკავა თავი კონკურსში მონაწილეობისაგან! რამდენმა მიატოვა გამოცდები, როცა პირველ საგანში სამიანი მიიღო! მხოლოდ უნივერსიტეტმა ასეთი „ექსპერიმენტის“ გამო 1600 სტუდენტი მიიღო დამატებით. ეს გადაწყვეტილება საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცკ მიიღო, რათა შერყეული ავტორიტეტი ასეთი იაფფასიანი აქტით გამოესწორებინა და მხარდამჭერები გაეჩინა.

მიტინგებსა და დემონსტრაციებში მონაწილეობის მისაღებად ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლებმა დაიწყეს სკოლებიდან და უმაღლესი სასწავლებლებიდან მოსწავლეებისა და სტუდენტების გამოყვანა, ხოლო ფაბრიკა-ქარხნებიდან მუშა-მოსამსახურეთა ორგანიზებული დასწრების მიზნით სამგზავრო ტრანსპორტს იყენებდნენ. პარალელური გახდა სასწავლო და შრომითი პროცესი.

მაშინ არაერთმა და ორმა მოღვაწემ გამოთქვა თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება გაუთავებელი მიტინგებისა და შიმშილობების შესახებ. მაგრამ პოლიტიკური პარტიების ლიდერები ამას არაფრად აგდებდნენ. არ იქნა გათვალისწინებული, რომ ასეთი გაუთავებელი არეულობები და ყოველთვის არცთუ გამართლებული ღოზუნგები და მოწოდებები ჩვენს პატარა ქვეყანას გამოუვალ მდგომარეობაში ჩააყენებდა, წესრიგისა და სიმშვიდის დამყარება შემდგომში უსისხლოდ გაძნელებოდა. ემოციებს ფართო გასაქანი მიეცა ისედაც მრავალი გარემოებით დამძიმებულ ვითარებაში. მოვლენები ისე აზვირთდა, რომ განსხვავებული, მაგრამ საღი აზრის გამოთქმა საშიში გახდა.

არაფორმალებმა დიდი გავლენა მოიპოვეს ფართო მასებზე, განსაკუთრებით დედაქალაქში. ასეთმა ვითარებამ მათ შეუქმნა შეხედულება, რომ გამოაღვიძეს ერი და ჩააყენეს ქვეყნის სამსა-

ხურში. ბუნებრივია, განმათავისუფლებელი მოძრაობის ასეთი შეფასება შეურაცხყოფა იყო საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის თავშეწირული ქართველობისა, თუნდაც 1921, 1924, 1944, 1951, 1956 წლებში ზეარაკად რომ მიიტანეს თავი ერის გადარჩენის სამსხვერპლოზე.

სინამდვილეში ქართველი ერის სიფხიზლე, მისი ღრმა პატრიოტიზმი, წინა თაობათა ინტელიგენციის დამსახურებას წარმოადგენდა. 80-იანი წლების ბოლოს არაფორმალთა „პოლიტიკურ ასპარეზზე“ შემოსვლამ და გაბატონებამ კი არ განაპირობა ქართველი ერის გამოფხიზლება, არამედ პირიქით, ქართველი ერის სიფხიზლემ, თავისუფლებისკენ უსაზღვრო ლტოლვამ განაპირობა ულტრარადიკალური ლოზუნგების პოპულარობა და ამ ლოზუნგთა მატარებლების გაბატონება პოლიტიკურ ასპარეზზე“.⁴⁹⁵

ქართველმა ხალხმა ეროვნულ გმირად შერაცხა სამშობლოსათვის წამებული მერაბ კოსტავა და მთაწმინდის მიწას მიაბარა. ეს დისიდენტთა, არაფორმალთა დამსახურების დიდ აღიარებას წარმოადგენდა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ჩვენში „პერესტროიკის“ დაწყებამდე არ იყო იმდენად მძლავრი დისიდენტური მოძრაობა, როგორც, მაგალითად, რუსეთში, ბალტიისპირეთში, უკრაინაში. ჩვენს დისიდენტებს შორის არც იმდენი ჭეშმარიტად თავდადებული ადამიანი აღმოჩნდა, რამდენიც ხსენებულ ხალხებში.

ერებმა, რომელთაც ამ მომენტისათვის გააჩნდათ პატრიოტული სიფხიზლისა და ინტელექტუალური მზადყოფნის სათანადო დონე, უკვე 1987 წლისათვის შექმნეს სისხლსავსე პოლიტიკური ცხოვრების პირობები. ამ ერების პოლიტიკურ სარბიელზე გამოიკვეთა პოლიტიკურ ძალთა მთელი სპექტრი. და, თუმცა პოლიტიკაში ექსცესების სრულად გამორიცხვა ძნელი წარმოსადგენია, ურთიერთმიმართება ამ ძალთა შორის ძირითადად ცივილიზებულიად წარიმართა.

საქართველო იმხანად, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, დიდად ჩამორჩებოდა პოლიტიკური აქტივობის თვალსაზრისით მოწინავე რესპუბლიკებს. უკვე ამაში – მკვეთრი, ენერგიული ძვრების დაგვიანებაში გამოჩნდა ქართველი რადიკალების სისუსტე. 1988

⁴⁹⁵ თ. მირიანაშვილი, შავბნელი ჟამის ქრონიკა, თბ., 1993. გვ. 33.

წლამდე პოლიტიკური მოთხოვნები ჩვენში ჯერ კიდევ არ იყო გამოკვეთილი. მართალია, არაფორმალთა აქტივობა უკვე შეიმჩნეოდა, მაგრამ მათი მოთხოვნები არ გასცილებია ეკოლოგიისა და კულტურის სფეროებს (ტრანსკაეკასიური რკინიგზის საწინააღმდეგო კამპანია, ბრძოლა დავით გარეჯის არქიტექტურული კომპლექსის გადასარჩენად...) ⁴⁹⁶ პოლიტიკური ღოზუნგები პირველად 1988 წლის დასაწყისში გამოჩნდა. კერძოდ, 25 თებერვლის – საქართველოს გასაბჭოების სამოცდამეშვიდე წლისთავის გლოვის დღედ გამოცხადებაში დაიწყო ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ახალი ეტაპი.

ამდენად, ქართველი არაფორმალეების მოქმედება გაცხოველდა 1988 წლის შემდეგ, როცა ზემოდან დაშვებულ დემოკრატიზაციის პროცესი უკვე საკმაოდ ღრმად იყო წასული – მიტინგებისათვის, დემონსტრაციებისათვის, ნებისმიერი ხასიათის ღოზუნგებისათვის აღარაგვის სდევდნენ. ჩვენი არაფორმალეების დაპირისპირებას იმეამინდელ ხელისუფლებასთან ჰქონდა წმინდა ღოზუნგურ-ულტიმატური ხასიათი; კომუნისტური ხელისუფლება ეყრდნობოდა უაღრესად განტოტვილ, გამოწვლილვით დამუშაებულ ფილოსოფიურ-იდეოლოგიურ მოძღვრებას. არაფორმალეებს არც კი უცდიათ ამ მოძღვრების პოზიტიური კრიტიკა, მისი არგუმენტირებულად უარყოფა. გრანდიოზულ მარქსისტულ საეკულაციას არაფორმალეებმა დაუპირისპირეს მხოლოდ ტრაფარეტული ანტიმარქსისტულ-ანტისაბჭოური ღოზუნგები და შეძახილები. აგრეთვე ძველ თუ ახალ „ბელადთა“ არამეგობრული შარჟები.

როგორც აღვნიშნეთ, ეროვნული მოძრაობის ახალი ტალღა 1988 წლის 24 თებერვლით იწყება. უნივერსიტეტის ეზოში სტუდენტებმა სწორედ იმ დღეს მოაწყვეს მიტინგი დავით გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის გადასარჩენად. იმ პერიოდისათვის ეს მართლაც მეხის გავარდნას ჰგავდა „მოწმენდილ ცაზე“. პარალელურად დაიწყო აქტიური საზოგადოებრივი მოძრაობა სხვადასხვა ეროვნული მოთხოვნებით. მწვავედ იდგა აგრეთვე საბჭოთა არმიაში ქართველი ჯარისკაცების დისკრიმინაციისა და მათ მიმართ ძალადობის საკითხი.

⁴⁹⁶ იქვე, გვ. 85.

1988 წლის 12 ნოემბერს თბილისში მთავრობის სახლის წინ დაიწყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მიერ ორგანიზებული მასობრივი მიტინგი, რომელიც 22 ნოემბერს ასევე მასობრივ შიმშილობაში გადაიზარდა.

ნოემბრის აქციის საბაზად ეროვნულ-დემოკრატებმა გამოიყენეს იმ ხანებში გამოქვეყნებული სსრ კავშირის კონსტიტუციის შენიშვნებისა და დამატებების პროექტით ქართველ ხალხში შექმნილი საყოველთაო უკმაყოფილება. აღნიშნული პროექტი ხელყოფდა მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებებს კავშირიდან თავისუფალი გასვლისა და საშინაო საქმეების განკარგვის შესახებ. 119-ე მუხლის ძალით სსრ კავშირის ხელისუფლებას ენიჭებოდა კავშირის ნებისმიერ რეგიონში სამხედრო თუ საგანგებო წესების შემოღების უფლება.

კონსტიტუციის ამ რეაქციული შესწორებების წინააღმდეგ ხმა აიმაღლეს არა მხოლოდ არაფორმალურმა ორგანიზაციებმა, არამედ ინტელეგენციამ, სტუდენტობამ, მშრომელებმა, მთელმა საქართველომ.⁴⁹⁷

29 ნოემბერს I საათზე აქცია ორგანიზებულად შეწყდა. ეს იყო ეროვნული მოძრაობის პირველი მასობრივი გამოსვლა აშკარად ანტისოციალისტური ლოზუნგებით, რომელსაც ხელისუფლებამ ტყვიებით და რეპრესიებით ვერ უპასუხა.

ნოემბრის აქციამ ხელისუფლებას დაანახვა, რომ რადიკალები ანგარიშგასაწევ ძალას წარმოადგენდნენ. რადიკალებმა კი იგრძნეს რომ ხელისუფლების წინააღმდეგ აშკარა ბრძოლის უნარი შესწევდათ.⁴⁹⁸

მანიფესტაციებმა განსაკუთრებით კრიზისული ხასიათი მიიღო 1988 წლის ნოემბერსა და 1989 წლის თებერვალში. თანდათან გამოიყვეთა ხელისუფლების მკვეთრი უარყოფითი დამოკიდებულება მიტინგებისა და დემონსტრაციების მიმართ. ამის დადასტურებაა ის ფაქტი, რომ ამ პერიოდში ჩატარებული 38 მიტინგიდან მხოლოდ 4 იყო ნებადართული, თუმცა უარის თქმის გადაწყვეტილებანი, ჩვეულებრივ, მოკლებული იყო კანონიერ საფუძველს. იყო აგრეთვე

⁴⁹⁷ უ. ძლუაშვილი, ღასახ. ნაშრომი, გვ. 15, 16.

⁴⁹⁸ იქვე. გვ. 17.

უსანქციო მიტინგების წინააღმდეგ ძალის გამოყენების შემთხვევები – 1988 წლის 22 სექტემბერს, 1989 წლის 18 და 25 თებერვალს. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ საქართველოს კპ ცკ მაშინდელმა მდივანმა – ჯ. პატიაშვილმა ჯერ კიდევ 1988 წლის ნოემბერში სკკპ ცკ მიმართა თხოვნით თბილისში კომენდანტის საათის შემოღების შესახებ. თხოვნა არ იქნა დაკმაყოფილებული. ყველაფერი ეს იწვევდა ხელმძღვანელობისა და ხალხის პოზიციების სრულ პოლარიზაციას.⁴⁹⁹

საერთოდ, 1986-1988 წლები შეიძლება შეფასდეს ე.წ. გარდაქმნის პერიოდის ეროვნული მოძრაობის პირველ პერიოდად. ამ ორი წლის მანძილზე უნდა ჩამოგვეყალიბებინა ჩვენი სტრატეგია და ტაქტიკა, უნდა გავვერკვია, რა გვსურდა და რა გზით გვევლო დასახული მიზნებისაკენ.

ამ ხნის განმავლობაში ჩატარდა ეროვნულ საზოგადოებათა და ასოციაციათა მღელვარე ყრილობები, დამტკიცდა პროგრამა-წესდებები, არჩეულ იქნენ პრეზიდენტები, პრეზიდენტები, „თანაპრეზიდენტები“. თითქმის შეიქმნა ოფიციალურ ხელისუფლებასთან დიალოგის ატმოსფერო და მაინც საეჭვო იყო ამოვსებულიყო ის უფსკრული, ათეული წლების განმავლობაში რომ არსებობდა ხალხსა და მთავრობას შორის.

ამ ურთიერთობის ილუზიამ ის თვალსაჩინო შედეგი გამოიღო, რომ ხელთ გვეკონდა საერთო ძალისხმევით დამტკიცებული ორი დოკუმენტი: ქართული ენის პროგრამა და საქართველოს ეროვნული კონცეფცია. მიუხედავად ამ დოკუმენტების მიმართ აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობის და ცენტრისტული ძალების უარყოფითი დამოკიდებულებისა, ქართველი ერი კანონის ძალას აძლევდა, მისი არსებობის შენარჩუნების მძლავრ გარანტიად მიიჩნევდა „პროგრამას“ და „კონცეფციას“.

ამიტომაც იყო, რომ თანდათანობით შორდებოდა მრევლი სტიქიურ, ანარქიულ მიტინგებს, ძველებური ალტკინებით აღარ მიეშურებოდნენ ამბიციურ პოლიტიკან ყმაწვილთა უსაგნო აქციებზე, ჭირვეულ შიმშილობებზე. აღარც საეჭვოდ გამრავლებულ, უმწიფარა, რთულ პოლიტიკაში გაურკვეველ, და, რაც არანაკლებ

⁴⁹⁹ „კომუნისტი“, 1989, 28 სექტემბერი.

დასანანი იყო, მართლწერის ელემენტარული წესების უცოდინარი ადამიანების მიერ წამდაუწუმ გამოცემულ მანეთიან გაზეთებს ეტანებოდა ფართო მკითხველი.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში არაფორმალური პრესის ამ „უნაპირო თავისუფლებამ“ ის შედეგი გამოიღო, რომ ნათლად გამოჩნდა, ერთის მხრივ, სწორ ეროვნულ ნიადაგზე მდგარ დისიდენტთა ნათელი პოზიცია და, მეორე მხრივ, უმწიფარა, გულუბრყვილო პოლიტიკანთა ეიფორიული ღავლაღვი – „შენ არ გესმოდეს და სხვისი არ დაიჯეროს“ სარკასტული ბეჭდით დალდასმული“.⁵⁰⁰

საერთოდ, რადიკალთა პირველი თაობა – ეს იყო საკმაოდ მაღალი ინტელექტის მქონე პატრიოტ ახალგაზრდათა ვიწრო წრე. მას შემდეგ, რაც ეროვნული მოძრაობა ქუჩაში გამოვიდა და ფართო მასების მხარდაჭერა მიიღო, მას უამრავი შემთხვევითი პიროვნება მიეცმასნა. დამნაშავეთა სამყარომ ცხოველური ინსტიქტით იგრძნო, რომ ეროვნული მოძრაობის საფარქვეშ ხელის კარგად მოთბობა შეიძლებოდა. მასობრივ აქციებს, კონსპირაციულ მუშაობას გარკვეული თანხები სჭირდებოდა. თავდაპირველად ეს თანხა ქუჩაში აქციების ღროს, შემოწირულობების სახით გროვდებოდა. მაგრამ მალე რადიკალთა ლიდერებმა სახსრების დაგროვების გაცილებით საიმედო და ორგანიზებული ფორმები გამოიყენეს. დაიწყო წარმოება-დაწესებულებებისათვის, ცალკეული მდიდარი ადამიანებისათვის ეროვნული მოძრაობის სახელით „ფულის შეწერის“ კამპანია.

1988 წლის დასაწყისიდან ეროვნული მოძრაობის რადიკალურ ნაწილში განხეთქილება ჩაისახა. გარეგნულად იგი ზნეობრივ ნიადაგზე წარმოქმნილი პიროვნული ხასიათის წინააღმდეგობას წაავადა, მაგრამ მისი ფესვები გაცილებით ღრმად იყო გადგმული.

ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებას და მის ირგვლივ თავმოყრილ ინტელექტუალურ ძალებს არ მოსწონდათ არა მარტო რადიკალთა ერთი ნაწილის მიერ გამოყენებული ბრძოლის ფორმები და მეთოდები, არამედ, პირველ რიგში, ინტელიგენციის, ერის ზომიერი ნაწილის მიმართ მისი დამოკიდებულება. ჭავჭავაძის საზოგადოების ერთ-ერთმა ლიდერმა ზურაბ ჭავჭავაძემ ბრალი დასდო ზვიად

⁵⁰⁰ რ. მიშელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 17-18.

გამსახურდიას ინტრიგებში. საქმე ღირსების სასამართლომდე მივიდა. სასამართლომ დაპირისპირება ვერ მოხსნა, პირიქით, კონფლიქტი კიდევ უფრო გაღრმავდა.⁵⁰¹

80-იანი წლების მეორე ნახევარში განსაკუთრებით ხშირად ვახსენებდით ყველასათვის ცნობილ „მესამე ძალას“, რომელიც იყო უპირველესი ინსპირატორი მზაკერულად დაგეგმილი ეთნოკონფლიქტებისა, ექსტრემიზმისა, ტერორისა... მაგრამ ამასობაში გვა-ვიწყებოდა ან ღროზე ვერ შევამჩნიეთ ყველაზე ვერაგი „მეოთხე ძალა“ – „ქართველები ქართველების წინააღმდეგ“. მანამდე ჩვენ გამოვცადეთ ყველა სახეობის დარტყმა. მათ შორის ორლესული ნიჩბებიც! მაგრამ თავისი სისასტიკით ბევრად ამაზრზენი აღმოჩნდა ეს სატანური „მეოთხე ძალა“. თანამედროვე პირობებში იგი პირველად (და სამწუხაროდ „წარმატებით!“⁵⁰²) გამოიყენა „სტუდენტურ პოლიგონზე!“ ამ ძალის ყველაზე გეგმაზომიერი დემონსტრირება მოხდა ყოფილ პოლიტექნიკურ ინსტიტუტთან გამართულ მიტინგზე, სადაც ცნობილმა ძალებმა ერთმანეთს მიუსიეს ე.წ. კომკავშირე-ლი აქტივისტები და დანარჩენი ახალგაზრდობა!⁵⁰²

მოვლენები შემდეგნაირად განვითარდა: პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ასამდე კომკავშირელს 1989 წლის 18 თებერვალს დაავალეს მიტინგის დარბევა, თავიანთი თანატოლებისა და ამხანაგების ცემა და შეურაცხყოფა. მათაც „პირნათლად“ აღასრულეს დავალება. კომკავშირელთა აქტიური მონაწილეობით, ხელი-სუფლებამ სასტიკად, დაუნდობლად დაარბია მიტინგი, რომელიც მიზნად ისახავდა მიემართა აფხაზი ხალხისათვის მოწოდებით: არ აპყოლოდა პროვოკატორებს, რომლებიც აფხაზებს გადა-ჯიშებისაკენ მოუწოდებდნენ. აი, ამ კეთილშობილური შინაარსის მიტინგს ხელისუფლება სასტიკად გაუსწორდა და მას ერთა შორის შუღლის გაღვივება, შოვინიზმი და ნაციონალიზმი დასწამა. 18 თებერვლის სამარცხვინო აქცია, როდესაც ქართველმა ახალ-გაზრდებმა ქართველივე თანატოლები სცემეს, მორალური თვალ-საზრისით, გაცილებით დიდ ეროვნულ ტრაგედიას წარმოადგენდა,

⁵⁰¹ უ. ბლუაშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 14-15.

⁵⁰² ა. კალაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 125.

ვიდრე 9 აპრილის ღამე, როცა ქართველები ერთად იყვნენ მართალნი, კეთილშობილნი და ამაღლებულნი.⁵⁰³

უფრო მეტიც, 1989 წლის საქართველოს პარტიული აქტივის კრებაზე ასეთი გადაწყვეტილება მიიღეს: „სასწავლო დაწესებულებების ყოველ კურსზე, სკოლების უფროს კლასებში შეიქმნას ექსტრემისტულად განწყობილი მოსწავლეებისა და სტუდენტების წინააღმდეგ მოქმედი ჯგუფები (პ. 17)“.⁵⁰⁴ ასე უყრიდნენ საფუძველს ქართველი ახალგაზრდების ერთმანეთთან დაპირისპირებას.

⁵⁰³ „თბილისი“, 1989, 30 აპრილი.

⁵⁰⁴ „კომუნისტი“, 1989, 28 სექტემბერი.

9 აპრილის ტრაგედია

საქართველოს ისტორიის გაყვითლებულ ფოლიანტებს კიდევ ერთი ტრაგიკული ფურცელი შეემატა 1989 წლის 9 აპრილის სახით. ბოროტების იმპერიამ კვლავ დაანახვა მთელ მსოფლიოს ჭეშმარიტი სახე, საქართველოს დედაქალაქი სისხლით შეიღება. ერთ დროს საკრალური ციფრი – 9 – დიდი ხანია ჩვენთვის სევდისა და გლოვის რიცხვად იქცა. 1956 წლის 9 მარტი არ გვაკმარეს, 9 აპრილიც ტკივილისა და შურისძიების სურვილის თარიღად გვიქცეის. სამშობლოს სიყვარულს ზვარყვად შეეწირნენ უმანკონი, რაც გლოვის დღეებში მგზნებარე სტრიქონებით გამოხატა ზოია ვაშაყიძემ:

ეს ცოდვა იმათ, ვინც გაგვიმეტა,
ვინც შეგვიღება სისხლით აპრილი,
ვინც ჩვენი გულის ჩაყვლა ინება,
წაშალა ლხენის გზა და ნაპირი.

სხვა უფრო მძიმე რაღა ვიგემოთ,
მიწა ცოდვით და ბრალით იწეება,
ცისკენ წასული სერაფიტებო
უკან მოგყვებათ არღავიწყება.

ის დღე სიმღერის და თბილი ლოცვის
გაჰყვა თქვენ სუნთქვას და გულის სითბოს,
თავისუფალი საქართველოსთვის დაღვრილი სისხლი,
კურთხეულ იყოს.⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 28 აპრილი.

9 აპრილს საქართველოს ესროლეს, რადგან ჩვენს ქვეყანას ურჩევნია ფეხზე მდგომი დაიღუპოს, ვიდრე დაჩოქილმა იცოცხლოს. საქართველოს კვლავ ესერიან, მაგრამ მტერი მიზანს ვერასოდეს მიაღწევს. გ. ჯულუხიძის ღრმა პატრიოტული სიტყვით:

კივის თბილისში პროტესტით ვარდთა კოცონი,
წყევლის ქალაქი ნიჩბებსა და შხამებს გესლიანს...
ხარ მგლოვიარე, საქართველოვ, მაგრამ ცოცხალი,
შენ კვლავ არსებობ და გხედავენ, რაკი გესერიან!⁵⁰⁶

ა) წანამძღვრები

მიუხედავად უჩვეულო ცვლილებებისა, 1989 წელს არსებობას განაგრძობდა მთელი თავის სტრუქტურით საბჭოთა კავშირი, ხოლო სკკპ კვლავ უდიდეს ძალას წარმოადგენდა და მმართველი პარტიის ძირითადი ნაწილი ჯერ კიდევ არ ფიქრობდა, რომ შეიძლებოდა მომხდარიყო საბჭოური სისტემის ლიკვიდაცია. ამდენად, აღნიშნულ ნაადრევ ანტისაბჭოურ გამოცდებს სავალალო შედეგები რომ მოჰყვებოდა, კარგად უნდა სცოდნოდათ ეროვნული მოძრაობის ლიდერებს.

აპრილის ტრაგედიის საბაბი გახდა 1989 წლის 18 მარტს ლიხნში გამართული თავყრილობა. ამ ცნობილ ანტიქართულ მოძრაობას ხელისუფლებამ ჯეროვანი ყურადღება არ მიაქცია. ამიტომ წარმოიქმნა სტიქიური მოძრაობა, რომელიც თავდაპირველად მხოლოდ აფხაზეთის საკითხის გადაჭრას მოითხოვდა. მთავრობის მხრიდან ამას სათანადო რეაქცია არ მოჰყოლია, რამაც სხვა ხასიათი მისცა დემონსტრაციებსა და მიტინგებს.⁵⁰⁷

1989 წლის 4 აპრილს დღის სამ საათზე თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტის ტერიტორიაზე გაიმართა სტუდენტი ახალგაზრდობის მიტინგი. 2000-მდე დამსწრეს არაფორმალურ გაერთიანებათა სახელით მიმართა ზ. გამსახურდიამ. რომელმაც აფხაზეთის საკითხთან დაკავშირებით მოუწოდა დამსწრეებს ხელი

⁵⁰⁶ „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 28 აპრილი.

⁵⁰⁷ „თბილისი“, 1989, 5 მაისი

შეწყობით რესპუბლიკაში მასობრივი გაფიცვებისა და მანიფესტაციების გამართვისათვის.

იმავე დღეს თსუ საექტო დარბაზში შედგა მიტინგი, სადაც მიიღეს რეზოლუცია აფხაზეთის ასსრ საკითხთან დაკავშირებით საქართველოს სსრ მთავრობისადმი ეროვნული დაუმორჩილებლობის, საქართველოს დროებითი მთავრობის შექმნის, საქართველოში ავტონომიურ ფორმირებათა გაუქმების შესახებ.

მოგვიანებით მიტინგის მონაწილეთა უმრავლესობა გაემართა საქართველოს სსრ მთავრობის სახლისაკენ, სადაც დაახლოებით 10 ათასამდე კაცის მონაწილეობით შედგა ახალი მიტინგი. იგი გაგრძელდა მეორე დღის 5 საათამდე, ახალგაზრდობის ერთმა ჯგუფმა შიმშილობა გამოაცხადა. 5 აპრილს მიტინგი მთელი დღე გაგრძელდა. ამავე დროს აფხაზეთის პრობლემამ მეორე რიგში გადაინაცვლა. ორატორების გამოსვლებში ძირითადი ყურადღება ეთმობოდა პრაქტიკული ზომების მიღებას იმისათვის, რომ საქართველოს სსრ გამოსულიყო სსრკ შემადგენლობიდან. მთავრობის სახლის ფასადზე გაკრული ლოზუნგები მოუწოდებდნენ კომუნისტური რეჟიმის დამხობის, ლენინიზმის იდეების მოსპობისაკენ. იგივე შინაარსის ინგლისურ ენაზე გამოფენილი ტრანსპარანტები აუწყებდნენ უცხოელებს აქ შეკრებილთა მიზანს.⁵⁰⁸ ეს და სხვა ამგვარი პლაკატები მოთხოვნის ხასიათისა არ იყო, გამოხატავდა სინამდვილისადმი მომიტინგეთა ერთი ნაწილის შეფასებით დამოკიდებულებას და, რაც მთავარია, არ შეიცავდა რაიმე მოქმედებისათვის მოწოდებას. ამდენად. ამ პლაკატების არსებობა ვერ ცვლიდა მიტინგის მშვიდობიან ხასიათს.

ამავე დროს მიტინგს თან ახლდა საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევა, რაც გამოიხატა რუსთაველის პროსპექტზე ტრანსპორტის მოძრაობის შეფერხებით, ხელისუფლების წარმომადგენელთა კანონიერი მოთხოვნებისადმი დაუმორჩილებლობით და თვითნებობის ზოგიერთი გამოვლინებით. დაიწყო საგაფიცვო მოძრაობა, რომელსაც პრაქტიკულად რაიმე სერიოზული შედეგი არ მოჰყოლია, არც ერთი საწარმო არ გაჩერებულა. წამოყენებული იყო რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის გადადგომის მოთხოვნაც, თუმცა

⁵⁰⁸ „კომუნისტი“, 1989, 12 აპრილი.

მის განსახორციელებლად არ ყოფილა დასახული რაიმე კონკრეტული გზა.⁵⁰⁹ მიტინგებზე გამოცხადდა, რომ შიმშილობის აქცია დასრულდებოდა 14 აპრილს.

6 აპრილს არსებითად გაფართოვდა მიტინგის გეოგრაფია მასში სხვადასხვა საწარმოებისა და სასწავლებლების წარმომადგენელთა მონაწილეობის გამო. ქალაქის წამყვან უმაღლეს სასწავლებლებში ჩამოყალიბდა სტუდენტთა ჯგუფები, რომლებიც მოუწოდებდნენ სტუდენტებსა და პედაგოგებს გაფიცებისაკენ. მთავარ მიტინგზე აყენებდნენ ერთ მოთხოვნას – სსრ კავშირის შემადგენლობიდან საქართველოს გამოსვლას. ამ მოთხოვნის დაუკმაყოფილებლობის შემთხვევაში საქართველოში დაიწყებოდა საყოველთაო-ეროვნული გაფიცვა და მასობრივი შიმშილობა. იმავე დღეს მიტინგის მონაწილეთა ორიათასიანი ჯგუფი მივიდა საქართველოს ტელევიზიისა და რადიოს სახელმწიფო კომიტეტის შენობასთან. წამოყენებული იქნა მოთხოვნა მთავრობის სახლთან გამართული მიტინგის პირდაპირი ტელეგადაცემის შესახებ.

7 აპრილს მთავრობის სახლთან გამართულ მიტინგზე საშუალოდ 10-20 ათასი კაცი იმყოფებოდა. მასში მონაწილეობდნენ ქალაქის საწარმოთა და დაწესებულებების, სასწავლებელთა, შემოქმედებითი კავშირების მთელი რიგი სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების წარმომადგენლები. არაფორმალურ გაერთიანებათა ერთ-ერთმა ლიდერმა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის, აშშ და საფრანგეთის პრეზიდენტებს მიმართა, რომ მათ ელიარებიანათ რუსეთის მიერ 1921 წელს საქართველოს წინააღმდეგ აგრესიის გამოყენების ფაქტი.

წინა დღეებისაგან განსხვავებით, ქალაქში სტიქიურად იქმნებოდა ახალგაზრდების ჯგუფები, რომლებსაც მოჰქონდათ დემოკრატიული საქართველოს დროშები. ამავე დღეს სამხატვრო აკადემიის ათკაციანმა ჯგუფმა გამოაცხადა შიმშილობა.

7 აპრილს, საღამოს, საქართველოს კპ ცკ მეორე მდივანმა ბ. ნიკოლსკიმ დააყენა სამხედრო ძალის დემონსტრირების მიზანშეწონილობის საკითხი, რასაც, მისი აზრით, უნდა მოჰყოლოდა მიტინგის მონაწილეთა დაშინება და მთავრობის სახლის წინ მათი

⁵⁰⁹ „კომუნისტი“, 1989, 28 სექტემბერი.

რაოდენობის შემცირება.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ რესპუბლიკის მაშინდელი ხელმძღვანელობა ცდილობდა არ დაეშვა მოვლენათა კიდევ უფრო დამძიმება. იმავე დღეს საქართველოს კპ ცკ-ში გამართულ შეხვედრაზე ინტელიგენციის ერთი ნაწილის თხოვნით ხელისუფლება დათანხმდა საქმიან, პრინციპულ დიალოგს მანიფესტაციის ორგანიზატორებთან. ამ შეხვედრის ორგანიზაციისათვის გამოყოფილ საინიციატივო ჯგუფს, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ მეცნიერებისა და კულტურის მოღვაწეები: რ. ჩხეიძე, ნ. ჭავჭავაძე, ჯ. ჩარკვიანი, ვ. გოგუაძე. მ. კოკოჩაშვილი, უარი უთხრეს დიალოგის მოწყობაზე.

მ. აპრილს, საბჭოთა კავშირის თავდაცვის მინისტრის, დ. იაზოვის განკარგულებით, გენერალ-პოლკოვნიკი ი. როდიონოვი დაინიშნა მიტინგის აღსაყვეთი ოპერაციის ხელმძღვანელად.

ბ. ნიკოლსკის მითითებითა და ი. როდიონოვის ბრძანებით, მომიტინგეთა შორის გაატარეს სამხედრო ტექნიკა, ხოლო თბილისის თავზე გამოჩნდა სამხედრო ვერტმფრენები. ამ აქციას საპირისპირო შედეგი მოჰყვა. მიტინგის მონაწილეთა რაოდენობა საგრძნობლად გაიზარდა. მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა იგრძნო რეალური საფრთხე, რომელიც ახალგაზრდობას ემუქრებოდა და თავი ვალდებულიად ჩათვალა გაეზიარებინა მათთან საერთო განსაცდელი. სწორედ ამან განაპირობა ის ფაქტი, რომ მიტინგზე ნახევარზე მეტი ქალები აღმოჩნდნენ.

ამავე დღეს მიტინგის მონაწილეებს შეუერთდნენ ქალაქის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების მოსწავლეები. შეკრებილთა 60-70 პროცენტს სწორედ ისინი შეადგენდნენ. ხელისუფლების მხრიდან მიტინგის შესაძლო დაშლის თავიდან ასაცილებლად, დღის მეორე ნახევარში არაფორმალურ გაერთიანებათა ლიდერების ხელმძღვანელობით დაიწყეს მიტინგის ადგილის ირგვლივ მდებარე ქუჩების ჩაყეტვა ავტობუსებითა და სატვირთო მანქანებით.

ვრცელდებოდა გამამხნეველები ინფორმაცია, რომ მიტინგის მონაწილეებს თანადგომას უცხადებდნენ საქართველოს სხვადასხვა რაიონები და საზღვარგარეთის ქვეყნებიც კი. ამავე დროს კონსტანტინე გამსახურდიას ძეგლთან 500 ქალმა გამოაცხადა შიმშილობა. მთავრობის სახლთან აქციის ორგანიზატორებმა წამოაყენეს

წინადადებანი: ეროვნულ-გამანთავისუფლებელი მოძრაობის ერთიანი კომიტეტის შექმნისა და ამ მოძრაობის საფინანსო ფონდისათვის სახსრების მასობრივად შეგროვების შესახებ, არაფორმალურ გაერთიანებათა ლიდერები შეკრებილთ მოუწოდებდნენ, რომ არ დაშლილიყვნენ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სამხედრო ნაწილები გამოჩნდებოდნენ.

8 აპრილს მიტინგზე და საერთოდ დედაქალაქში რაიმე არსებითი ხასიათის ცვლილება მდგომარეობის კიდევ უფრო გამწვავების თვალსაზრისით არ მომხდარა; არც მთავრობის დაწესებულებებზე თავდასხმების და მათი ხელში ჩაგდების რაიმე ცდები ყოფილა. პირიქით, მოსახლეობის მხრიდან იყო ცდები სიტუაციის განმუხტვისა. კერძოდ, ჯ. პატიაშვილის სახლთან მოეწყო დედათა მანიფესტაცია თხოვნით, არ დაღვრილიყო სისხლი.

ამავე დღეს გაიმართა რესპუბლიკის პარტიული აქტივივის კრება, რომელზეც მიღებულ იქნა მიმართვა მშრომელებისა და ახალგაზრდობისადმი, იგი ტელევიზიითა და რადიოთი გადაიცა. უშუალოდ უსმენდნენ ამ მიმართვას მანიფესტაციის მონაწილეები. მიმართვაში გამოთქმული იყო შეშფოთება მოვლენათა განვითარების გამო, მოუწოდეს მოეხმოთ გონიერებისათვის, უარი ეთქვათ ასეთ დაძაბულ ვითარებაში მიტინგებისა და მანიფესტაციის მოწყობაზე. მოძრაობის ლიდერები კი მანიფესტანტებს მოუწოდებდნენ, თუ საჭირო გახდებოდა სისხლის ღვრასაც არ მოერიდებოდნენ. ბუნებრივია, ეს იყო უაზრო თავგანწირვისაკენ მოწოდება.

ტრაგედიის დაწყებამდე მთავრობის სახლის წინ დაახლოებით 8-10 ათასი კაცი იყო შეკრებილი.¹¹⁰

9 აპრილს, დილით, 3 საათსა და 30 წუთზე, მიკროფონთან გამოჩნდა კათალიკოს-პატრიარქი ილია II, რომელმაც მიმართა ხალხს, რომ მის ხელთ არსებული ინფორმაციით, მოედნის „გასაწმენდად“ ძალას გამოიყენებდნენ. პატრიარქმა ყველას მოუწოდა, დაეტოვებინათ ქუჩა და გადაენაცვლათ ეკლესიაში. ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტიის ლიდერმა ირაკლი წერეთელმა მიკროფონი გამართვა ილია II-ს და ხალხს მოუწოდა: „ნუ გეშინიათ, არაფერი არ მოხდება, იჯექით, 25 მარტსაც ასე იყო. ვერაფერს

¹¹⁰ „კომუნისტი“, 1989. 11 აპრილი.

გაგვიბედავენო.“⁵¹¹

არაფორმალთა ლიდერებმა კარგად იცოდნენ ლენინის მოედანზე საბრძოლო მზადყოფნაში მდგარი ჯარისა და სამხედრო მანქანების არსებობა. პროსპექტზე მორბოდნენ ადამიანები, რომლებიც აფრთხილებდნენ ყველას, დაეხიათ ტროტუარისკენ და არ გამოეჩინათ აგრესიულობა ჯარისკაცების მიმართ, რომლებიც ბრძანებას ასრულებდნენ.

ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთმა ლიდერმა მიკროფონით რამდენჯერმე მიმართა ხალხს: „არავითარ პროვოკაციაზე წამოგება, არავითარი წინააღმდეგობა! ტანებისა და ჯარის ალყაში ვართ. წინ მამაკაცები ჩაჯექით, უკან ქალები“. გამოსულმა ორატორებმა არაერთხელ მიმართეს ქალებსა და ბავშვებს სახლში წასულიყვნენ.

ბ) აქცია

4 საათზე ოთხი შეჯავშნული მანქანა გაუფრთხილებლად გამოვიდა ხაზზე. მოძრაობდა საათში ათი კილომეტრის სიჩქარით. ამ მომენტისათვის მოკირწყლული ქუჩა გაწმენდილ იქნა თვითონ დემონსტრანტების მიერ. მანქანების გატარების შემდეგ ხალხი ისევ შემჭიდროვდა. მანქანების კვალზე გამოჩნდნენ ჯავშანჟილეტიანი ჯარისკაცები, რომელთაც ხელში ფარები და ხელკეტები ეკავათ. ჯარისკაცები ჩადგნენ რუსთაველის პროსპექტზე მხატვრის სახლსა და მთავრობის სასახლეს შორის. ისინი სულ რამდენიმე წამით შეჩერდნენ. ხალხი ჩაჯდა, იმ იმედით, რომ არ დაარტყამდნენ. ამ დროს პიონერთა სასახლესთან ისროლეს სასიგნალო მაშხალა, შემდეგ კი წინა ხაზზე მდგომი ხელკეტებით შეიარაღებული ჯარისკაცები გამოვიდნენ ხალხის იმ ნაწილისაკენ, რომელიც ჩამჯდარი იყო მხატვრის სახლის მხარეს. მათ უცებ დაუწყეს ცემა მომიტინგეებს ხელკეტებით და შეძახილებით: „Вот тебе за Сталина!“. იგინებოდნენ, ხოლო მათ უკან მდგარი მესანგრეთა ნიჩბებით შეიარაღებული ჯარისკაცები გაცვივდნენ მთავრობის სასახლესთან მყოფი ხალხისაკენ და დაუწყეს ჩეხვა. ურტყამდნენ მოშიმშილეებს. ყველას, განურჩევლად ქალისა თუ კაცისა. ერთ-ერთმა ჯარისკაცმა

⁵¹¹ იქვე, 30 აპრილი.

თმით დაიჭირა გოგონა და მანქანის საბარგულზე თავს არტყმევენებდა...⁵¹² მისდევდნენ ცალკეულ ადამიანებს. ერთ-ერთმა ჯარისკაცმა, ორლესული ნიჩბით აღჭურვილმა, სასტუმრო ივერიამდე 900 მეტრის მანძილზე მისდია დაჭრილ ქალს. ბოლოს დაწვია...⁵¹³

დაუძლურებული მოშიშმიღეები ვერ დგებოდნენ. მილიცია მოშიშმიღეებს გადაელობა, რომ ისინი მაინც დაეცვა. თან გზა გაუხსნეს ჭიჭინაძის ქუჩისაკენ. ვისაც სიარული არ შეეძლო, ხელით გაჰყავდათ. ამის გამო, რეზინის ხელკეტით თუ სხვა იარაღით მრავალმა მილიციელმა მიიღო მძიმე ტრავმა.

შეჯახების დროს ხალხმა გამოიყენა ქვები, ჯოხები, ზოგიერთ ჯარისკაცს წაართვეს ხელკეტი. ვინც ვერ მოასწრო გაქცევა, გადარჩენის იმედით ბურქებში დაიმალა, თუმცა დაიჭრა. გაქცეულ ხალხს სამხედროებმა დაადევნეს ცრემლსადენი გაზის ჭურვები, რაც იწვევდა თვალების საშინელ ტკივილსა და მეტყველების დროებით დაკარგვას. საშინელი პანიკით მოცული ადამიანებიდან ვერ გაასწრო იმან, ვინც თავში მძიმე დარტყმის შედეგად დავარდა, ან შეხლა-შემოხლის დროს დაეცა.⁵¹⁴

როდესაც მიტინგის დარბევა დაიწყო, თეატრალური ინსტიტუტის კარები გააღეს იქ მყოფმა მორიგე პედაგოგებმა. 300-მდე ადამიანმა, უმეტესად ქალებმა, ინსტიტუტის კედლებს შეაფარეს თავი. თან 10-11 წლის ბავშვებიც ჰყავდათ. ბავშვებს გადაფარებული ქალები ჯარისკაცებს წინ ეღობებოდნენ, ეგონათ, რომ მათ დაინდობდნენ... ქუჩაში მყოფმა ჯარისკაცებმა შენობაში ოთხი ქიმიური ჭურვი შეაგდეს, შემდეგ კი შესულებს მეორე სართულამდე სდიეს და მხოლოდ იმიტომ დატოვეს შენობა, რომ ვერ აიტანეს მათ მიერ გაშვებული გაზის მოქმედება.

მეტად მნიშვნელოვანია აქციის უშუალო მონაწილის, ლიტველი ჯარისკაცის წერილი, რომელიც ძალით ჩამოიყვანეს თბილისში უდანაშაულო ხალხის დასახოცად. „... კომმარული ღამე იყო, ჩემს სიცოცხლეში არ დამავიწყდება. როგორ იგრძნობდი თავს, შენი

⁵¹² „თბილისი“, 1989, 3 მაისი.

⁵¹³ „სახალხო განათლება“, 1989, 13 სექტემბერი.

⁵¹⁴ *Ю. Почт*, Трагическая ночь в Тбилиси. „Молодежь Грузии“, 1989, 13 აპრილი.

მეგობრების გვერდით რომ მდგარიყავი, მეგობრებისა, რომლებმაც განურჩევლად ყველას ნიჩბებით დაუწყეს ჩეხვა. პატარა ნიჩბებია, მაგრამ 10 მეტრის სიშორიდან ხეში შეიძლება ჩარჭობა, რამდენი სისხლი, ტირილი, ყვირილი, კვნესა, შენ კი არაფრის გაკეთება არ შეგიძლია, სხვებთან ერთად მიდიხარ და მორჩა, მაგრამ ნიჩბებით ადამიანის ჩეხვა! ჩემს თვალწინ ვილაცას თავს უჩეხავენ ნიჩბებით, გასისხლიანებული ქალი ეცემა შენს ფეხებთან, არაეინ არ უყურებდა – ბავშვი იყო მის წინ, თუ ქალი, თუ მოხუცი... მე აღარ შემიძლია ყოფილი მეგობრების ყურება. ასე მგონია, რომ თვითონ შევძლებდი, ასევე დამეჩეხა ისინი, ვცადეთ მათთვის რამე აგვეხსნა, მაგრამ ასე გვიპასუხეს: ბევრს ნუ იხტუნავენ, თქვენთანაც ასე ეიზამთ. ეს რა ხალხია...!⁵¹⁵

ჯარისკაცები ექიმებს ღზარებულებთან არ უშვებდნენ, რომ დახმარება აღმოეჩინათ, ექიმები უშუალო მოწმენი იყვნენ, თუ როგორ დააყლა ჭაღარათმიანი ქალის გეამს ახალგაზრდა გოგონა ცივილიზებულმა ბარბაროსმა. ხელს ვერავინ უშლიდა საბჭოთა არმიის „გმირ“ მებრძოლებს, როდესაც წიხლებით სცემდნენ უმწეო ადამიანებს.⁵¹⁶

ტრაგედიის შემდეგ, ის „რაინდები“ სხვადასხვა პოზებში იღებდნენ სურათებს, ტანებთან სისხლიან მოედანზე, თითქოს ბერლინი აეღოთ. ზოგი კი ტანებზე იჯდა, იმ გალესილი, სისხლიანი ნიჩბებით ძეხვს ჭრიდა და შეექცეოდა.⁵¹⁷

ერთი საათის განმავლობაში პროსპექტი გაწმინდეს დემონსტრანტებისგან. მოკირწყლულ ქუჩაზე დარჩა ქვები, დამტვრეული ვიდუკამერები, რამდენიმე ავტობუსი და სატვირთო მანქანა, რომლითაც დემონსტრანტებმა თავდაცვის მიზნით, გადაკეტეს ძირითადი ქუჩა და პროსპექტი.

ბარბაროსული აქციის მსხვერპლნი გახდნენ: ადამია აზა რაჟდენის ასული – 22 წლის; 2. ბეჟანიშვილი ეკა თამაზის ასული – 16 წლის, კომაროვის სკოლის X კლასის მოსწაულე; 3. გიორგაძე ნატო ალექსის ასული – 23 წლის; 4. დოლიძე თამუნა გრიგოლის ასული

⁵¹⁵ „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 9 ივნისი.

⁵¹⁶ „თბილისი“, 1989, 27 აპრილი.

⁵¹⁷ იქვე, 30 აპრილი.

– 28 წლის; 5. ენუქიძე თინა სევერიანის ასული – 70 წლის; 6. თოიძე ნინო შაქროს ასული – 25 წლის; 7. კიკვიძე ზაირა აბელის ასული – 61 წლის; 8. ლოლაძე მანანა ლევანის ასული – 33 წლის; 9. მამულაშვილი თამარი ივანეს ასული – 50 წლის; 10. ნოზაძე მამუკა გივის ძე – 22 წლის; 11. სამარგულიანი ნანა ალექსანდრეს ასული – 41 წლის; 12. ჭყონია-სამარგულიანი მარინა ტრისტანის ასული – 31 წლის; 13. ჭიპაშვილი ელისო გიორგის ასული – 25 წლის; 14. ჭოველიძე თამარი არკადის ასული – 16 წლის; 15. ჯანგირაშვილი ნოდარი შოთას ძე – 40 წლის; 16. ჯინჭარაძე მზია მიხეილის ასული – 43 წლის.

მიღებული ტრავმის შედეგად საავადმყოფოში 11 აპრილს გარდაიცვალნენ: მელქაძე მანანა ამირანის ასული - 23 წლის; ქარსელაძე გია გიორგის ძე – 25 წლის, ბაშალეიშვილი ნათია თემურის ასული – 16 წლის (მომწამლავი გაზით გარდაიცვალა 17 აპრილს).

9 აპრილს, დილით, ტელევიზიასთან ჯარისკაცებმა გააჩერეს სასწრაფო დახმარების მანქანა, რომელსაც ორი 14 წლის ბიჭი გადაჰყავდა რესპუბლიკურ საავადმყოფოში, რომელთაგან ერთს ხელი ჰქონდა მოტეხილი, მეორეს კი ფეხი. ჯარისკაცები შეიარაღებულნი იყვნენ ორლესული ნიჩბებითა და ხელკეტებით, იქვე იდგნენ მათი უფროსებიც. ჯარისკაცებმა მანქანის უკანა კარი გააღეს, სანიტარი ტოტო ლობჯანიძე მანქანიდან ჩამოათრიეს და ხელკეტებით გაუგონარი სისასტიკით სცემეს. ჯარისკაცები და ოფიცრები მოქმედებდნენ როგორც მხეცები, ფაშისტური გააფთრებული მკვლელების სახეები ჰქონდათ. სამი ჯარისკაცი დადგა კართან და მანქანაში მყოფ სანიტარ გოგონას და ფეხმომტერეულ ბიჭს დაუწყეს გამშაგებული ცემა, ხოლო მეორე ბავშვს კერ მისწდნენ, რადგან იგი ღრმად იჯდა მანქანაში. ყოველივე ამას თან ერთვოდა მათი მისამართით უცენზურო სიტყვებით გინება და ღრიალი. მანქანაში სივიწროვის გამო, კარგად ვერ იხმარეს ხელკეტები და იქ მყოფნი ამით გადარჩნენ სიკვდილს. ბოლოს მანქანაში შევარდა შინაგან საქმეთა მაიორი, რომელიც გააფთრებული ცდილობდა ფეხმომტერეული ავადმყოფის გარეთ გათრევას. რის საშუალებაც ექიმმა და სანიტარმა არ მისცეს. შემდეგ ასე ნაწამები,

ცოცხალმკვდარი ადამიანები გაუშვეს.⁵¹⁸

ტრაგედიის შემადგენელი ნაწილი გახდა სახტელერადიოს შენობა. უბედურების მომასწავებელ ნიშნად იქცა მუხლუხებიანი მანქანების განლაგება ტელევიზიის შენობის მოპირდაპირე მხარეს. ტელევიზიის ეესტიბიული ჯარისკაცებით აივსო, მაგრამ დარბევა ქვემოდან დაიწყო.

„ივარუსებით“ მოიყვანეს სამი ასეული ხელკეტიანი ჯარისკაცი სამასამდე უიარაღო კაცის დასარბევად. აქ ორლესული ბარები არ ჰქონიათ. ვერაგული გეგმა ითვალისწინებდა მომიტინგეთა ზევით, შენობისაკენ გარეკვას, რომ ეესტიბიულშიც ავტომატმომარჯვებულებს ტყვიით დაეცხრილათ ისინი და, რა თქმა უნდა, ყოფილიყო საბაბი პოლიტიკური ამბიციისათვის – ტელევიზიის აღება უნდოდათო.

დაიწყო აქცია! გმირთა მოედანზე მდგარმა ჯარისკაცებმა ხალხი შენიშნეს და ზოოპარკში ყიჟინით შეცვივდნენ. გაქცეულებმა ზოოპარკის სიბნელეს მისცეს თავი.⁵¹⁹

9 აპრილს თბილისში დაძაბული მდგომარეობა გრძელდებოდა. ქალაქის სხვადასხვა ნაწილში – საბურთალოზე, ვაკეში, ლენინის მოედნის მიმდებარე ქუჩებსა და სხვა ადგილებში – გროვდებოდა მომხდარი ფაქტით აღმწოთებული ადამიანთა ჯგუფები – ძირითადად ახალგაზრდობა და გამოხატავდნენ უკმაყოფილებას ჩადენილი ვანდალიზმის გამო.

თბილისში ზოგიერთი საწარმო, მათ შორის სამეცნიერო-საწარმოო გაერთიანება „ელვა“, თბილისის საწარმოო გაერთიანებები – „ჩარხმშენებელი“, „ბახტრიონი“, „ისანი“, „კამოლ-მაულის კომბინატი“, „გრეხილი ავეჯის კომბინატი“ და მთელი რიგი სხვა საწარმოები არ მუშაობდნენ. შეწყდა მეცადინეობა თბილისის მეტწილ უმაღლეს სასწავლებლებსა და ზოგიერთ საშუალო სკოლაში.

ოფიციალური ცნობების მიუხედავად, რომ 16 კაცი დაიღუპა ვრცელდებოდა სხვადასხვა ხმები ასობით ადამიანის დაღუპვის შესახებ, რაც კიდევ უფრო ამძიმებდა მდგომარეობას. გრძელდებოდა მჯდომარე გაფიცვები სამხატვრო აკადემიასთან.

⁵¹⁸ „სოფლის ცხოვრება“, 1989, 20 მაისი.

⁵¹⁹ „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 2 ივნისი.

აღნიშნული ვითარების გამო საზოგადოებრივი ტრანსპორტის მრავალი მძღოლი სამუშაოზე არ ცხადდებოდა, რის შედეგადაც მოიშალა მიწისზედა ტრანსპორტის გრაფიკით მუშაობა. როგორც ჩანს, ამას მოითხოვდნენ არაფორმალური ჯგუფები. მათი აზრით, საქალაქო ტრანსპორტის მუშაობის პარალელუბა ხელისუფლებისადმი პროტესტს გამოხატავდა. მცირე რაოდენობით ხაზზე გამოსულ სამგზავრო ტრანსპორტის მოძრაობას წინ აღუდგნენ მოპიკეტეები. ისინი უნომრო მანქანებით დაქროდნენ ქალაქის ქუჩებში და ტრანსპორტის მძღოლებს მანქანის ფარებსა და მინებს უმტკრევდნენ. მგზავრები ჩამოჰყავდათ ავტობუსებიდან და აიძულებდნენ ფეხით ეელოთ. იყო მანქანების დაწვის მუქარაც, თუ მათ მოთხოვნებს არ დაემორჩილებოდნენ.

რესპუბლიკის ეაჭრობის სამინისტრომ, თბილისში ვითარების ნორმალიზაციამდე, 10 აპრილიდან შეწყვიტა ალკოჰოლიანი სასმელების რეალიზაცია საცალო ეაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების ყველა ობიექტში.

საქართველოს მთელ რიგ ქალაქებში: ქუთაისში, ყვარელში, სამტრედიიაში, ახალგორში, სოხუმში, გაგრამი, რუსთავეში, ღუშეთში იმართებოდა საპროტესტო მიტინგები მომხდარი ტრაგედიის გამო. მხოლოდ ღუშეთში გამართულ მანიფესტაციაში 1500 კაცი მონაწილეობდა. გამოსვლებს ხელმძღვანელობდნენ როგორც თბილისიდან ჩამოსული, ასევე ადგილობრივი ეროვნული მოძრაობის ლიდერები.⁵²⁰

9 აპრილს ქალაქის ქუჩებში დადიოდნენ მანქანები შავი ლენტეხით და მუდმივად ჩართული სიგნალებით. ადამიანთა ჯგუფი ცდილობდა №1 საავადმყოფოდან სიონის საკათედრო ტაძარში გადაესვენებინათ მიცვალებულთა გვამები, მაგრამ სამხედროებმა გაფანტეს ეს ადამიანები. გავლილი მანქანიდან ესროლეს ქუჩაში გამვლელ მოქალაქეებს, დაიჭრა რამდენიმე კაცი, მათ შორის 13 წლის ბიჭი.

იმავე დღიდან სამხედრო შენაერთებმა და საბრძოლო მანქანებმა დაიკავეს ხიდეები, განლაგდნენ მნიშვნელოვანი ობიექტების სიახლოვეს. თბილისის თავზე დაფრინავდნენ კერტმფრენები,

⁵²⁰ „კომუნისტი“, 1989, 11 აპრილი.

ქუჩებში მოძრაობდნენ ტანკები და ჯავშნიანი მანქანები. პატრული მოქალაქეთა ავტომობილებიდან ხსნიდა შავ ლენტეხსა და სამგლოვიარო ნიშნებს.

მდგომარეობის სტაბილიზაციის შესამუშავებლად ჩამოვიდნენ პოლიტბიუროს წევრი ე. შევარდნაძე და სკკპ ცკ მდივანი გ. რაზუ-მოვსკი.

9 აპრილს 23 საათიდან თბილისში დაწესდა კომენდანტის საათი, ამ მიზნით ძალაში შევიდა მთელი რიგი სპეციალური ღონისძიებანი, რომლებიც არეგლამენტებდნენ ქალაქის, მოქალაქეთა ცხოვრებასა და საქმიანობას, სასწავლებლების, საწარმოებისა და საზოგადოებრივი დაწესებულებების მუშაობას.

23 საათიდან დილის 6 საათამდე მთელ ქალაქში წყდებოდა ქვეითების თავისუფალი სიარული. თბილისის სამხედრო კომენდანტად დაინიშნა პირსისხლიანი აქციის ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი გენერალ-პოლკოვნიკი ი. როდიონოვი. კომენდანტის საათი გაგრძელდა 1989 წლის 18 აპრილამდე.

11 აპრილს საქართველოში გლოვის ნიშნად ძირს იქნა დაშვებული სახელმწიფო აღმები. თითქმის ყველა ოჯახის აიენიდან გადმოფინეს შავი ღროშები. აივრძალა სანახაობანი, რესპუბლიკურმა გაზეთებმა გამოაქვეყნეს მკითხველთა წერილები, რაშიც გამოხატული იყო ღრმა მწუხარება მომხდარი უბედურების გამო.

კომენდანტის საათის შემოღებიდან ორი საათის შემდეგ პატრულმა მოკლა უდანაშაულო კაცი – გია ქარსელაძე. როგორც სამხედრო პატრული ამტკიცებდა, მანქანაში მსხდომ ახალგაზრდებს თითქოს წინააღმდეგობა გაეწიათ და გაქცეულიყვნენ, არადა ახალგაზრდას ტყვია შუბლში ჰქონდა მოხვედრილი. მოგვიანებით დაზუსტდა გია ქარსელაძის მკვლელის – კაპიტან ლოხინის ვინაობა. როგორც ვხედავთ, ჯარისკაცებმა დაუსჯელობის იმედით ქართველებზე ნადირობა გამართეს.

14 აპრილს გამართულმა საქართველოს კომპარტიის ცკ პლენუმმა დააკმაყოფილა ჯ. პატიაშვილის თხოვნა გადადგომის შესახებ. ასევე გადადგნენ რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე ო. ჩერქეზია და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე ზ. ჩხეიძე.

პლენუმმა საქართველოს კომპარტიის ცკ პირველ მდივნად აირჩია გ. გუმბარიძე, რომელიც ადრე მუშაობდა საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად, ხოლო ბოლო დროს – საქართველოს სსრ სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარედ.

15 აპრილს ათასობით თბილისელმა გააცილა უკანასკნელ გზაზე ტრაგიკული ამბების დროს დაღუპულნი. დაკრძალვის ცერემონიები გაიმართა ვაკის, საბურთალოს, კუკიის, მუხათგვერდის, დიღმის, თბილისის ზღვისა და ავლაბრის სასაფლაოებზე. დაკრძალვის დროს მოეწყო სამგლოვიარო მიტინგები.

ტრაგედიის შემდეგ პირველსავე დღეებში რესპუბლიკის ჯანდაცვის საავადმყოფოებში რეგისტრირებული იყო ადამიანების მოწამელის 66 შემთხვევა, ბასრი და ბლაგვი საგნებით მიყენებული ჭრილობები – 24, თავის ტრავმებით – 67, მოტეხილობებით – 11, ტყვიით დაჭრილები – 3 კაცი.⁵²¹

საერთოდ 9 და 10 აპრილს სამკურნალო დაწესებულებებს დასახმარებლად მიმართა 250-ზე მეტმა მოქალაქემ, მათგან 150 კაცი გადაყვანილ იქნა სასწრაფო დახმარების ავტომანქანებით. საავადმყოფოებში კოსპიტალიზებული იყო 157 ავადმყოფი (ძირითადად ახალგაზრდები). უკვე 11 აპრილს ქალაქის პირველ, მეშვიდე, მერვე საავადმყოფოებში, რესპუბლიკურ ცენტრალურ კლინიკურ საავადმყოფოში, ტრავმატოლოგიის, ქირურგიის, ნეფროლოგიისა და ექიმთა დახელოვნების ინსტიტუტის კლინიკებში იმყოფებოდა 149 დაშავებული ადამიანი.

მიტინგის დაშლის დროს დაღუპული 14 ქალისა და 2 მამაკაცის გარდა, მსხვერპლთა რაოდენობა იზრდებოდა. ამას ხელს უწყობდა კომენდანტის საათის დროს სამხედრო პატრულებთან მომხდარი კონფლიქტები.⁵²²

მოწამლულთაგან იზრდებოდა დაღუპულთა სია. 13 აპრილს საავადმყოფოში გარდაიცვალა თელავის რაიონის სოფ. აყურის მკვიდრი შალვა იაკობის ძე ქვასროლიაშვილი.

⁵²¹ „კომუნისტი“, 1989, 19 აპრილი.

⁵²² იქვე, 11 აპრილი.

ჩვენს ექიმებს, ეჭვი ქიმიური ნივთიერების გამოყენების შესახებ, 9 აპრილსავე გაუჩნდათ. მხოლოდ 13 აპრილს ოფიციალურად დაასახელეს გამოყენებული ქიმიური ნივთიერება – აცეტოფენონი, მაგრამ ვინაიდან კლინიკა არ ემთხვეოდა, გაჩნდა ეჭვი, რომ იყო კიდევ ერთი ქიმიური ნივთიერება. 14 აპრილს საქართველოს ჯანდაცვის მინისტრმა პირველად აუწყა მსმენელებს, რომ თბილისში გამოიყენეს მომწამვლელი ქიმიური ნივთიერებები. პირველმა ინფორმაციამ ქიმიურ საშუალებათა გამოყენების შესახებ „პრაედაში“ 19 აპრილს გააღწია.

ძლიერ მოქმედი მომწამვლავი ნივთიერებების გამოყენების ფაქტს სამხედროები 24 დღის განმავლობაში უარყოფდნენ და აღიარეს მხოლოდ 1989 წლის 3 მაისს.⁵²³ 4 მაისს კი ოფიციალურად დაასახელეს საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს კომისიის სხდომაზე.

დადგინდა, რომ სამხედროებმა გამოიყენეს მრავალი სახეობის „ჩერიომუხა“, რომლის შემადგენლობაში ძირითადად შედის ცრემლმდენი მომწამვლავი ნივთიერება – ქლორა ცეტოფენონი (ქაფი). აგრეთვე გამოყენებული იყო მეორე ძლიერი გამაღიზიანებელი ნივთიერება „სი-ეს“-ი. მას ღიდი რაოდენობით იყენებდა აშშ ვიეტნამში.

„სი-ეს“-ის მოქმედება ორგანიზმზე იმდენად სერიოზულ გართულებებს იწვევს, რომ აშშ იძულებული გახდა მოეხსნა იგი შეიარაღებიდან. ფაქტია, რომ საბჭოთა სამხედრო ნაწილებმა „სი-ეს“-ი მაშინდელ ვითარებაში თავისი ხალხის წინააღმდეგ გამოიყენეს.

ამდენად, საბჭოთა ჯარების მიერ რესპუბლიკის მშვიდობიანი მოსახლეობის მიმართ განხორციელებული იყო ყოველად გაუმართლებელი ბარბაროსული აქცია ქიმიური მომწამვლელი ნივთიერებების გამოყენებით.

აყადემიკოსმა ა. სახაროვმა აშშ მაშინდელ ელჩს საბჭოთა კავშირში – მეტლოკს სთხოვა „სი-ეს“-ის ნივთიერებით მოწამლულთა მკურნალობაში დახმარებოდნენ საქართველოს.

სამხედროები ხშირად აღნიშნავდნენ, რომ გაზი თუ გამოვიყე-

⁵²³ „ქართული ფილმი“, 1989, 10 მაისი.

ნეთ, რატომ ჯარისკაცები არ მოიწამლნენო? მათი აზრით, მაშინ აირწინალი უნდა ჰქონოდათ სამხედროებს. ბუნებრივია, ისინი ფალსიფიცირებულ ინფორმაციას გვაწვდიდნენ. როდესაც ვლას-რაკობთ გაზებისა და აირწინალების შესახებ, არ უნდა დაგეგვიწყდეს, რომ ჯგუფ B-ს გაზის „ზარიას“ ხმარებისას თავდაცვის ძირითადი საშუალება არის სპეციალური აბები, რომლებიც ინდივიდუალური თავდაცვის აფთიაქში ინახება და რომელსაც გაზის ხმარებამდე ერთი საათით ადრე ღებულობენ. ასე რომ, აქ აირწინალების აუცი-ლებლობა არ ყოფილა.

სავარაუდოა, რომ ჯარისკაცებს, რომლებმაც გამოიყენეს ქიმიური იარაღი, თვითონ ჰქონდათ ანტიდოტი. ისინი იმასაც ამტკიცებდნენ, რომ გამოყენებული გაზი ხანმოკლე მოქმედების იყო. სინამდვილეში კი პირველ საშუალო სკოლაში ტრაგედიიდან მეთორმეტე დღეს მოიწამლნენ სარდაფში ჩასული გოგონები. ანალოგიური ფაქტები განმეორდა თეატრალურ ინსტიტუტში.

სამხედროებმა თავის გასამართლებლად აღნიშნეს, რომ ნიჩაბი მედესანტის ჩვეულებრივ აღჭურვილობას წარმოადგენდა. ეს მართალია, მაგრამ პარამუტიც ხომ მედესანტის აღჭურვილობის შემადგენელი ნაწილია. მაშ, რატომ არ ჰქონდათ მთავრობის სახლის წინ პარამუტები? რა თქმა უნდა, პარამუტი არ იყო საჭი-რო. საინტერესოა, რისთვის წამოიღეს ნიჩბები? ასფალტზე ხომ არ უნდა ეთხარათ სანგრები? ცნობილია, რომ ღებულების მიხედ-ვით, ნიჩაბი ითვლება ცივ იარაღად, როგორც ყველა იარაღზე, ნიჩაბზეც ამოკვეთილია სარეგისტრაციო ნიშანი.⁵²⁴

9 აპრილს დატრიალებული ტრაგედიის შემდეგ შეიქმნა საქველმოქმედო საზოგადოება, რომელსაც ეწოდა „9 აპრილის საზოგადოება“. ბანკში ოფიციალურად გაიხსნა საზოგადოების ანგა-რიში, შემოსული თანხა უნდა მოხმარებოდა 9 აპრილს დაღუპულთა ხსოვნის უკვდავყოფას. საზოგადოების წევრებს ჰქონდათ მოსაზრე-ბა: ვაკეში, ძველი სტუდენტალაქის მიმდებარე ტერიტორიაზე, 9 აპ-რილს დაღუპულთა ხსოვნის უკვდავსაყოფად აეგოთ ტაძარი სახელით „მოწამეთა“. საზოგადოებას უკვე იმ დროს დაუგროვდა გარკვეული თანხა, რაც საკმარისი იყო ტაძრის საფუძვლის

⁵²⁴ „სახალხო განათლება“, 1989, 13 სექტემბერი

ჩასაყრელად.

9 აპრილის ტრაგედიიდან ორმოცი დღის თავზე, 19 მაისს, ხუთი წუთით შეჩერდა საქართველოს „მაჯისცემა“. ათასობით ადამიანი მოვიდა მთავრობის სახლთან და ყვავილებით შეამკეს მსხვერპლთა ხსოვნის ადგილი. მთელი დღის განმავლობაში სიონის საკათედრო ტაძარში წირავდნენ განსვენებულთა ხსოვნის უკედავსაყოფად. ქართველთა გვერდით სომხეთიდან, ლიტივიდან, ლატვიიდან, ესტონეთიდან ჩამოსული მეგობრებიც იდგნენ. თანაგრძნობისა და დახმარების ხელი გამოუწოდეს დაზარალებულებს წითელი ჯვრის საერთაშორისო ლიგის წარმომადგენლებმა – ექიმებმა: საფრანგეთიდან, გერმანიიდან, აშშ-დან. მოგვიანებით თბილისში ჩამოვიდა ცნობილი დედა ტერეზა.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ტრაგიკულ აქციას უთუოდ ჰქონდა თავისი პოზიტიური მხარე, თუკი შეიძლება კოლექტიური მკვლელობის აქტმა რაიმე დადებითი მოგვცეს. ცხრა აპრილმა დაამსხვრია და გააცამტვერა ყველა ჩვენი პოლიტიკური და ეროვნული ილუზია. მან პოლიტიკური და ეროვნული რომანტიზმიდან ერი სასტიკ, მაგრამ ობიექტურ რეალობაში გადაიყვანა, ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლა ისე მტკივნეული იყო, როგორც არასდროს.⁵²⁵

ოფიციალურ წრეებსა და დოკუმენტებში ტრაგედიის მიზეზად არაფორმალურობა და მათ ლიდერებს ასახელებდნენ. მაგრამ, როგორ შეეძლო ექვსიოდე პიროვნებას დიდძალი მასის აყოლიება, თუ შესაბამისი გამოძახილისათვის საფუძველი არ იარსებებდა ხალხის ფართო მასებში.

ათწლეულების მანძილზე ქართველების ეროვნული გრძნობები, განსაკუთრებით სიამაყისა, დათრგუნული იყო. მათი გამოვლინება სალანძღავი მნიშვნელობით აღიქმებოდა თვით რესპუბლიკის მმართველი ზედაფენების მხრიდან. ამას ემატებოდა ცხოვრების მატერიალური სიძნელეები, სოციალური უსამართლობა. ზედაფენების უსულგულობა და კორუფციონიზმი. 1985 წლიდან თითქოს ისახებოდა ვითარების გამოსწორების პერსპექტივები. როგორც კი

⁵²⁵ ა. გოგელია, „ჩატეხილი ხიდის“ პრობლემა, „თბილისი“, 1989, 26 აპრილი.

იგრძნო ხალხმა ოდნავ „მარყუქების მოშვება“, თავისი ნაფიქრ-ნაოცნებარი გადმოაფრქვია. მაგრამ ამ მომენტისთვის ბევრი რამ ვერ იქნა გათვალისწინებული.

თბილისური ტრაგედია ერთეული შემთხვევა არ იყო. ანგარიშ-სწორების ამგვარი მეთოდები პირველად მოსკოვში გამოიყენეს 1988 წლის 21 აგვისტოს, როცა „სპეციალური დანიშნულების“ ძალებმა მხეცურად დაარბიეს ადამიანები, რომლებსაც მხოლოდ მშვიდობიანი მიტინგის გამართვა სურდათ. იგივე განმეორდა ალაპაევსკში. მხეცობა გაგრძელდა ზვარტნოცში, სადაც აერო-პორტში ასახიჩრებდნენ უდანაშაულო მგზავრებს. გაგრძელდა მინსკში, სადაც ხალხმა მოისურვა პატივი მიეგო სტალინის ძმის რეპრესიების მსხვერპლთათვის.

პროცესი, რომელიც მაშინ საბჭოთა კავშირში მიმდინარეობდა, ადრე თუ გვიან დამთავრდებოდა ერთი შედეგით – საბჭოეთის ხალხების სრული თავისუფლებით. აღორძინებულ ეროვნულ მოძრაობას ვერავითარი ძალა ვეღარ შეაჩერებდა. ეს დასტურდებოდა ბალტიისპირეთში, მოლდავეთში, ამიერკავკასიასა და თვითონ რუსეთში მიმდინარე მოვლენებით. ასეთივე სიმპტომებს ჰქონდა ადგილი შუა აზიაში, უკრაინაში, ბელორუსიაში.

თბილისში მშვიდობიანი მიტინგის გაჟღერა მარტო ჩვენს დასაშინებლად არ მომხდარა, მას უფრო დიდი მიზანი ჰქონდა: ეს იყო ცდა, სამხედრო დიქტატურის დამყარებისა მთელი კავშირის მასშტაბით. თუ ეს ცდა თბილისში გაამართლებდა, მას გაიმეორებდნენ სხვაგანაც. მაგრამ ზრიცა არ გასჭრა. ქართველი ხალხი არ შეშინდა. არ დახარა მორჩილად თავი. ჩვენი გოგო-ბიჭებისა და ხანდაზმული მანდილოსნების სისხლმა მომავალი თავისუფლება გადაარჩინა. და არა მარტო ჩვენთვის, არამედ საბჭოთა კავშირის სხვა ხალხებისთვისაც.

აბსოლუტურად დამახინჯებული, შერყვნილი წარმოდგენა უნდა გქონდეს ეროვნულ ცნობიერებაზე, რომ მიმართო ისეთ ზომას, როგორიც არის ტანკებითა და ქვეითი ჯარის საომარი მანქანებით „გასეირნება“ ღელაქალაქის მთავარ ქუჩაზე. ადამიანები გზაზე უწყებოდნენ მათ, იმიტომ, რომ მათ გენებში უკვე აღარ იყო წარსული წლების რეპრესიებით დათესილი შიში. მძვინვარება უფრო

ძლიერი აღმოჩნდა, რადგან ადამიანები, რომლებიც გარდაქმნას ენდნენ, დარწმუნდნენ: 1989 წელს მათ წინააღმდეგ იმავე მეთოდებით მოქმედებდნენ, რომლებიც მათი მამების წინააღმდეგ გამოიყენეს 1956-ში.

გ) მოვლენების პოლიტიკური შეფასებისათვის

უსასრულო მოლოდინის შემდეგ, შეიძლება მრავალი შეცდომა დაემართოს არა მხოლოდ პიროვნებებს, არამედ მთელ ხალხსაც. ხალხს შეიძლება ისე აერიოს თავგზა და ის მოეჩვენოს, რაც არ არსებობს. გმირად და წინამძღოლად ის იწამოს, ვინც საამისოდ არ გამოდგება. იმას ენდოს, ვინც მოატყუებს და უფსკრულში გადაჩეხავს. როცა არსებობს სურვილი, ნატვრა, მოლოდინი გმირისა და წმინდანისა, ნამდვილი კი არ ჩანს, მის ადგილს ცრუგმირი და ცრუწმინდანი იკაეებს. თან სრულიად დასაშვებია, რომ ეს ცრუგმირი და ცრუწმინდანი სულაც არ იყოს თაღლითი, ცრუპენტელა. ყალთაბანდი, შეგნებულად ავისმოქმედი, არამედ იყოს უბრალო, გონებასუსტი, მალემრწმენი კაცი. ის პიროვნება იყოს, ვინც გონების სიღუხჭირის გამო იოლად იჯერებს, რომ მასაც შეუძლია დიდი მისიის შესრულება. ასეთ ადამიანებს, ნებსით თუ უნებლიეთ, დიდი უბედურება მოაქვთ.⁵²⁶

9 აპრილი ყველას შეცდომა იყო – არაფორმალების, რესპუბლიკისა და საკავშირო ხელმძღვანელობის, სამხედრო უწყებების...

ქართველმა ახალგაზრდობამ ბევრი კარგი თვისება გამოიჩინა. რასაც საზოგადოება ხშირად აღნიშნავდა. მაგრამ, ისიც უნდა ითქვას, საზოგადოებამ ძალზე გააზვიადა ახალგაზრდობის ინტელექტუალური პოტენციალი. ამ უკანასკნელმაც ადვილად ირწმუნა მის მიმართ გამოთქმული აღმატებული შეფასებანი. ქართველთა სანუკვარი ეროვნული იდეალის აღსრულება ჩვენს ახალგაზრდობას დღეებისა და თვეების საქმედ მოეჩვენა. ეს დიდი შეცდომა იყო, მაგრამ საკითხის მთელი სიგრძე-სიგანით გაცნობიერება ჩვენმა ახალგაზრდობამ, სამწუხაროდ, ვერ შეძლო. ამისათვის მათ არც აზროვნების სიღრმე ეყოთ და არც ცხოვრებისეული გამოცდილება.

⁵²⁶ ა. ბაქრაძე, კინო-თეატრი. თბ., 1989, გვ. 221.

თავი იჩინა ქართველების ეროვნული ხასიათის ნიშან-თვისებებ-
მაც: ამბიციურობამ, ანარქიულობამ, ილუზიებით აღვილად გატა-
ცებამ და სხვ.⁵²⁷

მთავრობის სახლის წინ გამოფენილი ანტისაბჭოური პლაკატე-
ბი უმაღლეს ავტორთა გულუბრყვილობას ადასტურებდნენ, ვიდრე მათი
პოზიციის სიმტკიცესა და სიმძლიერეს.

მიტინგებზე, საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნის
ლოზუნგების ფონზე, თითქმის ყოველდღე გაისმოდა ქართული
ხალხური სიმღერები. ჩვენ გვაგიწყებოდა ყველაზე მნიშვნელო-
ვანი, რომ „დამოუკიდებლობა და თავისუფლება ტაშფანდურით კი
არა – ერთსულოვნებით, მოთმინებით, გონიერებითა და ტანჯვით
მოიპოვება“.⁵²⁸

ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ საქართველოს მაშინდელი
ხელისუფლება არ გადადგებოდა და ჭეშმარიტად ეროვნული მთავ-
რობა ვერ შეიქმნებოდა. ასეთ რამეს მოსკოვი არ დაუშვებდა. ეს
მაშინ ანბანური ჭეშმარიტება იყო. საქართველო 1989 წელს
დამოუკიდებლობას ვერ მიიღებდა. ეს პროცესი ახლო მომავლის
საქმე იყო. სიტუაცია ქვეყანაში „მოკავშირე“ რესპუბლიკების
სასურველად ისედაც მიმდინარეობდა. ამ პროცესის „ქვევიდან“,
ხელოვნურად დაჩქარებას მძიმე შედეგები რომ მოჰყვებოდა უნდა
სცოდნოდათ პოლიტიკოსობის პრეტენზიით გამოსულ ლიდერებს.

განა შეიძლება, თან აბსოლუტური სიბოროტის სათავედ
აცხადებდე ხელისუფლებას, გაიძახოდე, რომ იგი ყველაფრის
ჩამდენი, ყველაფრის მკადრებელია და თან ამ ხელისუფლებისაგან
გამოგზავნილ ჯარს წინ უიარაღო ადამიანს უყენებდე?! ეს ხომ
იგივეა, რომ მურვან ყრუს, ბულა თურქს ან თემურ ლენგს დაუყენო
წინ შეუიარაღებელი ადამიანები და თან უკიდურესად მწვავე,
აშკარად სალანძღავი ლოზუნგებით აღიზიანო ძალით ათასჯერ
აღმატებული და ზნეობით, ცივილიზებულობით სრულიად
დაუმძიმებელი მომხვედური!

არაფორმალთა ლიდერებს სშირად უყვარდათ მაჰათმა განდის

⁵²⁷ გ. ყორანაშვილი, სევდიანი ფიქრები მოვლენების კვალდაკვალ,
„თბილისი“, 1989, 14 აპრილი.

⁵²⁸ ა. კალაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.

სახელის ხსენება, მაგრამ განდი გრანდიოზული აქციებით უპირის-პირდებოდა ცივილიზებულ ინგლისს და არა ლიგაჩოვის, პუგოს, კრიუჩკოვის, როდიონოვის მსგავს კაციჭამიებს. ამასთან, განდი უაღრესად ტაქტიანად, დიპლომატიურად მოქმედებდა, მას არასოდეს ერთი ძვირი სიტყვაც კი არ უთქვამს ინგლისელ ხალხზე, მის კულტურაზე. პირიქით, იგი ინგლისელთა ინტერესებისათვის ბრძოლასაც თავის ვალად აცხადებდა.

არაფორმალთა ლიდერების მოქმედებიდან კი იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ისინი შეგნებულად ამწვავებდნენ სიტუაციას, ცდილობდნენ სამხედრო ფორმიანი მხეცის გაღიზიანებას რუსოფობული ლოზუნგებით. ამიტომაც იყო, რომ აპრილის აქციის ორგანიზატორთა მოქმედება დასავლეთში ძირითადად შეფასდა არა როგორც ეროვნულ-პოლიტიკური იდეალებისათვის ბრძოლა, არამედ როგორც დიდი სკანდალის მოხდენის სურვილი თვითრეკლამის მიზნით.

საერთოდ, 1988 წლის ნოემბრის აქციის გამეორებას დაემსგავსა მდგომარეობა აპრილის დასაწყისში. მიტინგი, რომელიც მთელი კვირა გრძელდებოდა, ბუნებრივია, ეს მიტინგი არ იყო. გამოსვლების ასეთი ფორმა ალბათ მაქსიმუმ ოთხი საათი შეიძლება ყოფილიყო. ზოგიერთებს ეგონათ, რომ რაც დიდხანს იშიმშილებდნენ რევზ მიშველადის მოსწრებული გამოთქმით - მოსკოვი იფიქრებდა, „ძალიან ნდომებიანთ თავისუფლება და მიეცეთ ამ საწყლებსო“. არც სისტემატური შიმშილობის გამოცხადება იყო პოლიტიკური კულტურის მაღალი დონის გამოხატულება.

რა თქმა უნდა, სანუკვარი მიზნის მისაღწევად საჭირო იყო მოქნილი პოლიტიკა და არა ისტერიული ბრძოლა შიმველი ხელბით. „ბოროტების იმპერია“ ჩანდა, რომ ინგრეოდა და საჭირო იყო მის ნანგრევებში არ მოვყოლილიყავით. კონსერვატული ძალები განწირულის შენარჩუნებას ესწრაფოდნენ და სწორედ ამიტომ საჭირო იყო სიფრთხილის გამოჩენა.

ამავე დროს მოხდა სამწუხარო ფაქტი: ჩვენში ფეხი გაიდგა სარწმუნოების ფოლკლორულმა და ზედაპირულმა ცოდნამ. დაიწყო პროფანაცია გამოთქმისა „ჩვენთან არს ღმერთი!“ იგი გადაიქცა სამიტინგო ლოზუნგად. თანაც ფუჭ და ყალბ სიტყვებად.

შესაძლებელია, თქმულიდან ყოველივე ათეისტური და ტოტალიტარული სახელმწიფოს მსხვერვეის ლოგიკური შედეგი იყო, მაგრამ ეს სხვა საკითხია.⁵²⁹

ახლა მოვლენების მეორე მხარესაც შევხვით. მათ ვინც გარეჯის პოლიგონის მოსპობას გეპირდებოდა, უფრო საშინელი პოლიგონი მთავრობის სასახლის წინ გაგვიმართეს, სადაც საქვეყნოდ დაგმობილი იარაღის ეფექტურობა ჩვენს უდანაშაულო შვილებსა და შვილიშვილებზე გამოსცადეს.

მრავალდღიანი მიტინგის ყველაზე მთავარი ღოზუნგი იყო საქართველოს რესპუბლიკის გამოყოფა სსრკ შემადგენლობიდან, რაც კონსტიტუციის დარღვევას არ ითვალისწინებდა. ცნობილია, რომ სსრკ კონსტიტუციის 72-ე მუხლი ამის უფლებას იძლეოდა. მეორე ნაწილი ფიქრობდა, რომ საქართველომ 1918 წლის 26 მაისს უკვე მიიღო დამოუკიდებლობა, მან თავის ღრობე გააყეთა არჩევანი და თვითგამოსარყვევი აღარაფერი სჭირდა. ამიტომ ეს მშვიდობიანი მიტინგი ძირითადად იყო სწორი და 9 აპრილის სისხლისღვრა საზოგადოებამ საესებით სამართლიანად აღიქვა, როგორც ცენტრში მოქმედი გარკვეული რეაქციული ძალების ნამოქმედარი. შესაძლოა, გაფიცულთა ზოგიერთი ღოზუნგი ნაადრევი და ნაჩქარევი იყო, ხოლო ზოგიერთი ხელისუფლებისათვის აშკარად მიუღებელი, მაგრამ რაღა იყო ე.წ. გარდაქმნა, საჯაროობა, შეხედულებათა პლურალიზმი. თუკი ამ განსხვავებულ თვალსაზრისს, თუნდაც მცდარს, მიუღებელს, ისევ და ისევ შეიარაღებულ ძალებს დავუპირისპირებდით და სისხლში ჩავახშობდით?!

9 აპრილის ბართლომეს ღამემ ჩვენ ბევრი რამ გვასწავლა. არა მარტო ის დავინახეთ, თუ ვისთან გექონდა საქმე, არამედ ისიც, თუ რა გიგანტური საშინელებისაგან უნდა გავთავისუფლებულიყავით! რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას არ აღმოაჩნდა უნარი სათანადო დონეზე ყოფილიყო ესოდენ ახალი და რთული გარდაქმნა-დემოკრატიზაციის პროცესში, რის გამოც ხალხი, უწინარესად ახალგაზრდობა, იძულებული გახდა ქუჩაში გამოსულიყო. მოულოდნელი ვითარებით დაბნეულმა რესპუბლიკის პარტიულმა ელიტამ, საკავშირო მრჩევლების მხარდაჭერით, თავის გადასარჩენად მიმართა

⁵²⁹ ნ. პაპუაშვილი, რელიგიის ისტორია, თბ., 1996, გვ. 7.

დაშოშმინების სტალინურ მეთოდს – ძალას. ამავე მიზნით რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ შეცდომაში შეიყვანა უმაღლესი სახელმწიფო ინსტანციები, თითქოს საქართველოში მზადდებოდა ხელისუფლების დამხობა. ღებინფორმირებულმა საკავშირო ინსტანციებმა, ესოდენ „საშიში მდგომარეობის ლიკვიდაციისათვის, არაოფიციალურად ნება დართეს სამხედრო უწყებებს, ემოქმედათ თავიანთი შეხედულებით.

საგულისხმოა, რომ 6 აპრილიდან თბილისში იმყოფებოდა სსრ კავშირის თავდაცვის მინისტრის პირველი მოადგილე – არმიის გენერალი კოჩეტოვი. ამდენად, საკავშირო სამინისტრომ ყველაფერი იცოდა იმის თაობაზე, რაც თბილისში მზადდებოდა. უფრო მეტიც, კოჩეტოვი თბილისში ყოფნისას მონაწილეობდა ამ საკითხზე გამართულ ყველა სხდომაზე და თათბირზე. აგრეთვე მოქმედების კონკრეტული სქემისა და გეგმის შემუშავებასა და დამტკიცებაში.

საქართველოდან შიფროგრამებს ცკ-ს მდივანი ჩებრიკოვი იღებდა. საკვანძო მომენტია 7 აპრილის შიფროგრამა წინადადებით, გამოეყენებინათ არმიისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს დამატებითი ძალები და თბილისში შემოეღოთ კომენდანტის საათი. ამ შიფროგრამის ტექსტი ჩებრიკოვმა გაუგზავნა თანამდებობის პირთა გარკვეულ წრეს. მათ შორის თავდაცვისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების ხელმძღვანელებს. მექანიზმი ბრუნვას უმატებდა. როგორც ჩანს, მოსკოვიდან თბილისში საპასუხო შიფროგრამა არ გაგზავნილა. ეტყობა, მიღებული გადაწყვეტილებების ერთადერთი წერილობითი საბუთია 7 აპრილის დირექტივა ჯარების თბილისში გაგზავნაზე, რომელიც გენერალურმა შტაბმა მიიღო სკკპ ცკ-დან თბილისის შიფროგრამის გადაცემის შემდეგ.

არსებობს ასეთი დოკუმენტიც, კერძოდ, 7 აპრილს გენერალური შტაბის უფროსის – არმიის გენერალ მ. მოისეევის ხელმოწერილი ბრძანება – თბილისში შექმნილი მდგომარეობის გამო დამატებითი საჯარისო ნაწილების გადმოსროლის შესახებ.

ჯარების შემოყვანა თბილისში გაცილებით ადრე დაიწყო, ვიდრე ჯ. პატიაშვილის ოფიციალური შიფროგრამა გაიგზავნებოდა მოსკოვში – ეს მოხდა 7 აპრილის საღამოს 21 საათზე. ე. ლიგაჩოვის თავმჯდომარეობით პოლიტბიუროს სხდომა კი შესდგა 7 აპრილის

დილით და რამდენიმე საათში გაიცა ბრძანება რეგულარული და შინაგან საქმეთა ჯარების ნაწილების თბილისში გადმოსროლის შესახებ. ამდენად, საკავშირო დეპუტატთა ყრილობაზე ა. ლუკიანოვის ინფორმაცია, თითქოს ჯარები შეეყვანილ იქნა თბილისში ჯ. პატიაშვილის თხოვნით, იურიდიული თვალსაზრისით არ შეესაბამება სინამდვილეს.⁵³⁰ ეს, რა თქმა უნდა, არ ხსნის საქართველოს ხელმძღვანელთა პასუხისმგებლობის საკითხს, მაგრამ ახლა უკვე გარკვეულია, თუ ვინ არის მათთან ერთად პასუხისმგებელი თბილისში ჯარების გადმოსროლაში და მათ მიერ ხალხის დარბევის მოწყობაში.

8 აპრილს ჯ. პატიაშვილს ტელეფონით ესაუბრნენ მ. გორბაჩოვი და ე. შევარდნაძე, რომლებიც წინა დღეს დაბრუნდნენ დიდი ბრიტანეთიდან. მათ წინადადება მისცეს პატიაშვილს, რომ თბილისში გადმოფრინდებოდნენ შევარდნაძე და რაზუმოვსკი. პატიაშვილმა უპასუხა, რომ ამას ვითარება არ მოითხოვდა. თითქოს ამის დასტურად, 8 აპრილს საღამოს თბილისიდან მოსკოვში მიიღეს შიფროგრამა, რომ არავითარი დამატებითი ღონისძიებები საჭირო არ იყო.⁵³¹ ამ დროს კი ტრაგიკული ოპერაციის ხელმძღვანელად სსრკ თავდაცვის მინისტრმა იაშოვმა „ტელეფონის ზარით“ როდინოვი დანიშნა. ამიტომაც იყო, რომ გენერალს არ აღმოაჩნდა არც ერთი წერილობითი დოკუმენტი, რომელიც მისცემდა რაიმე მითითებას – ნებართვას, ბრძანებას – მოცემულ აქციასთან დაკავშირებით. თანაც, ეს ზომ არ იყო რიგითი აქცია. ბუნებრივია, ჩვენ არ გვქონდა საქმე დემონსტრაციის ჩვეულებრივ, „პოლიტიკურ“ გარეკვასთან. ოპერაციის სამხედრო-დამსჯელმა ხასიათმა განსაზღვრა მისი ფართო პოლიტიკური საერთაშორისო რეზონანსი.⁵³²

სისხლიანი 9 აპრილის მომზადებაში დიდი წვლილი შეიტანეს აქციამდე ცოტა ხნით ადრე ჩამოსულმა სკკპ ცკ-ის პასუხისმგებელ მუშაკთა დიდმა ჯგუფმა. მათ შორის იყვნენ სელივანოვი, ლობკო, ბაკლანოვი, ბუიანოვი, მიხაილოვი და სხვა. მათთან ერთად იმყოფებოდნენ ცენტრალური პრესის, სამხედროების, შინაგან საქმეთა

⁵³⁰ „Заря Востока“, 1990, 10 თებერვალი.

⁵³¹ „Московские новости“, 1989, №37.

⁵³² ი. გოტირიძე, სიმართლის კვლადკვალ, თბ., 1990, გვ. 11.

სამინისტროს, პროკურატურის თანამშრომლები. თითქმის ისინი საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის მეორე მდივნის ბ. ნიკოლსკის გარშემო იყვნენ შემოკრებილნი. ეს არ იყო არც უბრალო ძალა და არც შემთხვევით მოვლენილი სწორედ იმ პერიოდში. მრავალი მაგალითია იმისა, თუ რა პრაქტიკულ ზემოქმედებას ახდენდნენ ისინი საქართველოს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობაზე, სახელდობრ – პირველ მდივანზეც. საგულისხმოა, რომ 9 აპრილის ღვინ-ფორმაციული დეპეშა მოსკოვში სელივანოვმა, ნიკოლსკიმ და ლობკომ შეადგინეს.⁵³³

გაოცებას იწვევს შეირადებული ძალებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს იმ ქვედანაყოფების ჩამონათვალი, რომლებიც მშვიდობიანი მიტინგის დარბევაში მონაწილეობდნენ: მოტომსროლელები, ქვეითები, საპაერო ღესანტი, შინაგანი ჯარები, საგანგებო დანიშნულების ქვედანაყოფები, ტანკები, ჯავშნოსანი მანქანები, რომ აღარაფერი ვთქვათ ცეცხლმსროლელ, ქიმიურ იარაღსა და მესანგრეთა ხელბარებზე. თითქოს ბერლინის ასაღებად ემზადებოდნენ! გორკიდან გადმოისროლეს სამხედრო კურსანტები, ბაქოდან – ძერჟინსკის სახელობის დივიზიის მეომრები, ამავე ნაწილების მეთაურები ჩამოფრინდნენ მოსკოვიდან, ჩამოვიდნენ ქვედანაყოფები ვორონეჟიდან, პერმიდან. და ეს ყველაფერი განხორციელდა ყოველგვარი დოკუმენტაციის გარეშე.

სამხედრო უწყებებმა, რომლებმაც ეს აქცია ჩაიფიქრეს, იცოდნენ, რომ ხელისუფლებას არ ემუქრება დამხობის საფრთხე, მაგრამ ისეთი ვარაუდით შეადგინეს, რომ სიტუაცია სწორედ ასე წარმოესახათ.

მიტინგის აღკვეთის გადაწყვეტილება 1989 წლის 9 აპრილს 4 საათზე განხორციელდა. ოპერაციას ხელმძღვანელობდა გენერალ-პოლკოვნიკი – ი. როდიონოვი. მას ექვემდებარებოდა ყველა სახეობის საჯარისო ფორმირება ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდლის პირველი მოადგილის ი. კუზნეცოვისა და შინაგანი ჯარების ოპერატიული სამმართველოს უფროსის ი. ფეიშოვის მეთაურობით. საქართველოს შინაგან მინისტრს შ. გორგოძეს და მის დაქვემდებარებულ საქართველოს მილიციას ფაქტობრივად

⁵³³ „სახალხო განათლება“, 1989, 20 სექტემბერი.

უნდობლობა გამოუცხადეს და იგი თავად იქცა საჯარისო ნაწილების დარბევის ობიექტად.

ი. როდიონოვის და მისთვის დაქვემდებარებული სამხედრო ნაწილების მოქმედება ობიექტურად არ იყო მიმართული მიტინგის დასაშლელად. ამას ადასტურებს შემდეგი გარემოებანი:

ა) მიტინგის დარბევა დაიწყო მაშინ, როდესაც მომიტინგეთა რაოდენობამ 10000-ს გადაამეტა;

ბ) დარბევის წინ მიტინგზე სრული სიმშვიდე სუფევდა; ადამიანები იდგნენ ანთებული სანთლებით ხელში, ლოცულობდნენ და მღეროდნენ, რაც უფრო მსხვერპლის შეწირვას ჰგავდა, ვიდრე აქტიურ წინააღმდეგობას;

გ) დარბევა დაიწყო მაშინ ისე, რომ სამხედრო ხელისუფალთ მომიტინგეთათვის არ წარუდგენიათ ულტიმატუმი მიტინგის დაშლის მოთხოვნით;

დ) მიტინგის დასაშლელად სამხედრო ნაწილების მოქმედების წინ არ იყო გამოყენებული ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის ნაკლებად საშიში საშუალებანი (წყლის ჭკავლის მიშვება და სხვ.). ამგვარი ამოცანა მაშინდელ ლენინის მოედანზე მდგარი სახანძრო მანქანებისათვის არ მიუციათ. ისინი უკან მიჰყვებოდნენ სამხედრო ტექნიკას და ევალებოდნენ ჩაექროთ ხანძარი, თუ იგი გაჩნდებოდა;

ე) დარბევამდე მთავრობის სახლის წინ მოედნიდან ყველა გასასვლელი, გარდა ერთის - ქაშვეთის ეკლესიის მიმდებარე ვიწრო ქუჩისა, ბლოკირებული იყო სამხედრო მოსამსახურეებითა და ტექნიკით. მომიტინგეებს ფაქტობრივად გასაქცევი გზა წინასწარ ჰქონდათ მოჭრილი;

ვ) სამხედრო ნაწილები ალყაში აქცევდნენ მომიტინგეებს და უმოწყალოდ სცემდნენ ხელკეტებით, ადამიანის დასასახიჩრებლად სპეციალურად მომარჯვებული სასანგრე ხელბარებით, გამოყენებული იყო აკრძალული მომწამლეული ქიმიური ნივთიერებანი და ცეცხლსასროლი იარაღიც. ჯარისკაცები მისდევდნენ გაქცეულებს, უცვივდებოდნენ შენობებში თავშეფარებულ მოქალაქეებს, ურტყამდნენ წაქცეულებს. არ ინდობდნენ ქალებს, არასრულწლოვანებს, მოხუცებს; ამსხვრევდნენ ვიტრინებს, განზრახ აზიანებდნენ

სახელმწიფო და პირად ქონებას;

ზ) სამხედრო პირების მიერ დაშავებული და დასახიჩრებული იყვნენ მოშიმშილეები, სამედიცინო მომსახურე პერსონალი, რომლებიც ადგილზე დახმარებას უწევდნენ დაზარალებულთ და მილიციის უიარაღო მუშაკები, რომლებიც სამსახურეობრივ მოვალეობას ასრულებდნენ.

მშვიდობიანი დემონსტრაციის დარბევას შედეგად მოჰყვა 19 ადამიანის დაღუპვა, რომელთა შორის აღმოჩნდა 16 ქალი (მათგან ორი არასრულწლოვანი და ერთი ორსული). სამხედრო პირთაგან არავინ დაღუპულა.

აღესილი ხელბარებისა და მომწამელელი ქიმიური ნივთიერებების გარდა, 9 აპრილს გამოყენებული იყო ცეცხლსასროლი იარაღიც. ამას ადასტურებს დავით ირაკლის ძე ფაილოძის შემთხვევა: იგი მძიმედ დაჭრეს თავის არეში ცეცხლსასროლი იარაღით, მან დაკარგა ორივე თვალი.

კომენდანტის საათის შემოღებამდე თბილისში შემოსულმა საბჭოთა არმიის ქვედანაყოფებმა მოახდინეს ქალაქის ფაქტობრივი ოკუპაცია, მოქალაქეთა კუთვნილი ავტომანქანების განზრახ დაზიანება და სხვა ამგვარი თვითნებობა. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს სამხედრო პირთა მიერ არასრულწლოვანთა ცეცხლსასროლი იარაღით დაჭრა. 9 აპრილს, დაახლოებით 18 საათსა და 15 წუთზე. ე.ი. ჯერ კიდევ კომენდანტის საათის შემოღებამდე, თბილისში, კახეთის გზატკეცილზე, კინოთეატრ „ბათუმთან“ ახლოს გამვლელმა სამხედრო ნაწილებმა უმიზეზოდ სროლა აუტეხეს ქუჩაში მოთამაშე ბავშვებს, დაჭრეს ფეხში 15 წლის დათო მხატვარიშვილი. ამის დანახვაზე იქვე მყოფი 12 წლის ლევან ჩანადირი შეშინებული მოახტა თავის ველოსიპედს, რათა იქაურობას გასცლოდა. ამ დროს მოხვდა ოფიცრის მიერ ნასროლი ტყვია დუნდულოში და იგი საავადმყოფოში მოათავსეს. თუმცა ბავშვს ინტენსიური სისხლის დენა ჰქონდა, სამხედრო მოსამსახურეებმა ავტომატები მიუშვირეს ხალხს და არ მისცეს ბავშვის აყვანის საშუალება, სანამ კოლონამ არ გაიარა.⁵³⁴

საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1989 წლის

⁵³⁴ 9 აპრილი, თბ., 1990. გვ. 549-550.

9 აპრილს 19 საათზე ერთბაშად მიიღო ბრძანებულება ქ. თბილისში კომენდანტის საათის შემოღების შესახებ. იმავე დღეს საინფორმაციო პროგრამა „ერემიამ“ ცენტრალური ტელევიზიით გადმოსცა 9 აპრილს დილით თბილისში მომხდარი. იქვე აღინიშნა, რომ რესპუბლიკის დედაქალაქში შემოღებულია კომენდანტის საათი. საინფორმაციო პროგრამა „ერემიას“ დამთავრების შემდეგ, 22 საათსა და 52 წუთზე, საქართველოს ტელევიზიით გამოვიდა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდალი, გენერალ-პოლკოვნიკი ი. როდიონოვი. მან განაცხადა, რომ დანიშნული იყო ქალაქ თბილისის სამხედრო კომენდანტად და რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის გადაწყვეტილების შესაბამისად, ქ. თბილისში 9 აპრილის 23 საათიდან წესდებოდა კომენდანტის საათი (23 საათიდან დილის 6 საათამდე). ი. როდიონოვმა თავის გამოსვლა დაამთავრა 22 საათსა და 56 წუთზე, ე.ი. 4 წუთით ადრე, ვიდრე კომენდანტის საათი ძალაში შევიდოდა.*

საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია, რომ კომენდანტის საათი განსაკუთრებულად ღონისძიებაა, რომელიც ითვალისწინებს მოქალაქეთა და ორგანიზაციათა ცხოვრებისა და საქმიანობის სპეციალურ წესებს მთელ ქვეყანაში ან მის ცალკეულ ადგილებში სამხედრო წესების გამოცხადების დროს.

„სამხედრო წესების შესახებ“ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1941 წლის 22 ივნისის ბრძანებულების თანახმად, სამხედრო წესების გამოცხადება ხდებოდა სსრ კავშირის თავდაცვის, საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფისა და სახელმწიფო უშიშროების ინტერესებისათვის. სამხედრო წესების გამოცხადების შემთხვევაში სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოთა ყველა ფუნქცია თავდაცვის, საზოგადოებრივი წესრიგისა და სახელმწიფო უშიშროების სფეროში გადადიოდა შესაბამისი ტერიტორიის სამხედრო ოლქის სამხედრო საბჭოს ხელში.

აღნიშნული ნორმატიული აქტის მე-3 პუნქტში დეტალურად

* ამის გამო ხალხი, რომელთაც არავითარი ინფორმაცია არ ჰქონდათ მიღებული, უნებურად სამხედრო მდგომარეობის წესების დამრღვევი აღმოჩნდა, სამოქალაქო და სამხედრო ხელმძღვანელობის ამ დანაშაულებრივმა დაუდევრობამ ადამიანების ახალი მსხვერპლი გამოიწვია.

იყო მოცემული ის წესები. რომლებსაც კომენდანტის საათის ცნების შინაარსი მოიცავს. სახელდობრ. დაწესებულების, საწარმოებისა და ორგანიზაციების მუშაობის დროის განსაზღვრა, ქუჩაში მოძრაობის, მოქალაქეთა მიმოსვლის აკრძალვა განსაზღვრული დროის შემდეგ, აუცილებლობის შემთხვევაში – ჩხრეკა და მოქალაქეთა დაკავება, სამხედრო წესების ტერიტორიაზე შესვლისა და გასვლის შეზღუდვა და ა.შ.

ამდენად, მაშინ მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად, კომენდანტის საათის შემოღება უნდა მომხდარიყო მას შემდეგ, როცა გამოცხადებული იქნებოდა სამხედრო წესები.

ვინაიდან სამხედრო წესები გულისხმობს განსაკუთრებულ სამართლებრივ რეჟიმს, რომელიც მნიშვნელოვნად ზღუდავს მთელი რიგი კონსტიტუციური ნორმების მოქმედებას, მისი გამოცხადების უფლებამოსილება 1977 წლის სსრკ კონსტიტუციით (მასში 1988 წლის I დეკემბერს შეტანილ ცვლილებამდე) ეკუთვნოდა მხოლოდ სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმს (121-ე მუხლის მე-15 პუნქტი). ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების, მათ შორის რესპუბლიკის საზოგადოებრიობის მოთხოვნით სსრკ კონსტიტუციაში 1988 წლის I დეკემბრის კანონით შეტანილი ცვლილებებისა და დამატებების შემდეგ სამხედრო ან საგანგებო წესების გამოცხადების უფლება მართალია კვლავ სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უფლებამოსილებაში დარჩა, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი ამ საკითხს აუცილებლად განიხილავდა შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმთან ერთად. ამდენად, მოკავშირე რესპუბლიკას სამხედრო ან საგანგებო წესების დამოუკიდებლად გამოცხადების და შესაბამისად კომენდანტის საათის შემოღების უფლება არ ჰქონდათ. მათ შეეძლოთ მხოლოდ გამოეთქვათ წინადადება სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მიერ ამ საკითხის გადაწყვეტისას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1989 წლის 9 აპრილის ბრძანებულება ქ. თბილისში კომენდანტის საათის შემოღების შესახებ ანტიკონსტიტუციურ აქტს წარმოადგენდა, რადგან რესპუბლიკის მაშინდელი ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს არც

სსრკ და არც საქართველოს სსრ კონსტიტუციებით ასეთი უფლებამოსილება არ გააჩნდათ.⁵³⁵

მოხდა უფრო მეტი პარადოქსიც, სსრკ სახალხო დეპუტატების პირველ ყრილობაზე ქართველი ერის ინტერესების დამცველად მოსკოვში მიაველინეს ყველასათვის გასაგები ხერხებით დეპუტატად გაყვანილი გენერალი როდიონოვი. ქართველი გოგონების სისხლით ხელდაბანილი გენერალი თავის „ისტორიულ“ გამოსვლაში ლექსიკონებში შეუტანელი არმიული ბილწი-სიტყვებით აგინებდა იმ რესპუბლიკას, რომლის ინტერესებსაც იქ „იცავდა“.⁵³⁶

საყოველთაოდ ცნობილია, როგორი გამოხმაურება ჰპოვა გერმანელი მფრინავის მატეას რუსტის ინტერესმა – მშვიდობიანი და მეგობრული მისიით დაესვა თავისი პატარა სპორტული თვითმფრინავი წითელ მოედანზე. მაშინ, სულ რაღაც 24 საათში დაადგინეს დამნაშავენი და ამ უმსხვერპლო აქციის გამო თითქმის მთელი უმაღლესი სარდლობა გადააყენეს! ჩვენთან კი მთელი მსოფლიოს თვალწინ ამდენი უმწეო ბავშვი დაჩეხეს, დაჭრეს, მოწამლეს და სამი კომისიისა და უთვალავი ქვეკომისიების მუშაობის შედეგად „ვერ გაიგეს“ ვინ იყო დამნაშავე. თუ ის ვერაფრით დადგინდა, ვინ გასცა ხოცვა-ჟლეტის ბრძანება, ის ზომ ცნობილი იყო, ვინ აღასრულა იგი? მაგრამ მკვლელებს არავინ აპატიმრებდა. დააყავეს მხოლოდ არაფორმალთა ლიდერები, რომლებიც საზოგადოების მოთხოვნით ჩქარა გაათავისუფლეს.

მომხდარი შემადრწუნებელი ფაქტი, რომ „დაეფარათ“, უკვე თვითმხილველი – სასტუმრო ივერიაში მყოფი ახლადჩამოსული 74 ფინელი ტურისტი, საბჭოთა მთავრობამ თბილისიდან კვლავ ფინეთში გაგზავნა. დაღლილებსა და სულის სიღრმემდე შეძრულ ფინელებს მოუხდათ ქალაქის დატოვება, მათ ძალიან სურდათ შვებულება საქართველოს დედაქალაქში გაეტარებინათ, მაგრამ თითქმის იმავე დღეს გაამგზავრეს სამშობლოში.⁵³⁷

გესლსა და შსამს ანთხევდა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის გაზეთი „ლენინსკოე ზნამია“, რომელსაც როდიონოვი და მის უკან

⁵³⁵ 9 აპრილი, თბ., 1990, გვ. 433-434.

⁵³⁶ ა. კალაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

⁵³⁷ „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 19 მაისი.

მდგომი პირნი იყენებდნენ თავიანთი პირადი ბოროტმოქმედების დასაფარავად და ამ მიზნით აიძულებდნენ გაზეთს კონფორტაცია შეექმნა თბილისში მცხოვრებ ქართველებსა და რუსებს შორის, არმიასა და რესპუბლიკის მოსახლეობას შორის.

სხვა სამხედრო გაზეთების ცნობით, თურმე „ჯარები ქალაქ თბილისის მკვიდრთა დასახმარებლად ჩამოვიდნენ. გააფთრებული ახალგაზრდების ჯგუფი თავს დაესხა ხანდაზმულ ქალებსა და კაცებს, რომლებიც დემონსტრანტთა ბრბოში იყვნენ და ცდილობდა, ბარბაროსულად გასწორებოდა ამ ხალხს... უმცროსი მეთაურები დაუფიქრებლად მისცივიდნენ ხალხს გადასარჩენად. გამბედაობის, ვაჟკაცობის, გადამწყვეტი მოქმედების წყალობით, მოახერხეს ცემა-ტყეპის აღკვეთა, გადაიყვანეს დაზარალებულები შედარებით უსაფრთხო ადგილას. მაგრამ არამზადებს არ უნდოდათ დამარცხებასთან შერიგება, რამდენიმე ბანდიტი შეუმჩნევლად აედევნა მეომრებს, და როცა ისინი საფრთხეს ვერ გრძნობდნენ და დაზარალებულთა პირველი დახმარებით იყვნენ დაკავებულნი, მოულოდნელად დაესხნენ თავს და დაჭრეს“.⁵³⁸

მასობრივი საინფორმაციო საშუალებანი, საკავშირო საინფორმაციო პროგრამა „ერემია“ ფართო საზოგადოების შეცდომაში შეყვანის მიზნით ყოველმხრივ დამახინჯებულად წარმოადგენდნენ ტრაგედიის სურათს. მაგალითად, როსტოვის გაზეთში დაიბეჭდა ცნობა, თითქოს დემონსტრანტები თავს დაესხნენ სამოც ჯარისკაცს და სამოცივე მოკლეს.⁵³⁹

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ 9 აპრილის სისხლიანი აქცია ლოგიკური გაგრძელება და დაგვირგვინება იყო ქართველი ხალხის იმ საყოველთაო ლანძღვა-გინებისა ცენტრალურ პრესაში, რადიოსა და ტელევიზიაში რომ იყო გაჩაღებული. გაოცებას იწვევდა სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის პროდუქტების – სტალინისა და ბერიას დანაშაულებრივი საქმიანობის ახსნა მათი ქართველობით. ასეთი უსამართლო, შეურაცხმყოფელი გამოხდომები ქმნიდნენ სხვა ერთა არასასურველ განწყობილებას საქართველოს მიმართ. ეს იგრძნობოდა ყველგან და ყველაფერში, საქართველოს

⁵³⁸ „На страже“, 1989, №29.

⁵³⁹ „ქართული ფილმი“, 1989, 26 აპრილი.

გარეთაც და თვით საქართველოშიც. განსაკუთრებით იჩაგრებოდნენ ჩვენი ახალგაზრდები არმიაში. სადაც ხშირ შემთხვევაში მსხვერპლნი ხდებოდნენ ქართველების მიმართ გაუპართლებელი სიძულვილისა. ამის შედეგს წარმოადგენდა, როდესაც 19 აპრილს მოსკოვში, ერთ-ერთი სახლის სადარბაზოში მოსკოველი მილიციელების ჯგუფმა დააკავეს საქართველოს ტელევიზიის რეჟისორი ავთანდილ იმნაძე. დაკავების მიზეზი აღმოჩნდა უცნობის ქართული გარეგნობა...⁵⁴⁰

8-9 აპრილის მოვლენების ამსახველი დოკუმენტური ფილმის ჩვენება იქცა თბილისში დატრიალებული ტრაგედიის წარმომჩენ უცილობელ დოკუმენტურ ბრალდებად. ამ ფილმზე, მის ისტორიულ ღირებულებაზე, მის გადამღებთა პიროვნულ მამაცობაზე ალბათ ბევრი უნდა ითქვას და დაიწეროს. თვით ფილმში ჩვენ ვხედავთ კადრებს, თუ როგორ ესერის ჯარისკაცი მანქანას, რომელშიც ოპერატორი ზის. დიახ, როგორც ჩანს, კინო და ფოტოკამერა ავტომატსა ან მესანგრის ნიჩაბზე ნაკლები ქმედითი იარაღი როდია. მხოლოდ სინამდვილეს, მხოლოდ სიცოცხლეს შეეძლო ისეთი კადრების „დადგენა“ და მონტირება, როგორიცაა ანთებული სათლებით ხელში მლოცველი ხალხის მასა და ამ სიჩუმისა და ღოცვის წუთების დაძაბულობის წარმოჩენა საზარელი სასაყლაოს ფონზე. თავზარდამცემი იყო იური როსტის მიერ 9 აპრილის ამსახველი 50 ფოტოსურათიანი რეპორტაჟი მოსკოვის კინოს სახლის ფოიეში. მეტისმეტად ძვირი დაგვიჯდა ცხოვრებისეული სიმართლე!

1990 წლის 7 ნოემბრის დღესასწაულზე ლენინგრადელი ალექსანდრე ანატოლის ძე შმონოვი შეეცადა განეხორციელებინა ტერორისტული აქტი გორბაჩოვის მოსაყლადად. მისი აღიარებით, გორბაჩოვის ლიკვიდაციას შეეცადა იმიტომ, რომ პრეზიდენტი მიაჩნდა 1989 წლის 9 აპრილს თბილისში და 1990 წლის 21 იანვარს ბაქოში მშვიდობიანი მოსახლეობის მკვლელობის ორგანიზატორად.⁵⁴¹

თავისუფლება უსისხლოდ და თანდათანობით რომ მოდიოდა, ეს ღრომ უტყუარად დაადასტურა. ბელორუსიას, თურქმენეთსა და

⁵⁴⁰ „სახალხო განათლება“, 1989, 13 სექტემბერი.

⁵⁴¹ ნ. ზეკოვიჩი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 536.

ა.შ. თავისუფლებისთვის ყურიც არ გაუბარტყუნებიათ, ყველაფერი მუქთად, ხონჩაზე დადებული მიიღეს. სრული დამოუკიდებლობა და თავისუფლება ესტონეთმა და ლატვიამ ისე მოიპოვა, რომ „პუგაჩიცი“ არ გაუსროლიათ.

ასე იმიტომ მოხდა, რომ კომუნისტები არავის დაუმარცხებია. მათ თავად გამოიჭრეს ყელი და არსებობა თვითმკვლელობით დაამთავრეს. ეს იყო კომუნისტური მოძღვრებისა და კომუნისტური პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის ბუნებრივი შინაგანი რღვევა-გახრწნის შედეგი.⁵⁴²

ისტორიის გამოცდილება გვასწავლის, რომ ყოველ სახალხო მოძრაობას (ეროვნული იქნება იგი, პოლიტიკური თუ სოციალური) ყოველთვის ლიანგურად ეტმასნებიან შემთხვევითი ადამიანები. მათ ოსტატურად იყენებს მტერი, იოლად მართავს და მოძრაობას მომაკვდინებელ დარტყმას აყენებს. გამარჯვება თუ გინდა, ეს შემთხვევითი ადამიანები უნდა ჩამოიცილო. იწყება შინაბრძოლა. თუ, ერთი მხრივ ეს შინაბრძოლა შეიძლება დამარცხების საწინდარი გახდეს, მეორე მხრივ, გარდუვალია ძმათა შორის სისხლისღვრა. ამ სისხლისღვრის მსხვერპლი კი, როგორც წესი, უდანაშაულო ადამიანები ხდებიან. ამის გამო მოძრაობა ზნეობრივ ღირებულებას კარგავს.

ისტორია იმასაც ადასტურებს, რომ გამარჯვებისათვის ერთად, მხარდამხარ მებრძოლნი, ძლევაის შემდეგ, ერთმანეთს გადაეკიდებიან და უმოწყალოდ ჟუჟავენ ურთიერთს. როგორც შორეული წარსულის, ისე უახლესი ისტორიიდან ამის უამრავი არგუმენტის მოხმობა შეიძლება. ეს პოლიტიკური ბრძოლის სამწუხარო კანონზომიერებაა. მისგან თავის დაღწევა ძალიან იშვიათი მოვლენაა.⁵⁴³

მძიმე იყო 1989 წელი ქართველი ხალხისთვის. აპრილის ტრაგედია, სისხლისღვრა აფხაზეთსა და შიდა ქართლში, მსხვერპლიანი სტიქიური უბედურებანი აჭარასა და სხვაგან. თუ არ ვტყუვდებით და საგანგებოდ მოწყობილი არ იყო, საავტომობილო კატასტროფაში დაიღუპნენ ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლები ს. ადამია, ირ. დოლიძე, მ. კოსტავა, ზ. ჭავჭავაძე, დ. ჭოლაძე.

⁵⁴² ა. ბაქრაძე, დაწუნებული გზა, გვ. 235.

⁵⁴³ იქვე, გვ. 244.

გავაკეთეთ ის, რომ მოვხსენით ორჯონიკიძის ძეგლი, რამდენიმე დაბა-ქალაქს დავუბრუნეთ ისტორიული სახელები, სტიქიით დაზარალებულთათვის შევისყიდეთ სახლები საორბელო-საბარათიანოში.

პოლიტიკურად, სოციალურად, ეკონომიკურად ბევრი არაფერი შეიცვალა. პოლიტიკურად კომპარტია, მოსკოვთან შეხმატკბილებულად, ისევ ისე განაგებდა ქვეყანას (თუ იმას გამგებლობა ერქვა, რაც საქართველოში ხდებოდა). რაოდენობრივად არ შემცირებულა უსახლკაროთა და მშიერ-მწყურვალთა რიცხვი. გაიზარდა ნარკომანია, პროსტიტუცია, მკვლელობანი. ეკონომიკურად მძვინვარებდა კლეპტოკრატია. თუ წინათ ერთ მანეთს იპარავდნენ, ახლა ასი მანეთი გახდა ქურდობის ობიექტი.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ ა. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 227.

კულტურა თუ იდეოლოგია?!

ერი რეალური არსებაა. ბევრი ერი დაღუპულა, შესაბამისად იღუპება კულტურაც. ძველი ბერძნული კულტურა მკვდარია. არსებობენ მკვდარი ენებიც, რომელზედაც აღარავინ საუბრობს, რადგან ისინი აღარ ვითარდებიან. ერების სიცოცხლისუნარიანობა დაშენებულია ადამიანებზე. იგი მოკვდება მაშინ, თუ მის ხალხს ვინმე ამოუღებს ან ასიმილაცია მოხდება. მაგალითად, რუსეთმა ბევრი ერი გაარუსა. თუ ეროვნულ კულტურას გამგრძელებელი ანუ შთამომავლობა ჰყავს, ის კი არ დაბერდება, არამედ უფრო გააღრმავებს კულტურას. მაგრამ თუ ერმა თავისუფლება დაკარგა, მაშინ ვეღარ ვითარდება, განვითარების ბუნებრივ ხაზს ცდება და სხვისი კულტურის წნეხის ქვეშ ექცევა. ამ დროს ხდება ერის დაბეჩავება, რასაც პირობითად შეიძლება დაბერებაც დაეარქვათ. დაბეჩავებას კი სიყვდილი მოსდევს.

საბჭოთა კავშირი ქმნიდა იდეოლოგიას, რომლის მიხედვითაც ჩვენ „დიდ იდეებს“ ვემსახურებოდით, თუმცა ხალხს უკვე აღარ სწამდა. ხელისუფლებამ ჩვენ თამაში გვასწავლა, რაც დიდი ბოროტება იყო. უნდა დაგეცვა კომუნისტური მორალი საზოგადოებაში, ახლობლებთან, ოჯახთან, შინაგანად კი არ გწამდა. ეს გაორება საზარელი ვითარებაა. შინაგანი და გარეგანი ქცევების ერთიანობა იყო დარღვეული.⁵⁴⁵

მარქსიზმის თეორიით, წარსული მხოლოდ ექსპლოატაციისა და მონობის დრო იყო ერების ცხოვრებაში, და აწმყოც სხვას არაფერს წარმოადგენდა. აქედან იღებდა საფუძველს მათი „რევოლუციის“ ძახილი: პროლეტარიატი ბოროტების მეტს არაფერს ჰყარავს თანამედროვე საზოგადოების მოსპობით, ხოლო რევოლუციით მთელ მსოფლიოს იგებდა. რევოლუციის შედეგად იგი შექმნიდა

⁵⁴⁵ ეურნ. „სარკე“, 2001, №9, გვ. 25.

ახალ კულტურას, პროლეტარულს, კულტურას უკლასო საზოგადოებისა, სადაც ექსპლოატაციას ადგილი აღარ ექნებოდა, და თურმე მაშინ დაიწყებოდა კაცობრიობის ახალი, ღირსეული ისტორია.

ეს სრული უაზრობა მთლიანი უარყოფა იყო ისტორიისა, საუკუნეთა შრომითა და ბრძოლით შექმნილი კულტურული ღირებულებისა... საბედნიეროდ ევროპის არცერთ ქვეყანაში ამ აბსურდმა ფეხი ვერ მოიკიდა.

ქართველი მენშევიკების წარმოდგენით, საქართველოს ნამდვილი ისტორია მაშინ დაიწყო, როდესაც სილიბისტრო ჯიბლაძემ ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავებაზე პირველი მარქსისტული სიტყვა წარმოთქვა! მანამდე კი, მთელი სამი ათასი წლის განმავლობაში ქართველ ტომებს და ქართველ ერს თურმე არაფერი გაუკეთებია, და თითქოს საქართველოს ისტორია მხოლოდ ფეოდალთა და მეფეთა საქმეებით აღივსებოდა, „ხალხი“ კი ისტორიის გარეშე იდგა. მათი აზრით, ნამდვილი ქართველი ერი „ახალმა დრომ“ დაბადა და მარქსიზმმა აქცია შეგნებულ კოლექტივად, რომელსაც კაპიტალისტური და ფეოდალური ნაშთების აწმყო უნდა მოესპო და პროლეტარული სამოთხე შეექმნა.⁵⁴⁶

საბჭოთა ხელისუფლების მიღწევები გლეხობის საკითხში XX საუკუნის 20-იან 30-იან წლებში ნახევრად ხუმრობით შეიძლება ასე შევაფასოთ: ბოლშევიკებმა გლეხობა „გაანთავისუფლეს“! მართლაც გლეხობა განთავისუფლდა მიწისაგან, პირუტყვისაგან, უძრავ-მოდრავი ქონებისაგან. გლეხობა „ფეხზე დადგა“, მართლაც გლეხი მთელი კვირები იდგა ქალაქში გაუთავებელ რიგებში: პური-სათვის, ნავთისათვის, ჩითისათვის, შაქრისათვის, ფეხსაცმლისათვის. სოფელში „უცოდინარობა მოისპო“, – მართლაც სოფელში ვერ ნახავდით კაცს, კომბინაციის კეთება, ქურდობა და წამგლეჯაობა არ ესწავლოს. გლეხი „განვითარდა“, – მართლაც წინათ, სასამართლოს უწყებასა და ფულს თუ იცნობდა, ახლა კილომეტრიდან ცნობდა „რემედასის“, „წითელი ჯვრის“, „თავდაცვა-ავიაციმიის“, „ოზეტის“ ბილეთებს, თვითდაბეგვრის ფურცელს, კულტგამოსალებისა და სასოფლო-სამეურნეო გადასახადის უწყისებს, საარჩევ-

⁵⁴⁶ ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ... გვ. 254-255.

ნო ბარათს: იცოდა, რომ ეს ბარათი უცვლელად უნდა ჩაეგდო ყუთში. გლეხი „კულტურული“ გახდა, – მართლაც ახლა ქალაქიდან გამომცხვარ პურს ფუთობით ეზიდებოდა, ავტომანქანის რეზინისაგან შეკერილი წაღები ჰქონდა, დროშას ყიდულობდა, საცვალი არ ეცვა...⁵⁴⁷

ჯერ კიდევ ბოლშევიკების გამარჯვების ორი კვირის თავზე მაქსიმ გორკიმ დაწერა: „...მუშა ხალხმა უნდა იცოდეს, რომ ლენინი მათ ტყავზე მათივე სისხლით რაღაც ცდებს ატარებს მხოლოდ, მუშათა კლასმა უნდა იცოდეს, რომ სასწაულები არ არსებობს. სინამდვილეში მას ელოდება შიმშილი, წარმოების სრული მოშლა, ტრანსპორტის განადგურება, ხანგრძლივი სისხლიანი ანარქია და შემდგომ ამისა უარესი, სისხლიანი და ბნელი რეაქცია...“

წინასწარმეტყველებას ახდომამდე არავინ აფასებს. მწერალი ჭკრეტს, გრძნობს, ამბობს და, რა ეთქვი ესო, უკვირს თავადვე. გადის დრო, სიზმარივით ახდება დანაბარები, ნაწინასწარმეტყველები. მაინც არავის არ სჯერაო და ფეხის ხმას მიჰყვება, მოვლენებში ითქვიფება თვითონაც, მოვლენების მონაწილე ხდება. ასე დაემართა გორკისაც. ელოდა სისხლიან ანარქიას და, ანარქიისა და რეაქციის მხარეს დადგა, ლენინს შეუამხანაგდა. ლენინმა კი დიდსულოვნად აპატიო შეცოდებანი.⁵⁴⁸

თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთი ფორმა არის ცენზურა, რომლის ჩანასახები გვხვდება უკვე ძველ საბერძნეთში. კერძოდ, პლატონი მოითხოვდა, რომ პოეტური ნაწარმოებიდან ამოეღოთ ის ადგილები, სადაც ღმერთები უარყოფითად იყო დახასიათებული, ან სადაც საიქიო ცხოვრება გამოსახული იყო როგორც რაღაც საშინელება. ეს კი იწვევს შიშს სიკვდილის წინაშე. ეს იყო მხოლოდ ჩანასახი ცენზურისა.

შემდგომ მან მეტად ფართო და მავნე ხასიათი მიიღო. დაიწყო ყოველივე იმის დევნა, რაც კი რამენაირად ეწინააღმდეგებოდა არსებულ პოლიტიკურ სისტემას, ან გაბატონებულ იდეოლოგიას. ეს კი ზღუდავდა ყოველივე პროგრესულს, მოწინავეს და სასარ-

⁵⁴⁷ „საქართველო“, 1942, 2 ოქტომბერი, №16.

⁵⁴⁸ რ. ჩხარტიშვილი, ლიტერატურულ-კრიტიკული ბრძოლების ახლო წარსულიდან, თბ., 1992, გვ. 86.

გებლოს. ცენზურა ზღუდავდა კრიტიკის თავისუფლებასაც. უფრო ახლად მიღებული ტერმინი რომ ეიხმართ, აწარმოებდა ოპოზიციის თავისუფლების აღკვეთას.⁵⁴⁹

კათოლიკურმა ცენზურამ რომის პაპების სპეციალური ედიქტით აკრძალა მსოფლიოს კლასიკოსთა ნაწარმოებების კითხვა, როგორც უზნეო და საზოგადოებისათვის მიუღებელი, დაახლოებით 5 ათასი წიგნი. მათ შორის ლოურენს სტერნის „სენტიმენტალური მოგზაურობა საფრანგეთსა და იტალიაში“, ვიქტორ ჰიუგოს „საბრალონი“ და „პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი“, გუსტავ ფლობერის „მადამ ბოვარი“ და „სალამბო“, ასევე ყველა მისი ნაწარმოები, რომელიც სიყვარულის თემას შეეხებოდა. თითქმის ყველა წიგნი აიკრძალა სტენდალის, ჟორჟ სანდის, ბალზაკის, ეჟენ სიუს, მამა-შვილ დიუმას, ემილ ზოლას რომანების უმრავლესობა. ყველა ისინი გამოცხადდა ზიანის მომტანად წესიერი კათოლიკესათვის.⁵⁵⁰

ლიტერატურაში ხელისუფლება ცდილობდა დაემყარებინა „წესრიგი“. ცენტრალური კომიტეტი პირდაპირ აღიარებდა, რომ მათთვის ცნობილი იყო მდგომარეობა ცხოვრების ყველა სფეროში, გარდა ლიტერატურისა. მწერლებს აიძულებდნენ ემსახურათ ისე, როგორც ყველა დანარჩენი ადამიანი. ამისათვის რუსეთში საკ. კპ(ბ) ცკ-ის პროპაგანდისა და აგიტაციის გამგედ დანიშნეს გონებრივად ჩლუნგი „ფელდფებელი“ პოლიკარპოვი.

ჟურნალებსა და გამომცემლობაში გაბატონდა სიცარიელე და ყველაფერი წყვდიადმა მოიცვა. არცერთი ხელნაწერი დამოუკიდებლად არ მიიღებოდა. ყველაფერი უნდა დაემტკიცებინა ცკ-ს. ამიტომაც რედაქციები გახდნენ წმინდა სარეგისტრაციო ინსტანციები, ფაქტიურად ჩაკედა ყოველგვარი მუშაობა. მიმდინარეობდა ლიტერატურის საშინელი ცენტრალიზაცია, მისი დაქვემდებარება „საბჭოთა იმპერიის“ ამოცანებთან.

მწერლის შრომა გამოიყენებოდა „შიშველი“ აგიტაციისათვის. ლიტერატურული ნაწარმოების მხატვრული ღირსების შეფასება არ ხდებოდა. ამასთან დაკავშირებით კონსტანტინე ფედინი აღნიშ-

⁵⁴⁹ თ. კუკუა, ეთიკა, თბ., 1998, გვ. 69-70.

⁵⁵⁰ Н. Зенкович, Тайны... с. 171.

ნავდა: „საკამათო არ არის, რომ თანამედროვე მწერლები გადაიქცნენ პატეფონებად, ღღის მოთხოვნილებათა ფირფიტებად. ისინი ტრიალებენ ამ პატეფონების გარშემო და ამავე დროს ყველა ერთნაირად ხროტიანებს... თუნდაც ჩემთვის დაიცეთოს ლიტერატურის კარები, მაგრამ მე არ მინდა პატეფონშია და მათთან ყოფნა“.⁵⁵¹

ნათელია, რომ საბჭოთა სახელმწიფოს ერთგული გულშემატკივრები ინტელიგენციის მნიშვნელოვან ნაწილში არ ჰყავდა. ისინი ვერ იტანდნენ ამ ხელისუფლებას, რომელიც პიროვნების ინდივიდუალიზმს ახშობდა, ხოლო გაბატონებული ხელისუფლება კი ასევე პასუხობდა მათ.⁵⁵²

უცებ არა, მაგრამ ბოლოს დაძლეულ იქნა „პროლეტკულტის“ იდეოლოგია, რომელიც გეთაუზობდა გაგვეწყვიტა ყოველგვარი კავშირი წარსულ მეგვიდრეობასთან მატერიალური კულტურის სფეროშიც კი. მათი ცნობილი ლოზუნგი იყო, რომ მშრომელებს არ შეუძლიათ რკინიგზაზე მოძრაობა, რაც ჩაგრული მასების ოფლითა და სისხლით არის აშენებული. სამწუხაროდ, რამდენიმე ათწლეულმა ჩაიარა თანმხლები ბარბაროსული მოქმედებით, ვიდრე მიხედვებოდნენ, რომ ტაძრები კი არ არის განსხვავებული იდეოლოგიის მატარებელი, არამედ კულტურის ელემენტებია, ზოგადსაქა-ცობრიო ფასეულობაა, რომლის გარეშე არ არსებობს არც ხალხი, არც მისი ისტორია, არც თანამედროვეობა.⁵⁵³

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროიდან დაიწყო სალიტერატურო კრიტიკის, მხატვრული ნაწარმოების შეფასება იმ პოზიციიდან, როცა ყურადღება ეთმობოდა პერსონაჟის სოციალურ წარმოშობას, მის პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას, ხაზი ესმებოდა იმას ნაწარმოების გმირი „ჩვენი“ იყო თუ „მტერი“, მუშა თუ ბურჟუა, გლეხი თუ თავადი...⁵⁵⁴ იდევნებოდა სატრფიალო მოტივები, როგორც „არისტოკრატიის ეროტიკა“ იდევნებოდა ეროვნულ-პატრიოტული მოტივები, როგორც „ნაციონალურ-რეაქციონური“, გაკიცხვის საგანი ხდებოდა ისტორიული წარსულის თემატიკა,

⁵⁵¹ იქვე.

⁵⁵² ა. ღაუშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 11.

⁵⁵³ ა. აბაღინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 150.

⁵⁵⁴ რ. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 16.

როგორც „ფეოდალიზმის იდეალიზაცია“ და სხვ.⁵⁵⁵

20-30-იან წლებში მკრეხელობად ითვლებოდა სამშობლოსადმი სიყვარულის გამოძევა და თუ მაინც გაბედავდა პოეტი ამას, სულ ცოტა ნაციონალისტის იარლიყით მოინათლებოდა.⁵⁵⁶ იმ დროისათვის ეს იარლიყი არც თუ იოლ სასჯელს ითვალისწინებდა, მით უმეტეს, მას უშურველად არიგებდნენ.⁵⁵⁷

მწერალი, რომელიც თავის შემოქმედებაში პოლიტიკურ-ბოლშევიკურ ხაზს არ გაატარებდა, მწერალთა ორგანიზაციიდან უნდა გარიცხულიყო. სხვაგვარად მათ არსებობას მწერალთა ორგანიზაციაში აზრი არ ჰქონდა. მწერალი, რომელსაც სარგებლობა არ მოაქვს პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლებისათვის, მავნეა და მტერი. ასე გაირიცხნენ იმ წლებში მწერალთა კავშირის რიგებიდან ამ კავშირისავე დამაარსებელი პავლე ინგოროყვა, კონსტანტინე გამსახურდია და სხვ.⁵⁵⁸

აქტიურ მწერლად ითვლებოდა ვინმე სიმონ წვერაყა, ავტორი... დღევანდელი თაობა ვერცერთ მის ნაწარმოებს ვერ დაასახელებს. იმ დროს კი ქუხდა, სხვებს ჭკუას ასწავლიდა და ყველაფერს ბღღვირს ადენდა. იქმნებოდა მწერალთა ბრიგადები, რომლის რიგითი წევრები იყვნენ ლეო ქიაჩელი, გალაყტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, პაოლო იაშვილი, გერონტი ქიქოძე და სხვ. ხოლო ბრიგადის ხელმძღვანელად ინიშნებოდა სიმონ წვერაყა.⁵⁵⁹ მაშინ სხვაგვარად არც შეიძლებოდა, რადგან ნიჭიერება დათრგუნული იყო და უნიჭობა პარპაშებდა, მეტიც, უნიჭობა ბატონობდა ნიჭიერებაზე.

წვერაყას მსგავსი „ინტელიგენტთა“ ჯგუფები ფართო მასებში ახალ ყოფასა და იდეოლოგიას ამკვიდრებდნენ. მაგალითად, ცხინვალის ახლოს, ერთ-ერთი სოფლის ბოლოს გაიმართა მრავალრიცხოვანი მიტინგი, დაესწრო რამდენიმე ათასი სოფლელი. პროპაგანდისტმა ჯერ იქადაგა, რომ ღმერთი არ არის, რომ ხატებს არავითარი ძალა არ აქვთ და ყველა ამის დასამტკიცებლად იქვე ხალხის

⁵⁵⁵ იქვე, გვ. 64.

⁵⁵⁶ იქვე, გვ. 60.

⁵⁵⁷ იქვე, გვ. 41.

⁵⁵⁸ რ. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 153.

⁵⁵⁹ იქვე, გვ. 154.

წინ გააჩაღა ცეცხლი, შემოდგა საარყე ქვაბი, მოაგროვებინა ახლო-მახლო სოფლებში ხატები. ჩაყარა ქვაბში და აადულა, მერე მოუბრუნდა ხალხს: „აბა, თუ ძალა აქეთ ხატებს, ამოხტნენ ქვაბიდან თუ შეუძლიათო“.⁵⁶⁰

ყველასათვის ცნობილია. თუ როგორ ამკვიდრებდნენ 20-იან წლებში ახალ საბჭოურ წეს-ჩვეულებებს დაბადების დღის, სრულწლოვანებისა და ქორწინების აღსანიშნავად. საკუთარი სახელების გამოგონებით იყენენ განსაკუთრებით გატაცებულნი. აიღებდნენ ყოველი „საბჭოთა ადამიანის“ საგულძვირფასო სიტყვების თავკიდურ ასოებს და ადგენდნენ რაგინდ რა სახელებს. აღნიშნულ პერიოდში საოქტომბროდ სერგო ორჯონიძე თბილისის ერთ-ერთ ფაბრიკაში მიიწვიეს. მოხდა ისე, რომ ფაბრიკის სამმა მუშა ქალმა თითქმის ერთდროულად იმშობიარა. ერთმა ვაჟი შობა, ორმა – გოგონა. სერგოსთან ერთად მიპატიჟებული იყო იმჟამად თბილისში სტუმრად მყოფი ს.მ. ბუდიონი. დარბაზი ხალხით გაიჭედა და სადამოც საზეიმო ვითარებაში გაიხსნა. მაგიდასთან ისხდნენ ჩვილბავშვიანი მშობლები, ზაქსის, პარტიული და კომპაგშირული ორგანიზაციების წარმომადგენლები. სერგომ პატარა შესავალი სიტყვა თქვა. ახალ საბჭოურ საწესჩვეულებო ცერემონიალების დამკვიდრებაზე და რელიგიური ჩვევების ტრადიციების გაქრობის აუცილებლობაზე ილაპარაკა.

...დღეს კი, – თქვა მან – შევიყარეთ იმისათვის, რათა სახელები შევარქვათ ახალშობილთ, სოციალიზმის მომავალ მშენებელთ...

პირველად „გაოქტომბრელეს“ ბიჭუნა (გადაწყვეტილება იქვე დარბაზშივე ყველას თანდასწრებით გამოჰქონდათ) და წითელი არმიის პატივსაცემად წითარმი დაარქვეს. ერთ გოგონას (ახალგაზრდა კომუნისტური ინტერნაციონალის სასახელოდ) კიმი დაარქვეს. შემდეგ გოგონას დარბაზის სურვილით ორჯონიკას არქმევდნენ, მაგრამ სერგო მოითხოვდა, რომ პროფინტერნის დასაფასებლად პროფინია შეერქვათ. ბოლოს ზაქსის სარეგისტრაციო წიგნში ახალდაბადებული, იმ ანგარიშით, რომ სიმწიფეში შესული თავადვე ერთ-ერთს აირჩევდა, პროფინიათი და ორჯონიკათი ჩაწერეს.⁵⁶¹

⁵⁶⁰ რ. ჭეიშვილი, რცინის სახკომი, თბ., 1992. გვ. 21-22.

⁵⁶¹ რ. ჭეიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38-39.

30-იანი წლები „მემარჯვენე პროფესურის“ და, საერთოდ, საქართველოს ინტელიგენციის მიმართ პარტიულ-სახელმწიფოებრივი ძალმომრეობის ზეობით აღინიშნა. საბჭოთა ისტორიის ეს პერიოდი ცნობილია, როგორც სოციალიზმის დიადი გარდაქმნებისა და სოციალისტური რეკონსტრუქციის დამთავრების ხანა. სოციალისტური რეკონსტრუქცია აისახა არა მარტო გრანდიოზულ ძვრებში, რომელიც სახალხო მეურნეობამ განიცადა, არამედ აგრეთვე ინტელიგენციის მიმართ შედარებით ლოიალური დამოკიდებულიდან თანდათან აშკარა დათრგუნვასა და საბოლოო დამორჩილებაში.⁵⁶²

კულტურის სფეროში ჩეკისტური მეთოდები ემსახურებოდა „სოციალისტური რეალიზმის“, საბჭოთა პარტიულ-პოლიტიკური რეჟიმის მსოფლმხედველობრივი აზროვნების დამკვიდრებას. მან საგნობრივი გამოხატულება ჰპოვა რეჟიმის მოწინააღმდეგე საქართველოს დაუმორჩილებელი მწერლების მაგალითზე (გ. ქიქოძე, ფრ. ნაროუშვილი, შ. შავგულიძე, გ. შატბერაშვილი), ვითომ ტროცკისტულ-ფამისტური, კონტრრევოლუციური დაჯგუფების რეპრესიებში (1935 წ.) და ამ მაგალითით სხვა ქართველი მწერლების დათრგუნვა-დაშინებაში.⁵⁶³

ალბათ ინტერესს მოკლებული არ იქნება 1937 წლის სხდომის ოქმის ამონაწერის გაცნობა, სადაც ნათქვამია, რომ „შეიქმნას მწერალთა ცოლების საბჭო, რომელიც თავის ამოცანად ისახავს: მოაწყოს მწერლებისა და მწერალთა ცოლების სტალინის კონსტიტუციისა და აბორტის საწინააღმდეგო პროექტის პროპაგანდა და ყოველმხრივ შესწავლა, დაარსდეს კურსები და სემინარები მწერალთა და მწერლების ცოლებისათვის პარტიის ისტორიის, პოლიტეკონომიის, დიალექტიკური მატერიალიზმის და სხვ. ხელი შეუწყოს მწერალთა ცოლების პოლიტიკურ გააქტიურებას და საბჭოთა საზოგადოებასთან დაახლოებას. ხელი შეუწყოს კომკავშირულ და საერთოდ, მშრომელ ახალგაზრდა ქალებს შექმნან მწერალთა კადრები...“⁵⁶⁴

⁵⁶² გ. ციციშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83.

⁵⁶³ იქვე, გვ. 86.

⁵⁶⁴ ვ. ხარჩილაკა, სისხლიანი ქრონიკები, თბ., 1989, გვ. 35.

სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური დაკვეთის შესრულებისათვის ბრძოლის პროცესში ფართო პროპაგანდა ეწეოდა საბჭოთა „უფროსი ძმის“, დიდი რუსი ხალხის ღირებულებათა განსაკუთრებულობის წარმოჩენას. ომისა და შრომის გმირების მაგალითზე ახალგაზრდობის აღზრდას. ზოგადადამიანური ღირებულების რუსული კუთხით წარმოჩენის სახელმწიფოებრივმა ტენდენციამ იმდენად დაჩრდილა ეროვნული ქართული ღირებულებები, რომ ხალხს ერთგვარი არასრულფასოვნების კომპლექსი ჩამოუყალიბდა.⁵⁶⁵

ბუნებრივია ამ პროცესს უპირისპირდებოდნენ ჭეშმარიტი მამულიშვილები. ეროვნული თვითშეგნების ამალგების მოთხოვნებმა ასაზრდოვა ქართველი მეცნიერებისა და მწერლების – ივ. ჯავახიშვილის, შ. ნუცუბიძის, ა. შანიძის, გ. ახვლედიანის, ს. ჯანაშიას, კ. გამსახურდიას და მრავალ სხვათა შემოქმედება.

მრავალმა შემოქმედმა დიპლომატიური სვლა გააყეთა და ხარკი გაიღო თავის გადასარჩენად. რადგან პროლეტარული მწერლობა „პროლეტარიატის დიად საქმეს“ უნდა მომსახურობდა და იწერებოდა ლექსები „ხევსურული ძროხა“ (ს. ჩიქოვანი), „წერილი ძროხას“ (ი. ვაყელი), „ანდუზიტის დამკვერელ მუშა მგელაძეს“ (შ. აფხაიძე), „პროლეტარიატის დამკვერელი ბრიგადა“ (ვ. გორგაძე), „ორთქლმავალი ცეხიდან“ (გ. ტაბიძე) და სხვა „აქტუალური“ „პროლეტარული“ ლექსები, რომლითაც იქმნებოდა პროლეტარული ლიტერატურა, ყველაზე „მოწინავე“ და პოლიტიკურად სანდო ლიტერატურა.⁵⁶⁶

როგორც ვხედავთ, ყველაფერი თავდაყირა იყო დაყენებული. მხატვრული სიტყვა ემსახურობდა არა ხალხს, არამედ იმ მეთოდის შემუშავებას, რომელსაც თავდაპირველად დიალექტიკურ-მატერიალისტური, შემდეგ კი „სოციალისტური რეალიზმი“ დაერქვა.⁵⁶⁷

ცნობილი მწერლის მაშინ შექმნილი მრავალი ნაწარმოები ახალი თვალთახედვით უნდა შეფასდეს. მაგალითად, ლ. ქიაჩელის „გვალი ბიგვა“ იმჟამინდელი ყოფის სუფთა სარკეა, რომელშიც

⁵⁶⁵ გ. ციციშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 158.

⁵⁶⁶ რ. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 158.

⁵⁶⁷ რ. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 160.

ადექვატურად აირეკლა იმ დროის სინამდვილე, ყალბ ილუზიაზე დაფუძნებული პეროცია. მაგალითისათვის შეეჩერდეთ თუნდაც ერთ მომენტზე: რომანის მიხედვით, მხოლოდ სოციალიზმის დროს არის შესაძლებელი ისეთ ზარმაცსა და უქნარას, როგორიც არის გვადი ბიგვა, დაუნანებლად მისცე ახალი ოდის ასაშენებლად ფიცრები. საზოგადოებაში წინა პლანზე წამოსწიო. კრიმინალური დანაშაულისათვის თვალი დახუჭო და ხმა არ გასცე, ხოლო დაწიხლო და უგულვებელყო ისეთი ადამიანის ღირსება, ვინც მშრომელი და გამრჯეა, ოდის ასაშენებლად ფიცრები არ მისცე იმას, ვინც ამას თავის შრომისმოყვარეობით იმსახურებს. ასეთი იყო გოჩა სალანდია. გოჩა სალანდიასა და გვადი ბიგვას პიროვნულ თვისებების შეპირისპირების ფონზე ნათლად გამოიხატება სოციალიზმის გაუგებარი და აუხსნელი ნიშნები. ნაწარმოებს თუ ამ თვალსაზრისით შევაფასებთ, იგი იმ უტყუარ სარკედ უნდა მივიჩნიოთ, რომელშიც ფართო პლანით აისახა თავისი დროის უკუღმართი სინამდვილე – „სოციალიზმის აღმშენებლობითი პეროცია“.⁵⁶⁸

ზოგჯერ გაკვირვებული რჩები: ისეთი მყაცრი ცენზურისა და აზრის შებოჭილობის პირობებში, როგორც ეს იყო 30-იან წლებში, როგორ ხერხდებოდა ისეთი ნაწარმოებებისა და წიგნების ბეჭდვაც კი, სადაც აშკარად იყო გაცხადებული საბჭოური სინამდვილის სიყალბე, ამ სიყალბით გამოწვეული აღმფოთებული განწყობილება ანუ, ბოლშევიკური ტერმინოლოგიით რომ შევაფასოთ, მტრული გამოხდომები დიადი საბჭოთა ეპოქის წინააღმდეგ. აი ასეთი მაგალითი: 1931 წელს ვინმე პავლე აკობიამ „სახელგამში“ დასტამბა და მკითხველ საზოგადოებას მიაწოდა მეგრული ლექსების მომცრო კრებული, სადაც ასეთი „მტრული განწყობილებების“ ლექსები იყო მოთავსებული. ლექსებში გვხვდებოდა სიტყვები: „თავთავიანთ სახლში იჯდნენ თათარი, სომეხი და რუსი“. ან კიდევ: „შავი უღელი რომ გედვა, წითლად შეღებეს, ტყვია დაუმატეს და კისერზე დაგადგეს“.

საკითხავია, როგორ მოახერხა ავტორმა ასეთი სტრიქონების გაპარება იმ ხანებში? უბრალოდ მან ცნობილ ლიტერატურულ ხერხს მიმართა. ლექსებს 1903 და 1904 წლები მოაწერა დაწერის

⁵⁶⁸ იქვე, გვ. 123.

თარიღად და ამით ეპოქის დრო წარსულში გადაიტანა. მიუხედავად ამისა, უაზრობა იქნებოდა იმის თქმა, ვინმემ განზრახ დახუჭა ამაზე თვალი და ავტორს შეფარვით შეუწყო ხელი განზრახვის შესრულებაში. უბრალოდ, მართლა ვერ მიხვდნენ და წიგნიც გამოვიდა.⁵⁶⁹

საშუალოობა და სტანდარტიზაცია ხელოვნებაში ყოველთვის იყო და არის უნიჭოთა თავშესაფარი, ხოლო მათი მომრავლება კი ერთი ყველაზე სახიფათო სენია ეროვნულ თვითგამოხატვის ძნელად სავალ გზაზე.⁵⁷⁰

ბუნებრივია, იმ პერიოდშიც ბევრი ნამდვილი და ღიდი მხატვარი გვყავდა, ბევრი ღირსშესანიშნავი ნაწარმოებიც შეიქმნა, მაგრამ საგამოფენო დარბაზები უმეტესად მაინც დაპყრობილი პქონდათ ხელოსნებს. რას ვხედავდით იმათ გამოფენებზე? წლიდან წლამდე ერთსა და იმავე თემებს, ფოტოებიდან გადმოღებულ პორტრეტებს, უსაზღვრო ხოტბას, სრულიად უსულგულო პროდუქციას. ეს იყო მხატვრობა უპოეზიოდ, უემოციოდ. უფანტაზიოდ. არც სიმახვილე, არც განზოგადება. არ არსებობდა მხატვრის საკუთარი დამოკიდებულება მოვლენებისადმი. ამ სურათების ავტორებს იმდენივე შინაგანი გაცდა და მღელვარება პქონდათ, რამდენიც მექანიზმს, ინსტრუმენტს აქვს. რას უნდა აელელებინა მნახველი. ხალხი ისე შედიოდა და გამოდიოდა გამოფენიდან, თითქოს ცარიელი კედლების გარდა არაფერი ყოფილიყო.⁵⁷¹

მართალია, იყო ზეიმიც. ლადო გუდიაშვილის გამოფენა, რომელსაც მოჰყვა დავით კაკაბაძის, ელენე ახვლედიანის, ქეთო მაღალაშვილისა და სხვა მირონცხებული ნიჭის პატრონთა გამოფენები. მაგრამ ეს მაინც ერთეული შემთხვევები იყო.

საქმე იმაშია, რომ ხელოვნება ყველასათვის კი არა, ადამიანთა ძალზე მცირერიცხოვანი კატეგორიისთვისაა განკუთვნილი. ეს ადამიანები, შესაძლოა, სხვებზე უფრო უმნიშვნელონიც არიან, მაგრამ აშკარად არ ჰგვანან დანარჩენებს.⁵⁷²

ხრუმწოვი საერთოდ ვერ ერკვეოდა მხატვრობაში. თავის

⁵⁶⁹ იქვე. გვ. 180-181.

⁵⁷⁰ ს. ცაიშვილი, ლიტერატურული ეტიუდები, თბ., 1984, გვ. 322.

⁵⁷¹ ვ. ბერიძე, მოგონებები, გვ. 212.

⁵⁷² ხოსე ორტეგა გასკტი, ხელოვნების დეჰუმანიზაცია, თბ., 1992, გვ. 13-14.

სიცოცხლეში ტრეტიაკოვის ცნობილი გალერეაც კი არ დაუთვალიერებია. 1962 წლის 1 დეკემბერს ნიკიტამ მოინახულა მანეჟზე სამხატვრო გამოფენა. როდესაც შენობის მეორე სართულზე ე.წ. „აბსტრაქტული“ ხელოვნების ნიმუშები იხილა, ხმამაღლა გამოთქვა აზრი: „ასეთი ხელოვნება უცხოა ჩვენი ხალხისათვის. ამაზე უნდა დაფიქრდნენ ადამიანები, რომლებიც თავს მხატვრებს უწოდებენ და ქმნიან ისეთ სურათებს, რომ ვერ გაარჩევ ხელით არის დახატული, თუ ვირის კუდით. მათ უნდა შეიგნონ თავისი დაბნეულობა და იმუშაონ ხალხისათვის“. გამოთქმულ აზრს „ბელადმა“ შენიშნაც დაუმატა: „თქვენ რა – კაცები ხართ, თუ პედერასტები, როგორ შეგიძლიათ ასე ხატვა?“⁵⁷³

ლენინის მთების ღარბაზში ხელოვნების მუშაკებთან შეხვედრის დროს, სადილის შემდეგ, როცა შესვენება გამოცხადდა, ყველა მიაწყდა საპირფარეშოებს. პირველი შესვენებისას საპირფარეშოები არ გაუმიჯნიათ, შემდეგ დაყვეს: ნაწილი მთავრობისათვის, ნაწილი – ყველა დანარჩენებისათვის. პირველ შესვენებაზე ყველა ნებისმიერ საპირფარეშოში შედიოდა. და აი, ალოვიც შევიდა საპირფარეშოში, დადგა პისუარის რიგში; ხალხი ბევრია, დგას, უცდის და უცებ უკნიდან ესმის ხმა: „მობრძანდით ნიკიტა სერგის ძევ! გეთაყვათ, ნიკიტა სერგის ძევ, მიბრძანდით“. მოიხედა უკან – ხრუმჩოვი დგას, ყველა ეპატიყება პისუარისკენ, ასე ვთქვათ, ადგილს უთმობენ. ხრუმჩოვი კი: „ნუ სწუხართ, ვიდგები...“ ალოვიც ჭოჭმანობს: „რა ქნას? – ფიქრობს – დაუთმოს ადგილი? მლიქნელობაა. არ დაუთმოს – ესეც უხერხულია“. ხრუმჩოვი კი უკან დგას, ხვნეშის, ერთი ფეხიდან მეორეზე ინაცვლებს.

ვიდრე ალოვიც ყოყმანობდა, პისუარი განთავისუფლდა. მან გადაწყვიტა პრინციპული ყოფილიყო: არა, ჯერ მე, ხრუმჩოვმა მოიცადოს. დადგა პისუართან, მაგრამ, ალბათ, მღელვარების ნიადაგზე ინსტრუმენტი არ ამუშავდა. დგას, დგას – არ შეუძლია დაწყება. უკნიდან გრძნობს ხრუმჩოვის სუნთქვას, ხედავს გაბოროტებულ სახეებს, რომლებიც მას მისჩერებიან: აი, უსინდისო, დგას პისუართან და არაფერს აკეთებს, ხრუმჩოვსაც არ უშვებს. ბოლოს მოახერხა, დაამთავრა ოპერაცია, გვერდით გამოვიდა და

⁵⁷³ P. Медведев, Д. Ермаков, „Серый кардинал“, М., 1992, с. 147.

ბრუშროვმა მაშინვე დაიკავა მისი ადგილი.⁵⁷⁴

მაყურებლის აზრით, პიესა კარგია, თუ მან მოახერხა ცხოვრებისეული სიმართლის, წარმოსახულ გმირთა ილუზია გამოეწვია. ლირიკაში მკითხველი დაეძებს სიყვარულს და სევდას. რომლებიც თითქოს პოეტის სტრიქონებში არიან ჩაწულნი. ფერწერაში მაყურებელს მხოლოდ ის სურათები იზიდავს, ქალებსა თუ კაცებს რომ გამოხატავენ, რომლებთან ურთიერთობაც, გარკვეული აზრით, საინტერესო იქნებოდა მისთვის. პეიზაჟი მას მომხიბლავი მოეჩვენება, თუ ის საერთოდ სასიამოვნოა, როგორც სასაიერნო ადგილი.

ეს ნიშნავს, რომ ადამიანთა უმრავლესობისათვის ესთეტიკური ტკბობა, არსებითად, არ განსხვავდება იმ განცდებისაგან, რომლებიც განუყრელად თან ახლავს მათ ყოველდღიურ ყოფას.⁵⁷⁵

კომუნისტური მსოფლმხედველობის ნაწარმოებებში მეფე აღარ უნდა ეხსენებინათ, რევოლუციამ ზომ მეფის ხელისუფლება დაამხო. გასული საუკუნეები კი ბნელით იყო მოცული. ხელოვნებისადმი ასეთი მიდგომა ხშირად კურიოზებამდე მიდიოდა. მაგალითად, 30-იანი წლების დასაწყისში რეჟისორმა განიზრახა ოპერა „აბესალომ და ეთერის“ რამდენადმე „დემოკრატიზაცია“. სხვა რომ ვერაფერი მოახერხა, აბიო „ჩამოაქვეითა“ – მეფე აღარ იყო, არამედ მხოლოდ თავადი. ამიტომ მეორე მოქმედებაში, სადაც სტუმრები მისული იყვნენ მასთან თაყვანისსაცემად, ისინი (ე.ი. გუნდი) უძრავად იდგნენ, სამაგიეროდ თვით აბიო გაუთავებლად გარს უვლიდა სცენას და ყოველ ნაბიჯზე თვითონ უკრავდა თავს სტუმრებს... საკმაოდ უჩვეულო და მოსაბეზრებელი სანახაობა იყო. ამის მერე დარბაზში მყოფი ზაქარია ფალიაშვილი მოუსვენრად ფაცურობდა. ბოლოს კედარ მოითმინა და აღმფოთებულმა საკმაოდ ხმამაღლა წამოიძასა: „დედაია, დედაია, ЭТО ХОЖДЕНИЕ МЕНЯ С УМА СВЕДЕТ“. როგორც ცნობილია, შემდეგ დადგმებში აბიოს კვლავ დაუბრუნეს მეფის ხარისხი.⁵⁷⁶

არა მარტო ოპერის სცენაზე, „აბესალომ და ეთერის“ ეკრანიზაციის დროს კინოსტუდიის მაშინდელმა დირექტორმა სცენის იმ

⁵⁷⁴ *მ. რომი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 9.

⁵⁷⁵ *ხოსე ორტეგა გასეტი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 14-15.

⁵⁷⁶ *ვ. ბერიძე*, მოგონებები, გვ. 212.

ადგილს, როცა შეკრებილ სამეფო კარს მიმართავს აბესალომი: ვის გინდათ ქალი ეთერი... წითელი ხაზი ჰქონდა გასმული და გვერდზე მიწერილი იყო АБЕЦЕДЫ ПАДАЮТ! რა ჰქვია იმ ქმარს, რომელიც სნეულ ცოლს სხვას აძლევს?... გასაგებია, როგორ ხელისშემშლელ პირობებში უხდებოდა ქართულ კინოხელოვნებას განვითარება.⁵⁷⁷

კიდევ ერთი მაგალითი. რეჟისორმა ლეო ესაყიამ „ბაში-აჩუკი“ გადაიღო. ფილმის სანახავად სტუდიაში მოვიდა ერთი ფრიად მაღალი თანამდებობის პირი. ასეთ ვითარებაში „ქართული ფილმის“ დირექტორმა იფიქრა, აყაყი წერეთელსა და „ბაში-აჩუკზე“ ბევრი ლაპარაკი რა საჭიროაო და მოკლედ აუწყა: – აყაყი წერეთლის „ბაში-აჩუკი“ გადავიღეთ და ვერცელი საუბრით დრო რომ არ წაგართვათ, თქვენ თავად ნახავთ, რაც შეეძელითო. დიდი ყურადღებით უყურეს ფილმს. ჩინოვნისკს უსამეფლოდ მოეწონა: თვალები ცრემლით ჰქონდა სავე. კმაყოფილმა აღარ იცოდა, რა ეთქვა, აქეთ-იქით იხედებოდა, აშკარად ვიღაცას ეძებდა, ბოლოს დირექტორს სთხოვა – აყაყი წერეთელი გამაცანიო. როგორ უნდა აყადრო, აყაყი წერეთელი კარგა ხნის მკვდარია და მისი გაცნობა არ მოხერხდებო. დირექტორმა მოძებნა გამოსავალი. მან ხელი მოჰკიდა ლეო ესაყიას, დიდმოხელეს წარუდგინა და უთხრა: – ეს გახლავთ ფილმის ავტორი. დიდმოხელე მოეხვია ლეოს, გულში ჩაიყრა...⁵⁷⁸

შემთხვევითი არ იყო, რომ მაღალი ტრიბუნიდან ცოცხალი აზრი და ცოცხალი სიტყვა იშვიათად ისმოდა. ვარშავის ხელშეკრულების შეიარაღებული ძალების შეყვანა 1968 წელს ჩეხოსლოვაკიაში და „პრადის გაზაფხულისათვის“ ანგარიშსწორება, „ნოვი მირის“ „გარეკვა“ 1970 წელს – ორი მნიშვნელოვანი მომენტი, ორი გამმოჯნავი საფეხური, რომლებზეც უკვე მჭაფიოდ გამოისახა ძალის გამოყენებით მასშტაბური შეტევა საზოგადოებაზე მანამდე რომ ფარულად მოქმედებდა. იწყება აშკარა, მოურიდებელი, უსირცხვილო რეაქციის პროცესი და ქვეყნის გახრწნა. სახელმწიფოში მთელი იდეოლოგიური ცხოვრება უფრო და უფრო მეტად კონტროლირებადი ხდებოდა, რა თქმა უნდა, სურვილის მიხედვით შეიძლება

⁵⁷⁷ ა. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 40.

⁵⁷⁸ ა. ბაქრაძე, კინო თეატრი, თბ., 1989, გვ. 35-36.

აღნიშნოთ 70-იან წლებში მეცნიერებისა და კულტურის სხვადასხვა სფეროში ზოგიერთი მიღწევები, მაგრამ ეს იყო ცალკეული ყლორტები დანაგვიანებულ, განადგურებულ და უნაყოფო კულტურის მინდორზე. მთლიანობაში შეიმჩნეოდა არა იმდენად ზრდა-განვითარება საზოგადოებრივი აზრისა და ხელოვნებისა, რამდენადაც მისი არქაიზაცია, მიზნობრივი მოძრაობა უკან დაბრუნებისა „ეპიკურ“ 30-იან წლებში, თუ 60-იანში იყო იმედის დრო, კულტურის, ხელოვნების, საზოგადოებრივი მეცნიერების ყველა დარგში მრავალი პერსპექტიული წამოწყებისა. ათწლეულის დასასრულს „ცოცხალი მაჯისცემა“ შესუსტებას იწყებს, და ძლივსღა მოისმოდა 70-იან წლებში. მხოლოდ გამაყრუებელი საპარადო სიტყვები, ფუჭი მრავალსიტყვაობა და ფალსიფიცირებული მონუმენტური წიგნები.⁵⁷⁹

70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან სსრკ არა მხოლოდ ეკონომიკური დაქვეითებისაკენ მიექანებოდა, არამედ ეს პროცესი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო, და მათ შორის სპორტსაც. ეს განსაკუთრებით ითქმის ფეხბურთზე. აღნიშნულ პერიოდში, როცა ჩემპიონატი მთავრდებოდა და ვინმეს ქულა არ სჭირდებოდა, შეიძლებოდა ფრე გეთამაშა, მაგრამ ის, რასაც ჩაწყობა და ფულის გამოყენება პქვია, 1977-1978 წლებში დაიწყო. ამ დროს ძირითადად ფეხბურთელებს ყიდულობდნენ, თუმცა ბევრი მწვრთნელიც იყო ბინძური, რომლებიც ყველანაირ ჩაწყობაზე მიდიოდნენ.⁵⁸⁰

1974 წელს შემოქმედებითმა ინტელიგენციამ ბელიუტინის ჯგუფის შემადგენლობით ვაჟკაცური მოქალაქეობრივი ნაბიჯი გადადგა. მათ წერილი გაუგზავნეს სუსლოვს, როგორც ქვეყნის „მთავარ იდეოლოგს“, გადამდგარიყო თანამდებობიდან. ეს ფაქტი მაშინ გაუგონარი მოვლენა იყო. წერილის ავტორები მოითხოვდნენ „სუსლოვისეული ხელოვნებისა და კულტურის უარყოფას“. „ჩვენ მოვითხოვთ, რომ გადადგეთ“. ე. ბელიუტინი, რ. რადკევიჩი, ბოლიშკო. ნ. ლევიანტი, ი. შმელევა, ა. კრიუკოვი... (სულ 100 კაცი).⁵⁸¹

⁵⁷⁹ რ. მედევედი, დ. ერმაყოვი, დასახ. ნაშრომი. გვ. 190-191.

⁵⁸⁰ „სარკე“, №25, 2004, გვ. 18.

⁵⁸¹ რ. მედევედი, დ. ერმაყოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 155.

1970-1971 სასწავლო წლიდან დაწესდა საყოველთაო საკალ-
დებულო საშუალო განათლების მიღების აუცილებლობა. 1970
წლამდე არ არსებობდა სსრ კავშირის მასშტაბით სკოლებში გამოც-
დების ჩაბარების ერთიანი წესები.⁵⁸²

ქალაქებში – თბილისში, ქუთაისში, ბათუმში, სოხუმში, ფოთში
– პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებლები ძირითადად ივსებოდა
სოფლის ახალგაზრდების ხარჯზე. რადგანაც საერთო საცხოვრებ-
ლებში ადგილების რაოდენობა შეზღუდული იყო, მოწაფეთა
მნიშვნელოვანი ნაწილი იძულებული ხდებოდა კერძო პირების
ოჯახებში ეცხოვრა ქირით.⁵⁸³

ზოგიერთი დადებითი ძვრების მიუხედავად, ნაკლები ყურადღე-
ბა ექცეოდა რესპუბლიკაში პროფესიული განათლების საკითხების
მეცნიერულ შესწავლას.⁵⁸⁴

არადამაკმაყოფილებლად მიმდინარეობდა 1970 წელს სამ-
შენებლო სამუშაოები. საკავშირო-რესპუბლიკური სამინისტროე-
ბის მიერ გათვალისწინებული იყო მხოლოდ ორი ობიექტის მშენებ-
ლობა: ქ. თბილისის №11 სამხატვრო პროფტექნიკური სასწავლებ-
ლის სასწავლო კორპუსის რეკონსტრუქცია საქართველოს მშენებ-
ლობის სამინისტროს მიერ და საქართველოს ხის დამამუშავებელი
მრეწველობის სამინისტროს მიერ თბილისში ახალი სასწავლებლის
კომპლექსის მშენებლობის დაწყება 400 სასწავლო ადგილით.
№371 დადგენილება კი ავალებდა სამინისტროებს და უწყებებს 6
ობიექტის მშენებლობას. უარესი მდგომარეობა იყო საკავშირო
სამინისტროების ხაზით, რომლებიც 1970 წელს არ ითვალისწინებ-
დნენ რესპუბლიკისათვის არცერთი ობიექტის მშენებლობას, თუმცა
დადგენილებით საკითხი იყო დაყენებული მათ წინაშე 9 ობიექტის
მშენებლობასთან დაკავშირებით.

ასეთ პირობებში კვალიფიციური მუშათა კადრების მომზადე-
ბის შემდგომი გაფართოება ძნელდებოდა, რადგან არსებულ
სასწავლებლებში კონტინგენტის გაზრდის არავითარი შესაძლებ-
ლობა არ არსებობდა, მაშინ, როდესაც რესპუბლიკის მეურნეობის

⁵⁸² საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. VIII, თბ., გვ. 908.

⁵⁸³ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1159. ფურც. 13.

⁵⁸⁴ იქვე, ფურც. 51.

ყველა დარგს ყოველწლიურად სულ უფრო მეტი კვალიფიცი-
რებული მუშახელი ესაჭიროებოდა.⁵⁸⁵

არ შესრულდა რესპუბლიკის მსხვილი საწარმოების ბაზაზე
სალამოს ცვლიანი სასწავლებლების გახსნა, რადგან რესპუბლიკის
საწარმოებმა არ წარმოადგინეს მოთხოვნები აღნიშნულ ღონის-
ძიებათა შესასრულებლად. არასაკმარისი რაოდენობით იგზავნებო-
და პროფტექნიკური განათლების სისტემაში ახალგაზრდა სპეცია-
ლისტები უმაღლესი ტექნიკური სასწავლებლებიდან პროფტექნი-
კურ სასწავლებლებში მასწავლებლად და საწარმოო სწავლების
ოსტატებად გამოსაყენებლად.

რიგი საწარმოები ვერ უზრუნველყოფდნენ პროფტექნიკური
სასწავლებლების მოსწავლეებს საწარმოო პრაქტიკის დროს საჭირო
სამუშაო ადგილებით, თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი მანქანე-
ბით, დანადგარებით და ხელსაწყოებით.⁵⁸⁶

სკოლების, სკოლა-ინტერნატებისა და სხვა საბავშვო დაწესებუ-
ლებათა მატერიალური ბაზა ვერ პასუხობდა მოსწავლეთა კონტინ-
გენტის ზრდას და კვლავ დიდი იყო იმ მოსწავლეთა რიცხვი, რომ-
ლებიც მეორე და მესამე ცვლაში, აგრეთვე დაქირავებულ და ავარი-
ულ შენობებში მეცადინეობდნენ.⁵⁸⁷

სკოლები სათანადოდ არ იყო უზრუნველყოფილი სასკოლო
ინვენტარით, სასწავლო მოწყობილობებით და ახალი ნიმუშის მერ-
ხებით. საქართველოს ხე-ტყის, ცელულოზა-ქაღალდისა და ხის
დამამუშავებელი მრეწველობის სამინისტროს ფაბრიკის მიერ
გამოშვებული სასკოლო ინვენტარი არ იყო მტკიცე და გამძლე.

საქართველოს კომუნალური მეურნეობის სამინისტროს და
ადგილობრივი საბჭოს აღმასკომების სარემონტო-სამშენებლო
კანტორები აჭიანურებდნენ სკოლების შენობათა კაპიტალურ
რემონტს, დაბალი იყო შესრულებული სარემონტო სამუშაოების
ხარისხიც. ჩამორჩებოდა სოფლად მომუშავე მასწავლებელთათვის
სახელმწიფო კაპიტალდაბანდების გეგმით გათვალისწინებული
საცხოვრებელი სახლების მშენებლობა.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1159, ფურც. 53.

⁵⁸⁶ იქვე, ფურც. 66.

⁵⁸⁷ იქვე, საქ. 1182, ფურც. 101.

⁵⁸⁸ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1182, ფურც. 397.

1968-1969 სასწავლო წელს მხოლოდ თბილისში საშუალო სკოლა დაამთავრა სულ 7046 ახალგაზრდამ. აქედან 1970 წლის 1 იანვრისთვის 1839 ახალგაზრდა მოეწყო უმაღლეს სასწავლებლებში, 651 – საშუალო სპეციალურ სასწავლებელში, 500 – პროფტექნიკურ სასწავლებელში, 136 გაწვეული იქნა არმიის რიგებში, 69 გათხოვდა, 138 ავადმყოფი იყო, 1 გარდაიცვალა, 418 ქალაქიდან გავიდა, ხოლო 2988 მოეწყო სამსახურში. ე.ი. დასაქმების გარეშე დარჩა 306 ახალგაზრდა.⁵⁸⁹

მზარდი მოთხოვნილება იქმნებოდა იურისტებზე, წარმოება-დაწესებულებები საჭიროებდნენ იურისკონსულტებს. ასეთ დროს თსუ-ს მიერ მისაღები კონტინგენტის 25 კაცით განსაზღვრა მიუღებელი იყო.

აღმოსავლეთმცოდნეობის სპეციალობაზე სამინისტროს მიერ შემუშავებული მიღების გეგმის (20 კაცი) შემცირება იმ დროს, როდესაც უნივერსიტეტი ცნობილი იყო მძლავრი ორიენტალისტთა კერის არსებობით, აგრეთვე, როდესაც მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ყოველწლიურად მტკიცდებოდა კავშირურთიერთობები, რაც ზრდიდა მოთხოვნილებას ამ სპეციალობის კადრებზე, არ იყო მიზანშეწონილი.

უცხო ენის (რომანულ-გერმანული) სპეციალობებზე, მასწავლებელთა კადრებზე მეტად დიდ ნაკლებობას განიცდიდნენ სოფლის სკოლები. ამიტომ განათლების სამინისტროს საჭიროდ მიაჩნდა არა მიღების გეგმის შემცირება, არამედ მიღების ისეთი ორგანიზაციით ჩატარება (შეღავათების განხორციელება სოფლის მცხოვრებთათვის), რომლითაც შესაძლებელი გახდებოდა უცხო ენის მასწავლებელთა კადრებზე სოფლის სკოლების მოთხოვნილების დაკმაყოფილება.

გეოგრაფების გამოშვების შემცირება იმას ნიშნავდა, რომ უნივერსიტეტში გაუქმებულიყო ისეთი დარგები, როგორიცაა ოკეანოლოგია და პეტროლოგია.

ასევე პუმანიტარულ სპეციალობებზე მიღების გეგმის სისტემატური შემცირება, იმ დროს, როდესაც საზღვარგარეთის არაერთ ქვეყანაში იქმნებოდა ქართველოლოგიური ცენტრები და იგრძნო-

⁵⁸⁹ იქვე, საქ. 1159, ფურც. 198.

ბოდა ჩვენი კულტურითა და მეცნიერებით ცხოველი დაინტერესება, მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებდა უნივერსიტეტს.⁵⁹⁰

რესპუბლიკაში უმაღლესი განათლების მქონე ღვინის ტექნოლოგების რაოდენობა გაცილებით ჭარბობდა მათზე მრეწველობის მოთხოვნილებას.

საქართველოს კვების მრეწველობის სამინისტროს სისტემის ღვინის ქარხნებში ვაკანტური თანამდებობების უქონლობის გამო 130-ზე მეტი უმაღლესი განათლების მქონე მეღვინე ტექნოლოგი მუშის თანრიგით მუშაობდა.⁵⁹¹

გარკვეული ყურადღება მიექცა ქართულ ენაში ახლად წარმოქმნილ, სპეციალურ სამეცნიერო-ტექნიკურ და სხვა ტერმინთა უნიფიცირებული ფორმების დანერგვას. პრესაში ქვეყნდებოდა წერილები თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვის საკითხებზე. 1968 წელს გამოიცა ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 1970 წელს გამოვიდა „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები“ (პირველი კრებული) და სხვ.⁵⁹²

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ენის სიწმინდის დაცვის მიზნით მოწყობილი დისკუსიები ზოგჯერ ტარდებოდა მოუმზადებლად, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის, უმაღლესი სასწავლებლები-სა და სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების მეცნიერ-სპეციალისტთა მონაწილეობის გარეშე. პრესაში გამოქვეყნებული ზოგიერთი წერილი არ იყო მეცნიერულად გამართული.

რესპუბლიკის რადიოსა და ტელევიზიის, ჟურნალ-გაზეთებისა და გამომცემლობათა რედაქციები ზოგჯერ არ იცავდნენ ქართული სალიტერატურო ენის დადგენილ, სავალდებულო ნორმებს...⁵⁹³

საქართველოში მრავალი მაღალმხატვრული ძეგლის გვერდით ასევე მრავალი იყო დაბალ მხატვრულ დონეზე შესრულებული ძეგლები, ძეგლ-ბიუსტები, მონუმენტები, ობელისკები. აგრეთვე პარკების, სარკინიგზო მაგისტრალების, გზატკეცილებისა და სხვა საზოგადოებრივი ადგილების გასაფორმებლად დადგმული ღეკორა-

⁵⁹⁰ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1178, ფურც. 417.

⁵⁹¹ იქვე, ფურც. 453.

⁵⁹² იქვე, საქ. 1174, ფურც. 352.

⁵⁹³ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1178, ფურც. 353.

ტიული ქანდაკებები.

უმრავლესი მათგანი დამზადებული იყო ტონირებული თაბაშირისგან და ატმოსფერული მოვლენების შედეგად იმდენად დაზიანებული, რომ შეუძლებელი ხდებოდა მათი გამოცნობა და შეფასება. ნაკლები ყურადღება ექცეოდა ძეგლებისა და მიმდებარე ტერიტორიების მოვლა-პატრონობას.

ზოგიერთი ძეგლი, ძეგლ-ბიუსტი, ობელისკი თუ სხვა ქანდაკება სათანადო ნებართვისა და პროექტის გარეშე იდგმებოდა. ცალკეულ წარმოება-დაწესებულებათა ხელმძღვანელები ხშირად შემთხვევით პირებს ავალებდნენ ძეგლების, ძეგლ-ბიუსტების, მონუმენტებისა თუ ობელისკების დაპროექტებასა და დადგმას, რის შედეგად იგებოდა მდარეხარისხოვანი და მხატვრული თვალსაზრისით ყოველად მიუღებელი ძეგლები და ლეკორატიული ქანდაკებები. ამ ნაუცბათევი დაგეგმვის დროს, როგორც წესი, უგულვებელყოფდნენ ადგილმდებარეობისადმი ძეგლებისა თუ ქანდაკებების ორგანულ შერწყმას და მხატვრულ-არქიტექტურული ნორმების დაცვას. ზოგიერთი ძეგლი ინტენსიური განაშენიანების შედეგად აღქმისათვის ისეთ მოუხერხებელ ადგილზე აღმოჩნდა, რომ თითქმის მთლიანად დაიჩრდილა. სკულპტურული ნაწარმოებები მეტწილად უხეშ, ულაშათო და უხეირო კვარცხლბეკებზე დაიდგა.⁵⁹⁴

70-იანი წლების დასაწყისში შემოწმებულ 32 ორგანიზაციას, უნებართვოდ აგებულ ძეგლებზე, ძეგლ-ბიუსტებსა და ობელისკებზე სულ დახარჯული ჰქონდა 202 181 მანეთი (მათ შორის, სახელმწიფო სახსრებიდან – 100 603 მანეთი, კოლმეურნეობათა მიერ – 8319 მანეთი და მოსახლეობაში შეგროვილი თანხიდან – 93 259 მანეთი). ამრიგად, ადგილობრივმა ხელმძღვანელებმა ძეგლების დამზადება-დადგმის წესებისა და ამ საკითხზე მთავრობის დადგენილებების მკაცრი დაცვის ნაცვლად თავად დაარღვიეს კანონი.⁵⁹⁵

ხელისუფლების გადაწყვეტილებით, 1970 წლის 1 ივლისამდე საქართველოს ტერიტორიაზე მოიხსნა ლენინის 129 ძეგლი, ძეგლი-ბიუსტი⁵⁹⁶, რადგან ჩანს „ბელადი“ მთლად ვაჟაკურად ვერ გამოიყურებოდა. ახალი ძეგლების აგებამდე ასეთივე ბედი ეწიათ მარქ-

⁵⁹⁴ იქვე, საქ. 1156, ფურც. 324-325.

⁵⁹⁵ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1156, გვ. 327.

⁵⁹⁶ იქვე, ფურც. 335-342.

სის, კიროვის, ორჯონიძისა და სხვა გენიათა „უკედავ“ ძეგლ-
ბიუსტებსაც.

ამის შედეგად, ბუნებრივია, პროლეტარიატის სახელმწიფო
სახსრებს არ დაიშურებდა, რათა უფრო მიმსგავსებულ – ხალხის
ბედზე მზრუნველთა გამოსახულებებით „გაემდიდრებინა“ მრავალ-
ტანჯული ქართული მიწა.

სვანეთი, ქართული კულტურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი
კერა – კულტურის უძვირფასესი ძეგლების მხრივ, სავალალო
მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

სვანეთის ხუროთმოძღვრული ძეგლების დიდ ნაწილს საერო
არქიტექტურის ძეგლები შეადგენენ, რომლებიც კერძო პირთა
საკუთრებას წარმოადგენდა, არსებული წესის თანახმად, მათი შეკე-
თება და დაცვა მფლობელთა ვალდებულება იყო. კულტურის სამი-
ნისტროს არ ჰქონდა უფლება გაეღო სახსრები კერძო ან უწყებრივ
მფლობელობაში მყოფი ძეგლების შეკეთებისათვის. მფლობელნი
კი, რომელთაც, ბუნებრივია, აღარ აწყობდათ იმ პირობებში ცხოვ-
რება, როგორშიც მათი წინაპრები, ამ ძეგლთა ამგებნი ცხოვრობდ-
ნენ და აღარ სჭირდებოდათ ოდესღაც თავდაცვისათვის საჭირო
კოშკები, რომლებიც ქმნიდნენ სვანეთის განაშენიანების განუმეო-
რებელ თავისებურებას, ანგრევდნენ მათ სამშენებლო მასალის
გამოყენების მიზნით. იქ კი, სადაც ნაძალადევი ნგრევა არ ხდებოდა,
დრო და მოუვლელობა შლიდა კოშკების წყობას, რაც ხშირად
საფრთხეს უქმნიდა საცხოვრებელ ნაგებობებსა და მათში მცხოვ-
რებთ. ასეთი ძეგლები სვანეთში მრავალი იყო, განსაკუთრებით
მესტიის რაიონში, სადაც არა მხოლოდ ცალკეულ ძეგლებს უნდო-
და დაცვა, არამედ მთელ სოფლებს, თავისი მეტად კოლორიტული
საშუალო საუკუნეობრივი დაგეგმარების ხასიათით და ხუროთ-
მოძღვრების განუმეორებელი კოლორიტით.

ძეგლები ჯერ კიდევ მრავალი იყო, მაგრამ მათი რაოდენობა
დღითიდღე მცირდებოდა. 70-იანი წლების დამდეგისათვის მხო-
ლოდ მესტიაში 20-მდე კოშკი იყო დანგრეული, ხოლო რაიონში –
80-მდე კოშკი.

თავისი მხატვრული ისტორიული მნიშვნელობით შეუფასებელ
განძს წარმოადგენდა სვანეთის ეკლესიებში შემონახული ჭედური
სელოვნების, ფერწერისა და ხელნაწერების უნიკალური ნიმუშები.

ზოგი ამ ნიმუშთაგანი კერძო მფლობელობაში იყო. აქ შეხედუბოლით I-XII საუკუნეების ნივთებს, რომლებიც საშინელ პირობებში ინახებოდნენ, მტვერში, განჯინებსა და ყუთებში ჩაყრილნი, ყოველ წუთს ზიანდებოდნენ. ადგილობრივ მკვიდრთათვის ისინი თემის საეკლესიო კუთვნილებას წარმოადგენდა და მხოლოდ რელიგიურ რელიკვიებად მიაჩნდათ. ამის გამო კი მუზეუმში გადატანა დიდ წინააღმდეგობას იწვევდა. დიდი გაჭირვებით მოახერხეს აყად. გ. ჩუბინაშვილმა და ვ. ცინცაძემ თავის დროზე რამდენიმე ეგზემპლარის მესტიის მუზეუმში ჩამოტანა, რაც ზოგჯერ მათი სიცოცხლის საფრთხესთანაც კი იყო დაკავშირებული.

შეიძლება სრული პასუხისმგებლობით ითქვას, რომ თუ ეს განძი ერთ მუზეუმში, სახელდობრ მესტიაში მოიყრიდა თავს, გვექნებოდა მსოფლიო მნიშვნელობის პირველხარისხოვანი მუზეუმი, რომელიც არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა ჩვენს საამაყო სეიფს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში, ხოლო ექსპონატების რაოდენობით მნიშვნელოვნად გადააჭარბებდა მას. მაშინ კი ეს განძი ზოგ შემთხვევაში კარლია ეკლესიაში იღო და მას დეკარგვის საფრთხე ემუქრებოდა.⁵⁹⁷

პრაქტიკამ დაგვანახვა, რომ დავით-გარეჯის კულტურის ძეგლების კომპლექსების: დოდოს რქის, ლავრის, ნათლისმცემლის, უდაბნოს, ჩიჩხიტურის, წამებულის, ბერთუბნისა და სხვ. მოვლა-პატრონობა, დაცვა და პოპულარიზაცია არ იდგა სათანადო სიმაღლეზე. ძეგლები ინგრეოდა, იშლებოდა კედლის მხატვრობა. გამოქვაბულებსა და ნაგებობებს იყენებდნენ საქონლის სადგომად. იყო სხვა დაუშვებელი ფაქტებიც. კომპლექსების ტერიტორია დაუსახლებელი იყო და გადააქციეს ზამთრის საძოვრად. ძეგლები უახლოესი დასახლებული პუნქტიდან 40 კმ. და მეტი იყო დაშორებული, რის გამოც მცველები ვერ ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას.

დავით-გარეჯის მუზეუმი არადადამაკმაყოფილებლად მუშაობდა. იგი არ იყო უზრუნველყოფილი სათანადო სახსრებითა და ფონდებით. ეროვნული კულტურის ამ უმნიშვნელოვანესი ნიმუშების დაცვის საქმეში არ მონაწილეობდნენ მთელი რიგი სამინისტროები და უწყებები, არადადამაკმაყოფილებელ პრობლემად იქცა ელექტრომომარაგება, რადიო, სატელეფონო კავშირი და სხვ. ძეგლები არ იყო შეტანილი ტურისტულ მარშრუტებში.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1165, გვ. 224-225.

⁵⁹⁸ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 202, ფურც. 28.

1975 წლისათვის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის 42 სამეცნიერო დაწესებულებიდან საბუნებისმეტყველო პრობლემებს იეველდა 26, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა საკითხებს – 16.⁵⁹⁹

საერთოდ, 70-იანი წლებიდან საკმაოდ მჭიდრო კონტაქტები დამყარდა საზღვარგარეთის ქვეყნებთან. პირველ რიგში ეს ეხება სამეცნიერო ურთიერთობას. მხოლოდ 1972 წლის პირველ ნახევარში საქართველოდან მივლინებით საზღვარგარეთ სხვადასხვა საერთაშორისო სამეცნიერო-ტექნიკურ ღონისძიებებზე (კონგრესები, კონფერენციები, ყრილობები, სიმპოზიუმები და ა.შ.), ლექციების კითხვა, პედაგოგიური მუშაობა, სამეცნიერო სტაჟირება, გამოცდილების გაცლა, ასევე, ეგრეთწოდებული განვითარებადი ქვეყნების დასახმარებლად გაემგზავრა 201 ადამიანი. გფრ-ში სამეცნიერო-კვლევითი დაგეგმვის პრაქტიკას, დასრულებული გამოკვლევების წარმოებაში დანერგვისა და სამეცნიერო გამოკვლევათა პროგნოზების გასაცნობად ჩავიდა ქართველ მეცნიერთა ჯგუფი.

გერმანიაში ყოფნის დროს ჩვენმა დელეგაციამ მოინახულა გერმანიის სამეცნიერო-კვლევითი საზოგადოება. პლაზმაფიზიკის ინსტიტუტი და შტუტგარტის ატომური ენერგიის უნივერსიტეტი, გფრ-ის გეოლოგიური სამსახური, ბონისა და მიუნხენის უნივერსიტეტების გეოლოგიური ინსტიტუტები, ტექნიკური ქიმიის ინსტიტუტი აახენში, ჰანოვერის ნავთობის კვლევის ინსტიტუტი, „ბმე“-სა და „ფოლქსვაგენის“ ავტოქარხნები, გფრ-ს მაქს პლანკის საზოგადოება და განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო.

ამავე პერიოდში საქართველოში ჩამოვიდა კაპიტალისტური და განვითარებადი ქვეყნების 71 დელეგაცია, სულ 355 კაცი.

1972 წლის იანვარში შრომის ინსპექციის საკითხების გასაცნობად თბილისს ეწვია გაეროს ბირმის სპეციალისტ-სტიპენდიანტების დელეგაცია. მათ დაათვალიერეს რუსთავის მეტალურგიული ქარხანა, სადაც გაეცნენ შრომის დაცვის ორგანიზაციასა და სოციალურ-საყოფაცხოვრებო პირობებს. ასევე დაათვალიერეს თბილისის ჩაის ფაბრიკა, კონიაკის ქარხანა და ვარკეთილის მევენახეობის მეურნეობა.⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VIII, გვ. 922.

⁶⁰⁰ სუიცსა, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 4985, ფურც. 1-2.

1972 წლის მარტში თბილისში ჩამოვიდა ეგვიპტის არაბთა რესპუბლიკის სპეციალისტთა დელეგაცია მეცნიერებისა და ტექნიკის პრეზიდენტის მუსტაფა კ. თოლბას ხელმძღვანელობით.⁶⁰¹

ბუნებრივია, უფრო ინტენსიური ურთიერთობა არსებობდა ე.წ. „სოციალიზმის ბანაყის“ ქვეყნებთან.⁶⁰²

1972 წლის აგვისტოში სპი-ს ეწვია კრავოვის სამთო-მეტალურგიული აკადემიის, ვარშავის პოლიტექნიკური ინსტიტუტისა და დრეზდენის პოლიტექნიკური უნივერსიტეტის სტუდენტთა 50 კაციანი ჯგუფი. როგორც ჩანს, მათ ისეთი ადგილებიც დაათვალიერეს, რისი ნახვაც, „სხვადასხვა მოსაზრებით“, არ შეიძლებოდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით მეცნიერებისა და ტექნიკის კომიტეტში დაიბარეს სპი-ს უცხოეთთან ურთიერთობის განყოფილების ხელმძღვანელი ა. ხაინდრავა, რომელსაც „სათანადო საუბრები“ ჩაუტარეს უცხოელების მიღების საკითხთან დაკავშირებით.⁶⁰³

1972 წლის პირველი ნახევარი განსაკუთრებით მდიდარი იყო უცხოელ მეცნიერთა ვიზიტებით საქართველოში. კერძოდ, საფრანგეთიდან შაპერი, ინგლისიდან მელვილ სმიტი, ო. კონორი, პრიტსატი, ჰამილტონი, დონალდ მაკ ლინი; გფრ-დან პილხი, დიმერი, შპეტი, გდრ-დან კომინი, მათიესი, შმიდტი, ბიზოლდი, პრინცლერი, ვალისი და ზაუნდერი; იტალიიდან მიზიტი, ზაპორიტი, მარჩანი, ზგრიტა; აშშ-დან ზაგორნია; ბელგიაიდან ენსბროკი; პოლონეთიდან გენსელი, გასპარსკი, ანა ბენკო; რუმინეთიდან შერბენესკუ; კორეიდან კიმ დო სული, მი ტენ ზოპი; ჩეხოსლოვაკიიდან მიკშიჩეკი; უნგრეთიდან ორჩანი, ხალასი; ბულგარეთიდან ნონევი, გეორგიევი, ჩერკასოვი, იოცევი, მოგოშევი, ზიაპკოვი, ცანევი.⁶⁰⁴

ხშირი იყო და ინტენსიური აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ქართველი სპეციალისტების სამეცნიერო მივლინება სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის მდგომარეობის გასაცნობად.⁶⁰⁵

1969-1973 წლებში თსუ-დან სამეცნიერო მივლინებაში საზღვარგარეთ იმყოფებოდა 9 მეცნიერი (იტალია, საფრანგეთი, პოლანდია, შვეცია, გფრ, გდრ). უცხოური გამოცდილება გამოიყე-

⁶⁰¹ იქვე, ფურც. 3.

⁶⁰² იქვე, ფურც. 3-6.

⁶⁰³ იქვე, ფურც. 12.

⁶⁰⁴ სუიცსა, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 4985, ფურც. 15-18.

⁶⁰⁵ იქვე, ფურც. 30.

ნებოდა ლექციების კითხვის დროს.

აღნიშნულ პერიოდში სპი-დან საზღვარგარეთ ლექციების წასაკითხად, მუშაობის გამოცდილების მისაღებად, პედაგოგიურ სამუშაოზე სამეცნიერო სტაჟირებაზე იმყოფებოდა 48 კაცი. ასეთ ურთიერთობას შედეგად მოჰყვა 9 სამეცნიერო ნაშრომის გამოქვეყნება, მუშაობაში დაინერგა ახალი მეთოდები.⁶⁰⁶

1972-1973 წლებში ათი თვის ვადით იტალიაში იმყოფებოდა სამეცნიერო სტაჟირებაზე თსუ კლასიკური ფილოლოგიის კათედრის დოცენტი რ. გორდუზიანი. მისი სტაჟირების საკითხები ეხებოდა ჰომეროსის კვლევის საკითხებს, ასევე ხმელთაშუა ზღვის ხალხების ენისა და კულტურის საკითხების კვლევას.⁶⁰⁷

ანალოგიური სამეცნიერო მივლინებები მრავალი იყო მეცნიერების სხვადასხვა დარგში, რამაც ხელი შეუწყო ქართული მეცნიერების აღორძინებას.

საქართველოში უცხოელი სტუმრები ჩამოდიოდნენ სხვადასხვა ორგანიზაციების სახით. ჩამოსულ სტუმართა სრული აღრიცხვა ფაქტიურად არ ხდებოდა, არ იყო ცენტრი, რომელიც ამ მეტად საჭირო საქმეს თავს დაადგამდა. მდგომარეობას ართულებდა ისიც, რომ სხვადასხვა უწყებათა ხაზით უცხოელი სტუმრები პირდაპირ ჩადიოდნენ ავტონომიურ რესპუბლიკებში, სადაც ასევე არ იყო დაყენებული მათი აღრიცხვა.⁶⁰⁸

„„გოსპლან სოიუზოიჩი“ ყველაფერს გეგმავდა. 1969 წელს რესპუბლიკის თეატრებმა თურმე ვერ შეასრულეს დადგმების გეგმა 625 სპექტაკლით. მაყურებელთა დასწრების გეგმა – 461,2 ათასი კაცი. საყუთარ შემოსავალს დააკლეს 380,9 ათასი მანეთი... რესპუბლიკური დაქვემდებარების თეატრებმა ვერ შეასრულეს დადგმების გეგმა 114 სპექტაკლით, მაყურებელთა დასწრებისა – 184,4 ათასი კაცი.“⁶⁰⁹

საერთოდ კი თეატრებმა და მუსიკალურმა კოლექტივებმა ვერ აითვისეს კაპიტალური რემონტისათვის განკუთვნილი საამორტიზაციო თანხა 597 ათასი მანეთი, მათ შორის რესპუბლიკის დაქვემ-

⁶⁰⁶ იქვე, საქ. 4988, ფურც. 13.

⁶⁰⁷ სუიცსა, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 4988, ფურც. 24.

⁶⁰⁸ იქვე, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1163, ფურც. 446.

⁶⁰⁹ იქვე, საქ. 1170, ფურც. 26.

დებარების თეატრებში 229 ათასი მანეთი, მაშინ, როდესაც დაწესებულიებათა შენობები მოითხოვდნენ მიმდინარე და კაპიტალურ რემონტს. საქართველოს კულტურის სამინისტრო არასაყმაო კონტროლს ახორციელებდა თეატრალური და მუსიკალური დაწესებულებებისადმი, რის შედეგადაც თეატრებში კვლავ ჰქონდა ადგილი შემოქმედებითი პერსონალის დაწესებული ნორმების შეუსრულებლობის დროს შეთავსებითი მუშაობის მრავალ ფაქტს.⁶¹⁰

1970 წლის სექტემბერში საქართველოს მინისტრთა საბჭოს განკარგულებით დაწესდა ზ. ფალიაშვილის სახელობის პრემია. განკარგულების საფუძველზე ნება დაერთო საქართველოს მუსიკალური და ქორეოგრაფიული საზოგადოების პრეზიდიუმს თავისი სახსრებიდან ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ გაეცა ორი ფულადი პრემია – თითოეული ათას ხუთასი მანეთის ოდენობით, საუკეთესო მუსიკალური ნაწარმოებისათვის, ნაშრომისათვის მუსიკის თეორიასა და ისტორიაში, საშემსრულებლო მოღვაწეობისათვის.⁶¹¹

როგორც ვიცით კინემატოგრაფი წარმოადგენს ხელოვნების მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს. თანამედროვე კულტურის, მეცნიერებისა და განათლებისთვის მისი მნიშვნელობა უდიდესია. ასევე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს კინემატოგრაფს ტელეხედვის განვითარებასა და სრულყოფაში.

კინოფილმების წარმოებას რესპუბლიკაში ემსახურებოდა კინოსტუდია „ქართული ფილმი“ და საქართველოს სამეცნიერო-პოპულარული და დოკუმენტური ფილმების სტუდია.⁶¹²

კინოსტუდია „ქართული-ფილმი“ ტექნიკური ბაზის დონით მევეთრად ჩამორჩებოდა ყოფილი სსრკ რესპუბლიკის სტუდიებს. თითქმის არ გააჩნდა უცხოური აპარატურა.⁶¹³

სამეცნიერო-პოპულარული და დოკუმენტური ფილმების სტუდია წელიწადში უშვებდა დაახლოებით 100-მდე სრულმეტრაჟიან და მოკლემეტრაჟიან ფილმებს, ასევე კინოჟურნალებს⁶¹⁴, რასაც პოლიტიკურ-იდეოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა და მასებზე საბჭოთა რეჟიმისადმი თაყვანისცემის პოპულარიზაციას უწყობდა

⁶¹⁰ იქვე, ფურც. 27-28.

⁶¹¹ სუიცსა, ფ. 600, ანაწ. 24, საქ. 1196, ფურც. 83.

⁶¹² სუიცსა, ფ. 2091, ანაწ. 1, საქ. 5008, ფურც. 2.

⁶¹³ იქვე, ფურც. 3.

⁶¹⁴ იქვე, ფურც. 4.

ხელს.

საბჭოური პერიოდის ისტორიკოსთა ჩამოყალიბებაში მთავარი როლი მიენიჭა სტალინურ სკოლას, რომლის ამოსავალს წარმოადგენდა მეცნიერი გამხდარიყო „ცილისმწამებელი – აი, მიზანი. ასეთი კაცი ვეღარასოდეს შეხედავს ადამიანს თვალებში. ის გააკეთებს ყველაფერს, რასაც მოთხოვთ... მას ეჩვენება, რომ ემსახურება მეცნიერებას და ხელოვნებას, სინამდვილეში კი ჩვენ გვემსახურება: ის არის მეძავი, რომელსაც ფულს სახელმწიფო უხდის და ეს მუდამ უნდა ახსოვდეს“.⁶¹⁵

1929 წლიდან იწყება წარსულის სისტემატური გადასინჯვის პერიოდი.⁶¹⁶ 1931 წელს გამოქვეყნდა სტალინური ინსტრუქცია პარტიული ისტორიკოსებისადმი, რომელსაც განმარტავდნენ და აკონკრეტებდნენ ზეპირ საუბრებში. 1932 წლიდან „პრავდის“ საიუბილეო ნომერი ღებულობს უკვე ახალ ფიზიონომიას. იმავე წლის 23 თებერვალს ნომრის უკვე ახალ გვერდს ამშვენებს სტალინის პორტრეტი. პირველად იქნა წამოყენებული ფორმულა: „წითელი არმიის ბელადს წარმოადგენს კომუნისტური პარტია, მისი ლენინური ცკ ამხ. სტალინის მეთაურობით“.⁶¹⁷

ტროცკიმ ერთ-ერთმა პირველმა იხმარა ტერმინი – „უახლესი ისტორია, როგორც ფალსიფიცირებული, საბჭოური, სტალინური პერიოდის ამსახველი დრო“.⁶¹⁸

საბჭოური ისტორიოგრაფიის ფალსიფიკაციაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საკავშირო კომუნისტური პარტიის(ბ) ისტორიის მოკლე კურსმა, რომელიც 1938 წელს გამოიცა. მაგალითისათვის ერთი ადგილიც იმარებდა: „მოკლე კურსში“ ნათქვამია, რომ 1917 წლის 16 ოქტომბერს ცკ შექმნა პარტიული ცენტრი აჯანყების ორგანიზაციისთვის სტალინის ხელმძღვანელობით, რომელიც ამავე დროს წარმოადგენდა სამხედრო რევოლუციური კომიტეტის გულს და პრაქტიკულად ხელმძღვანელობდა მთელ აჯანყებას. ვინ შედიოდა ამ ცენტრში მითითებული არ არის. ესენი იყვნენ ა.ს. ბუბნოვი (რომელიც დაპატიმრებული იყო 1938 წელს

⁶¹⁵ ა. ავტორბანოვი, სტალინის სიკვდილის საიდუმლო, თბ., 1990.

⁶¹⁶ Лев Троцкий, Сталин, т. 2, М., 1990, с. 122.

⁶¹⁷ იქვე, გვ. 64.

⁶¹⁸ იქვე, ტ. 1, გვ. 193.

და ამიტომ არ არის მოხსენიებული), ასევე ძერჟინსკი, ი.მ. სვერდლოვი, მ.ს. ურიცკი, რომლებიც ასევე არ არიან მოხსენიებული.

პეტროგრადის სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტის არქივში კი, რომლის მთლიანი გამოქვეყნება განხორციელდა 1967 წელს, სტალინი საერთოდ არ მოიხსენიება აჯანყების დროს. ის პირველად ჩნდება სრვ-ში მხოლოდ 31 ოქტომბერს, როდესაც აჯანყება უკვე გამარჯვებულია. მისი სახელი არ იხსენიება არც სრვ-ს ოქმებში და არც ოპერატიულ დოკუმენტებში.⁶¹⁹

ფაქტობრივი მასალა ნებისმიერი ისტორიული გამოკვლევების საფუძველია, რომელზეც „შენდება“ ისტორიული განზოგადების შენობა. ხშირ შემთხვევაში ჩვენ აგრეთვე ვიცოდით ჩვენი გამოკვლევების საბოლოო შედეგი (გამოკვლევების და არა მეცნიერულ-პოპულარულის). აქედან გამომდინარე, ისლა დაგვრჩენოდა, მხოლოდ ფაქტები მოგვეყვანა. ასეთი მოქმედებით ვამტკიცებდით უკვე კარგად ცნობილ ჭეშმარიტებას. ხოლო ახლის აღმოჩენა არ შეგვეძლო.⁶²⁰

ბუნებრივია, ბოლო დრომდე მეკლევართა და საზოგადოებისათვის უცნობი იყო ის დოკუმენტური წყაროები, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ კიროვის სიკვდილი მხოლოდ სტალინს აწყობდა. თვითმხილველთა მონაცემებით, საკავშირო კპ(ბ) XVII ყრილობის წინ მრავალ კომუნისტს აშფოთებდა სტალინის ერთპიროვნული მმართველობისკენ სწრაფვა. ყრილობის დელეგატის ლ. შაუმიანის მოგონების მიხედვით, დელეგატების დიდ ნაწილს სურდა სტალინი ჩამოეცილებინათ გენერალური მდივნის თანამდებობიდან, რაც ცნობილი გახდა სტალინისათვის. მას კარგად ესმოდა, რომ ხელი-სუფლების საკუთარ ხელში მეტი კონცენტრაციისათვის საჭირო იყო ჩამოეცილებინა ძველი პარტიული კადრები. მნიშვნელოვანი ფაქტი: ცკ არჩევნებში კიროვმა მიიღო ყველაზე მეტი ხმა (წინააღმდეგი მხოლოდ სამი დელეგატი), ხოლო სტალინის წინააღმდეგ ხმა მისცა 100-ჯერ მეტმა, ე.ი. 300-მდე დელეგატმა, როდესაც ხმის დამთვლელი კომისიის თავმჯდომარემ ზატონსკიმ და ყრილობის პრეზიდიუმის წარმომადგენელმა, რომელიც კომისიის მუშაო-

⁶¹⁹ Историки спорят, М., 1989, с. 9.

⁶²⁰ В. Козлов, Историк и перестройка, сб. „Страницы истории КПСС“, М., 1988, с. 288-289.

ბას კურირებდა, ასევე ცკ მდივანმა კაგანოვიჩმა სტალინს აცნობეს აღნიშნული ვითარება, სტალინმა მოითხოვა საარჩევნო ოქმში ნაჩვენები ყოფილიყო იმდენივე წინააღმდეგი, რამდენიც კიროვს ჰქონდა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცკ არჩევნები გაყალბებულ იქნა.

ყრილობის დელეგატებიდან, პარტიის ძველი წევრების ჯგუფმა, – წერს ა. მიქოიანი, – მიმართა კიროვს წინადადებით დამდგარიყო გენერალურ მდივანად. კიროვმა უარი განაცხადა და მაშინვე აცნობა მომხდარის შესახებ სტალინს. თუმცა სტალინის თვალში კიროვი მაინც მეტოქედ იქცა. შემთხვევითი არ არის, რომ XVII ყრილობის დელეგატების უმრავლესობა რეპრესიების მსხვერპლი გახდა. ფაქტია, 1961 დელეგატიდან განადგურებულ იქნა 1108 ადამიანი, ხოლო ცკ 139 წევრიდან და კანდიდატიდან, რომლებიც აირჩიეს XVII ყრილობაზე, დახვრიტეს 98 კაცი ანუ ცკ-ს შემადგენლობის 70%.⁶²¹

შეეძლოთ თუ არა „საბჭოთა პერიოდის“ მკვლევარებს ობიექტურად შეესწავლათ და შეეფასებინათ თანამედროვეობის ისტორია? შეიძლება გავზიადების გარეშე ითქვას, რომ საზოგადოებათმცოდნეები პირველ რიგში იყვნენ პარტიულები, და მხოლოდ შემდეგ მეცნიერები (ბუნებრივია, ყველა არა). მოქმედებდა პარტიულობის პრინციპი მეცნიერებაზე. საზოგადოებათმცოდნეობა მთლიანად (ისტორიული მეცნიერება) მიმართული იყო ბურჟუაზიული იდეოლოგიისა და მეცნიერების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის და პარალელურად გაბატონებული იდეოლოგიის – მარქსიზმ-ლენინიზმის – დამკვიდრებისაკენ.⁶²²

სტალინი ცდილობდა კონტროლზე „აეყვანა“ ისტორია, თავისი გავლენისათვის დაემორჩილებინა ისტორიკოსები, სამეცნიერო ცენტრები და ჟურნალები.⁶²³

რა მეცნიერული და ობიექტური ისტორიული ნაშრომები უნდა შექმნილიყო, როდესაც ტაძრებს ქიმიურ საწყობებად იყენებდნენ. ციხეებისა და კრემატორიუმების ფუნქციას აკისრებდნენ. ანგრევდნენ ასევე სხვა ისტორიულ წყაროებს. წვაოდნენ სუკ-ისა და შსს

⁶²¹ Историкн спорят, М., с. 288-289.

⁶²² А.И. Алатошцева, Советская историческая наука на переломе 20-30-х годов, сб. „История и сталинизм“, М., 1991, с. 250.

⁶²³ იქვე, გვ. 264.

დოკუმენტებს, მოსახლეობის აღწერის მასალებს.

30-იან წლებში საზღვარგარეთ გაყიდეს მრავალი ისტორიული და მხატვრული ფასეულობა. საბჭოთა კავშირის მრავალი ბიბლიოთეკა კატასტროფულ მდგომარეობამდე მიიყვანეს. უდიდესი დარტყმა მიაყენა ისტორიულ მეცნიერებას მხარეთმცოდნეობის უგულვე ბელყოფამ, რომელსაც მეფის რუსეთში დიდი ყურადღება ექცეოდა. 1928 წელს სკოლებში საერთოდ ამოიღეს ეს საგანი. მსგავსი ბედი ეწია ფოლკლორის შესწავლას და სხვ.⁶²⁴

საქართველოს საბჭოთა პერიოდის ისტორიის ფალსიფიკაციაზე უკვე საკმაოდ ითქვა ჩვენს საზოგადოებაში. საერთოდ, უახლესი ისტორიის წერა, როგორც ჩანს, ყველა ეპოქაში გარკვეულ სიძნელებებთან იყო დაკავშირებული. ამას ადასტურებს VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოფი კესარიელის მეტად საგულისხმო ნათქვამი „საიდუმლო ისტორიაში“, რომელიც 11 საუკუნის შემდეგ გახდა ცნობილი: „ჩემს მიერ სიმართლის დამალვის მიზეზი ის იყო, რომ ამ საქმის ჩამდენი ადამიანები ისევ ცოცხლები იყვნენ და გარემოება მოითხოვდა, ასე მეწერა. ვერ დავემალებოდი გარშემო მყოფ მრავალ მეთვალყურეს და ვერც საზარელ სიკვდილს დავადწევდი თავს... სწორედ ამის გამო იძულებული ვიყავი, ჩემს წინა თხზულებებში მრავალი რამ დამეფარა“.⁶²⁵

ანგარიშგასაწევია მოსაზრებაც, რომ უკანასკნელი ოთხი-ხუთი ათეული წელი არ წარმოადგენს ისტორიას ამ სიტყვის მკაცრი მეცნიერული გაგებით. მიმდინარე ისტორიული პროცესები ჯერ კიდევ არაა დასრულებული. არსებული დოკუმენტები და საარქივო მასალა მნიშვნელოვნად ჯერ კიდევ არაა გამოქვეყნებული. ისტორიის ეს მონაკვეთი ეხება მიმდინარე პოლიტიკას და მისი კვლევა, უპირველეს ყოვლისა, არის საერთაშორისო მიმომხილველების, პოლიტოლოგების, ჟურნალისტების და არა პროფესიონალი ისტორიკოსების საქმე, ამიტომაც XVII საუკუნის ცნობილმა პუბლიცისტმა ჟაკ მალე დიუჰანმა დღევანდლობის ისტორიის წერა

⁶²⁴ *А.Н. Мерцалов, Сталинизм и освещение прошлого, сб. „История и сталинизм“, М., 1991, с. 445-446.*

⁶²⁵ *პროკოფი კესარიელი, საიდუმლო ისტორია, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო ნინო ეფრემიძემ, თბ., 1989, გვ.21.*

მოსწრებულად შეადარა „ნისლიან ამინდში პეიზაჟის ხატვას“.⁶²⁶

საზოგადოებრივი პროგრესის ერთ-ერთი საფუძველი, როგორც ცნობილია, მეცნიერებისა და ცხოვრების კავშირია. საზოგადოებათმცოდნეობის თუ რომელიმე დარგი გამოირჩევა ცხოვრებასთან უშუალო კავშირით და ურთიერთგმოქმედებით, უწინარეს ყოვლისა, ეს ითქმის საისტორიო მეცნიერებაზე საერთოდ, უახლესი წარსულის ისტორიაზე განსაკუთრებით. ეს გარემოება ხელსაყრელ პირობებთან ერთად ქმნის აღნიშნული ეპოქის კვლევის ზოგიერთ სიძნელესაც. უახლესი წარსულის ისტორიის მეცნიერული შესწავლისას მკვლევარი ყოველთვის ვერ გამოდის მიუდგომელი აღმწერ-დამკვირვებლის როლში, რადგან იგი თვით არის ისტორიული პროცესის უშუალო მონაწილე და ამიტომ მას ყოველთვის როდი შეუძლია ეპიკური სიმშვიდით შეაფასოს თანამედროვეობის და ახლო წარსულის მოვლენები. გარდა ამისა, მდგომარეობას ართულებს ისიც, რომ უახლესი წარსულის ისტორიას ყველაზე მეტად ეტყობა პოლიტიკური ტენდენცია, რაც, სამწუხაროდ, ზოგიერთისათვის საეჭვოდ ხდის მის მეცნიერულ ღირებულებას. მისი კვლევა რთული და ძნელი იყო ჩვენში იმის გამო, რომ ამ უბანზე მოღვაწე ყველა მკვლევარი იყო დამწყები, გამოუცდელი, თითქმის ყოველგვარ მეცნიერულ მემკვიდრეობას მოკლებული და, ბოლოს, თვით დამწყებთა შორის საგრძნობი იყო კვალიფიციური კადრების ნაკლებობა და სხვ.⁶²⁷

მოდამი იყო მარქსისტულ-ლენინური თეორიული მემკვიდრეობის მხოლოდ ციტირება და კომენტირება. ასეთივე დამოკიდებულებას იჩენდნენ თანამედროვე ეპოქის მკვლევარები კომპარტიის ყრილობის დოკუმენტების, კონფერენციებისა და პარტიის ცკ პლენუმების მასალებისადმი. სქემატურობა, შიში დრამატული სიტუაციებისადმი, სიმართლისა და სიცრუის, სიკეთისა და ბოროტების, საზოგადოების რეალურ ცხოვრებაში განსაზღვრულის და განუსაზღვრელის, სამართაებისა და სტიქიურობის შეჯახება უახლესი

⁶²⁶ კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, კ. მეშველიანი, ისტორიის პერიოდიზაცია, ჟურნ. „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1992, №2, გვ. 30.

⁶²⁷ ი. კაჭარავა, საქართველოს უახლესი ისტორიის მეცნიერული კვლევის თანამედროვე მდგომარეობა, კრ. „ისტორიული მეცნიერების განვითარება საბჭოთა საქართველოში“, თბ., 1986, გვ. 6-7.

ისტორიის საკითხებზე დაწერილ ნაშრომებს სავსებით სამართლიანად აქცევდა ნაკლებ საინტერესოდ. ხშირად – არაპოპულარულად, განსაკუთრებით ახალგაზრდა მკითხველის თვალში...

თანამედროვე თაობის ისტორიკოსთა მრავალი წარმომადგენელი გამოდიოდა პუბლიცისტის როლში და ვერ ასწრებდა ოპერატიულად და პროფესიონალის ღონეზე დაეკმაყოფილებინა მკითხველთა მოთხოვნა უახლესი ისტორიის პრობლემებზე.⁶²⁸

რა მეცნიერულ შრომაზე შეიძლებოდა ლაპარაკი, როდესაც ავტორი უახლესი პერიოდის საკითხებზე წერისას გულმხურვალე მლოცველივით ევედრებოდა მამაშეციერს გენერალური მდივნის სიცოცხლის გახანგრძლივებას წიგნის გამოცემამდე. გარდაცვლილთა ნათქვამის განმეორება თუ ციტირება თითქმის დანაშაულად იქცეოდა ხოლმე. უახლესი ისტორიის რამდენი მკვლევარი-დისერტანტი სამუდამო დისერტანტად დარჩა. ველარ შეძლო იმ ფინანსური და საპირისპირო ციტატების „დაპროექტება“, რომელსაც ახალი ხელმძღვანელი და მისი ნააზრევნი მოითხოვდა.

ხელახლა არის დასაწერი ჩვენი ისტორია. იგი გაყალბებულია არა მარტო საბჭოთა იდეოლოგიური შტამპებით, არამედ შეფერილია ქართველისათვის დამახასიათებელი რომანტიკული პათოსით და იდეალიზებულია, დაუძლეველია ცალმხრივობა. ისტორიულ პირებს უნდა მიეცეთ ადამიანური მოცულობრივი, სტერეომეტრიული (საპირისპიროდ პლანიმეტრიულისა) სახე და დახასიათება. ახლად დაწერილ ისტორიაში ქართველმა უფრო რეალურად უნდა დაინახოს თავისი სახე და მიაღწიოს სწორ თვითშემეცნებას.

უნდა მივეჩვიოთ, რომ შენიშვნებს ვაკეთებდეთ ეროვნულ გმირებზეც. უნდა გადავლახოთ ეროვნული შებლუდულობა და პროვინციალიზმი ყველა სფეროში, მათ შორის ისტორიულ პიროვნებებისა და მოვლენების შეფასებაში.⁶²⁹

ახლა, როცა გმირობას აღარ მოითხოვს წარსულის ობიექტური გაშუქება, ვფიქრობთ, საისტორიო მეცნიერებასაც ჩამოსცილდება არაპროფესიონალიზმი და ველარც ახალი, შემთხვევითი ადამიანები გაბედავენ „გარედან“ მოსვლას ისე, როგორც ერთ ღროს ეროვნულ მოძრაობას მიეცემასნა ვაიპოლიტიკოსთა დიდი არმია.

⁶²⁸ Страницы истории КПСС, М., 1988, с. 10.

⁶²⁹ *კ. გოგსაძე*, პოლიტიკური კრიზისი საქართველოში ანუ ვის ინტერესებს გამოხატავს საქართველოს დღევანდელი ხელისუფლება, თბ., 1995, გვ. 96.

ეროვნული სუპერინიტივის აღდგენა

გარდაქმნის, დემოკრატიზაციისა და საჯაროობის პროცესმა ჩვენს რესპუბლიკაში საზოგადოებრივი აქტიურობის დიდი აღმავლობა გამოიწვია. ჩვენი ქვეყნის პროგრესულმა ძალებმა სამართლიანი სოციალური, ეკონომიკური და ეროვნული მოთხოვნები წამოაყენეს. რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა მიჩვეული იყო ქვეყნის ავტორიტარულ-მბრძანებლური მეთოდებით მართვას და ამიტომ მოუმზადებელი შეხვდა ხალხის უჩვეულო მოთხოვნებსა და აქტიურობას. რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ ვერ გამონახა საზოგადოების მართვის ახალი ფორმები და ადმინისტრაციული მეთოდებითა და ძალის პოლიტიკით სცადა მის წინაშე დასმული პრობლემების გადაწყვეტა. ამ გზით საქართველოს კომპარტიისა და მთავრობის ხელმძღვანელობამ ერთხანს თითქოს მოახერხა კიდეც საზოგადოების აქტიურობის შენელება და მწვავე პრობლემების თავიდან აცილება, მაგრამ პრობლემების ნაწილობრივი გადაწყვეტის გზით ბოლომდე შეუძლებელი გახდა რესპუბლიკის მართვა. ხალხში ფარულად და თანდათანობით ძლიერდებოდა უარყოფითი დამოკიდებულება საქართველოს ხელმძღვანელობის პოლიტიკური საქმიანობისა და მუშაობის სტილის მიმართ. იგი აღარ შეესიტყვებოდა არც საჯაროობისა და გარდაქმნის პროცესებს, რომელიც ჩვენში მევიდრდებოდა, და არც ეროვნულ მოთხოვნებს, რომლებიც სრულიად სამართლიანად აღმოცენდა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში.

მწვავე ეკოლოგიური და ეროვნული პრობლემების მიმართ ჩვენი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის არასწორ პოზიციას განსაკუთრებით მკვეთრად არაფორმალური ჯგუფების ლიდერები დაუპირისპირდნენ. პარტიის ხელმძღვანელობისა და არაფორმალურების პოზიციათა მკვეთრი პოლარიზაციის გამო, მალე მათ შორის გაძნელდა დიალოგი და ყოველგვარი ურთიერთობა. ხელმძღვანე-

ლი ორგანოების არასწორი პოზიციიდან გამომდინარე, რაც საზოგადოების მოთხოვნათა უგულვებელყოფაში და იძულებით დათმობებში გამოიხატებოდა, ხალხი გაუცნობიერებლად და უნებურად სულ უფრო შორდებოდა მათ ორიენტაციას და უახლოვდებოდა არაფორმალური ჯგუფების პოზიციას. ყოველივე ამან მალე ხელისუფლების სრული იზოლაცია გამოიწვია, მან დაკარგა საზოგადოების მართვის შესაძლებლობა. ხალხის სამართლიანი მოთხოვნების უგულვებელყოფას მოჰყვა მიტინგები და სამოქალაქო პროტესტის ერთ-ერთი უკიდურესი ფორმა – შიმშილობა.

9 აპრილის შემდეგ საქართველოში ფაქტიურად მოისპო კომუნისტური დიქტატურა, მაგრამ დემოკრატია არ დამყარებულა. იგი რადიკალთა დიქტატურამ შეცვალა. ამავე პერიოდში გავრცელდა ხმები, რომ არაფორმალურ ორგანიზაციათა და ჯგუფთა ლიდერები იმუქრებოდნენ მთავრობის, როგორც უკანონოსა და თვითმარქვია ხელისუფლების განადგურებით. დასახელებული იყო რიცხვი, როცა ისინი აპირებდნენ კომუნისტებთან ანგარიშსწორებას. ასეთი ხმები მართლა გავრცელდა და ხელი შეუწყო ქართველი ერის იმ ნაწილის გარკვეულ დაცილებას ეროვნულ მოძრაობასთან. ეს იყო არაფორმალთა ლიდერების შეცდომა, რადიკალებთან ურთიერთობა გაუჭირდა ინტელიგენციის დიდ ნაწილს, რომელმაც, გარკვეულწილად, ნეიტრალური პოზიცია დაიკავა.

1990 წლის 14 მარტს რადიკალებმა თბილისის ფილარმონიის დიდ საკონცერტო დარბაზში ეროვნულ ძალთა საგანგებო კონფერენცია – ეროვნული ფორუმი მოიწვიეს. ფორუმზე მარტის არჩევნების ჩაშლის მოთხოვნილებასთან ერთად, კომუნისტური ხელისუფლების ალტერნატიული კოალიციური მთავრობის შექმნის საკითხიც დაისვა.

1990 წლის ოქტომბრისათვის ახალი, ამჟერად უკვე მრავალპარტიული არჩევნები დაინიშნა. ეროვნული მოძრაობის ნაწილმა ზვიად გამსახურდიას ხელმძღვანელობით გადაწყვიტა მონაწილეობა მიეღო ამ ახალ არჩევნებში, მათი მეორე ნაწილი კვლავ ბოიკოტის ტაქტიკის ერთგული დარჩა. გამსახურდიამ და მისმა მომხრეებმა დატოვეს ფორუმი. არაფორმალურებს შორის დაპირისპირება აშკარა ბრძოლაში გადაიზარდა.

დაუმორჩილებლობის ტაქტიკის ერთგულმა რადიკალებმა უზენაესი საბჭოს მრავალპარტიული არჩევნების იდეას ეროვნული კონგრესის არჩევნების იდეა დაუპირისპირეს. მათი აზრით, კონგრესი არ უნდა ყოფილიყო ხელისუფლების ალტერნატიული ორგანო, მას მხოლოდ ეროვნული ძალების მაკოორდინებელი ლეგიტიმური ორგანოს ფუნქცია უნდა შეესრულებინა.

კონგრესის არჩევნები 30 ოქტომბერს დაინიშნა. დაპირისპირებული რადიკალური ძალები „კრემლის აგენტის“, „სამშობლოს მოღალატის“ იარლიყებით აჯილდოებდნენ ერთმანეთს. საქმე შტაბ-ბინების ტყვიებით დაცხრილვამდე და ფიზიკურ ანგარიშსწორებამდეც კი მივიდა.

1990 წლის 28 ოქტომბერი – არჩევნების დღე, დიდმნიშვნელოვან თარიღად შევიდა საქართველოს უახლეს ისტორიაში. პირველად საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ჩატარდა მრავალპარტიული, არასაბჭოური, დემოკრატიული არჩევნები. ჩამოყალიბდა საქართველოს უზენაესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატთა კორპუსი 246 კაცის შემადგენლობით. ამათგან 155 დეპუტატი – „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“, 64 – საქართველოს კომპარტია, 12 – საქართველოს სახალხო ფრონტი; 4 დეპუტატი – „დემოკრატიული საქართველოს ბლოკი“, თითო-თითო დეპუტატი ბლოკებიდან „განთავისუფლება და ეკონომიკური აღორძინება“ და „სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოება“, 9 – დამოუკიდებელი დეპუტატი.

კომუნისტებს შეიძლება ითქვას, არავითარი წინასაარჩევნო კამპანია არ ჩაუტარებიათ: თუ მოვლენებს დღევანდელი გადასახედიდან შევხედავთ, მათი მოქმედება სწორიც იყო. შექმნილი ვითარების საერთო ფონზე კომუნისტების გამარჯვების შემთხვევაში ანარქია, ქაოსი და, ალბათ, სისხლისღვრაც გარღვევადი იქნებოდა, პროცესის ამგვარ განვითარებას ყველა მოერიდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის ორგანიზატორები უკვე აშკარად მუშაობდნენ. მექანიზმი მოქმედებდა. სწორედ ამიტომ გენერალი გუმბარიძე გამოიყურებოდა, ვითარცა დათრგუნული. სინამდვილეში გუმბარიძეს და საერთოდ ხელისუფლებას ხელთ ეპყრო უმძლავრესი საბჭოთა სტრუქტურები. ნუ დაგვავიწყდება, რომ საბჭოთა საქართველოს

მილიციას კრემლი აძლევდა წელიწადში 150 მილიონ მანეთს, სუკს – 140 მილიონს, პროკურატურას – 7 მილიონს. აი, ეს ორგანოები იცავდნენ მას, და არავის არ უნდა ჰგონებოდა, რომ – კრემლის ინტერესების საზიანოდ.⁶³⁰ საბჭოთა სტრუქტურებს რომ „მრგვალი მაგიდის“ სასარგებლოდ არ ემუშავა, არჩევნების შედეგები იქნებოდა ისეთი, როგორც მოესურვებოდათ მის ორგანიზატორებს.⁶³¹ ამიტომ იყო, რომ ბლუკი „მრგვალი მაგიდა“ არჩევნებამდე საბჭოს სხვადასხვა მეთოდებით კარნახობდა თავის სურვილებს – არჩევნების ვადის გადაწევას, მისთვის ხელსაყრელი საარჩევნო კანონის მიღებას და სხვ. ბევრი მათგანისათვის, ოღონდ კომუნისტებს არ გაემარჯვათ, სულ ერთი იყო, ხელისუფლების სათავეში ვინ მოვიდოდა. როგორც გარეშე, ისე შიდა პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორიც „მრგვალი მაგიდის“ სასარგებლოდ მუშაობდა. ხალხი სამოცდაათწლიანი მძიმე ისტორიიდან გამოსავალს ეძებდა.⁶³²

30 ოქტომბერს ეროვნული კონგრესის არჩევნებმა ამომრჩეველთა საკმარისი რაოდენობა – 50%-ზე მეტი ვერ შეაგროვა. არჩევნების ვადა რამდენჯერმე გაგრძელდა. ბოლოს, როგორც იქნა, გამოცხადდა არჩევნების შედეგები, რომელიც მისი ორგანიზატორების მიერ კანონიერად იქნა ცნობილი.

არჩეულმა ეროვნულმა კონგრესმა დაადასტურა, რომ არ მიისწრაფვის ძალაუფლების თავის ხელში აღებისაკენ და კმაყოფილება მხოლოდ ეროვნული მოძრაობის ლეგიტიმური ორგანოს სტატუსით.⁶³³

მოგვიანებით ეროვნული კონგრესისა და ხელისუფლებაში მოსული „მრგვალი მაგიდის“ გაერთიანების ცდა მარცხით დამთავრდა.

1990 წლის 14 ნოემბერს გაიხსნა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს პირველი სესია. საქართველოს უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩიეს ზვიად გამსახურდია.

დეპუტატებმა ამავე სესიაზე მიიღეს რესპუბლიკის სახელწოდების შეცვლის კანონი. სესიამ დაამტკიცა საქართველოს რესპუბლიკის ახალი ატრიბუტიკა: სახელმწიფო დროშა და ეროვნული ჰიმნი.

⁶³⁰ ე. გოგუაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 336.

⁶³¹ იქვე, გვ. 389.

⁶³² ა. თოთაძე, საქართველოს დემოკრატიული პორტრეტი, თბ., 1993, გვ. 250.

⁶³³ უ. ბლუაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 25, 26.

შინაარსი

შესავალი	3
ვინ გემართაუდა ჩვენ?	8
„საბჭოთა სახელმწიფოს“ საერთაშორისო ურთიერთობები და მისი დაშლის წანამძღვრები	29
საქართველო „სოციალიზმის ეკონომიკურ სისტემაში“	58
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება	110
ეთნოკონფლიქტები	140
ეროვნული მოძრაობა	204
9 აპრილის ტრაგედია	241
ა) წანამძღვრები	242
ბ) აქცია	247
გ) მოვლენების პოლიტიკური შეფასებისათვის	259
კულტურა თუ იდეოლოგია?!	275
ეროვნული სუვერენიტეტის აღდგენა	307